



SARALEENA AARNITAIVAL

Maahanmuuttajanaiset  
työelämätietoa etsimässä

Tutkimus kotoutumisen tietokäytännöistä



AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston  
informaatiotieteiden yksikön johtokunnan suostumuksella  
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Pinni A:n  
Paavo Koli -salissa, Kanslerinrinne 1, Tampere,  
2. päivänä kesäkuuta 2012 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA  
Tampereen yliopisto  
Informaatitieteiden yksikkö

Copyright ©2012 Tampere University Press ja tekijä

Myynti  
Tiedekirjakauppa TAJU  
PL 617  
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800  
Fax (03) 3551 7685  
taju@uta.fi  
www.uta.fi/taju  
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu  
Mikko Reinikka

Acta Universitatis Tamperensis 1728  
ISBN 978-951-44-8799-6 (nid.)  
ISSN-L 1455-1616  
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1198  
ISBN 978-951-44-8800-9 (pdf)  
ISSN 1456-954X  
<http://acta.uta.fi>

## Esipuhe

Kaikki alkoi siitä, kun eräänä toukokuuisena keskiviikkona etsin taiteilijatarvikekauppaa Tampereen Saukonmäessä. Pyöräiltyäni aikani katuja ristiin rastiin seisahduin lopulta silloisen vastaanottokeskuksen edustalle kaivamaan karttaa repustani. Keskuksen seinustalle asetetulla penkillä istui kaksi tummaihoista miestä touhujani pionsa alta vaivihkaa vilkuillen. Olin jo kysymäisilläni heiltä neuvoa, kun äkkiä tajusin ajatuksen naurettavuuden. Eiväthän he, kenties vasta eilen illalla jostain kaukaa tulleet, voisi opastaa minua vieraan maan vieraassa kaupungissa. Tuskin osasivat suomeakaan kuin muutaman lauseen verran. Taittelin kartan takaisin reppuun hämilläni hymyillen. Miehet hymyilivät takaisin. Kotimatalla mielessäni sirisi kokonainen parvi kysymyksiä. Keitä miehet olivat? Mistä he olivat tulleet, minne menossa? Miltä heistä tuntui olla niin kaukana omasta kotikaupungistaan tai kylästään, poissa rakkaitensa luota? Ja mitähän kaikkea tietoa he olisivat itse tarvinneet voidakseen suunnistaa elämässään? (Jälkeenpäin ymmärsin, että miehet olisivat voineet olla hyvinkin kielitaitoisia ja tietää kivenheiton päässä sijaitsevan kaupan.)

Tuo tapahtuma kylvi mieleeni idean maahanmuuttajien tiedonhankinnan tutkimisesta. Saatua selville, että aiheesta tiedetään kansainvälisestikin varsin vähän, aloin tehdä ensimmäisiä hahmotelmia tutkimussuunnitelmaksi. Asiaa kohtaan tuntamani mielenkiinto kasvoi kuin varkain innostukseksi, ja niinpä eräänä päivänä löysin itseni Tampereen yliopiston tuolloisen yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan kansliasta jatko-opinto-oikeushakemus kädessä.

Kuvaamistani tapahtumista on kulunut aikaa yli puoli vuosikymmentä. Jos alkaisin kerää auki väitöskirjaprojektini vyyhteä suoristaakseni punaisen langan ja löytääkseni sen alkupään, kuluisi siihen aikaa ehkä saman verran. Sen verran solmuaisesti ovat kietoutuneet yhteen toisiaan seuranneet ajatukset ja ideat, ulkoiset ja sisäiset tapahtumat sekä niihin liittyneet toivon ja epätoivon, innostuksen, turhautumisen ja jälleeninnostumisen tunteet. Kuitenkin tiedän varmasti, että ilman muutamien ihmisten osallisuutta ei väitöskirja olisi nyt valmis.

Aivan ensimmäiseksi haluan kiittää ohjaajaani professori Reijo Savolaista. Sinulta saamani apu on ollut korvaamatonta väitöstyön kaikissa vaiheissa. Tarkkanäköinen ja lämminhenkinen tapasi antaa palautetta on tuonut mieleeni Sokrateen ajatusten ”kätilönä”. Hyviä kysymyksiä esittämällä olet lukemattomia kertoja saattanut minut oivallusten äärelle, antaen minun kuitenkin löytää ne itse. Huoneesi ovi on ollut aina raollaan ja sen kynnyks matala. Kärsivällisyytesi ja kunnioittava suhtautumistapasi opiskelijoita kohtaan on paras lahja, jonka voit heille antaa.

Väitöskirjan esitarkastajat professori Vilma Hänninen ja dosentti Kimmo Tuominen sekä vastaväittäjäni dosentti Isto Huvila syventyivät perusteellisesti käsikirjoitukseen ja kommentoivat sitä rakentavalla tavalla. Heille siitä lämmin kiitos. Samoin haluan kiittää arvokkaasta palautteesta lehtori Sanna Taljaa, dosentti Jaana Vuorta, professori Pertti Vakkaria, tutkija Jarkko Karia, tohtori Paavo Arvolaa sekä RIME-tutkimusryhmän ja viestintätieteiden tohtoriohjelman CORE:n jäseniä. Ajatuksenne ja ideanne ovat auttaneet minua eteenpäin työssä, jonka lopputuloksesta olen luonnollisesti itse vastuussa. Kiitos työtovereilleni TRIM-tutkimuskeskuksessa monenlaisesta tuesta, avusta ja seurasta. Kiitos CORE:n koordinaattoreille hienosta työstä tohtoriopiskelijoiden hyväksi, ja ravintola Amica Minervan ystävälliselle henkilökunnalle tutkimuksen evästyksestä.

Kiitos teille, haastatteluun osallistuneet naiset. Ilman teitä ei tämä tutkimus olisi koskaan voinut toteutua. Haluan kiittää teitä avoimuudestanne ja rohkeudestanne jakaa kokemuksianne ja näkemyksiänne kanssani. Toivon teille kaikkea hyvää.

Kiitän kohteliaimmin opetusministeriötä ja kaikkia Suomen veronmaksajia mahdollisuudesta kokopäiväiseen väitöstyön tekemiseen CORE -tohtoriohjelman puitteissa. Työtäni ovat taloudellisesti tukeneet myös Kirjastonhoitajien Säätiö ja Tampereen yliopiston Tukisäätiö. Näillekin tahoille haluan lausua parhaimmat kiitokseni.

Kiitos teille, rakkaat ystäväni, vanhat ja uudet. Yhteys teihin on ollut avoin ikkuna norsunluutornista todellisuuteen. Kiitän lämpimästi Raija Rintamäkeä, joka teki ystävänpalveluksen oikolukemalla väitöskirjan käsikirjoituksen ja teroittaessaan sen pilkut kelpollisiksi. Kaunis kiitos Johanna Vainiolle atk-tuesta. Erityiskiitoksen osoitan myös ihanille lähimmäisilleni Leena Heleniukselle ja Saila Huuskoselle voimaannuttavasta tyky-toiminnasta.

Kiitos rakastaville ja myötätuntoisille vanhemmilleni: sanat eivät riitä ilmaisemaan miten paljon merkitsette minulle. Halauksen kera iso kiitos myös rakkaalle veljelleni, Veikka Gustafssonille ja Jaakko Järvilehdolle.

Ja lopuksi kiitos sinulle, Rosa Blom.  
Läsnäolostasi, kaikesta.

*Kaikki paitsi purjehdus on turhaa.*  
Juha ”Watt” Vainio

Tampereella maaliskuisena torstai-iltana 2012

Saraleena Aarnitaival

Saraleena Aarnitaival

Maahanmuuttajanaiset työelämätietoa etsimässä. Tutkimus kotoutumisen tietokäytännöistä

---

### Tiivistelmä

Tutkimuksen aiheena on maahanmuuttajien kotoutuminen suomalaiseen työelämään tietokäytäntöjen näkökulmasta tarkasteltuna. Siinä perehdytään Suomessa asuvien kurdinaisten ja venäläisten naisten tapoihin hankkia ja jakaa työelämää koskevaa tietoa. Maahanmuuttajien omaksumilla tietokäytännöillä on yhteys heidän kotoutumiseensa ja toimimiseensa uudessa kotimaassaan yhteiskunnan jäsenenä esimerkiksi työelämässä. Tämä yhteys tulee esiin analysoitaessa keinoja, joiden varassa on mahdollista orientoitua toimintaan vieraassa ympäristössä kokonaan tai osittain kielitaidottomana. Toimintaan orientoituminen edellyttää aina tietoa ympäristön kokonaisuudesta. Kun kyseessä on yhteisö tai eri yhteisöistä koostuva yhteiskunta, tämä kokonaisuus muodostuu fyysisen ympäristön lisäksi sosiaalisesti ja kulttuurisesti muodostuneista hierarkkisista rakenteista ja merkitysjärjestelmistä, jotka luovat ihmisten toiminnalle puitteet. Yhtäältä ne asettavat toiminnalle reunaehdot ja toisaalta ovat sen tulos: niitä tuotetaan, uusinnetaan ja muutetaan ihmisten välisessä kommunikaatiossa yhteisen merkitysjärjestelmän, kielen, avulla. Kieli toimii tiedon luomisen ja jakamisen välineenä. Kielen avulla välittyvät myös yhteisön kulttuurisidonnaiset merkitykset, arvot ja normit sen jäseneltä toiselle. Uusi jäsen tulee osalliseksi yhteisöstä oppimalla sen edellä kuvatut toiminnan ehdot ja soveltamalla tietämystään käytännössä. Näin ollen kotoutumista on mahdollista tarkastella myös tietokäytäntöjen muodostumisen aspektista, tutkimalla siihen liittyviä tiedon hankinnan ja jakamisen tapoja.

Tutkimuksen tarkoituksena on lisätä ymmärrystä tavoista, joilla maahanmuuttajat uudelleenrakentavat ja merkityksellistävät tietokäytäntöjään omassa arjessaan, kotoutuessaan vieraaseen yhteiskuntaan ja toimiessaan erilaisissa yhteisöissä. Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on tarkastella maahanmuuttajien informaatioympäristöjä ja niiden sisäistä dynamiikkaa sekä heidän näkemyksiään siitä, millainen merkitys tiedolla, sen hankkimisella ja jakamisella on heidän elämäntilanteessaan. Tutkimuskysymykset ovat: 1) Miten Suomeen muuttaneet venäläis- ja kurditaustaiset naiset hankkivat, jakavat ja käyttävät työelämää koskevaa tietoa hakeutuessaan avoimille työmarkkinoille sekä toimiessaan työyhteisön jäsenenä? 2) Miten henkilökohtaiset tietokäytännöt rakennetaan uudelleen työelämään kotoutumisen kontekstissa? ja 3) Millaisia yhteyksiä tiedonhankinnalla ja tiedon jakamisella on voimaantumisen ja osallisuuden kokemiseen?

Tutkimustavoitteisiin päästiin hyödyntämällä narratiivis-elämäkerrallista lähestymistapaa. Narratiivisuus ilmenee yhtäältä sosiaaliseen konstruktionismiin perustuvana metateoreettisena viitekehyksenä ja toisaalta haastatteluaineiston keräämisen, analysoinnin ja tutkimusraportin kirjoittamisen välineenä. Tutkimuksen

empiirinen aineisto koostuu 14 venäläistaustaisen ja 14 kurditaustaisen henkilön haastatteluista, jotka toteutettiin episodihaastattelumenetelmällä vuosina 2007 ja 2008. Kaikki haastatellut olivat naisia.

Empiirinen tutkimus osoitti, että maahanmuuttajanaiset yhdistävät luovasti tiedon hankinnan ja jakamisen eri tapoja rakentaen niistä muuttuviin elämäntilanteisiinsa parhaiten sopivia tietokäytäntöjä. Sosiaalisilla verkostoilla on merkittävä rooli työelämätiedon hankinnassa, ja niiden luonne on yhteydessä tietokäytäntöjen uudelleenrakentamiseen. Paljon erityyppisiä kontakteja sisältävät verkostot tukevat tietokäytäntöjen monipuolisuutta ja joustavuutta. Transnationaaleilla suhteilla entisessä kotimaassa asuviin ystäviin ja sukulaisiin on merkitystä työelämää koskevan tiedon hankinnassa ja jakamisessa etenkin ennen maahantuloa ja välittömästi sen jälkeen. Työelämään kotoutumisen kannalta tärkeimpiä ovat kuitenkin Suomessa sijaitsevat sosiaaliset verkostot, jotka koostuvat suomalaisista viranomaisista ja muista maahanmuuttoalan työntekijöistä sekä kantaväestöön tai omaan etniseen ryhmään kuuluvista ystäväistä ja tuttavista. Aktiivisen omaehtoisen tiedonhankinnan ja havainnoinnin lisäksi maahanmuuttajat saavat työelämää koskevaa tietoa myös pyytämällä tai pyytämättään toisilta sekä delegeoivat tiedonhankintaansa muille. Henkilölähteet painottuvat tiedonhankinnassa varsinkin ensimmäisinä vuosina maahantulon jälkeen. Saatua tai hankittua työelämätietoa jaetaan eteenpäin muille – sekä oman etnisen ryhmän edustajille että muille maahanmuuttajille ja harvemmin myös kantaväestöön kuuluville – erityisesti silloin, kun se on itselle hyödyllistä tai ei ainakaan haittaa omien tavoitteiden saavuttamista. Tutkimuksen tulokset osoittavat myös, että erilaisista tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen tavoista rakentuvilla tietokäytännöillä on yhteys henkilökohtaiseen voimaantumiseen ja sitä kautta työyhteisöön kuulumiseen sekä laajempaan osallisuuteen yhteiskunnassa.

Avainsanat: maahanmuuttajat, tietokäytännöt, tiedonhankinta, tiedon jakaminen, työelämä, kotoutuminen, voimaantuminen, osallisuus

Saraleena Aarnitaival

Immigrant women seeking information about work life. A research of the information practices in the context of integration

---

### Abstract

The study focuses on female immigrants' information practices related to seeking and sharing information about work life. More specifically, this study delves into the ways in which Kurdish and Russian women integrating into Finnish society acquire and share information in the above context. The information practices are connected to the integration of the immigrants, as well as their ability to act as members of society in their new home country. Language is as a tool of creating and sharing information. It also helps to relate the community's cultural-specific meanings, values and norms among the members of the society. A new member becomes a part of the community by learning its aforementioned prerequisites for action and applying his or her knowledge in practice. Therefore, it is also possible to observe integration from the aspect of how information practices are formed.

The goal of this study is to deepen our understanding about the ways in which immigrants rebuild their information practices and make them meaningful in their everyday lives, while integrating in society and acting in different communities. More specifically, the study addressed three main research questions: 1) How do Russian women and Kurdish women seek, share and use work life related information while integrating in Finnish society? 2) How are personal information practices re-built in the context of integrating in Finnish work life? 3) What kind of connections do information-seeking and information sharing have to the experiences of empowerment and involvement?

The empirical data were gathered in 2007 and 2008 by interviewing 14 Kurdish and 14 Russian females who had immigrated to Finland. In the analysis of the interview data, the narrative approach was utilized. The empirical findings indicate that female immigrants are creative at combining different ways of information acquisition and sharing, as well as employing them in the building of their information practices best applicable to their changing life situations. Social networks have a significant role in the acquisition of employment-related information, and their nature is connected to the rebuilding of information practices. Contact networks of various kinds help to support the variety and flexibility of the information practices. Existing relationships with friends and relatives living in the former home country have an impact in the acquisition and sharing of employment-related information, especially before immigrating and immediately thereafter. However, the most significant networks for the adaptation to the employment system are those located in Finland, consisting of Finnish officials and other immigration workers, as well as friends and acquaintances belonging to the native population or one's own ethnic group. In addition to active self-reliant information acquisition and observation, immigrants may gather information about the employment

system from others, either by asking them directly, or delegating information acquisition to others. The human sources are particularly significant during the first years after the immigration. The acquired or received employment information is shared with others – both the members of one's own ethnic group and other immigrants or, albeit more rarely, the members of the native population – particularly when it is beneficial for oneself, or at least does not impede reaching one's own goals. The study also demonstrated that information practices, for example, the ways of sharing and acquiring information, are closely linked to personal empowerment and therefore to belonging to the work community, in addition to a wider involvement in society.

Key words: employment system, empowerment, immigrants, information practices, information seeking, information sharing, inclusion, integration, involvement



# MAAHANMUUTTAJANAISEN TYÖELÄMÄTIETOA ETSIMÄSSÄ. TUTKIMUS KOTOUTUMISEN TIETOKÄYTÄNNÖISTÄ

Esipuhe  
Tiivistelmä  
Abstract

## Sisällys

<b>1 Johdanto</b>	
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	12
1.2 Tutkimustehtävät, tutkimuksen rajoitukset ja rakenne	13
<b>2 Maahanmuuttajien kotoutuminen suomalaiseen työelämään</b>	
2.1 Maahanmuuttajat ja akkulturaatio	16
2.2 Transnationaalisuus ja diaspora	19
2.3 Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan vaikuttavat tekijät	19
2.4 Suomeen suuntautuva maahanmuutto ja kotoutumisen edistäminen	
2.4.1 Suomeen suuntautuneen maahanmuuton erityispiirteitä	22
2.4.2 Maahanmuuttoasioiden hallinto ja lainsäädäntö	24
2.4.3 Kotoutuminen ja sitä edistävät palvelut	25
2.5 Venäläiset ja kurdit maahanmuuttajina	
2.5.1 Venäläiset	28
2.5.2 Kurdit	30
<b>3 Maahanmuuttajien tietokäytäntöjen tutkimus</b>	
3.1 Informaatiotutkimus	33
3.2 Muut tieteenalat	36
3.3 Maahanmuuttajiin kohdistuvan laadullisen tutkimuksen erityisvaatimukset	39
<b>4 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys</b>	41
<b>5 Narratiivinen lähestymistapa tietokäytäntöjen tutkimiseen</b>	
5.1 Tutkimuksen metateoreettiset lähtökohdat	51
5.2 Narratiivinen tutkimusperinne ja tutkimusprosessi	53
5.3 Haastattelut narratiivien keruumenetelmänä	55
5.4 Empiirisen aineiston kerääminen	56
5.5 Aineiston analyysin ja tulkinnan periaatteet	
5.5.1 Horisontaalinen ja vertikaalinen analyysi	59
5.5.2 Tarina tarinoista: narratiivinen juonentaminen	61
5.5.3 Elämäntarinoiden ja informaatioprofiilien ryhmittely	62
5.5.4 Purjehtiminen työelämästrategioiden ja tietokäytäntöjen rakentamisen metaforana	64
5.6 Tutkimuksen luotettavuus	69
<b>6 Työelämä tietoa etsimässä</b>	
6.1 Urasuunnitelmat	75
6.2 Työelämään valmistautuminen	
6.2.1 Valmentava ja ammatillinen koulutus sekä oppisopimus	80
6.2.2 Työelämävalmennus ja tuettu työllistyminen	84

<b>6.3 Työnhakuun liittyvä tiedonhankinta ja tiedon jakaminen</b>	
6.3.1 Avoimet työpaikat ja niihin hakeminen	89
6.3.2 Työnhakuprosessia koskeva tiedonhankinta ja tiedon jakaminen	95
6.3.3 Ennakkoluulot ja syrjintä työnhaussa	97
<b>6.4 Työelämä tiedon jakaminen työpaikalla</b>	
6.4.1 Työsopimus ja työehtosopimus	99
6.4.2 Työajat ja vapaat	101
6.4.3 Palkka ja verotus	103
6.4.4 Ammatillinen järjestymisen ja työttömyysturva	105
6.4.5 Työterveyshuolto ja työturvallisuus	107
<b>6.5 Työ ja perhe</b>	
6.5.1 Työn kulttuurisidonnaiset merkitykset	109
6.5.2 Perheen kulttuurisidonnaiset merkitykset	110
6.5.3 Perheen ja työn yhteensovittaminen	112
<b>6.6 Tiedonhankintataitojen oppiminen ja opettaminen</b>	115
<b>6.7 Tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen esteet</b>	118
<b>7 Neljä ”purjehdustarinaa”</b>	
7.1 Opettajasta opetuksen kehittäjäksi – Kejalin tarina	125
7.2 Miten lääkäristä tuli lääkäri Suomessakin – Larissan tarina	138
7.3 Elämää pienessä ympyrässä – Olgan tarina	151
7.4 Yrittäjän ylä- ja alamäkiä – Sadilin tarina	163
<b>8 Yhteenveto ja tulosten arviointi</b>	177

**Lähteet**

**Liitteet**

# 1 Johdanto

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on lisätä ymmärrystä tavoista, joilla maahanmuuttajat rakentavat ja merkityksellistävät arkisia tietokäytäntöjään kotoutuessaan uuteen yhteiskuntaan ja toimiessaan erilaisissa yhteisöissä. Tutkimuksessa perehdyn Suomeen kotoutuvien kurdinaisten ja venäläisten naisten tapoihin hankkia ja jakaa työelämää koskevaa tietoa.

Maailmanlaajuinen muuttoliikkeen kiihtyminen on yksi globalisaatioon liittyvistä ilmiöistä. Ylikansallisten yhtiöiden palveluksessa olevat lähtevät entistä useammin työkomennukselle ulkomaille, minkä lisäksi myös pysyvä työperäinen maahanmuutto lisääntyy. Ulkomailta työpaikan saaneet muuttavat usein perheineen, jolloin myös puolisoilla voi olla kiinnostusta hankkia töitä kohdemaasta. Myös luonnonkatastrofit ja erityyppiset konfliktit ajavat ihmisiä pakoon kotiseuduiltaan hakemaan turvaa vieraasta maasta. YK:n julkaisemien ennusteiden mukaan pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrä tulee yhä kasvamaan kuluvan vuosikymmenen aikana, ja vaikka kehitysmaat kantavat edelleen suurimman vastuun pakolaisten vastaanotosta, turvaa haetaan yhä useammin myös teollisuusmaista (UNHCR, 2009).

Muualta pysyvästi maahan tulleiden, muiden kuin työperäisten maahanmuuttajien työllistyminen ja työllistäminen on usein hankalaa. Monissa Euroopan maissa ulkomaalaistaustaisten asukkaiden työttömyysaste on kantaväestöä korkeampi, näin myös Suomessa. Ulkomailta Suomeen muuttaneista oli työttöminä vuoden 2010 lopussa 20,6 %, kun Suomessa syntyneiden työttömyysaste oli 7,9 % (Tilastokeskus 2010). Kansainvälisesti tarkasteltuna naisten tilanne on miehiin verrattuna heikompi syrjinnän kasaantumisen takia (Piper 2006, 140). 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopun taloudellinen taantuma on vaikeuttanut asetelmaa entisestään. Vielä pari vuotta sitten pelättiin kantaväestön ikääntymisen aiheuttavan työvoimapulaa monilla aloilla, ja ulkomailta tulleista toivottiin helpotusta huoltosuhteen vääristymisen uhkaa aiheuttavaan tilanteeseen. Kantaväestönkin työttömyysasteen käännyttyä voimakkaaseen nousuun kilpailu avoimista työpaikoista on sen jälkeen kaikilla aloilla kiristynyt. Tämä näkyy myös yleisessä asenneilmapiirissä. Suomalaisten asenteet maahanmuuttoa kohtaan ovat selvästi kiristyneet muutamassa vuodessa (HS 15.3.2010), aivan kuten tapahtui 1990-luvun laman aikana (Jaakkola 1995; 2005). Lomautusten ja irtisanomisten aikakautena jako meihin ja muihin on jyrkentynt; kantaväestön ja maahanmuuttajien intressit asetetaan julkisessa keskustelussa usein vastakkain.

Nykyiseen maahanmuuttopolitiikkaan kriittisimmin suhtautuvat vaativat ulkomailta rekrytoinnin vähentämistä ja humanitäärisistä syistä johtuvan maahanmuuton minimoimista, jopa estämistä. Toisaalta sekä nykyistä tai sitä liberaalimpaa maahanmuuttopoliittista linjaa kannattavien puheenvuoroissa korostuu hegemoninen näkemys Suomessa syntyneiden ja muualta tänne jo muuttaneiden (uudelleen)työllistymisen yhteiskunnallisista hyödyistä.

Maahanmuuttajien omaksumilla tietokäytännöillä on yhteys heidän kotoutumiseensa ja toimimiseensa uudessa kotimaassaan yhteiskunnan jäsenenä esimerkiksi työelämässä. Tämä yhteys tulee esiin analysoitaessa keinoja, joiden varassa on mahdollista orientoitua toimintaan vieraassa ympäristössä kokonaan tai osittain kielitaidottomana. Toimintaan orientoituminen edellyttää aina tietoa ympäristön kokonaisuudesta. Kun kyseessä on yhteisö tai eri yhteisöistä koostuva yhteiskunta, tämä kokonaisuus muodostuu fyysisen ympäristön lisäksi sosiaalisesti ja kulttuurisesti muodostuneista

hierarkkisista rakenteista ja merkitysjärjestelmistä, jotka luovat ihmisten toiminnalle puitteet. Yhtäältä ne asettavat toiminnalle reunaehdot ja toisaalta ovat sen tulos: niitä tuotetaan, uusinnetaan ja muutetaan ihmisten välisessä kommunikaatiossa yhteisen merkitysjärjestelmän, kielen, avulla. Kieli toimii tiedon luomisen ja jakamisen välineenä. Sen avulla välittyvät myös yhteisön kulttuurisidonnaiset merkitykset, arvot ja normit sen jäseneltä toiselle. Uusi jäsen tulee osalliseksi yhteisöstä oppimalla sen toiminnan ehdot ja soveltamalla tietämystään käytännössä. Näin ollen kotoutumista on mahdollista tarkastella myös tietokäytäntöjen muodostumisen aspektista, tutkimalla siihen liittyviä tiedonhankinnan ja jakamisen tapoja.

Vaikka maahanmuuttotutkimusta on Suomessakin tehty jo melko runsaasti, muuttajien tapoja orientoitua suomalaisissa informaatioympäristöissä ei tähän mennessä ole tutkittu. Aukkoja on myös tietämyksessä sosiaalisten verkostojen roolista tiedon jakamisessa. Kansainvälisestikin maahanmuuttajien tietokäytäntöihin fokuosoituva tutkimus on vasta lapsenkengissään. Sitä on tehty lähinnä Yhdysvalloissa, jossa mielenkiinto on kohdistunut varsinkin maahanmuuttajien tapoihin käyttää kirjastopalveluja (Fisher, Durrance & Hinton 2004). Maahanmuuttajien arkielämään keskittyvää, erilaiset informaatioympäristöt huomioivaa tiedonhankintatutkimusta ryhdyttiin tekemään vasta 2000-luvun taitteessa (Chu 1999; Sligo & Jameson 2000; Fisher 2004). Viime vuosina on alettu huomioida myös sosiaalisten verkostojen (Fisher 2004; Courtright 2005) sekä transnationaalien, diasporisten yhteisöjen (Shoham & Strauss 2007; Srinivasan & Pyati 2007) merkitys tiedon hankinnassa ja jakamisessa. Työelämä tietoon, sen hankintaan, jakamiseen ja käyttöön liittyviä tutkimuksia ei toistaiseksi ole vielä tehty. Näihin fokuosoituva, maahanmuuttajien näkökulmaan pohjautuva väitöstutkimukseni on näin ollen lajissaan ensimmäinen informaatiotutkimuksen alalla julkaistu empiirinen työ.

Ihmisten liikkuvuuden lisääntyessä tarvitaan tietoa eri maahanmuuttajaryhmien elämästä, jotta sekä heidän että vastaanottavan yhteiskunnan sopeutuminen tilanteeseen olisi helpompaa. Tutkimus luo perustaa maahanmuuttopoliittiselle lainsäädännölle ja sen toimeenpanolle. Se on pohjana toimintasuosituksille ja hyvälle käytännölle, joiden tarkoituksena on edistää maahanmuuttajien kotoutumista. Näiden avulla voidaan kehittää viranomaisten, järjestöjen ja alan muiden toimijoiden välistä yhteistyötä entistä joustavammaksi. Tutkimuksen ja käytännön työn välinen vuorovaikutus on erityisen tärkeää silloin, kun tavoitteena on epäkohtien poistaminen tai ongelman ratkaiseminen.

## **1.1 Tutkimuksen lähtökohdat**

Tutkimusaiheen valinnan taustalla on henkilökohtainen haluni oppia ymmärtämään maahanmuuttajuuden ja kotoutumisen kokemusta. Vaikka olen asunut synnyinmaassani koko ikäni, pystyn tunnistamaan itsessäni elämäni varrella eri tilanteissa ja olosuhteissa nousseita vierauden ja toiseuden tuntemuksia. Nämä tuntemukset ja kokemukset ovat osaltaan auttaneet löytämään hedelmällisen lähtökohdan tutkimukselleni. Pysymällä herkkänä muistoilleni hetkistä, joihin on liittynyt vieraan ympäristön aiheuttamaa epävarmuutta, olen onnistunut murtamaan monet aiheeseen liittyneet ennakkoluuloni sekä säilyttämään mieleni avoimena koko tutkimusprosessin ajan. Tällaisia hetkiä on mahtunut itse tutkimusprosessiinkin. Kun haastateltavien rekrytointivaiheessa vierailin kielellisesti ja kulttuurisesti ummikkona maahanmuuttajien tapaamisissa, löysin itseni ympäristöstä, jonka sisäistä toiminnan logiikkaa en täysin kyennyt tuntemaan saati hallitsemaan. Hämmennykseni näissä tilanteissa ilmeisesti näkyi ulospäin, koskapa minua kohdeltiin kuin juuri maahan muuttanutta ystäväparkkaa, huolehtivasti opastaen.

Avoimuus ja halu kohdata uutta on ollut tärkeää erityisesti tutkimuksen empiirisen aineiston keruun aikana, sillä se on auttanut minua omalta osaltani luomaan luottamuksellisen suhteen informantteihini ja oppimaan joustavuutta. Aineiston hankkiminen muuttui jo alkuvaiheessa kertaluonteisten yksilöhaastattelujen tekemisestä usempia tapaamiskertoja ja yhteydenottoja käsittäneeksi seikkailuksi, matkaksi, jonka aikana olemme tarkastelleet 28 Suomeen kotoutuvan informanttini kanssa heidän elämäänsä eri suunnilta tutkimuksen puitteissa. Monenlaisia, mutkikkaitakin vaiheita sisältänyt kumppanuus toisenlaisesta kulttuuriympäristöstä ja yhteiskunnasta tulleiden kanssa on ollut minulle kaikin puolin erittäin opettavainen ja kasvattava kokemus.

Tutkimuksen kohdejoukoiksi valitsin kurdit ja venäläiset, koska näiden kahden ryhmän prosentuaalinen osuus Suomen maahanmuuttajista on suhteellisen suuri. Vuoden 2011 lopussa Suomessa asui venäjää äidinkielenään puhuvia n. 57000 ja kurdia äidinkielenään puhuvia n. 8000. (Tilastokeskus, 2012.) Näiden ryhmien valintaa tuki myös se, että laajemmasta joukosta oli helpompi rekrytoida haastateltavia. Oletin kurdeilla ja venäläisillä olevan runsaasti kontaktiverkostoja, joiden roolia voisi tutkia tiedonhankinnan ja etenkin tiedon jakamisen kannalta. Aineiston keräämisen edetessä tämä oletus osoittautui oikeaksi.

Tutkimuksen fokusta täsmensin edelleen keskittymällä naisiin. Otaksuin maahanmuuttajanaisilla olevan miehiä vaikeampaa hakeutua työmarkkinoille ja hankkia työelämä tietoa. Etenkin kurdikulttuurissa vallitsee vahvoja odotuksia siitä, että mies hankkii perheelleen elatuksen ja naisen paikka on kotona. Keskittyminen naisiin selkeytti tutkimusasetelmaa siten, että keskeisin huomio voitiin kohdistaa tietokäytäntöjen analyysiin. Naisten ja miesten vertailu olisi komplisoanut työelämästrategioiden ja tietokäytäntöjen rakentamisen tarkastelua. Tämän tyyppinen vertailu on kiinnostava tehtävä, mutta se olisi vaatinut oman tutkimuksensa.

Tutkimuksessa mielenkiintoni kohteena ovat yhtäältä olleet tutkittavieni informaatioympäristöt ja niiden sisäinen dynamiikka, toisaalta heidän näkemyksensä siitä, millainen merkitys tiedolla, sen hankkimisella ja jakamisella on heidän elämäntilanteessaan. Tämän pohjalta muotoiltuihin tutkimuskysymyksiin vastaaminen on ollut mahdollista informaatiotutkimuksessa harvemmin käytettyä narratiivis-elämäkerrallista lähestymistapaa hyödyntäen. Haastateltujen omasta elämästään kertomista episodeista olen etsinyt yleisiä, haastattelusta toiseen toistuvia teemoja ja aiheita yksityiskohtaisemman tarkastelun kohteeksi. Tämän lisäksi olen syntetisoinut näistä episodeista kullekin haastatellulle hänen työelämähistoriaansa kuvaavan, kontekstisidonnaisen, kronologisesti etenevän ja tietokäytäntöjen näkökulmaa painottavan tarinan. Näiden uusien tarinoiden avulla luomani henkilökohtaiset tietokäytäntöjen profiilit olen analysoinut palauttamalla tietokäytäntöjen muodostamisen ainekset jälleen konkreettisiin, tietyissä ajassa ja paikassa tapahtuneisiin, tietynlaista vuorovaikutusta sisältäneisiin arkisiin toimiin. Näin olen päässyt purkamaan auki yksilöllisten tietokäytäntöjen rakentumisen sosiokulttuurista prosessia.

## **1.2 Tutkimustehtävät, tutkimuksen rajoitukset ja rakenne**

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa harkitsin ryhtyväni kartoittamaan maahanmuuttajien arkielämän tiedontarpeita kotoutumisprosessin alussa. Luovuin kuitenkin ajatuksesta, sillä tällaisen tutkimuksen toteuttamiseen eivät resurssini olisi riittäneet. Vastamuuttaneita on vaikea tavoittaa viranomaisten tai järjestöjen kautta, sillä ensimmäiset kuukaudet maahanmuuton jälkeen kuluvat usein kodin ja perheen piirissä. Haastateltavien rekrytoinnin lisäksi ongelmana oli, että haastattelutilanteissa olisi

tarvittu tulkkia. Idean lopullisen hylkäämispäätöksen syynä oli se, ettei tämänkaltaisen tutkimusasetelman mukaisesti kerätty aineisto välttämättä antaisi riittäviä vastauksia tutkimusongelmiin. Uutta toimintaympäristöä ja ennakoimattomia tilanteita koskevat tiedontarpeet hahmottuvat tutkimusten mukaan vasta viiveellä (Shoham & Strauss 2007; Pyati 2010), joten äskettäin muuttaneiden valinta kohderyhmäksi ei olisi ollut paras vaihtoehto uuden tiedon luomisen näkökulmasta. Vaihdoin kohderyhmäksi jo pidemmän ajan Suomessa asuneet maahanmuuttajat, mutta pitäydyin alkuperäisessä menetelmävalinnassa. Päätin lähestyä kotoutumisprosessiin liittyviä tietokäytäntöjä tiedontarpeiden tutkimista laajemmasta näkökulmasta ja pidemmällä aikajänteellä keräämällä muistiin palauttamiseen perustuvan haastatteluaineiston. Samalla rajasin kotoutujien arkielämän tiedonhankintaan ja jakamiseen keskittyvän tutkimuksen työelämän kontekstiin. Tutkimuksen fokuksessa ovat siis työelämä tietoon kohdistuvat tietokäytännöt. Muuta kotoutumiseen liittyvää tiedon hankintaa ja jakamista en tarkastele, niin kiinnostavaa kuin se olisikin. Työelämä tietoa käsitteinä puolestaan rajaa tutkimuksen ulkopuolelle työn tekemiseen tarvittavan ammatillisen tiedon.

Työelämä tiedolla tarkoitan työpaikan hankkimiseen, työelämä lainsäädäntöön ja työpaikkojen toimintakäytäntöihin liittyvää formaalia (dokumentoitua) ja informaalia (henkilökontaktien kautta saatavaa) tietoa. Termit formaali ja informaali ovat moniselitteisiä. Yhtäältä ne viittaavat tiedon tai informaation dokumentoinnin asteeseen, esim. jatkumolla dokumentoitu tieto, esim. asetus tai työvoimaviranomaisen antama ohje vs. jonkun henkilön esittämä mielipide puhelinkeskustelussa. Toisaalta kyse voi olla tiedon virallisuuden asteesta: tiettyihin sääntöihin, esim. asetuksiin sidottu työvoimaviranomaisen (formaali) lausunto vs. kuulumisten vaihtaminen ystävän kanssa. Tutkimuksessa ovat mukana molemmat ulottuvuudet.

Näistä lähtökohdista tutkimusongelmiksi ovat kiteytyneet seuraavat kysymykset:

- 1) Miten Suomeen muuttaneet venäläis- ja kurditaustaiset naiset hankkivat, jakavat ja käyttävät työelämää koskevaa tietoa hakeutuessaan avoimille työmarkkinoille sekä toimiessaan työyhteisön jäsenenä?
- 2) Miten henkilökohtaiset tietokäytännöt rakennetaan uudelleen työelämään kotoutumisen kontekstissa?
  - 2a) Millainen rooli tiedonhankintataitojen opetuksella on tietokäytäntöjen rakentamisessa?
  - 2b) Miten sosiaalisten verkostojen muuttuminen kotoutumisen myötä on yhteydessä tietokäytäntöjen uudelleenrakentamiseen?
- 3) Millaisia yhteyksiä tiedonhankinnalla ja tiedon jakamisella on voimaantumisen ja osallisuuden kokemiseen?
  - 3a) Millä tavoin tiedonhankinta ja tiedon jakaminen voimaannuttavat?
  - 3b) Kuinka osallisuuden ja yhteisöön kuulumisen kokemus vaikuttaa tietokäytäntöihin?

Kuten kaiken kvalitatiivisen tutkimuksen, myös käsillä olevan työn rajoitukset liittyvät sen tulosten yleistettävyyteen. Tuloksia ei voida tulkita koskemaan kaikkia Suomeen muuttaneita naisia tai edes venäläisiä naisia tai kurdinaisia. Pikemminkin tutkimuksessa on tavoiteltu fenomenologis-hermeneuttisen perinteen mukaista holistista ymmärrystä inhimillisestä kokemuksesta tietyn asetelman puitteissa (Patton 1990, 37).

Tutkimus jakaantuu kahdeksaan lukuun. Johdannon jälkeen siirryn käsittelemään luvussa 2 maahanmuuttajien kotoutumista suomalaiseen työelämään tutkimuksellisesta, lainsäädännöllisestä ja institutionaalisesta näkökulmasta. Kontekstoin tutkimustani edelleen kuvaamalla Suomeen suuntautuneen maahanmuuton erityispiirteitä ja viranomaiskäytäntöjä. Pohdin myös tässä yhteydessä monitieteellisen maaahanmuuttotutkimuksen kielellisiä ja kulttuurisia erityisvaatimuksia. Luvussa 3 esittelen maahanmuuttajien tietokäytäntöihin kohdistuvaa tutkimusta etsien yhteyksiä informaatiotutkimuksen ja muiden tieteenalojen välillä sekä asemoimalla oman työni tutkimusperinteeseen. Luvussa 4 tarkastelen tutkimukselle suunnan antanutta ja aineiston analyysin apuvälineenä toiminutta teoreettista viitekehystä sekä määrittelen sen puitteissa tutkimuksen keskeiset käsitteet. Luku 5 piirtää lukijalle kokonaiskuvan empiirisestä tutkimusasetelmasta. Aluksi esittelen käyttämäni tutkimusmenetelmät epistemologisine lähtökohoineen, minkä jälkeen selostan empiirisen aineiston keruun ja analyysin prosesseja. Luvut 6–7 esittelevät tutkimuksen tuloksia ja muodostavat sen ytimen. Ensin käsittelem haastattelussa esille nousseita keskeisiä teemoja luvussa 6, minkä jälkeen seuraa haastateltujen työelämähistoriaa ja yksilöllisiä tietokäytäntöjen profiileja esimerkein analysoiva luku 7. Luvussa 8 kokoan tutkimuksen lankoja yhteen kiteyttämällä sen keskeiset lähtökohdat ja tulokset johtopäätöksiksi. Arvioin tässä yhteydessä tutkimuksen onnistumista metodien valinnan sekä tulosten yleistettävyyden ja luotettavuuden näkökulmasta sekä pohdin sen akateemista ja yhteiskunnallista kontribuutiota.

## 2 Maahanmuuttajien kotoutuminen suomalaiseen työelämään

### 2.1 Maahanmuuttajat ja akkulturaatio

Ulkomailta Suomeen muuttaneeseen väestöön viitataan usein tilastointiin liittyvillä ilmauksilla *ulkomailla syntynyt*, *ulkomaan kansalainen* ja *vieraskielinen*. Julkisuudessa käytettyjä ilmauksia ovat olleet myös *uussuomalainen* ja *maahanmuuttajataustainen*. Termien kenties hämmentävätkin kirjoja selittää pyrkimys poliittiseen ja juridiseen korrektiuteen. Leimaavaksi koettua sanaa *maahanmuuttaja* on pyritty korvaamaan uudissanoin siksi, että välttyttäisiin rasistisilta konnotaatioilta. Toinen syy on sanan puutteellinen erottelukyky: se ei kerro tarkoitteestaan kovinkaan paljon (Martikainen & Tiilikainen 2007, 17). Ulkomailla syntyneen etninen tausta voi olla suomalainen, vaikka useimmiten kyse on henkilöstä, jonka juuret ovat jossain muualla. Ulkomaan kansalainen puolestaan voi olla syntynyt Suomessa, mutta hänellä on jonkin toisen maan passi. *Kaksoiskansalaisuudesta* tai *monikansalaisuudesta* puhutaan, kun henkilö on kahden tai useamman valtion virallinen jäsen. Muuttosyihin puolestaan liittyvät käsitteet *siirtolaiset*, *pakolaiset* ja *turvapaikanhakijat*.

Tässä tutkimuksessa käytän käsitettä *maahanmuuttaja* sen universaalien luonteen vuoksi. Niissä kohdissa, joissa tutkimusasetelman vuoksi on tarpeen täsmentää haastateltujen etnistä taustaa, kansalaisuutta tai muuton syytä, olen korvannut sanan maahanmuuttaja jollakin tarkemmalla käsitteellä. Tämän valinnan tehdessäni olen ollut tietoinen käsitteen maahanmuuttaja saamista negatiivisistakin konnotaatioista. Koska haastattelemani naiset puhuivat itsestään luontevasti maahanmuuttajina, katsoin olevani oikeutettu käyttämään tätä käsitettä kirjoittaessani heidän elämästään. Käsitteen *suomalainen* olen tässä tutkimuksessa samoin käytännöllisistä syistä rajannut tarkoittamaan etnisiltä juuriltaan suomalaisia, Suomessa syntyneitä Suomen kansalaisia, vaikka olen tietoinen tällaiseen rajaukseen liittyvistä ristiriidoista ja jännitteistä. Suomalaisiin viitataan myös *kantaväestönä* tai *valtaväestönä*.

*Akkulturaatio* (engl. acculturation) tarkoittaa sosiopsykologista prosessia, jonka kautta maasta toiseen muuttanut ihminen tai ihmisryhmä kiinnittyy ja tulee osalliseksi uuteen yhteiskuntaan sen eri tasoilla (Martikainen & Tiilikainen 2007, 19). Usein puhutaan myös *integraatiosta* (engl. integration), vaikka tarkalleen ottaen kyse ei ole aivan samasta asiasta. Akkulturaatio voidaan nähdä toiminnallisina strategioina, joiden avulla integroituminen on mahdollista. Käsitteen ala on siis laajempi kuin integraation. Käsite on peräisin psykologiasta, ja sen nimekkäimpiin kehittäjiin kuuluu kanadalainen John W. Berry. Berryn (1992) mukaan ihmisen arvoissa, asenteissa, kyvyissä ja motivaatiossa tapahtuu muutoksia hänen sopeutuessaan (integroituuessaan) uuteen kulttuuriin. Näiden muutosten vaikutus lopputulokseen riippuu yhtäältä hänen suhtautumisestaan omaan kulttuuriinsa ja toisaalta hänen suhtautumisestaan valtakulttuuriin ja -väestöön. Tästä muodostuu nelikenttä, jonka yhtenä ulottuvuutena on oman kulttuurisen identiteetin arvostaminen ja suhteet omaan etniseen ryhmään, toisena ulottuvuutena taas valtakulttuurin arvostaminen ja suhteet valtaväestön edustajiin. Lopputuloksena voi olla integraatio, assimilaatio, separaatio tai marginalisaatio. Berryn mallin mukaan integraatiossa ihminen pyrkii säilyttämään oman kulttuurisen identiteettinsä ja samalla liittymään osaksi laajempaa yhteiskuntaa solmimalla kontakteja valtaväestön kanssa. (Berry 1992, 78–83.)

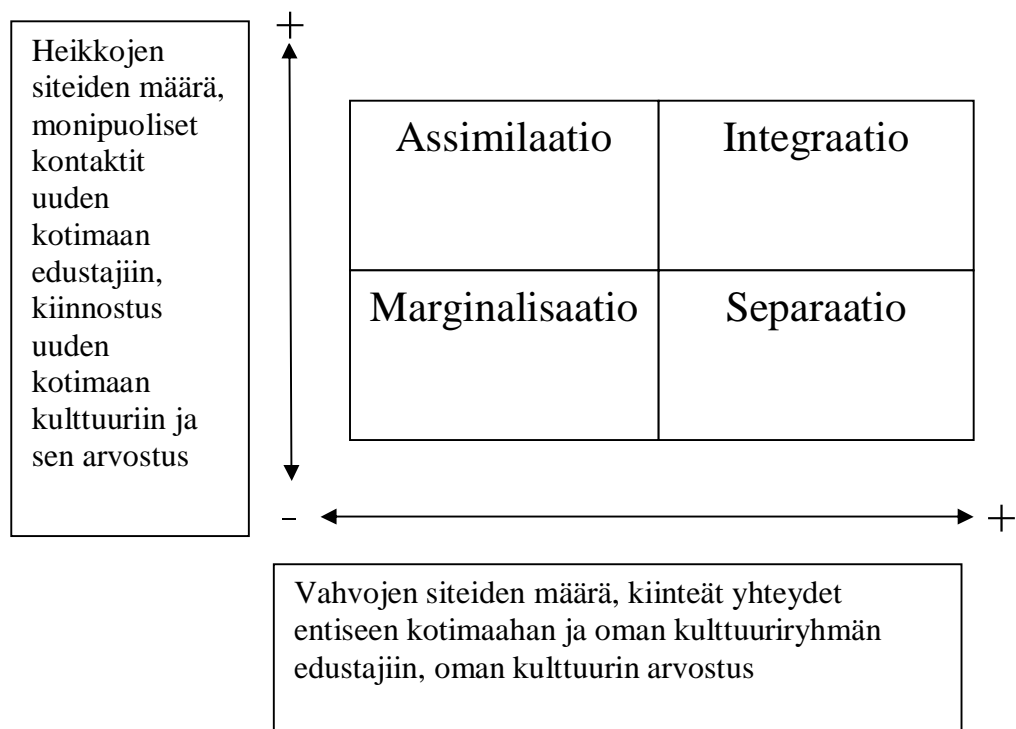
Nykyisessä maahanmuuttotutkimuksessa Berryn mallia lähestytään usein sosiologisemmin (ks. esim. Liebkind et al. 2004, 48–49; Säävälä 2009). Kotoutuminen



ymmärretään paitsi yksilölliseksi myös kollektiiviseksi, kulttuuriseksi prosessiksi, jossa eri sosiaaliset, etniset ja kansalliset yhteisöt asemoituvat (uudelleen) suhteessa toisiinsa. Käsillä oleva tutkimus keskittyy kuitenkin muualta muuttaneen yksilön näkökulmaan.

Lähdettäessä hahmottamaan maahanmuuttajien sosiaalisia verkostoja ja akkulturaatiota tietokäytäntöjen näkökulmasta on hyödyllistä lisätä Berryn nelikenttämalliin Granovetterin (1995) tekemä sosiaalisten suhteiden jaottelu (ks. kuvio 1). Granovetter kuvaa kiinteitä yhteyksiä perheeseen, sukulaisiin ja läheisiin ystäviin termillä *vahvat siteet* (strong ties) ja löyhempiä, epäsäännöllisiä kontakteja satunnaisiin tuttaviin termillä *heikot siteet* (weak ties). Hänen havaintojensa mukaan heikot siteet ovat tiedon välittymisen kannalta usein hyödyllisempiä kuin vahvat, sillä toisilleen tuntemattomilla henkilöillä on suuremmalla todennäköisyydellä enemmän uutta tietoa vaihdettavaksi keskenään.

Assimilaatiossa korostuvat maahanmuuttaneen kontaktit kantaväestön edustajien (tuttavat, työtoverit, lasten opettajat, viranomaiset jne.) kanssa. Nämä kontaktit ovat granovetteriläisin luonnehdittuina heikkoja siteitä. Etninen identiteetti on voimakkaassa muutostilassa ja yhteydenpito entisen kotimaan edustajiin vähäistä. Integraatitilanteessa tulija on vilkkaassa vuorovaikutuksessa sekä kantaväestön että omaan etniseen ryhmäänsä uudessa ja vanhassa kotimaassaan. Separaatiossa elävä pitäytyy (transnationaaliin) vuorovaikutukseen lähes yksinomaan oman etnisen ryhmänsä edustajien, usein vain lähimpien perheenjäsentensä, kanssa. Näiden vahvojen siteiden avulla hän ylläpitää voimakasta kulttuuri-identiteettiään vieraaksi kokemassaan ympäristössä. Marginalisaatiossa ihminen elää eristyneessä tilassa: sosiaalisten kontaktien määrä on vähäinen ja niiden laatu tiedon välittymisen kannalta puutteellinen. Toisin kuin assimilaatiossa, omasta etnisestä viiteryhmästä vieraantuminen ei ole johtanut uuden kulttuurisen identiteetin rakentamiseen.



Kuvio 1: Akkulturaatio ja sosiaalisten suhteiden luonne

Selvittääkseni edellä esitetyn jaottelun yhteyksiä tietokäytäntöihin tarkastelen informanttien sosiaalisten suhteiden luonnetta sekä sitä, miten niiden muutos ilmenee heidän työelämää koskevassa tiedonhankinnassaan, tiedonkäytössään ja tiedon jakamisessaan (vrt. tutkimuskysymys 2b). Olen kiinnostunut siitä, millä tavoin vuorovaikutussuhteiden etninen painottuminen (kantaväestö vs. oma etninen ryhmä ja/tai muut etniset ryhmät) sekä niiden luonne granovetteriläisittäin jaoteltuna (heikot vs. vahvat siteet) ovat yhteydessä tietokäytäntöjen rakentamiseen. Pohdin sosiaalisten suhteiden merkitystä tietokäytäntöjen rakentamiselle tarkastelemalla akkulturaation eri vaiheita tai tiloja suhteessa voimaantumiseen ja osallisuuden kokemiseen.

Useissa siirtolaisia vastaanottaneissa maissa alettiin 1980-luvulla kiinnittää huomiota maahanmuuttajien kasvavaan syrjäytymisuhkaan, jonka torjumiseksi ryhdyttiin laatimaan erilaisia toimenpideohjelmiä (Bäck & Soininen 1998, 11–23). Suomessa maahanmuuttajien osallistumisesta yhteiskuntaelämään sen eri tasoilla tuli poliittinen tavoite vuosikymmenen lopulla. Tuolloin pakolaisten vastaanottokeskuksissa viettämää aikaa lyhennettiin sijoittamalla heidät mahdollisimman pian kuntien tavallisille asuinalueille. (Liebkind et al. 2004, 30.) Työikäisten maahanmuuttajien työllistyminen alettiin nähdä paitsi heidän taitojensa ja koulutuksensa yhteiskunnallisena hyödyntämisenä myös kotoutumisen välineenä ja päämääränä (Forsander 2002, 67–69).

Viranomaispuheessa ja tutkimuksessa integraatiolle rinnakkaiseksi tai sen korvaavaaksi käsitteeksi nousi *kotoutuminen*. Käsite on edelleen jossain määrin vakiintumaton, mutta useimmiten sillä viitataan niihin toimiin tai toimenpiteisiin, jotka tähtäävät tasapainotilan saavuttamiseen maahanmuuttajan elämässä muuton jälkeen. Suomen laki määrittelee kotoutumisen maahanmuuttajan yksilölliseksi kehitykseksi, jonka tavoitteena on työelämään ja yhteiskuntaan osallistuminen samalla omaa kieltä ja kulttuuria säilyttäen, kun taas kotouttamisella viitataan viranomaisten järjestämiin kotoutumista edistäviin toimenpiteisiin ja voimavaroihin (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 1999/2§). Lakiin kirjatun päämäärän mukaan kotoutumisen tarkoituksena on antaa maahanmuuttajille kantaväestön kanssa yhtäläiset mahdollisuudet osallistua Suomen yhteiskunnan toimintaan. Samalla pyritään edistämään maahanmuuttajien oman äidinkielen ja kulttuurin säilyttämistä. Laki korostaa maahanmuuttajan vastuuta aktiivisesta osallistumisesta ja tarjoaa viranomaisille välineitä antaa tukea kotoutumisprosessin ajan (ulkomaalaislaki 301/2004).

Akkulturaatiota voidaan tarkastella niin yksilön, perheen, yhteisön kuin yhteiskunnankin tasolla. Sopeutumisprosessiin vaikuttavat monet tekijät, joista sukupuoli on yksi (Martikainen & Tiilikainen 2007, 21). Kotoutuminen uuteen yhteiskuntaan ei tapahdu kaikilla elämän osa-alueilla samanaikaisesti eikä aina yhtä intensiivisesti. Segmentoituneesta tai lohkoutuneesta integraatiosta puhutaan esimerkiksi silloin, kun ihminen on päässyt mukaan sosiaalisiin verkostoihin (sosiaalinen integroituminen) ja uuden valtion jäseneksi kansalaisuuden myötä (poliittinen integroituminen), mutta ei ole päässyt integroitumaan taloudellisesti heikon työmarkkinatilanteensa vuoksi (Diez 2000, 643–648).

Käsillä olevassa tutkimuksessa kotoutumista käytetään akkulturaatiomallin (kuvio 1) mukaisen integraation suomenkielisenä vastineena. Ymmärrän kotoutumisen prosessina, jossa maahanmuuttajat osallistuvat kasvavassa määrin yhteiskunnan toimintaan sen eri osa-alueilla. Käytän kotoutumista myös yleiskäsitteenä, joka kattaa viranomaistoimintaan liittyviä ulottuvuuksia tulijoiden elämässä heidän Suomeen asettautumisensa ensimmäisinä vuosina.

## 2.2 Transnationaalisuus ja diaspora

Etnisyyden ja kansainvälisen muuton tutkijat käyttävät usein *transnationaalisuuden* ja *diasporan* käsitteitä analysoidessaan maahanmuuttajien yhteydenpitoa entiseen kotimaahansa ja eri puolille maailmaa hajaantuneisiin sukulaisiin ja ystäviinsä.

Transnationaalisuuden (joskus 'ylirajaisuudeksi' suomennetun) käsitteen klassinen määritelmä viittaa prosesseihin, joiden avulla maahanmuuttajat luovat ja ylläpitävät lähtö- ja kohdemaan yhteisöjä jollain tavalla yhdistäviä sosiaalisia suhteita. Transnationaaliset suhteet ja tilat muodostuvat taloudellisista, sosiaalisista, kulttuurisista, uskonnollisista ja poliittisista yhteyksistä sekä niiden vaikutuksista maahanmuuttajiin ja heidän yhteisöihinsä näissä eri paikoissa. (Vertovec, 2001.) Transnationaalisen yhteydenpidon intensiivisyys ja tiheys voivat vaihdella eri ryhmien ja yksilöiden kohdalla eri aikoina (Guarninzo & Smith 1998; Levitt 2004).

Diasporan käsite puolestaan lanseerattiin aikoinaan historiatieteen alalla kuvaamaan juutalaisten levittäytymistä muinaisen kotimaansa ulkopuolelle. Nykyisin sitä käytetään kuvaamaan erilaisia vakiintuneita yhteisöjä, joille on yhteistä paikantumattomuuden kokemus. (Wahlbeck 2002, 229–231.) Diasporan käsitteeseen liitetään usein ajatus pakotetusta muutosta, ja sitä on käytetty kuvaamaan pakolaisten sosiaalista todellisuutta (Tiilikainen 2007, 267).

Viime vuosina transnationaalisuutta ja diasporaa on jo jonkin verran tarkasteltu teoreettisella tasolla informaatiotutkimuksessakin. Alueen empiirinen tutkimus on vasta aluillaan. Uranuurtajia ovat olleet Aravind Srinivasan ja Suma Pyati, jotka artikkelissaan (2007) lanseerasivat käsitteen *maahanmuuttajien e-diaspora*. Tällä he tarkoittavat maahanmuuttajien verkkopohjaista (lähinnä internetin kautta tapahtuvaa) yhteydenpitoa toisiinsa ja verkkomediavälitteisen tiedonhankinnan merkitystä heidän identiteettityössään. He kritisoivat samalla maahanmuuttajien tietokäytäntöihin keskittyvää tutkimusta näköalattomuudesta. Luodessaan e-diasporan tutkimiselle teoreettista pohjaa he nojautuvat Appadurain (1996) jäsenyyksiin globalisaatiosta transnationaalisten elämäntapojen muodostumisen ehtona ja huomauttavat, että tutkimuksissa tulisi kiinnittää enemmän huomiota valtioiden rajat ylittävien suhteiden avulla tapahtuvaan tiedon jakamiseen. Ajatusta ovat kehittäneet edelleen Pyati et al. (2008) todetessaan, että myös globalisaatioon liittyvä diasporisten informaatioympäristöjen kasvava merkitys maahanmuuttajien elämässä ja näihin ympäristöihin kytkeytyvät transnationaaliset tietokäytännöt olisi huomioitava paremmin empiirisen tutkimuksen viitekehyksenä.

Käytän tutkimuksessani transnationaalisuuden käsitettä viittaamaan informanttien jäsenyyteen ja toimintaan sellaisissa sosiaalisissa verkostoissa, jotka luovat heille tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen kannalta tärkeitä maantieteelliset, kansalliset, kielelliset ja kulttuuriset rajat ylittäviä yhteisöjä. Diasporan käsite on tutkimukseni kannalta erityisen käyttökelpoinen, kun hahmottelen tarkemmin kurdi-informanttien

kertomuksissa esille nousseiden transnationaalisuuteen liittyvien kokemusten sosio-kulttuurista kontekstia.

### 2.3 Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan vaikuttavat tekijät

Työmarkkina-aseman käsitteellä viitataan työntekijän haluttavuuteen ja vahvuuteen työmarkkinoilla suhteessa toisiin työntekijöihin. Työtilaisuuksien ja työvoiman kohtaamista tutkittaessa ihmisten työmarkkina-asemaa on selitetty teorioilla, jotka on muodostettu yksilön ominaisuuksia, yhteiskunnan rakennetta ja näitä välittäviä tekijöitä painottavista näkökulmista. (Linnanmäki-Koskela 2010, 20–21.) Työmarkkina-asemaan vaikuttaviin yksilöllisiin tekijöihin luetaan taloudellinen, inhimillinen ja kulttuurinen pääoma. Välittäviin tekijöihin kuuluvat sosiaalinen pääoma sekä luottamus, rakenteellisia tekijöitä puolestaan ovat institutionaalisen tason tekijät. (Forsander 2002, 86.) Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa tutkittaessa on huomioitu myös asennetaso eli etnisten ryhmien väliset suhteet ja niihin liittyvät asenteet sekä normatiivinen taso eli maahanmuuttajapolitiikka ja maahanmuuttajien aseman oikeudellinen säätely (Linnanmäki-Koskela 2010, 20).

Pierre Bourdieun (1995) teorian mukaan ihmisten ja ihmisryhmien toiminnalliset erot sosiaalisilla kentillä, esimerkiksi työmarkkinoilla, selittyvät käytössä olevien toiminnan resurssien tai potentiaalisten voimavarojen laadulla ja määrällä. Toiminnan resurssit realisoituivat tilanteesta riippuen erimuotoisina *pääomina*, joiden kartuttaminen ohjaa toimijoiden liikkumista kentällä. Bourdieu erottaa toisistaan *taloudellisen*, *kulttuurisen* ja *sosiaalisen* pääoman. Näiden lisäksi pääoman eri lajeiksi on myöhemmin nimetty myös *inhimillinen pääoma* (Hiebert 1997, 3), *luontopääoma* (Prugh et al. 1999, 124–126), *osaamispääoma* (Kuusi 1999, 74) ja *luottamuspääoma* (Forsander 2002, 203). Inhimillinen pääoma kattaa kielitaidon, ammattitaidon ja työkokemuksen (Nätti 1988, 23–26). Hjerppen (1998, 18) mukaan pääoma 1) on potentiaalinen toiminnan resurssi, joka voidaan tarvittaessa ottaa käyttöön, 2) on luonteeltaan karttuvaa, 3) on luonteeltaan kuluva ja häviävää ja 4) tuottaa tuloa.

Bourdieuun (1995) mukaan taloudellinen pääoma koostuu rahassa mitattavasta omaisuudesta. Kulttuurinen pääoma sitä vastoin välittyy ihmisiltä toisille sosialisatioprosessissa liittyen osaksi yksilöiden persoonaa tietojen, taitojen, arvostusten ja makumieltymysten muodossa. Tämä välittyminen on osittain institutionaalistunutta; esimerkiksi ammattikvalifikaatiot saavutetaan oppilaitoksissa koulutuksen kautta. Sosiaalista pääomaa puolestaan hankitaan luomalla ja ylläpitämällä yksilöille ja heidän muodostamilleen yhteisöille merkityksellisiä sosiaalisia suhteita. Käsitteenä sosiaalinen pääoma viittaa ihmisten välisistä kontakteista kutoutuviin verkostoihin, joiden olemassaolo ja toiminta perustuu vastavuoroisuuden ja luottamuksen periaatteille. (Coleman 2000, 317.)

Bourdieu (1995, 125–128) toteaa pääoman eri lajien jakautuneen epätasaisesti kentän eri toimijoiden kesken. Hän käyttää termiä ”korttilogiikka” kuvatessaan kontekstisidonnaisesti hyödyllisimpien pääomien tavoittelua vaikutusvallan ja korkean aseman saavuttamiseksi. Kentillä pelattavissa peleissä pelaajilla on mahdollisuus kartuttaa pääomaansa pelin sääntöjen mukaisesti. Oleellista Bourdieun mukaan on, että eri kentillä arvostetaan pääoman eri lajeja tilannekohtaisesti.

Yksilökeskeisen pääomateorian vastapainoksi työmarkkinoiden tutkimuksessa hyödynnetään enenevässä määrin myös työelämän rakenteeseen ja siinä tapahtuviin muutoksiin tukeutuvia teorioita. Käsitys työmarkkinoiden yhtenäisyydestä ja yksilön

ominaisuuksista hänen työmarkkina-asemansa ensisijaisesti määrittävinä tekijöinä on kyseenalaistettu osoittamalla, että työmarkkinat ovat jakautuneet hierarkkisiin ja keskenään kilpaileviin lohkoihin, joihin ihmiset valikoituvat eri kriteerein (Forsander 2002, 42–45). Ns. duaaliteoriassa työmarkkinat nähdään kahtiajakautuneina. Ydintyövoima tekee töitä primaarisektorilla, jota leimaa työsuhteiden pysyvyys, turvallisuus sekä hyvät etenemismahdollisuudet. Sekundaarityömarkkinoilla puolestaan työsuhteen jatkuvuus on epävarmaa, työttömyysriski suuri ja etenemismahdollisuudet sekä työolosuhteet heikot. Näistä seuraa suuri vapaaehtoinen liikkuvuus työpaikasta toiseen sekä työvoimasta pois ja takaisin. Primaari- ja sekundaarisektoreiden välillä työvoiman liikkuvuus on kuitenkin hyvin vähäistä. (Nätti 1988, 17–19.)

Viime vuosikymmeninä vakituiset työsuhteet primaarisektorilla ovat käyneet harvinaisemmiksi epätyypillisten työsuhteiden yleistyessä. Toisaalta sekundaarisektorin työpaikat ovat vähentyneet edelleen automatisoitumisen myötä. Joillakin aloilla (esim. metalliteollisuudessa) saattaa olla korkea työttömyysprosentti, kun taas toisilla aloilla (esim. hoitoalalla) työvoimasta on pulaa (Myrskylä 2010). Työmarkkina-asemaa rakenteellisesti selittäviä tekijöitä ovat myös sukupuoli, ikä ja maahanmuuttajien kohdalla muuttosyy sekä työelämässä ilmenevä etninen syrjintä (Linnanmäki-Koskela 2010, 27–28).

Työmarkkinoiden *segmentoitumista* eli lohkoutumista käsitteleviä teorioita on hyödynnetty myös maahanmuuttotutkimuksessa. Etnisellä segmentaatiolla tarkoitetaan tilannetta, jossa työmarkkinat ovat eriytyneet hierarkkisesti työntekijöiden etnisen taustan mukaan. Tämä lohkoutuminen näkyy paitsi työvoimaosuuksissa ja työttömyysasteissa myös työtehtävien laadussa. (Linnanmäki-Koskela 2010, 23.) Suomessakin maahanmuuttajat työskentelevät yhä useammin tehtävissä, joihin on hankala motivoida työvoimaa kantaväestön keskuudesta ja joita leimaa rakennemuutos sekä työn epävakautuminen (esim. Forsander 2002, 42; Haapakorpi 2004, 33). Maahanmuuttajatyöpaikkoja on Suomessa etenkin ravintola-, teollisuus-, siivous-, hoito-, rakennus- ja opetusalalla, joista useimmilla vallitsee työvoimapula (Linnanmäki-Koskela 2010, 17). Maahanmuuttajien ns. sisääntulotyöpaikat ovat tällaisilla aloilla. Sisääntulotyöpaikoille ja -ammateille yhteistä on, että niistä pyritään siirtymään ”paremmille” aloille heti, kun se on mahdollista. Erityisesti ravintola- ja siivousalat ovat viime vuosina eriytyneet maahanmuuttaja-aloiksi, joita valtaväestö karttaa leimautumisen pelossa. Tämä syventää etnistä lohkoutumista edelleen. (Haapakorpi 2004.) Maahanmuuttajat työllistyvät usein myös maahanmuuttajapalveluiden mukana avautuneisiin ns. etnospesifeihin työtehtäviin esimerkiksi tulkeiksi tai oman kielen opettajiksi. Näihin liittyy usein sisääntuloammattaja korkeampi status. Kuitenkin liikkuvuus työtehtävästä toiseen on heikko. Tämän vuoksi etnospesifit työtehtävätkin sijoittuvat työmarkkinoiden sekundaarilohkoon. (Forsander 2002, 43.)

Lohkoutumista ja eriytymistä on havaittavissa myös maahanmuuttajaryhmien välillä. Kuten Jaakkola (2000, 10) huomauttaa, Suomeen on kehittynyt etnisten vähemmistöjen näkökulmasta eräänlainen työmarkkinoiden duaalijärjestelmä. Länsimaisen korkeakoulutuksen saaneet huippuosaajat rekrytoidaan suoraan ulkomailta, kun taas kouluttamattomat tai ulkomailla opintonsa suorittaneet, usein pakolaistaustaiset, joutuvat kulkemaan pitkän ja kivisen tien työllistykseen avoimille työmarkkinoille.

Edellä olen tarkastellut työmarkkina-asemaan vaikuttavia tekijöitä sekä yksilöllisestä että rakenteellisesta näkökulmasta. Näitä kahta näkökulmaa voidaan yhdistää sosiaalisen pääoman avulla, kun tarkastellaan sosiaalista pääomaa työmarkkina-asemaan vaikuttavana välittävänä tekijänä. Sosiaalinen pääoma korostaa taloudellisen toiminnan

eri elämänalueet kattavaa kokonaisuutta; yksilön työmarkkinatoimintaan vaikuttaa myös se, mitä muuta hänen elämässään tapahtuu. Käsitteeseen liittyy kiinteästi luottamus yhteisöjen, yksilöiden ja instituutioiden välillä (Forsander 2002, 58). Sosiaalista pääomaa on tutkittu runsaasti ihmisten välisiä suhdeverkostoja analysoimalla. Amerikkalaisen sosiologin Mark Granovetterin (1973; 1982) tunnetun verkostoteorian mukaan yksilön sosiaalisen verkoston heikot siteet eli tuttavuudet ovat tärkeitä hänen taloudellisen asemansa kannalta, sillä niiden kautta välittyy informaatiota tätä asemaa parantavista mahdollisuuksista (esimerkiksi avoimista työpaikoista) enemmän kuin vahvojen siteiden (lähiyhteisön eli sukulaisten tai läheisten ystävien) kautta. Keskeinen havainto Granovetterin (1982; 1993; 1995) tutkimuksissa on, että USA:ssa suurin osa työpaikoista välittyy informaalisti eli perinteisten rekrytointikanavien (esim. työvoimatoimistot, sanomalehti-ilmoitukset) ulkopuolella. Informaatiotutkimuksen käsittein asian voisi ilmaista siten, että heikoilla suhteilla on erityinen merkitys sellaisen tiedon saamiselle tai hankkimiselle, jolla on merkitystä työelämässä etenemiselle.

Maahanmuuttajien kannalta nimenomaan luottamuksen rakentaminen työnantajiin on keskeinen tekijä: esimerkiksi rakennusalalla tuottoisiin urakoihin pääsevät ne työntekijät, jotka ovat aiemmissa urakoissa osoittautuneet luottamuksen arvoisiksi (Forsander 2002, 216). Akhlaq Ahmadin (2005) tutkimustulosten perusteella näyttää siltä, että maanlaajuisesta työvoimatoimistojen työnvälityksestä huolimatta sosiaalisilla verkostoilla on merkittävä rooli työnhakijoiden kiinnittymisessä työmarkkinoille juuri informaatiota välittävän ominaisuutensa vuoksi.

Maahanmuuttajien työllistyminen usein matalapalkkaisiin ja epävarmoihin työsuhteisiin voidaan siis näkökulmasta riippuen tulkita yksilöllisen urakehityksen vaiheeksi tai osoitukseksi työmarkkinoiden segmentoitumisesta keskenään epätasa-arvoisiin alueisiin (Forsander 2002, 42–45). Vaikka käsillä olevassa tutkimuksessa tarkastellaan myös maahanmuuttajien työelämähistoriaa, analyysin painopiste on tietokäytäntöjen muodostumisessa. Yksilöllisiä urapolkuja ei siis varsinaisesti käsitellä työmarkkinoiden lohkoutumisen näkökulmasta työelämä tutkimuksen metodein. Tarkastelen maahanmuuttajien tietokäytäntöjä konstituivia toimia suhteessa pääoman eri muotoihin, erityisesti sosiaaliseen pääomaan. Ymmärrän sosiaalisen pääoman yksilön työmarkkina-aseman määrittymisen ja työelämätiedon karttumisen kannalta hyödyllisiksi sosiaalisiksi kontakteiksi, yksilöllä olevaksi luottamuspääomaksi ja sekä yksilön työuraa edistäviksi normatiiviskulttuurisiksi valmiuksiksi. Huomioni keskittyy sosiaalisten kontaktien määrän sijasta niiden laatuun ja siihen, miten ne työelämätiedon hankinnan ja jakamisen välineinä vaikuttavat maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan.

## **2.4 Suomeen suuntautuva maahanmuutto ja kotoutumisen edistäminen**

Seuraavaksi tarkennan käsillä olevan tutkimuksen kontekstia edelleen esittelemällä lyhyesti Suomeen suuntautuneen maahanmuuton historiaa sekä maahanmuuttoon liittyvää lainsäädäntöä, hallintoa ja toimintakäytäntöjä. Kuvailen myös yhteenvedonomaaisesti maahanmuuttajille suunnattuja viranomais- ja tietopalveluita niin valtakunnallisella kuin paikallisella tasolla. Lopuksi tarkastelen tutkimukseni kohderyhmiä – Suomeen muuttaneita venäläisiä ja kurdeja – aikaisemman tutkimuksen valossa.

### **2.4.1 Suomeen suuntautuneen maahanmuuton erityispiirteitä**

Suomen maahanmuuttohistoria poikkeaa monin tavoin muista Länsi-Euroopan maista. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, muiden rekrytoidessa

maahanmuuttajia jälleenrakennukseen ja kasvavaan teollisuuteensa, Suomi oli työvoimaa luovuttava maa.

Elinkeinoelämän rakennemuutos tapahtui 1960–1970-luvuilla Suomessa nopeammin kuin muualla Euroopassa. Teollistuminen aiheutti kaupungistumista, mutta muuttoliike suuntautui myös Ruotsiin. (Korkiasaari 2000, 138–140.) Suuren muuton vuosina 1960–1970-lukujen taitteessa jopa kymmenesosa suurista ikäluokista muutti pois Suomesta aiheuttaen väestön vähenemistä. Myöhemmin maastamuuttajia on pyritty houkuttelemaan takaisin, mutta paluumuuttovirta on aina tyrehtynyt taloudelliseen laskusuhdanteeseen. (Forsander 2002, 17.) Ulkomailla asuvat työperäiset maastamuuttajasuomalaiset ja heidän jälkeläisensä on Suomessa nähty potentiaalisena työvoimareservinä, jonka houkuttelevuus nousee ajankohtaiseksi talouskasvun aikana. Viimeksi 2000-luvun alkuvuosina julkisessa keskustelussa väläyteltiin mahdollisuutta torjua heidän avullaan väestön ikääntymisestä johtuvan työvoimapulan uhkaa, ns. eläkepommia.

Työvoiman tarpeen vähentyessä Iranin öljykriisin (1979) jälkeen Eurooppaan alkoi saapua yhä enemmän pakolaisia, joista useimmat olivat lähtöisin entisten siirtomaiden hauraista yhteiskunnista. Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten määrä kasvoi voimakkaasti lähes kaikissa läntisen Euroopan maissa. Näin kävi myös Suomessa, vaikka koko väestömäärään suhteutettunakin maahanmuuttajia tuli meille vähemmän kuin muualle (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 26–28). Suomeen saapuneiden määrä ylitti maasta lähteneiden määrän vasta 1980-luvun puolivälissä. Ensimmäiset turvapaikanhakijat ja kiintiöpakolaiset tulivat meille lähinnä Chilestä ja Vietnamista. (Korkiasaari & Söderling 1998, 14–24.) Tämä merkitsi käännekohtaa Suomen muuttoliikehistoriassa. Vasta tuolloin alettiin tehdä tarkempia maahanmuuttopoliittisia linjauksia ja muiden läntisten teollisuusmaiden tavoin suunnitella järjestelmällisemmin maahanmuuttajien vastaanottoa ja integroimista yhteiskuntaan. Erityistä Suomen kohdalla oli kuitenkin se, ettei täällä ollut kokemusta ensimmäisen muuttoaallon tuomista työperäisistä maahanmuuttajista. Toisin kuin muissa läntisen Euroopan maissa, joihin oli sodan jälkeisinä vuosikymmeninä ehtinyt kasvaa suuriakin siirtolaisyhteisöjä, meillä alettiin rakentaa maahanmuuttajille suunnattuja yhteiskunnallisia palveluita ilman käytännön näkökulmaa kotoutumiseen liittyviin kysymyksiin.

Parhailtaan on alkamassa muuttoliikkeen kolmas vaihe, joka liittyy Euroopassa alkaneseen demografiseen murrokseen. Väestön ikääntymisen aiheuttama työvoimapula uhkaa muiden hyvinvointivaltioiden tapaan Suomeakin. (Forsander 2004.) Taloudellisista suhdanteista riippumatta on Suomeenkin pitkällä aikavälillä odotettavissa työperäisen maahanmuuton kasvua työmarkkinoiden tarpeiden täyttämiseksi. Yksi tähän liittyvä piirre on muuttoliikkeen naisistuminen: kodinhoito- ja hoivatyöhön rekrytoidaan kasvavassa määrin nuoria naisia mm. Itä-Euroopasta ja Kaukoidästä (Castels & Miller 2003).

Maahanmuutto Suomeen on lisääntynyt kiihtyvällä vauhdilla kahden viime vuosikymmenen aikana; muuttaneiden määrä on nelinkertaistunut vuodesta 1990 vuoteen 2006 (Tilastokeskus 1991; 2007). Vuoden 2010 lopussa Suomessa oli 5 375 276 asukasta, joista ulkomaan kansalaisia oli 167 954 eli 2,7 % koko väestöstä. Tämä merkitsee 7,9 prosentin lisäystä ulkomaalaisten määrään vuodesta 2009. Käytettäessä kriteerinä kansalaisuutta neljä suurinta maahanmuuttajaryhmää vuoden 2010 lopussa olivat Viro (29 080), Venäjä (28 426), Ruotsi (8 510) ja Somalia (6 593). Suurin osa ulkomaan kansalaisista asuu Suomen suurimmissa kaupungeissa (Helsinki, Espoo, Vantaa, Turku ja Tampere) ja lähes puolet heistä Suur-Helsingin alueella. 1990-

luvun lopulla alkanut syntyperältään suomalaisten paluumuutto entisestä Neuvostoliitosta on leimannut voimakkaasti suomalaisen maahanmuuton profiilia alkaneella vuosikymmenelläkin. Suomen kansalaisuuden sai vuoden 2010 aikana 4 334 henkilöä eli 1 000 enemmän kuin edellisvuonna. (Tilastokeskus 2011.)

Maahanmuuttajien osuus Suomen koko väestömäärästä on yhä huomattavasti vähäisempi kuin muualla Länsi-Euroopassa. Esimerkiksi Ruotsissa heitä on 15 % kaikista maan asukkaista (Migrationsverket 2011), Ranskassa 11 % (Institut National de la Statistique et des Études Économiques INSEE 2011) ja Saksassa 19 % (Die Beaufragte der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration 2011). Samoin muuttajien etnisyys- ja kansalaisuustausta on Suomessa homogeenisempi kuin useimmissa EU- ja OECD-maissa. Kun muualla Euroopassa yleisin muuttosyy on työ, turvapaikan hakeminen tai pakolaisuus (UNHCR 2009), Suomeen muutetaan ensisijaisesti perhesyistä (Maahanmuuttovirasto 2010). Keskeisin maahanmuuttajia ja syntyperäisiä suomalaisia erottava demografinen piirre on maahanmuuttajaväestön alhaisempi keski-ikä (Forsander 2002, 229–231). Tämä on tyypillistä muuallakin, mutta Suomessa ja muissa ns. myöhäisissä maahanmuuttomaissa ilmiö kuvastaa maahanmuuton lyhyttä historiaa (Salt, Clarke & Schmidt 2001).

Verrattuna koko väestön koulutusrakenteeseen maahanmuuttajat ovat yliedustettuina molemmissa ääripäissä, sekä kouluttamattomien että korkeasti koulutettujen joukossa. Maahanmuuttajien koulutustaso vaihtelee merkittävän paljon eri maahanmuuttajaryhmien sisällä. Kuten muussakin väestössä, nuorimpien maahanmuuttajien koulutustaso on korkeampi kuin vanhempien, ja naisten jonkin verran korkeampi kuin miesten. Poikkeuksen muodostavat kehitysmaista tulleet naiset, joiden koulutustaso on samoista maista tulneiden miesten koulutustasoa huomattavasti heikompi. Korkeimmin koulutettuja on eniten entisen Neuvostoliiton alueelta, itäisestä Keski-Euroopasta, Pohjois-Amerikasta ja Kiinasta muuttaneiden joukossa. (Forsander 2002, 230.)

Muuttomotiiveista tärkeimmän muodostavat perheeseen liittyvät syyt. Avioituminen suomalaisen kanssa, suomalaista sukujuurta olevan paluumuutto ja eri statuksilla tulneiden perheen yhdistäminen ovat edelleen työperäistä maahanmuuttoa yleisempiä Suomeen muuton syitä, vaikka turvapaikanhakijoiden määrä on viime vuosina kasvanut merkittävästi (Tilastokeskus 2009). Perhesyistä muuttamisen kasvu näkyy myös muutoksena tulijoiden sukupuolirakenteessa: kun maahanmuuttajaväestö vielä ennen 1990-luvun puoliväliä oli miesvoittoista, on naisia nykyisin noin puolet (Martikainen & Tiilikainen 2007, 15).

#### **2.4.2 Maahanmuuttoasioiden hallinto ja lainsäädäntö**

Normatiiviset puitteet Suomeen suuntautuvalla muuttoliikkeelle luo lainsäädäntö kansallisen maahanmuuttopoliittisen ohjelman (2006) määrittämän linjan mukaisesti. Paineet maahanmuuttopolitiikan yhtenäistämiseksi kasvavat EU:ssa, ja kansallinen lainsäädäntö on Suomessakin sopeutettu olemassa oleviin direktiiveihin. Ulkomaalaislain (2004) lisäksi maahanmuuttajia koskevia lakeja ja säädöksiä on annettu mm. kansalaisuuslaissa (2003) ja kotouttamislaissa (1999/2005) (Maahanmuuttovirasto 2010). Maahanmuuttoasioiden lainsäädännöllistä ja hallinnollista hajanaisuutta on julkisuudessa kritisoitu. Vuonna 2008 lakkautetun Ulkomaalaisviraston tilalle perustetun Maahanmuuttoviraston yhtenä tehtävänä on kehittää eri viranomaisten ja sidosryhmien (mm. järjestöt) välistä yhteistyötä palvelujen tehostamiseksi.



Suomen ensimmäinen ulkomaalaislaki astui voimaan maaliskuussa 1983. On useita syitä siihen, miksi Suomi alkoi vastaanottaa maahanmuuttajia huomattavasti myöhemmin kuin esimerkiksi muut pohjoismaat. Sodan raskaasti koettelemassa maassa teollistuminen oli muuta Eurooppaa hitaampaa eikä työvoimapulaa ollut. Nopeasti urbanisoitunutta maata vaivasi joukkotyöttömyys, jota lähdettiin täältä pakoon. Toisin kuin vaikkapa Ruotsissa, halvalla vierastyövoimalle ei yksinkertaisesti ollut tarvetta.

Suomeen muuttava ulkomaalainen joutuu asioimaan suomalaisten viranomaisten kanssa jo ennen maahan tuloaan. Viranomaistahot, joihin tulee ottaa yhteyttä, vaihtelevat vastuualueeltaan ja lukumäärältään muuton syystä riippuen. Suomesta työtä etsivän saattaa olla tarpeen hakea tunnustusta kotimaassaan (EU- tai ETA-maa) tai rinnastusta (näiden ulkopuoliset maat) suoritetuille opinnoilleen ja tutkinnolleen Opetushallitukselta. Monissa ammateissa tarvitaan myös ammatinharjoittamisoikeus, jonka voimassaolo katsotaan työnhaussa eduksi. Tätä anotaan alan vastuuviranomaiselta; esimerkiksi eläinlääkärille luvan myöntää Evira. Työn takia muuttavalle myönnetään useimmiten työntekijän oleskelulupa, joskin Suomeen voi tulla töihin eräissä tapauksissa myös muunlaisilla luvilla (esim. elinkeinoharjoittajan oleskelulupa) tai lupa voidaan myöntää ”muulla perusteella”. Työntekijän oleskelulupaa voi hakea, kun on ensin hankkinut työpaikan Suomesta. Työntekijän oleskelulupaprosessi on toistaiseksi vielä kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa työ- ja elinkeinotoimisto tekee osaratkaisun tarkastettuaan kotimaisen työvoiman saatavuuden maahanmuuttajan koulutus- ja ammattialalta. Tämän jälkeen Maahanmuuttovirasto tekee varsinaisen oleskeluluparatkaisun, jos osaratkaisu on ollut myönteinen. (Sisäasiainministeriö 2009.)

Muualta kuin Pohjoismaista tai EU:n alueelta saapuva tarvitsee muuttaakseen oleskeluluvan. Moniin oleskelulupiin sisältyy osittainen työnteko-oikeus. Näin ollen myös muut kuin työperäiset maahanmuuttajat voivat tehdä Suomessa työtä. Työnteko-oikeus määrittyy muuttosyyntä perusteella, ja se on sisällöltään ja laajuudeltaan erilainen esimerkiksi kansainvälisen suojelun, perhesiteen tai opiskelun takia maahan saapuville. Ensimmäistä oleskelulupaa ja Suomeen tuloa varten mahdollisesti tarvittavaa viisumia haetaan jo lähtömaassa, mutta tästäkin on poikkeuksia. Turvapaikanhakijalle myönnetään turvapaikka tai oleskelulupa Suomessa, jos hän täyttää sen saamiseen tarvittavat ehdot (esim. humanitaarisen suojelun tarve). (Maahanmuuttovirasto 2010.)

Muiden kuin työperäisten maahanmuuttajien oleskelulupien myöntämiseen osallistuvat muuttosyyntä riippuen niin poliisi (EU-kansalaisille ja heihin rinnastettaville henkilöille sekä Suomen kansalaisten perheenjäsenille myönnettävä lupa) kuin maahanmuuttovirasto (turvapaikanhakijat ja pakolaiset). Suomeen tulevan täytyy muuton jälkeen ottaa yhteys vielä maistraattiin henkilötunnuksen ja Kansaneläkelaitokseen Kela-kortin saamiseksi. Kela-kortin saamista varten työperäisen muuttajan pitää esittää voimassaoleva työsopimus. Lisäksi tarvitaan yhteydenotto Verohallintoon verokortin saamiseksi ja mahdollisesti käynti pankissa pankkitilin avaamiseksi.

### **2.4.3 Kotoutuminen ja sitä edistävät palvelut**

Maahanmuuttajien integroitumisesta yhteiskuntaan tuli Euroopassa poliittinen tavoite 1980-luvulla. Taustalla oli huoli maahanmuuttajien syrjäytymisuhasta, johon alettiin samanaikaisesti kiinnittää huomiota siirtolaisia vastaanottaneissa maissa. Maahanmuuttajien ja heidän jälkeläistensä asutus keskittyi Länsi- ja Keski-Euroopassa lähiöiden etnisiin yhteisöihin, minkä pelättiin etäännyttävän heidän elämäntyyliä liian

kauas valtaväestön elämäntyylistä. Syrjäytymisuhka liittyi myös muuton motiiviin. Vierastyövoiman tarpeen vähentyessä uudet tulijat olivat pääosin pakolaisia tai aiemmin tulleiden maahanmuuttajien perheenjäseniä. Heidän työllistymisensä ilman yhteiskunnan toimenpiteitä oli vaikeampaa kuin aiempien työn vuoksi muuttaneiden. Maahanmuuttajien kiinnittäminen heidät vastaanottaneisiin yhteiskuntiin vaati palveluita tuekseen, koska työpaikoista ei enää muodostunut uusille tulijoille automaattisesti kiinnikettä yhteiskuntaan. (Forsander 2002, 16–18.) Suomessa pakolaisten vastaanottokeskuksissa viettämää aikaa lyhennettiin 1980-lopussa sijoittamalla heidät mahdollisimman pian kuntien tavallisille asuinalueille (Liebkind et al. 2004, 30).

Suomessakin alettiin suunnitella maahanmuuttajille suunnattuja erityispalveluita. Samoihin aikoihin myös kotoutumisen ja kotouttamisen käsitteet siirtyivät akateemisen tutkimuksen piiristä viranomaiskieleen ja lopulta lakitekstiin. Ns. kotouttamislaki annettiin huhtikuussa 1999. Sen mukaisesti maahanmuuttaja, jolla on kotikunta Suomessa, on oikeutettu eri viranomaisten tarjoamiin erityispalveluihin. Kotoutumisella tarkoitetaan laissa ”maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen” ja kotouttamisella ”viranomaisten järjestämiä kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja voimavaroja”. Laki korostaa muuttajan omaa aktiivisuutta tarjoten samalla viranomaisille välineitä antaa tukea kotoutumisprosessin ajan. Maahanmuuttajien erityispalveluita ovat peruskoulutukseen ja ammatilliseen peruskoulutukseen valmistava opetus sekä muualta muuttaneen sosiaaliturvaan liittyvät palvelut. Kotoutumista edistäviin palveluihin kuuluu näiden lisäksi henkilökohtainen kotoutumissuunnitelman laatiminen työ- ja elinkeinotoimistossa. Laki velvoittaa kunnat laatimaan ns. kotouttamisohjelman yhteistyössä työvoimaviranomaisen ja muiden viranomaisten sekä Kelan kanssa. Se sisältää strategiatasolla suunnitelman kotoutumista edistävien palveluiden tavoitteista, toimenpiteistä, voimavaroista sekä eri toimijoiden välisestä yhteistyöstä. Sitä laadittaessa ja toteutettaessa kuullaan myös kansalaisjärjestöjä ja maahanmuuttajia. Ohjelma luo osaltaan perustaa henkilökohtaisille kotoutumissuunnitelmille. Maahanmuuttajalla, joka ilmoittautuu työttömäksi työnhakijaksi tai joka hakee toimeentulotukea, on oikeus yhteistyössä kunnan ja työvoimatoimiston kanssa kolmeksi vuodeksi laadittavaan, työnhakusuunnitelmaa vastaavaan kotoutumissuunnitelmaan. Sen sisällöstä, muuttamisesta ja keskeytyneen suunnitelman jatkamisesta sovitaan kunnan, työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken. (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.)

Syyskuussa 2011 astui voimaan täydentävä laki kotouttamisen edistämisestä (1386/2010). Lain tavoitteena on tukea maahanmuuttajaa jo Suomeen asettautumisen alkuvaiheessa. Uutta lakia pidettiin tarpeellisenä monien maahanmuuttajien jäädessä ilman työtä ja asianmukaista koulutusta. Kotouttamisasiat siirrettiin valtionhallinnossa sisäasiainministeriöstä työ- ja elinkeinoministeriön toimialaan kuuluviksi. Muutoksella korostetaan näkemystä työelämän keskeisestä roolista uuteen yhteiskuntaan sopeutumisessa. Kunnat kantavat edelleen päävastuun kotouttamisen toimeenpanosta eli maahanmuuttajapalveluiden järjestämisestä ja niiden yhteensovittamisesta. Työvoimapolitiittinen kotoutumiskoulutus tai maahanmuuttajakoulutus on osa valmentavaa koulutusta. Opintokokonaisuuteen kuuluvia arjen taitoja sekä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia sisältöjä opiskellaan kokopäivätoimisesti alusta asti kielenopetukseen integroituna. Koulutusta järjestävät aikuisoppilaitokset, kansalais- ja kansanopistot. Työ- ja elinkeinotoimistot ostavat myös maahanmuuttajille suunnattuja koulutuspalveluja (lähinnä kielenopetuspalveluja) yksityisiltä yrittäjiltä.

Viime vuosina opetusministeriössä on laadittu työvoimapolitiiselle kotoutumiskoulutukselle opetussuunnitelmasuosituksia, mutta opetuksen sisällössä ja laajuudessa on edelleen huomattavia aluekohtaisia eroja. Uuden lain myötä kotouttamistoimenpiteisiin oikeutettujen piiri laajennettiin tietyin ehdoin koskemaan myös muita kuin työttömäksi työnhakijoiksi ilmoittautuneita, esimerkiksi työperäisiä maahanmuuttajia. Kotouttaminen kuvataan laissa jatkumoksi, johon kuuluu rinnakkaisia ja toisiaan tukevia vaiheita: yhteiskuntatiedon jakaminen, viranomaisten velvoite tarjota neuvontaa ja ohjausta, maahanmuuttajan osaamisen selvittäminen alkukartoituksessa, henkilökohtaisen kotoutumissuunnitelman laatiminen sekä maahanmuuttajan tukeminen koulutukseen tai työhön hakeutumisessa. Tässä tutkimuksessa olen uuden lain hengessä korvannut sanan ”kotouttaminen” sanoilla ”kotoutumisen edistäminen”.

Maahanmuuttajille suunnattuja tietopalveluita tarjoavat maahanmuuttoviraston lisäksi mm. Kela, työministeriö, aluehallintovirasto ja Valtiokonttori. Esitteiden ja verkkopohjaisten palvelujen kielivalikoima on viime vuosina laajentunut. Esimerkiksi vuoden 2009 lopussa julkishallinnon suomi.fi-sivusto oli luettavissa 15 eri kielellä, kun vielä 2007 määrä oli alle kymmenen. Kunnat tuottavat jonkin verran vieraskielistä materiaalia uusille asukkailleen, mutta se rajoittuu useimmiten vain peruspalvelujen esittelyyn. Kuntakohtaisista (23) tai seutukohtaisista (5) kotouttamishjelmista ei vuoden 2010 alussa ollut yksikään saatavilla muulla kuin suomen kielellä.

Yleiset kirjastot ovat merkittävä maahanmuuttajille tarkoitettujen tietopalvelujen tuottaja. Helsingin kaupunginkirjastossa sijaitsevan Monikielisen kirjaston (ent. Ulkomaalaiskirjasto) tehtävänä on ”Suomessa asuvan vieraskielisen väestön kirjastopalvelujen tukeminen, yhteyksien solmiminen koti- ja ulkomaisiin yhteistyötahoihin, tiedotus ja neuvonta sekä aineiston hankinta yhteiskäyttöön sellaisilla kielillä, jotka meillä ovat harvinaisia ja joiden käyttäjiä Suomessa on vähän.” (Helsingin kaupunginkirjaston www-sivut.) Päävastuun Suomeen muuttaneiden kirjastopalveluista kantavat edelleen kunnat. Kirjastot osallistuvat eri maahanmuuttajaryhmien kotoutumisen tukemiseen esimerkiksi tiedottamalla omasta toiminnastaan, tarjoamalla monimuotoisia vieraskielisiä aineistoja, järjestämällä maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta käsittelevää verkkomateriaalia tietokantoihin ja organisoimalla ulkomaalaistaustaisille asiakkailleen atk- ja tiedonhankintakursseja.

Infopankki.fi-portaali on nykyisin kattavin maahanmuuttajille suunnattu sähköinen tietovaranto. Se on Kansainvälisen kulttuurikeskus Caisan ja Helsingin kaupunginkirjaston yhteistyönä Avoin oppimiskeskus -projektissa syntynyt verkkopalvelu. Vuonna 2005 mukaan verkkopalveluun liittyivät Turku ja Tampere, vuotta myöhemmin Rovaniemi, Kuopio ja Kainuun alue. Espoon, Vantaan ja Kauniaisten sivut avattiin vuonna 2009 osana Helsingin seutu -osiota. Helsingin seudun monikulttuurisuus- ja maahanmuuttotyöntekijöille suunnattu Seudullinen monikulttuurinen tietopalvelukeskus Selma liittyi osaksi Infopankkia vuonna 2009.

Infopankin tarkoituksena on tukea maahanmuuttajien kotoutumista ”tarjoamalla tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen palveluista 15 kielellä maahanmuuttajakävijän näkökulmasta”. Portaaliin kootaan jatkuvasti päivitettyä perustietoa mm. lupa-asioista, koulutuksesta ja työstä, asumisesta ja sosiaalipalveluista, yhteiskunnasta, kulttuurista sekä vapaa-ajasta. Paitsi Suomessa asuville eri maahanmuuttajaryhmille palvelu on suunnattu myös Suomeen muuttota suunnitteleville ulkomaalaisille ja maahanmuuttoviranomaisille. Palvelu tuotetaan verkostoitumisajatuksella yhteistyössä viranomaisten ja järjestöjen kanssa, ja sen koordinoinnista vastaa Helsingin toimitus.

Paikallistiedoista vastaa kunkin kaupungin toimitus. Pääasiallisina rahoittajina toimivat sisäasiainministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, opetusministeriö ja Kela jäsenkuntien vastatessa kuntien osuudesta. Hallinnollisesti Infopankki toimii Helsingin kulttuurikeskuksen alaisuudessa. Verkkopalvelulle on myönnetty Euroopan komission hyvien julkisten verkkopalvelujen laatuleima (Good Practice Label) vuonna 2007 sekä tiedonjulkistamisen valtionpalkinto vuonna 2008.

Infopankin, suomi.fi-sivuston ja Ulkomaalaisviraston verkkopalvelujen käyttöä on tutkittu vuodesta 2005 lähtien. Infopankin ja Ulkomaalaisviraston suppeahkot selvitykset perustuvat sähköisellä kyselyllä kerättyyn aineistoon, kun taas suomi.fi-portaalin merkitystä maahanmuuttajille kartoitettiin 2005 laajemmin postikyselyllä (n = 136) ja yksilöhaastatteluilla (n = 125). Selvitys osoitti, että tietoverkot olivat jo 2000-luvun ensimmäisinä vuosina nousseet maahanmuuttajayhteisöissä tärkeäksi julkishallinnon toimintaa koskevan tiedon hankinnan kanavaksi. Julkishallinnon niihin tuottamat resurssit olivat osoittautuneet painettuja tietolähteitä, radiota ja televisiota merkittävämmiksi. Toisaalta verkkopalvelujen käytön esteenä ei enää niinkään ollut vaikeus päästä tietoon käsiksi vaan sisältöjen suunnittelu valtakulttuurin ehdoilla. Suomi.fi-portaalin käyttöä koskevassa tutkimuksessa havaittiin, etteivät maahanmuuttajayhdistykset osanneet hyödyntää verkon tarjoamia mahdollisuuksia toimintansa edistämiseksi. Samoin pitempään (yli 4 vuotta) Suomessa asuneet maahanmuuttajat kokivat viranomastiedon omaksumisen yhtä hankalaksi kuin alle kolme vuotta maassa asuneet.

Vaikka maahanmuuttajille suunnatut informaatiopalvelut painottuvat internetiin, myös puhelinpalvelua on nykyisin saatavilla. Väestöliitto avasi joulukuussa 2009 valtakunnallisen FINFO-puhelinpalvelun, joka on suunnattu erityisesti EU:n ulkopuolelta Suomeen muuttaville. FINFO tarjoaa henkilökohtaista neuvontaa viidellä kielellä: venäjäksi, englanniksi, ranskaksi, arabiaksi ja suomeksi. Soittaja saa neuvoja suoraan tai hänet ohjataan tarvitsemansa palvelun luo.

## **2.5 Venäläiset ja kurdit maahanmuuttajina**

Tässä tutkimuksessa venäläisillä tarkoitetaan 83 itsehallinnollisesta jäsenalueesta koostuvan Venäjän federaation (ven. Российская Федерация, *Rossijskaja Federatsija*) eli Venäjän (ven. Россия, *Rossija*) alueelta Suomeen muuttaneita, etnisesti eritaustaisia ja venäjää äidinkielenään puhuvia henkilöitä. Kurdit puolestaan kuuluvat samaan etniseen ryhmään ja ovat kotoisin Irakista ja Iranista sekä niiden hallitsemilta Kurdistanin alueilta. Tutkittavien lähtökohtien ja nykytilanteen ymmärtämiseksi teen seuraavassa lyhyen katsauksen näiden maahanmuuttajaryhmien historiaan.

### **2.5.1 Venäläiset**

Ensimmäiset Suomeen tulleet maahanmuuttajat olivat venäjänkielisiä talonpoikia, joita siirrettiin Venäjältä Karjalan kannakselle 1700-luvun alussa Ruotsi-Suomelta vallatuille alueille. Nämä alueet liitettiin Venäjän yhteyteen Viipurin kuvernementiksi, josta käytettiin nimitystä Vanha Suomi. Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisia näistä venäläissyntyisistä talonpojista tuli vuonna 1812, kun Vanha Suomi liitettiin muuhun Suomeen. (Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti 2011.)

Autonomian aikana Suomen suuriruhtinaskuntaan muutti erityisluvalla venäläisiä sotilaita, ortodoksipappeja ja kauppiaita, joista osa jäi maahan pysyvästi. Heitä toimi myös teollisuuden eri aloilla. Vaikka venäläisten elinkeinonharjoittamista koskivat samat rajoitukset kuin ulkomaalaisia, heidän osuutensa oli merkittävä esim. saha- ja

panimoteollisuuden omistuksessa (Mikkola 1984). Vuonna 1880 maassa asui pysyvästi 4 200 venäläistä, vuonna 1900 heitä oli 6 000 ja vuonna 1910 määrä nousi 7 400:een. Eniten heitä asui Helsingissä ja Viipurissa. Esimerkiksi 1800-luvun puolivälissä Helsingin kauppiaista 40 prosenttia oli venäläisiä, Viipurin kauppiaista heitä oli noin puolet. (Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti 2003.) Vuonna 1900 venäläisten määrä ylitti jo 5000 hengen rajan (Turpeinen 1984).

Lokakuun vallankumouksen (1917) aikoihin Suomeen tuli venäläisiä pakolaisia lähinnä Karjalan ja Pietarin alueilta. Vasta itsenäistyneessä maassa venäläisten lukumäärä oli suurimmillaan vuonna 1922, jolloin heitä oli 33 500. Heistä puolet oli venäläisiä emigrantteja, puolet inkeriläisiä ja Itä-Karjalan pakolaisia. Vuoden 1922 jälkeen pakolaisten määrä kääntyi laskuun, sillä monet heistä jatkoivat Suomesta Euroopan metropolien venäläisyhteisöihin – Pariisiin, Brysseliin, Berliiniin ja Prahaan. (Nevalainen 1991.)

Toisen maailmansodan kynnyksellä Suomen venäläisyhteisöön kuului noin 20 000 henkeä. Jatkosodan aikana Suomeen siirrettiin inkeriläisiä, joista valtaosa kuitenkin palautettiin myöhemmin Neuvostoliittoon. Sodan jälkeen osa venäläisistä muutti pois Suomesta, kun taas tänne jääneiden integroituminen valtaväestöön voimistui. Vuodesta 1940 vuoteen 1960 Suomen venäläisten määrä väheni 7 210:stä 2 750:een. Luku kääntyi nousuun vasta 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla, jolloin avioliitot suomalaisten kanssa yleistyvät. (Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti 2003, 7–9.)

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen muuttoliike vilkastui huomattavasti 1990-luvun lopulla inkerinsuomalaisten ja muiden suomalaissukuisten paluumuuttajien myötä. Yhteiskunnallinen murros itärajan takana ja vilkastuneet suomalaisten ja inkeriläisten suhteet saivat Suomen viranomaiset selvittämään etnisiltä juuriltaan suomalaisten muuttohalua Venäjältä Suomeen. Selvitysten pohjalta presidentti Mauno Koivisto antoi huhtikuussa 1990 inkerinsuomalaiset paluumuuttajiksi toteavan lausunnon, joka loi pohjan paluumuuttoa Venäjältä Suomeen ohjaavalle politiikalle. (Nevalainen 1992.) Ulkomaalaislain muutoksen (301/2004) myötä inkerinsuomalaiset ovat vuoden 2011 heinäkuun alusta lähtien voineet hakeutua Suomeen vain yleisen oleskelulupajärjestelmän kautta (Sisäministeriö 2011).

Liebkindin et al. (2004, 22) mukaan viimeaikaiset muuttajat voidaan jakaa kolmeen ryhmään.

1) Suurimman ryhmän muodostavat syntyperältään suomalaiset, joilla on etnisen taustansa takia paluumuutto-oikeus. Kyseisen oikeuden saamiseen vaaditaan, että henkilön vanhemmista yksi tai isovanhemmista kaksi on suomalaisia. Tähän venäjää pääkielenään käyttävään ryhmään kuuluu myös muista syistä (esim. työ, opiskelu tai avioliitto) muuttaneita henkilöitä, jotka eivät välttämättä koe itseään paluumuuttajiksi.

2) Toinen ryhmä muodostuu suomalaisten paluumuuttajien puolisoista ja lapsista.

3) Kolmannen ryhmän muodostavat etniseltä taustaltaan venäläiset ja virolaiset, joiden Suomeen muuton syynä on työ, opiskelu tai avioituminen.

4) Neljäs ja pienin ryhmä koostuu sellaisista venäjänkielisistä maahanmuuttajista, jotka eivät ole syntyperältään venäläisiä tai virolaisia ja joiden Suomen muuton perusteena on ollut muu kuin paluumuutto.

Venäjän ja entisen Neuvostoliiton alueelta tulleet muodostavat nykyisin suurimman maahanmuuttajaryhmän Suomessa. Vuoden 2010 lopun tilastojen mukaan Suomessa asui jo yli 54 500 venäjää äidinkielenään puhuvaa. Venäjä onkin Suomessa puhutuista kielistä yleisin heti suomen ja ruotsin jälkeen. (Tilastokeskus 2011.) Muuttajista lähes kaksi kolmasosaa on naisia. Naisten muuttohalukkuutta on selitetty heidän heikentyneellä työmarkkina-asemallaan ja työelämästä syrjäytymisellään entisellä Neuvostoliiton alueella (Reuter & Kyntäjä 2006, 104). Yhteiskunnallisessa murrostilassa avioituminen ulkomaalaisen miehen kanssa on nähty yhtenä ratkaisuna arjesta selviämiseen (Yampolskaya 1997, 102–104; 109). Tämä koskee myös Suomeen suuntautuvaa muuttoa. Sekaliitot ovat yleistyneet 2000-luvulla siinä määrin, että yhteiselämä suomalaisen miehen kanssa on arkea lähes puolelle Suomeen muuttaneesta työikäisistä venäläisnaisista (Reuter & Kyntäjä 2006, 104).

Suomeen muuttaneiden venäläisnaisten keskimääräinen koulutustaso on sekä Venäjältä muuttaneisiin miehiin, moniin muihin maahanmuuttajaryhmiin että kantaväestöön nähden korkea. Monet heistä ovat ehtineet luoda työuraa entisessä kotimaassaan useita vuosia ennen muuttoaan. (Pohjanpää, Paananen & Nieminen 2003.) Silti korkeastikin koulutettujen venäläisnaisten työmarkkina-aseman on todettu olevan verrattain heikko (Forsander 2003; Joronen 2005). Tätä on selitetty erilaisilla koulutusjärjestelmillä ja sillä, ettei kotimaassa suoritettuja tutkintoja ole täydennetty suomalaisella täydennyskoulutuksella (Haapakorpi 2004), mutta myös kielitaidon puutteella (Joronen 2007) ja suomalaisten työnantajien ennakkoluuloisilla asenteilla (Jaakkola 1999).

### **2.5.2 Kurdit**

Kurdit muodostavat arabien, turkkilaisten ja persialaisten jälkeen Lähi-idän neljänneksi suurimman kansan ja ovat samalla maailman suurin etninen ryhmä, jolla ei ole omaa valtiota. Arviot kurdien kokonaismäärästä vaihtelevat 20 ja 35 miljoonan hengen välillä. Turkissa heitä arvioidaan olevan noin viidesosa eli 12–15 miljoonaa, Iranissa 6–7 miljoonaa ja Irakissa 4–5 miljoonaa. Myös Syyriassa, Armeniassa ja Azerbaidžanissa on kurdivähemmistöjä. Uusia kurdiyhteisöjä on syntynyt 1900-luvulla myös Eurooppaan, Pohjois-Amerikkaan, Australiaan ja Keski-Aasiaan. Euroopassa kurdeja asuu noin 700 000. (Mojab, 2001a.) Ulkopuolisen ei ole helppo ymmärtää Kurdistanin alueen erittäin monimutkaista tilannetta, koska ongelmien juuret juontuvat kaukaa historiasta. Kurdien yhtenäisyys rajoittuu etniseen syntyperään, sillä he ovat pitkään asuneet eri valtioiden ja erilaisten poliittisten vaikutteiden alaisina. Tämä on ollut osasyynä siihen, ettei kurdeilla ole yhtenäistä kansallisidentiteettiä. (Wahlbeck 1999, 11–13.)

Kurdien historia ulottuu vuosituhansien taakse. Sindsharin tasangon alueelta on löydetty merkkejä asutuksesta jo 7000 eaa (Dorin 2005, 18). Useimmilla seuduilla he ovat asuneet muiden kansojen kanssa, esimerkiksi armenialaiset laaksoissa ja kurdit vuorilla tai arabit kaupungeissa ja kurdit niitä ympäröivissä kylissä. Kurdistan-nimeä näistä alueista on käytetty ensimmäisen kerran 1100-luvulla, sulttaani Ahmad Sanjarin (turkiksi Sultan Sancar) nimittäessä Kurdistanin uudeksi provinssikseen (Nerweyi 1999, 28). Nimellä on viitattu maantieteellisiin olosuhteisiin: Kurdistan sijaitsee siellä, missä vuoret erottivat Anatolian ylängön Arabian aavikosta. Arabialaisissa lähteissä ”kurdit” tarkoittivat vuorilla asuvia yleensä, riippumatta heidän etnisestä syntyperästään (Leitzinger 1999, 18–21). Aluetta ovat hallinneet Assyria, Persia, Makedonia ja Rooma. Osmanien valtakunnan aikana (1300–1918) Kurdistanin maakunta muodosti vain osan kurdiheimojen asuttamasta alueesta, jossa he olivat enemmistönä. (Dorin 2005, 24.)

Vuonna 1843 kurdikapinalliset hyökkäsivät Emir Badr Khanin johdolla turkkilaisotilaita vastaan, mitä voidaan pitää vapautumisyrityksenä osmanien vallasta. Vuoden 1908 ns. nuorturkkilaisten vallankumouksen jälkeen muodostui kurdien poliittisia ryhmittymiä Mosulissa, Konstantinopolissa, Diyarbakissa ja Bagdadissa, jotka olivat kaikki imperiumin keskuspaikkoja. (Dorin 2005, 26–28; 32–36.)

Kurdien yhtenäinen asuinalue pirstottiin ensimmäisen maailmansodan jälkeen vuonna 1918, jolloin se osmanien valtakunnan hajottua jaettiin Turkin, Iranin, Irakin ja Syyrian kansallisvaltioiden kesken. Tämä jako toistuu kurdien poliittisessa kirjallisuudessa, jossa Kurdistan määritellään ilmansuunnittain miehittäjävaltioiden mukaan. Tällöin Itä-Kurdistanilla tarkoitetaan Iranin, Etelä-Kurdistanilla Irakin, Lounais-Kurdistanilla Syyrian ja Pohjois-Kurdistanilla Turkin hallitsemaa aluetta (Bozarslan 1997, 35–36). Alueiden kokonaispinta-alaa selvitetessä tutkijoiden ja kurdiaktivistien näkemykset ovat poikenneet toisistaan huomattavan paljon (Leitzinger 1999, 22).

1900-luvulla kurdit ovat useaan otteeseen nousseet ulkopuolisia hallitsijoita vastaan Turkissa, Irakissa ja Iranissa. Iranin kurdien johtama neuvosto julisti Kurdistanin tasavallan syntyneeksi 22.1.1946, ja sen presidentiksi valittiin Kurdistanin Demokraattisen puolueen johtaja Qazi Mohammed. Sitä on usein pidetty historian saatossa ainoana kurdien omana valtiona, vaikka kansainvälinen yhteisö ei koskaan ole tunnustanut sitä. Kurdistanin tasavalta hajosi kahta vuotta myöhemmin kurdien keskinäisten poliittisten ristiriitojen takia. (Bozarslan 1997, 43–47).

Modernin kansallidentiteetin sijaan kurdeille on kehittynyt voimakas puoluesidonaisuus. Kurdien ensimmäiset nykyaikaiset järjestöt olivat tavalla tai toisella poliittisesti värittyneitä (Wahlbeck 1999, 43). Merkittäviä kurdipuolueita on kymmeniä, ja ne ovat korvanneet puuttuvan valtion tarjoten yhteiskunnallisia palveluita (kouluja, sairaaloita, tiedonvälitystä) ja edellyttäen vastapainoksi uskollisuutta kannattajiltaan. Erityisen voimakasta puoluesidonaisuus on ollut Irakissa autonomisilla alueilla asuvilla kurdeilla (Leitzinger 1999, 39). Ristiriitoja eri kurdiryhmien välille ovat osaltaan aiheuttaneet niin Kurdistanin alueen neljän hallitsijamaan poliittinen tilanne ja historia kuin kurdiheimojen väliset historialliset erimielisyydet.

Kurdien oikeudet ovat viime vuosisadan aikana vaihdelleet Kurdistanin eri alueilla. Yleistäen voidaan kuitenkin todeta, että he ovat joutuneet valtiovallan harjoittaman systemaattisen syrjintäpolitiikan kohteeksi. Kurdeja on alueesta riippuen yritetty sulauttaa valtaväestöön tai eristää omaksi eriarvoiseksi ryhmäkseen. (Wahlbeck 1999, 21.) Kurdien kapinayritykset hallitsijavaltiota vastaan ovat johtaneet myös siviiliväestöön kohdistuneeseen järjestelmälliseen syrjintään ja vainoihin, joista julmimpia ovat olleet Irakin ja Iranin armeijoiden tekemät kaasuhyökkäykset kurdikyliin 1980-luvun lopussa. Samoin Turkin hallitsemilla kurdialueilla on suoritettu etniseen puhdistukseen verrattavia sotilaallisia toimenpiteitä, vaikka Turkin hallitus on kategorisesti kieltänyt syyllistyneensä minkäänlaisiin ihmisoikeusloukkauksiin kurdeja kohtaan. (Bozarslan 1997, 72–73.) Kurdistanin alueen epävakaa tilanne ja kurdeihin kohdistuvat ihmisoikeusloukkaukset ovat viime vuosikymmeninä aiheuttaneet kurdipakolaisten määrän jatkuvaa kasvua. Poliittiset vainot varsinkin Irakissa ja sodat ovat saaneet tuhannet ihmiset jättämään kotiseutunsa paremman elämän toivossa joko Kurdistania hallitsevien maiden sisällä tai niiden ulkopuolella. (Wahlbeck 1999, 43.)

Suomeen kurdeja on tullut kiintiöpakolaisina, turvapaikanhakijoina ja perheen yhdistämisen kautta. Suurin osa tulijoista on kotoisin Irakin tai Iranin Kurdistanin alueelta. Turkin kurdeja Suomessa on vähemmän kuin monissa muissa Euroopan

maissa. Useat Suomeen saapuneet kiintiöpakolaiset ovat ennen maahantuloaan olleet Lähi-idässä pakolaisleireihin sijoitettuina. Osa Turkin, Irakin tai Iranin kurdeista on pyrkinyt Venäjän tai Baltian maiden kautta Eurooppaan ja päätynyt turvapaikanhakijoiksi Suomeen. (Wahlbeck 1999, 6.) Suomessa asuvien kurdien tarkka lukumäärä ei ole tiedossa, koska laki sallii maahanmuuttajien tilastoinnin vain kansallisuuden ja äidinkielen perusteella. Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2010 lopussa Suomessa asui 8 032 kurdinkielistä. Kurdin kieli oli samana vuonna Suomen seitsemänneksi puhutuin kieli. (Tilastokeskus 2011.)



### 3 Maahanmuuttajien tietokäytäntöjen tutkimus

Maailmanlaajuisen muuttoliikkeen voimistuessa maahanmuuttajuutta ja maahanmuuttajien elämää tutkitaan enenevässä määrin niin Suomessa kuin muuallakin. Lähestymistavaltaan ja tutkimusotteeltaan tätä aihepiiriä käsittelevät tutkimukset rajoittuvat tuskin koskaan yhteen tieteenalaan; useimmiten jo tutkimusasetelmassa näkyy alan monitieteellinen luonne. Maahanmuuttoon liittyviä kysymyksiä on tutkittu runsaasti ennen kaikkea yhteiskuntatieteiden piirissä (Pyykkönen 2007, 64) mutta myös humanistisilla aloilla (ks. Caidi et al. 2010, 352) ja esimerkiksi hoito- ja terveystieteissä (Nieminen 2011, 19). Tässä yhteydessä keskityn käsillä olevan tutkimuksen kannalta keskeiseen kirjallisuuteen ja esittelen eri tutkimuskohteita, -tuloksia ja näkökulmia.

#### 3.1 Informaatiotutkimus

Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt ovat tähän päivään asti olleet varsin harvinainen kohderyhmä informaatiotutkimuksen alalla. Kiinnostus ulkomailta muuttaneisiin ja perinteisiin etnisiin vähemmistöihin heräsi kirjasto- ja informaatiotieteen piirissä 1980-luvun lopulla USA:ssa, ja tutkimus keskittyi aluksi näiden asiakasryhmien tapaan käyttää kirjastopalveluja. (Fisher, Durrance & Hinton 2004, 757–759.) Maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen arkielämää tarkastelevaa, erilaiset informaatioympäristöt laajemmin huomioivaa tiedonhankintatutkimusta on alettu tehdä vasta 1990-luvulla tieteenalan tutkimusparadigman vaihduttua järjestelmäkeskeisestä yksilökeskeiseen (esim. Nahl 1995; Nahl 2010; Vakkari 2008; ks. myös Savolainen 1993; Morris 1994; Courtright 2006). Tutkimus on edelleen määrällisesti painottunut Yhdysvaltoihin.

Seuraavassa keskityn empiirisiin tutkimuksiin, joilla on relevanssia työni kannalta. Rajaan katsauksen ulkopuolelle käytännön kirjasto- ja informaatiopalvelutyön tarpeisiin tehdyn tutkimuksen samoin kuin maahanmuuttajien tiedonhankintaa teoreettisesti käsittelevät, epistemologiset ja metodologiset artikkelit muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.

Alan pioneereihin kuuluu Carol Metoyer-Duran (1991), joka selvitti tiedon portinvartioinnin (*gate-keeping*) etnolingvististä luonnetta Kaliforniassa. Haastattelututkimusten kohderyhminä olivat Pohjois-Amerikan alkuperäiseen, aasialaiseen tai latino-amerikkalaiseen väestöön kuuluvat informantit. Aineistosta ilmeni, että maan virallista pääkieltä (kantaväestön pääkieltä) sujuvasti osaavat, ekstrovertit ja karismaattiset henkilöt nousevat etnisissä yhteisöissä helposti paitsi mielipidejohtajiksi myös ns. tiedon portinvartijan asemaan sosiaalisten kykyjensä, viestintäteknologian hallinnan ja tiedonhankintataitojensa ansiosta. He toimivat valtakulttuurin ja sen hallitseman informaation välittäjinä käyttäen tässä luottamustehtävässään valtaa (Metoyer-Duran 1991, 327).

Kulttuurirajat ylittävästä tiedonjakamisesta oli kyse myös Chuchi Chun (1999) tutkimuksessa maahanmuuttajalasten roolista vanhempiensa tiedonhankinnassa. Chu tarkasteli Kaliforniaan muuttaneiden korealais- ja meksikolaisperheiden arkisia tietokäytäntöjä haastatteleamalla 77:ää lasta. Tutkimuksessa selvisi, että oppiessaan vanhempiaan nopeammin uuden kielen lapset joutuvat maahanmuuttajaperheissä usein paitsi englannin tulkin, myös kulttuurisen tulkin ja tiedonhankkijan tehtävään. He yhdistävät perheensä valtakulttuuriin lisäämällä vanhempiensa kontakteja kantaväestöön ja hankkimalla heille uutta kotimaata koskevaa tietoa sekä tarjoamalla tälle tiedolle

kulttuurisia selityksiä. Chu huomauttaa, että lasten toimiminen perheen ”informaatiovastaavina” voi olla perheen kannalta huono asia, sillä lapsilla on vasta vähän elämäkokemusta ja heidän omat tiedonhankintataitonsa ovat vasta kehittyneissä. (Chu 1999, 91–92.)

Frank Sligo ja Anna Jameson (2000) havaitsivat kulttuuristen normien ja uskomusten yhteyden tietokäytäntöihin tutkiessaan Tyynenmeren valtioista Uuteen-Seelantiin muuttaneiden tapoja hankkia ja jakaa terveystietoa. Erityisesti lisääntymiseen ja seksuaalisuuteen liitetyt tabut vaikuttivat esimerkiksi gynekologiaan liittyvän tiedon etsimiseen ja välittämiseen eteenpäin. Havainnot sosiaalisten verkostojen tärkeydestä maahanmuuttajien tiedonhankinnassa saivat vahvistusta, kun Karen Fisher kollegoineen (2004) selvitti Meksikosta Yhdysvaltoihin perheensä kanssa muuttaneiden maatyöläisten tietokäytäntöjä kahdessa heidän koulutustaan varten perustetussa etnisessä tiedotuskeskuksessa. Haastatteluihin perustuvassa tutkimuksessa kävi ilmi, että henkilökohtaisia verkostoja hyödynnettiin enemmän kuin muita tiedonlähteitä niiden oletetun luotettavuuden takia. Mielenkiintoisena tuloksena tutkijat pitivät sitä, että eri lähteiden uskottavuus ja käyttö olivat yhteydessä tiedontarjoajan henkilökohtaiseen statukseen ja oletettuun intressiin. Tärkeimmiksi tiedonlähteikseen informantit mainitsivat perheenjäsenet ja USA:ssa asuvat meksikolaiset ystävänsä. Tutkijoiden mukaan nämä lähdepreferenssit tuottavat ja ylläpitävät noidankehää: meksikolaisten rajoittuessa tiedonhankinnassaan omiin tiedotuskeskuksiinsa kontaktit valtakulttuuriin jäävät vähäisiksi ja sosioekonomisen aseman kohentuminen hidastuu.

Vuotta myöhemmin Carol Courtright (2005) julkaisi Etelä-Indianaan sijoittuvan terveystiedon hankintaa käsittelevän tutkimuksensa, joka perustui seitsemän meksikolaisen maahanmuuttajan syvähaastatteluun. Tässäkin tutkimuksessa painottuu sosiaalisten verkostojen merkitys: informanteille perheenjäsenet ja etniset ystävät olivat tärkein tiedonlähde. Courtrightin mukaan tämä tuottaa ongelmia tiedon relevanssin ja luotettavuuden kannalta, sillä sosiaalisissa verkostoissa liikkuva tieto muuntuu helposti menettäen näin käyttöarvoaan.

Nadia Caidi ja Danielle Allard (2005a; 2005b) puolestaan keskittyivät maahanmuuttajien tiedonhankinnan ongelmiin, jotka he jakoivat haastattelujensa pohjalta institutionaalsiin, sosiaalsiin ja kognitiivisiin seikkoihin liittyviksi. Tässä yhteydessä he esittivät informaatiotutkimuksen alan kirjallisuudessa uuden ajatuksen, jonka mukaan tiedontarjonta on avainasemassa kotoutumisprosessissa. He suosittelivat, että maahanmuuttajille tulisi tarjota paitsi pääsy heille hyödylliseen tietoon myös sen käyttöön tarvittava informaatiolukutaito.

Etelä-Sudanista Lontooseen muuttaneiden nuorten tietokäytäntöihin perehtynyt Dominic Silvio (2006) jakoi puolistrukturoidulla haastatteluilla kerätyn (n = 24) empiirisen aineistonsa perusteella maahanmuuttajien tiedontarpeet viiteen luokkaan. Ne koskivat 1) koulutusta (tärkein), 2) rasismia, 3) työtä, 4) politiikkaa ja 5) terveyttä. Informantit hyödynsivät monipuolisesti eri lähteitä ja kanavia etsien tietoa niin perinteisten joukkoviestinten (radio, tv, sanomalehdet) kuin internetinkin avulla. Mielenkiintoisena löytönään tutkijat pitivät sitä, että perinteisten joukkoviestinten käytöllä näytti olevan vahvistava yhteys tiedonhankintaan: ne, jotka etsivät tietoa esimerkiksi sanomalehdistä, etsivät sitä useimmin myös internetistä. Organisaatioista kirjastoja, uskonnollisia yhteisöjä, yhdistyksiä, vapaa-ajan keskuksia ja työvoimatoimistoja pidettiin erityisen tärkeinä, kun taas tiedonhankinnan kannalta merkittävimmiksi henkilöiksi osoittautuivat kollegat, opettajat, työvoimaneuvojat, papit ja imaamit sekä lääkärit.

Perinteinen ja uudempi teknologia näyttivät vahvistavan toisiaan tiedonhankinnan välineinä myös Bharat Mehran ja Dean Papajohnin (2007) tutkimuksen mukaan. Heidän kyselyaineistoon (n = 177) perustuva projektinsa koski Yhdysvaltoihin muuttaneiden opettajaksi opiskelevien informaatio- ja viestintäteknologioiden käyttöä. Tuloksista ilmeni, että ne informantit, jotka aktiivisimmin käyttivät puhelinta yhteydenpitoon kotimaahansa, soittivat myös eniten nettipuheluita. Tutkimuksen tärkein kontribuutio oli informaatio- ja viestintäteknologian kytkeminen transnationaaliin elämäntapaan yhdistämällä tarkasteluun sekä paikallisen että ylijärjestyksen informaatiokäyttämisen näkökulma. Internetin merkitys informanteille näyttäytyi tutkimuksessa kaksijakoisena. Yhtäältä se toimi siltana kotimaahan mahdollistaessaan lisääntyneen yhteydenpidon siellä asuviin sukulaisiin ja ystäviin. Toisaalta se oli merkittävä uutta kotimaata koskevan tiedon hankinnan väline.

Aravind Srinivasan ja Suma Pyati (2007) kirjoittavat maahanmuuttajien ”e-diasporasta” viitaten etnisen verkkomedian merkityksen kasvuun sekä tiedonhankinnassa että identiteettityössä. He kritisoivat samalla maahanmuuttajien tietokäytäntöihin keskittyvää tutkimusta näköalattomuudesta. He nojautuvat Appadurain (1996) jäsenyyksiin globalisaatiosta transnationaalisten elämäntapojen muodostumisen ehtona todeten, että ylijärjestyksen avulla tapahtuvaan tiedon jakamiseen tulisi kiinnittää tutkimuksissa enemmän huomiota. Samoin globalisaatioon liittyvä diasporisten informaatioympäristöjen merkityksen painottuminen maahanmuuttajien elämässä ja näihin liittyvät transnationaaliset tietokäytännöt olisi huomioitava paremmin kontekstuaalisena kehyksenä. Tutkimuksellisenä työkaluna Srinivasan ja Pyati esittelevät kehittelemänsä DIEM (Diasporic Information Environments) -mallin. Se yhdistää sekä paikallisen että globaalin näkökulman. Mallissa, joka perustuu Fisherin ja kumppaneiden (2004, 2005) kehittämään informaatiomaaperän (*information grounds*) käsitteeseen, metodeiksi suositellaan refleksiivistä etnografiaa, sosiaalisten verkostojen analyysia sekä toimintatutkimusta. DIEMin toimivuudesta ei toistaiseksi ole empiiriseen tutkimukseen perustuvaa näyttöä.

Snunit Shohamin ja Sarah Kaufman Straussin (2007) tutkimusta varten haastateltiin 13:a Yhdysvalloista Israeliin muuttanutta juutalaisperhettä. Tutkimus osoitti, että kotoutumisprosessin aikana henkilökohtaiset kontaktit olivat pääasiallinen tiedonlähde. Formaalit lähteet koettiin merkittäviksi vasta muutaman vuoden kuluttua maahanmuutosta. Tiedonhankinnan yleiseksi, varsin hitaasti poistuvaksi ongelmaksi paljastui informanttien tietämättömyys omista tiedontarpeistaan. Vaikka kyseessä ei ollutkaan varsinainen pitkittäistutkimus, Shohamin ja Straussin tutkimus oli alallaan ensimmäinen empiirinen työ, jossa avattiin jossakin määrin kotoutumisen ja integraation käsitteitä (tekijät käyttävät sanoja *absorption* ja *integration*). Tutkimuksessa huomioitiin tarkemmin myös uudessa kotimaassa asutun ajan vaikutus tiedontarpeisiin ja -hankintaan.

Nadia Caidi ja Danielle Allardt (2008) ehdottavatkin, että maahanmuuttajiin kohdistuva empiirinen tiedonhankintatutkimus ankkuroitaisiin tarkemmin kotoutumisen eri vaiheisiin: 1) muuttoa edeltävä aika (uutta kotimaata koskeva tiedonhankinta lähtömaassa), 2) aika välittömästi muuton jälkeen (arjessa selviytymistä koskeva tiedonhankinta uudessa kotimaassa) ja 3) kotoutumisen aika (elämän vakiintumista uudessa kotimaassa palveleva tiedonhankinta). Myöhemmin Caidi kumppaneineen (2010) lisäsi tähän myös 4) syvemmän kulttuurisen integroitumisen vaiheen, jolloin informaatiokäytännöissä painottuu osallistuminen eri tavoin uuden yhteiskunnan toimintaan. Tätä lähestymistapaa on hyödyntänyt Ragnar Audunson kollegoineen (2011) tutkiessaan kirjaston merkitystä maahanmuuttajaisille. Yhdeksään

syvähaastatteluun perustuneen tutkimuksen tulokset osoittivat kirjaston auttavan kotoutumista tarjoamalla 1) kotoutumista edistävää tietoa, 2) mahdollisuuden olla yhteydessä omaan kulttuuriin ja sen edustajiin sekä 3) fyysisen ja mentaalisen tilan tapaamisille maahanmuuttajien kesken ja kantaväestön kanssa. Kotoutumisen alkuvaiheessa korostui kirjaston merkitys sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kohtaamisten areenana. Sen tiedonhankintaan liittyvät ulottuvuudet tulivat informanteille ajankohtaisiksi vasta muutaman vuoden kuluttua uuteen kotimaahan muutosta.

Maahanmuuttajien tietokäytäntöihin kohdistuva, suomeksi julkaistu tutkimus rajoittuu toistaiseksi Minna Huuskosen (2005) pro gradu -tutkielmaan ulkomaalaisten korkeakouluopiskelijoiden arkielämän tietokäytännöistä. Haastateltuaan yhtätoista, yhdeksästä eri maasta tullutta opiskelijaa Huuskonen havaitsi valtaosan tiedontarpeista liittyvän tai toisella maahanmuuttajuuteen. Tiedontarpeet liittyivät käytännöllisiin, kulttuurisidonnaisiin ja kielellisiin seikkoihin. Sekä orientoivan että praktisen tiedon hankinnassa tärkeimmät tiedonlähteet olivat internet ja erilaiset henkilölähteet. Suurimman yksittäisen esteen tiedonhankinnalle muodosti kielitaidon puute, mutta myös esimerkiksi maahanmuuttoasioihin liittyvä byrokratia sekä viranomaisten aloitteellisuuden puute tiedon jakamisessa koettiin hankaloittaviksi tekijöiksi. Huuskonen kiinnitti huomiota myös maahanmuuttajilla ilmenevään tiedonhankinnan välttelyyn.

Työelämää koskevan tiedon hankintaan ja jakamiseen kohdistuvaa tutkimusta on tehty toistaiseksi hyvin vähän. Reijo Savolainen (2007c; 2008b) tutki työttömien tapoja hankkia ja jakaa arkielämässä tarvittavaa tietoa. Yksilöhaastatteluihin (n = 18) perustuva tutkimus osoitti verkkolähteiden olevan työnhaun kannalta olennaisin resurssi. Tärkeysjärjestyksessä seuraavina tulivat sanomalehti ja suora yhteydenotto työntaajaan. Työpaikan saamista palvelevassa tiedonhankinnassa hyödynnettiin usein eri lähteiden yhdistelmiä, vaikkapa luettiin sanomalehtien työpaikkailmoituksia ja selattiin työvoimatoimiston www-sivuja. Verkkopalvelujen käyttö näytti myös jonkin verran korvanneen asiointia työvoimatoimistossa. Kontaktiverkoilla oli informanteille jonkin verran merkitystä työmahdollisuuksia koskevien vinkkien antajina, joskaan ne eivät vaikuttaneet itse työpaikan saamiseen. (Savolainen 2007c.) Tarkastellessaan työpaikkoihin liittyvän tiedonhankinnan motivaatiota Savolainen hyödynsi Edward Decin ja kumppaneiden (Deci & Ryan 1985; Vansteenkiste et al. 2004) itsemääräämisteorian (*self-determination theory*) käsitteitä ja niiden pohjalta tehtyä motivaatioluokittelua. Tutkimuksessa ilmeni, että henkilökohtaisten intressien ja uteliaisuuden synnyttämään autonomiseen motivaatioon perustuva tiedonhankinta koettiin mielenkiintoisimpana ja miellyttävimpänä. Ulkoapäin asetettuihin vaatimuksiin ja niiden sisäistämiseen perustuvan kontrolloidun motivaation pohjalta nouseva tiedonhankinta koettiin stressaavana. Motivaation puuttuminen kokonaan (*amotivation*) liittyi puolestaan pessimistiseen näkemykseen tiedonhankinnan vaivan ja sen tulosten epäsuhdasta ja heijasteli Savolaisen mukaan pessimististä elämänasennetta yleisemminkin.

### 3.2 Muut tieteenalat

Maahanmuuttajien tapoja hankkia, jakaa ja käyttää tietoa on selvitetty myös mediatutkimuksen, viestintätieteiden ja sosiologian aloilla, vaikkakin käsitteellisesti toisenlaisista lähtökohdista kuin informaatiotutkimuksessa. Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus on runsasta; esimerkiksi haku tietokannoista hakusanoilla ”media use” ja ”immigrants” tuottaa useita kymmeniä referoituja artikkeleita. Läheskään kaikissa ei tietenkään ole kyse eksplisiittisesti tiedonhankinnasta, vaan median käyttöä

tarkastellaan esimerkiksi akkulturaation (Kline & Liu 2005; Yang et al. 2004; Georgiu 2005), identiteetin rakentumisen (Hargreaves & Mahdjoub 1997; Madianou 2005) tai poliittisen osallistumisen (Seo 2009; d’Haenens 2000) näkökulmasta. Seuraavassa keskityn Suomessa julkaistuun, oman tutkimukseni kannalta olennaiseen kirjallisuuteen.

Etnisyyteen ja maahanmuuttoon liittyvä mediatutkimus on Suomessa varsin nuorta, ja se on pääosin keskittynyt tapoihin, joilla eri etnisiä ryhmiä tai maahanmuuttajataustaisia henkilöitä esitetään suomalaisissa tiedotusvälineissä (esim. Harju 2003; Markkanen 2003; Horsti 2004; Maasilta, Rahkonen & Raittila 2007). Maahanmuuttajien mediankäyttö on aihepiirinä vielä uudempi kaikissa Pohjoismaissa, ja siitä on olemassa toistaiseksi vain vähän tutkimusta. Pioneerityötä tällä alueella ovat tehneet Levo-Henrikssonin johtama tutkimusryhmä Helsingin yliopiston viestinnän laitoksella (2000) sekä Maasilta, Simola ja af Heurlin (2008) Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella.

Ritva Levo-Henrikssonin luotsaamassa hankkeessa kartoitettiin yksilöhaastatteluin Suomessa asuvien venäläisten ja vietnamlaisien mediankäyttöä ja kulttuurienvälistä viestintää elämänhallinnan kontekstissa. Selvityksen mukaan keskinäisviestintä eli henkilölähteet ovat tärkeitä heti muuton jälkeen, jolloin tarvitaan erityisesti praktista tietoa arjessa selviämiseen. Tältä osin tutkimus tukee Fisherin ja kumppaneiden (2004) ja Shohamin (2007) havaintoja. Yhtenä merkittävänä tutkimustuloksena oli se, että Suomen vahvasti kirjallinen viestintäkulttuuri tuotti informanteille hankaluuksia. Painetut tiedonlähteet koettiin hankalasti käytettäviksi puutteellisen kielitaidon takia. Kielitaidon karttuessa mediankäyttö lisääntyi ja muuttui monipuolisemmaksi. Haastatellut kertoivat seuraavansa ennen kaikkea entisen kotimaansa asioita omalla äidinkiellään välitettynä mutta myös suomalaista mediaa. Omaehtoinen kielen opiskelu ja pyrkimys kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan toimi motiivina suomalaisten tiedotusvälineiden käyttöön.

Mari Maasillan, Anna Simolan ja Heidi af Herlinin (2008) tutkimus Maahanmuuttaja mediankäyttäjänä vuodelta 2008 on toistaiseksi laajin ja merkittävin Suomen oloissa aiheesta julkaistu. Siinä tarkasteltiin henkilökohtaisesti ohjatun lomakekyselyn (n = 400) avulla Tampereen ja Helsingin seudulla asuvien maahanmuuttajien tapoja käyttää televisiota, radiota, sanomalehtiä ja internetiä. Yksi tutkimuskysymyksistä liittyi entistä kotimaata, Suomea ja Suomen maahanmuuttajia koskevan tiedon hankkimiseen näiden kanavien kautta. Haastatteluissa kartoitettiin myös maahanmuuttajille suunnatun vähemmistömedian käyttöä. Mediankäyttäjinä maahanmuuttajat näyttäytyivät tutkimuksen valossa yhtä heterogeenisena ryhmänä kuin kantaväestökin. Myös maahanmuuttajien joukosta löytyivät eri tiedotusvälineisiin ja käyttötapoihin painottuvat kuluttajaprofiilit. Informantit hyödynsivät varsin monipuolisesti tiedonhankinnassa kaikkia edellä mainittuja kanavia ja lisäksi sosiaalisia verkostojaan. Henkilölähteistä merkittävimmät olivat sukulaiset ja maahanmuuttajataustaiset ystävät. Lähtömaahan jääneiltä sukulaisilta saatiin tietoa entisestä kotimaasta, kun taas Suomessa pidempään asuneet tuttavat jakoivat suomalaiseen yhteiskuntaan ja maahanmuuttajuuteen liittyvää tietoa.

Internet osoittautui yllä mainitussa tutkimuksessa merkittävämmäksi välineeksi: sen avulla seurattiin niin nettitelevision kuin sanomalehtienkin uutisia, soitettiin puheluita, pidettiin yhteyttä sukulaisiin ja tuttaviiin sähköpostin välityksellä sekä selattiin eri viranomastahojen sivustoja. Erityisen tärkeäksi internet osoittautui hankittaessa tietoa Suomea koskevista asioista. Käytetyimmät sivustot olivat lähes poikkeuksetta julkishallinnollisten tahojen, esimerkiksi ulkomaalais-, sosiaali- ja

työvoimaviranomaisten julkaisemia. Toisaalta suurella osalla informanteista ei ollut tietoa viranomaisten verkkoresursseista (esim. erityisesti maahanmuuttajille suunnatuista palveluista) eivätkä he siksi osanneet hyödyntää niitä. Internetin käyttöä tiedonhankinnassa haittasi ennen kaikkea julkishallinnon puutteellinen tiedotus palveluistaan. Vaikka tietoa olisikin saatavilla usealla eri kielellä, se tavoittaa vain murto-osan kohderyhmistään. Lisäksi marginalisoituneimmat ryhmät (esim. luku- ja kirjoitustaidottomat) jäävät tästä tiedontarjonnasta kokonaan osattomiksi. Heidän keskuudessaan yleinen kokemus oli, ettei tietoa Suomesta ja maahanmuuttajien asioista löydy mistään. Merkille pantavaa tutkimustuloksissa oli myös se, ettei kansalaisyhteiskunnan eri edustajilla (esim. puolueilla, uskonnollisilla yhteisöillä tai maahanmuuttajien järjestöillä) ollut merkittävää osaa tiedonlähteinä. Toinen mielenkiintoinen havainto koski vähemmistömediaa. Informantit eivät seuranneet erityisesti maahanmuuttajille suunnattuja tv-ohjelmia tai lehtiä. Tämä on tutkijoiden mielestä merkki siitä, ettei valtakulttuurin ehdoilla suunniteltu etnospesifi media vastaa sisällöllisesti maahanmuuttajien toiveita eikä siksi tavoita ensisijaista yleisöään.

Tiedonhankinnallisia аспектеjä sisältyi myös Akhlaq Ahmadin (2005) sosiologian alan väitöstutkimukseen Intian niemimaalta muuttaneiden työnhausta Suomessa. Ahmad tarkasteli sosiaalisten verkostojen roolia työpaikan löytämisessä hyödyntäen sekä osallistuvaa havainnointia että puolistrukturoitua etnografista haastattelua. Haastatteluissa (n = 40) käytiin läpi informanttien koko työhistoria maahantulohetkestä nykypäivään. Tutkimustulosten mukaan epämuodolliset sosiaaliset verkostot muodostivat pääasiallisen työtä ja työpaikkoja koskevan tietolähteen maahanmuuttajille jopa koko heidän työuransa ajan. Tärkeimmiksi tiedon jakamisessa osoittautuivat verkoston ns. vahvat siteet eli sukulaiset ja etniset ystävät, joiden avulla lähes puolet haastatelluista oli löytänyt jossain vaiheessa työpaikan. Vahvojen siteiden merkitys korostui heti maahantulon jälkeen, jolloin kielitaidon puutteet usein rajoittivat muunlaista tiedonhankintaa. Yllättävältä tuntuva havainto oli, ettei sosiaalisen verkoston heikoilla siteillä (viranomaisilla ja suomalaisilla tuttavilla) myöhemminkään ollut merkittävää roolia työtä koskevan tiedon välittämisessä eikä työpaikan saamisessa. Suorat yhteydenotot mahdolliseen työntantajaan olivat nekin melko harvinaisia, joskin niiden todennäköisyys kasvoi Suomessa asutun ajan myötä. Työn saannin kannalta vähiten hyödyllisiksi informantit kokivat muut kuin henkilötiedonlähteet. Vaikka työpaikkailmoituksia luettiin sanomalehdistä, työvoimatoimiston ilmoitustauluilta tai internet-sivuilta, niihin ei läheskään aina vastattu. Syynä ei useinkaan ollut työpaikka itsessään, työtehtäviin liittyvät kelpoisuusvaatimukset tai palkka vaan epäily syrjäytetyksi tulemisesta etnisen taustan vuoksi. Työhön kohdistuva tiedonhankinta oli lähes poikkeuksetta luonnehdittavissa informaatiotutkimuksen termein aktiiviseksi etsinnäksi ja aktiiviseksi seurannaksi. Kohdentumattomaan havainnointiin ja silmäilyyn turvauduttiin lähinnä silloin, kun (uuden) työpaikan löytäminen ei ollut akuuttia ratkaisua vaativa ongelma.

Liia Kapanen (2008) viestintätieteen pro gradu -tutkielma käsitteli viron- ja venäjänkielisten työikäisten maahanmuuttajien tapoja hankkia tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta sekä tiedon merkitystä kotoutumisprosessissa. Kapanen tarkasteli yksilohaastatteluin kerätyn empiirisen aineiston avulla maahanmuuttajien kotoutumiskokemuksia suhteessa työ- ja kouluelämään, sosiaalisiin verkostoihin, järjestöihin ja viranomaisiin. Tarkoituksena oli yhtäältä selvittää kotoutumista edistävän tiedon luonnetta ja toisaalta kartoittaa sitä, millaisen tiedon puuttuminen lisää syrjäytymistä. Haastatelluista noin puolet kertoi seuraavansa suomenkielisiä tiedotuslähteitä mutta piti silti tärkeimpinä tiedonlähteinään ystäviä, järjestöjä tai omaa työpaikkaa. Etnisten järjestöjen rooli osoittautui tiedonhankinnan kannalta keskeiseksi;

niistä haettiin henkilökohtaista neuvontaa ja apua käytännön asioiden hoitamiseen. Työelämään osallistumisella oli positiivinen yhteys tietoisuuteen suomalaisen yhteiskunnan asioista.

Kapasen tutkimuksessa ilmeni suuria aukkoja suomalaista yhteiskuntaa koskevan tiedon välittymisessä. Erityisesti Suomeen hiljattain muuttaneet informantit kokivat jääneensä vaille riittävää tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta, mikä toimi esteenä heidän kotoutumiselleen. Suurimmaksi tiedonhankinnan esteeksi nousi tässäkin tutkimuksessa kielitaidon puute. Toinen merkittävä tutkimustulos koski haastateltujen näkemystä viranomaisten roolista: heitä ei pidetty tiedon jakajina, vaan lainsäädännön toteuttajina. Tällä on Kapasen mukaan yhteys siihen, että eri viranomaisten tuottamista palveluista vain pieni osa on todellisessa käytössä. Kolmas mielenkiintoinen havainto liittyy haastateltujen käsitykseen tiedonhankintaprosessin luonteesta. Enemmistö vastaajista piti selviönä tiedonsaannin helppoutta olettaen, että tieto etsii heidät eikä päinvastoin.

### **3.3 Maahanmuuttajiin kohdistuvan laadullisen tutkimuksen erityisvaatimukset**

Maahanmuuttajien elämää Suomessa kvalitatiivisella otteella tutkiva joutuu työssään väistämättä kohtaamaan monenlaisia, joskus yllättäviäkin ongelmanratkaisua vaativia tilanteita. Suurimmat tutkimukselliset hankaluudet liittyvät ajantasaiseen faktatiedonhankintaan, kieleen ja kulttuuriseen vuorovaikutukseen.

Suomen maahanmuuttohistoria on moniin muihin Euroopan maihin verrattuna varsin lyhyt. Maahanmuutosta tuli laajamittaisempi ilmiö ja osa suomalaisen yhteiskunnan arkea vasta muutama vuosikymmen sitten. Myös maahanmuuttajiin kohdistuva tutkimus on meillä varsin nuorta, vaikka muuttoliikkeen tutkimuksella sinänsä onkin pitkät perinteet. Ensimmäinen laaja Suomen muuttoliikkeitä koskeva tutkimuskartoitus tehtiin 1970-luvun lopulla, jolloin Siirtolaisuusinstituutti julkaisi Suomen siirtolaisuuden bibliografian "Suomen siirtolaisuuden ja maassamuuton bibliografia" (Koivukangas & Toivonen 1978). Siitä ilmenee, että tutkimus oli kohdistunut lähes yksinomaan suomalaisten muuttoliikkeisiin. Ensimmäiset Suomeen suuntautuvaa maahanmuuttoa käsittelevät väitöskirjat ovat peräisin 1980–1990-luvuilta (esim. Liebkind 1984; Jasinskaja-Lahti 1999). Kyseessä on siis verrattain uusi tutkimusala, joka vielä etsii paikkaansa akateemisessa yhteisössä ja jonka parissa työskentelevien verkostoituminen on vasta käynnissä. Maahanmuuttotutkijoille on olemassa oma, sähköpostilistaa ylläpitävä, lehteä julkaiseva ja konferensseja järjestävä yhdistyksensä ETMU (Etnisten suhteiden ja muuttoliikkeen tutkimus ry.), joka toimii sillanrakentajana eri tieteenalojen välillä auttaen tutkijoita verkostoitumaan.

Yhtenä vaikeutena maahanmuuton tutkimuksessa on alan jossain määrin vielä vakiintumaton ja osittain kiistanalainenkin terminologia. Jo käsite ”maahanmuuttaja” on osoittautunut ongelmalliseksi: pitäisikö puhua Suomeen muuttaneista ulkomaalaisista, maahanmuuttajataustaisista suomalaisista, uussuomalaisista vai kenties ulkomaalaistaustaisista suomalaisista? Kysymyksiä ovat myös herättäneet kotoutumisen ja integraation käsitteet, joita on käytetty ainakin jossain määrin toisiaan korvaavina. Tutkijat tuovat keskusteluun oman tieteenalansa perinteet ja näkemykset. Tämä on yhtäältä kaikkia rikastuttavaa, mutta saattaa toisaalta hankaloittaa keskinäistä ymmärrystä.

Erityisiä ongelmia tutkimukselle aiheuttaa jatkuvassa muutostilassa oleva lainsäädäntö. Maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia koskevat lait ja asetukset ovat hajaantuneet useisiin erillislakeihin, joiden yhtäaikaista seuraaminen tiedon luottavuuden varmistamiseksi on

työlästä. Oman hankaluutensa aiheuttavat myös tilastointia koskevat määräykset. Suomen lain mukaan maahanmuuttajien tilastointi on sallittua vain lähtömaittain, sosioekonomisin mittarein (mm. sukupuoli, ikä, koulutus) tai kieliryhmittäin muttei esimerkiksi etnisen taustan perusteella. Tämän vaikeuttaa usein tutkimuksen taustoitusta.

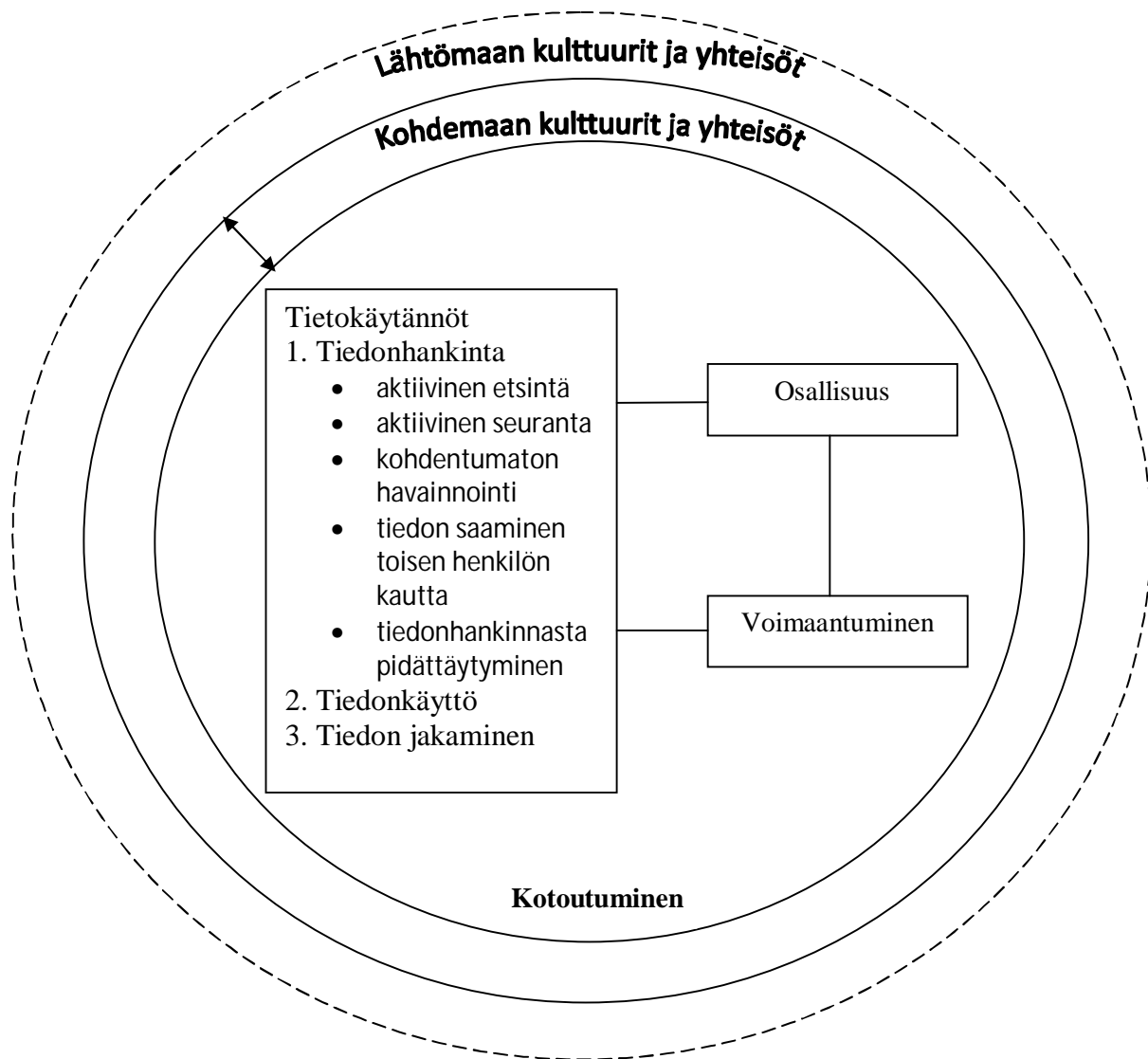
Maahanmuuttajiin kohdistuvassa haastattelututkimuksessa nousevat esille haastattelujen toteutukseen liittyvät ongelmat. Lomakehaastattelu ei läheskään aina sovellu tarkoitukseen kielellisen ja kulttuurisen joustamattomuutensa vuoksi. Laadullisessa haastattelututkimuksessa on haastattelurungon laatimiseen ja haastattelujen toteuttamiseen liittyvät ongelmansa. Kuinka suunnitella kulttuurisesti sensitiivinen ja informantteja mahdollisimman vähän kuormittava haastattelurunko niin, ettei tutkimuksen tarkkuus kärsi? Myös informanttien tavoittaminen ja rekrytointi voi olla vaikeaa, varsinkin jos kohderyhmään kuuluu pakolaisia ja/tai turvapaikanhakijoita. Tietosuoja- ja kieliongelmien lisäksi tutkija joutuu usein törmäämään rekrytointivaiheessa informanttien epäluuloisuuteen, jolla on useimmiten henkilökohtaisesta elämänhistoriasta johtuvat syynsä. Varsinkin pakolaiset ja turvapaikanhakijat assosioivat nauhoitetun haastattelun poliisitutkintaan ja kuulusteluihin eivätkä siksi välttämättä halua osallistua tutkimukseen. Lisäksi he saattavat pelätä tulevansa tunnistetuiksi ja tämän johtavan syrjintään. Haastateltavien yksityisyyden suojaan ja anonymiteettiin liittyviä kysymyksiä onkin syytä harkita varsin tarkasti etenkin silloin, kun tutkimuksen informantit tulevat lukumäärältään pienestä ja/ tai alueellisesti johonkin päin Suomea keskittyneestä etnisestä ryhmästä. Myös haastattelutilanteeseen liittyy monia kielellisiä ja kulttuurisia kysymyksiä, esimerkiksi kulttuurien väliset erot nonverbaalisessa kommunikaatiossa.



## 4 Tutkimuksen teorettinen viitekehys

Tutkimukseni monitieteinen viitekehys yhdistää informaatiotutkimukseen elementtejä muiden oppialojen teorioista. Se liittyy yhtäältä maahanmuuttotutkimukseen ankkuroidessaan työni näkökulman kotoutumiseen. Toisaalta tämän tutkimusalan perinne on läsnä tarkastellessani haastateltujeni tietokäytäntöjen ja niitä rakentavien toimien transnationaaleja ja diasporisia ulottuvuuksia. Viitekehysten linkittyminen sosiologian tutkimusperinteen käsitteisiin auttaa analysoimaan tutkittavieni kertomuksissa ilmeneviä mukanaolon ja ulkopuolisuuden kokemuksia sekä siirtymiä osallisuuden ja voimaantumisen kokemisen janalla. Näitäkin tarkastelen yhteydessä tietokäytäntöihin ja niitä rakentaviin toimiin. Koska eri elämänalueita ei voida irrottaa toisistaan tekemättä väkivaltaa kokonaisuudelle, lähestyn työelämätiedon hankintaan, jakamiseen ja käyttöön liittyviä kysymyksiä kokonaisvaltaisesti. Holistinen lähestymistapa tarkoittaa, että huomioin tutkittavieni elämässään merkittäviksi kokemat tapahtumat (naimisiinmeno, lapsen syntymä, muutto toiselle paikkakunnalle jne.) ja niihin liittyvät muutokset heidän sosiaalisissa verkostoissaan osana tietokäytäntöjen muotoutumisen kontekstia.

Tutkimuksen teorettinen viitekehys täsmennetään kuviossa 2. Se on toiminut lähtökohtana empiiristen tutkimustulosten mallille, joka esitetään kuviossa 3 (s. 183).



Kuvio 2. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

Kaikki kuviossa 2 hahmotetun viitekehäksen elementit ovat luonteeltaan dynaamisia ja kommunikoivat keskenään toisiinsa välittömästi tai välillisesti kytkeytyen. Informanttien transnationaalit sosiaaliset verkostot yhdistävät heille tärkeät yhteisöt lähtö- ja kohdemaassa, toimivat siltoina eri kulttuurien välillä ja ovat osaltaan luomassa puitteita kotoutumiselle. Kotoutuminen puolestaan tarjoaa hitaasti muuttuvan kehyksen tutkimuksessa tarkastelemilleni tietokäytäntöjä muodostaville toimille. Kotoutumiseen kuluva aika vaihtelee, mutta usein kyseessä on suhteellisen pitkä, jopa vuosikymmenien prosessi. Sen aikana kotoutujan elämässä ehtii tapahtua paljon muutoksia, joilla puolestaan on vaikutusta kotoutumisprosessin etenemiseen.

Viitekehäksen suunnittelun pohjana käytin McKenzien (2003b) mallia, jonka perusteella jaottelin empiiristä aineistoani analyysin alkuvaiheessa. Analyysin edetessä yhdistin McKenzien jaotteluun Niemelän (2006) luokan ”tiedonhankinnasta pidättäytyminen”. Vaikka se ei toiminut yhdenkään informantin usein hyödyntämänä strategiana, haastatteluissa ilmeni joitain sitä kuvaavia tilanteita. Irrotin myös tiedonkäytön ja tiedon jakamisen erikseen tarkasteltavaksi, sillä se helpotti

tietokäytäntöjen rakentumisen eri vaiheiden ajallista hahmottamista. Suhteuttaakseni tutkittavieni tietokäytännöt heidän elämäntilanteeseensa lisäksi malliin informaatiotutkimuksen ulkopuolella kehitetyt käsitteet, joita ovat osallisuus ja voimaantumisen. Analyysin loppuvaiheessa saatoin täsmentää mallia osoittamalla sen eri osien väliset suhteet.

*Tietokäytäntöjen* käsitettä on hyödynnetty informaatiotutkimuksen lisäksi tieteen ja teknologian tutkimuksessa. Kyseisen oppialan perinteessä käsitteellä tietokäytäntö (*epistemic practice/knowledge practice*) viitataan ”toimintaan, jossa ihminen vuorovaikutuksessa muiden kanssa pyrkii tietystä aikaan ja paikkaan sidotussa tilanteessa muodostamaan ja oikeuttamaan oman tietämisen tapansa” (Alastalo & Åkerman 2011, 27). Käsite kattaa myös hallinnon ja poliittisen prosessin päätöksentekoa varten tuottaman tiedon. Pidättäydyn tutkimuksessani kuitenkin vain informaatiotutkimuksen piirissä esitettyihin jäsenyyksiin.

Savolainen (2007b) on tarkastellut tietokäytäntöjä metakäsitteenä, joka kattaa useita eri näkemyksiä. Samantapainen ”sateenvarjokäsite” on hänen mukaansa myös *informaatiokäyttäytyminen* (information behavior), joka on kolmen viime vuosikymmenen aikana saavuttanut informaatiotutkimuksen piirissä paradigmaattisen aseman (Savolainen 2007b, 112–114). Informaatiokäyttäytyminen painottaa tiedonhankinnan kognitiivista luonnetta lähtökohtanaan rationaalinen ja tavoitteellinen yksilö. Tälle näkemykselle kriittisenä vaihtoehtona syntynyt tietokäytäntöjen käsite sen sijaan korostaa tiedonhankinnan yhteisöllisiä elementtejä liittäen sen kiinteästi myös tiedon jakamiseen (emt. 119–120; Savolainen 2008, 64–66, 184–185.) Informaatiokäytännöille lähes rinnakkaisena käsitteenä on käytetty myös *informaatiotoimintaa* (information action) ja *informaatioaktiiviteettia* (information activity), joskin näiden käsitteiden teoreettinen kehittäminen ja hyödyntäminen empiirisessä tutkimuksessa on jäänyt vähemmälle (Savolainen 2008, 45–49).

Savolaisen tapaan miellän tietokäytännöt sateenvarjokäsitteenä, joka osaltaan tarjoaa puitteet tiedonhankinnan, tiedon jakamisen ja tiedonkäytön empiiriselle tutkimukselle. Tietokäytäntöjä muodostavat tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen tavat ovat tutkimukseni ydinaluetta. Mielenkiintoni kohteena on myös tiedonkäyttö. Lähestyn sitä tarkastelemalla, mitä tutkittavani ovat tehneet saamalleen tai hankkimalleen tiedolle joko omaksi hyväkseen tai auttaakseen muita. Tämä avaa näkökulman tiedon hyödyllisyyteen ja käytettävissä olevien lähteiden ja kanavien sekä omien tietokäytäntöjen toimivuuden arviointiin.

McKenzie (2003) erottaa toisistaan *tietokäytäntöjen* (information practices) tavat (modes) ja vaiheet (phases). Tietokäytäntöjen tapoja ovat 1) aktiivinen etsintä (active seeking), 2) aktiivinen seuranta (active scanning), 3) kohdentumaton ympäristön havainnointi (non-directed monitoring) ja 4) tiedon saaminen toisen henkilön kautta (by proxy). Jokaiseen näistä tavoista sisältyy kaksi toiminnallista vaihetta: yhteydenotto lähteisiin ja kanaviin (connecting) ja vuorovaikutus lähteiden kanssa (interacting). Aktiivinen etsintä ja seuranta ovat luonteeltaan suunnitelmallista tiedonhankintaa, kun taas kohdentumattoman havainnoinnin ja tiedon saannin toisen henkilön kautta McKenzie käsittää viittaavan satunnaiseen tiedon saantiin. Kaikkia tietokäytäntöjen tapoja voidaan käyttää toisilleen vaihtoehtoisina, jos yhteydenotto tai vuorovaikutus muuttuu syystä tai toisesta ongelmalliseksi (emt., 25–36).

Empiirisen aineiston analyysin edetessä kävi ilmi, että McKenziin jaottelu on tutkimukseni kannalta puutteellinen. Siinä tiedon saaminen toisen kautta on luokiteltu

tietokäytännöksi mutta tiedon jakaminen jätetty pois. Loogisempi ratkaisu kuin hyväksyä McKenzien jäsenyys sellaisenaan oli modifioida sitä sisällyttämällä tietokäytäntöihin tiedonhankinnan tapojen lisäksi tiedon jakamisen ja tiedonkäytön tavat.

Tiedon jakamisen ymmärrän Savolaisen (2008) tapaan tietokäytäntöjä rakentavaksi, tiedonkäyttöön läheisesti liittyväksi vuorovaikutukseksi eri toimijoiden kesken. Sen kontekstina ovat usein sosiaaliset verkostot, joiden hierarkkista rakennetta ja toimintaa se osaltaan tuottaa ja uusintaa (Savolainen 2008, 184). Tiedon jakamista yhteisössä motivoivat yhteisön jäsenten tavoitteet, ja siihen liitetään usein vastavuoroisuuden periaatteen vaatimus (emt., 191). Se on myös yhteydessä tiedon portinvartijoinnin ilmiöön. Esimerkiksi mielipidejohtajat käyttävät sitä valikoivasti hyväkseen vahvistaakseen asemaansa yhteisössä (emt., 184). Nämä kaikki ilmiöt ovat havaittavissa myös omassa aineistossani. Tämän lisäksi haastatteluista ilmenee, että tiedonjakamisella on henkilökohtaisia tietokäytäntöjen tapoja stimuloiva vaikutus. Se on yhteydessä myös yhteisön inhimillisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kasvuun yksilöllisen voimaantumisprosessin ja siihen kiinteästi kytkeytyvän osallisuuden kokemuksen kautta.

Tiedon jakamisen tavoiksi muodostuivat analyysin edetessä 1) oma-aloitteinen tiedon jakaminen edellyttämättä vastavuoroisuutta, 2) oma-aloitteinen tiedon jakaminen edellyttäen vastavuoroisuutta, 3) tiedon jakaminen toisen pyynnöstä edellyttämättä vastavuoroisuutta ja 4) tiedon jakaminen toisen pyynnöstä edellyttäen vastavuoroisuutta. Oma-aloitteiseen tiedon jakamiseen kuuluvat sekä pyyteetön, auttamishaluun perustuva toiminta (1) että tiedon jakaminen vastapalveluksen toivossa (2). Vastaavasti toisen pyynnöstä tapahtuva tiedon jakaminen on luokiteltavissa tapahtuvaksi ilman ehtoja (3) tai jakamiseen liittyy ehtoja (4). Kohdissa 1 ja 3 tiedon jakaminen ei edellytä tiedon saajalta vastapalvelusta. Kohdissa 2 ja 4 tiedon jakaminen sen sijaan noudattaa tiedonjakamisen vastavuoroisuuden periaatetta tai vaatimusta. Tämä voi ilmetä tiedon jakamisesta pidättäytymisenä tai tiedon ”panttaamisena”, kunnes toivottu vastapalvelus on saatu. Tiedon jakamisen tavat on kuvattu taulukossa 2 sivulla 65.

Informaatiotutkimuksessa tiedonkäyttö niveltyy usein käsitteellisesti tiedonhankintaan; empiirisen tutkimuksen kohteena on ”tiedonhankinta ja -käyttö”. Näitä tarkastellaan peräkkäisinä vaiheina prosessissa, jossa tietoa ensin hankitaan ja sitten käytetään. (Kari 2010, 118.) Vaikka tiedonkäyttöä pidetään tärkeänä tutkimuskohteena, on sen empiirinen tutkimus jäänyt suhteellisen vähäiseksi (Vakkari 1997, 452). Vaikka teoriatasolla aiheesta on kirjoitettu enemmän, etenkin viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana, tutkimusalueen kehitys on silti ollut hidasta (Savolainen 2009a).

Tiedonkäytön käsite on usein määritelty epäselvästi tai jätetty kokonaan määrittelemättä (Savolainen 2009b, 187). Käsitteen epämääräisyyden vuoksi tutkijat ovat viitanneet tähän ilmiöön eri ilmauksilla, joita ovat mm. ”informaationkäyttö”, ”tiedon hyödyntäminen”, ”tiedon soveltaminen” ja ”tiedon käsittely”. Niitä pidetään usein synonyymeina täsmentämättä niiden merkitystä ja perustelematta kunkin ilmaisun valintaa ja käyttöä tutkimuksessa. Kari (2010, 148) huomauttaa, että olisi aina selvennettävä, mitä tiedonkäytön osa-alueita tutkimuksessa tarkastellaan.

Tiedonkäytöstä on Karin (2010) mukaan informaatiotutkimuksen piirissä esitetty seitsemän eri käsitystä. Se on nähty 1) tietokäytäntöinä, 2) informaation etsintänä, 3)

informaation käsittelynä, 4) tietämyksen rakentamisena, 5) informaation tuottamisena, 6) tiedon soveltamisena ja 7) tiedon vaikutuksina. (Kari 2010, 121–133; 184.) Määritelmien kirjavuudesta huolimatta on tiedonkäytön ilmiön käsitteellistämässä nähtävissä yhteisiäkin piirteitä. Ensinnäkin tiedonkäyttö ymmärretään niin kiinteäksi osaksi arkipäiväistä elämäämme, ettemme useinkaan kiinnitä siihen huomiota. Toiseksi tiedonkäytöllä on tietty koostumus; se voidaan mieltää esimerkiksi kognitiivisina toimintoina tai niihin liittyvinä fyysisinä toimintoina. Tätä koostumusta voidaan käyttää myös perusteena tiedonkäyttöä luokiteltaessa. Tiedonkäyttöä pidetään yleisesti jatkuvana dynaamisena toiminnan prosessina, jota voidaan tarkastella myös sen lopputulosten näkökulmasta (emt., 134–136).

Tätä tutkimusta varten tiedonkäyttö on määritelty tiedon soveltamiseksi. Kyse on yksilön toimintaan konkreettisesti vaikuttavista, sitä ohjaavista tekijöistä. Tällöin ihmisen toiminnassa tapahtuu muutoksia, jotka liittyvät oleellisesti hankitun tai saadun tiedon hyödyntämiseen (vrt. Niemelä, 2006). Esimerkkinä tästä olkoon valinta kahden työpaikkatarjouksen välillä. Tutkimukseni ulkopuolelle jää siis niin tiedonkäytön tarkastelu kognitiivisena prosessina kuin informaation tuottamiseen ja käsittelyyn sekä tiedon vaikutukseen liittyvät aspektit. Näkökulmani tiedonkäyttöön on praktinen tutkimusasetelmasta johtuen. Tarkastelen tutkittavieni työelämä tietoon liittyviä tiedonhankinnallisia käytäntöjä kotoutumisen kontekstissa, jolloin tiedonkäyttö määritetty luonnollisimmin tiedonkäytön *tulosten* (outcomes) näkökulmasta.

*Voimaantumisella* (empowerment) tarkoitetaan prosessia, jossa yhteisön reunamille syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien yksilöiden kyvyt, mahdollisuudet ja vaikutusvalta lisääntyvät. Se viittaa yksilöiden ja yhteisöjen kykyjen, mahdollisuuksien ja vaikutusvallan lisääntymiseen. Voimaantumisessa korostuu ihmisen oma sisäinen vahvistuminen ja se, että hän kokee olevansa tasapainossa itsensä ja ympäristönsä kanssa. Tämä vaikuttaa myönteisesti itsetuntoon ja elämänhallintaan sekä auttaa asettamaan ja saavuttamaan päämääriä (Siitonen 1999, 115–116). Voimaantuminen voidaan määritellä yksilön valintojen ja sosiaalisen ympäristön väliseksi ihannetilaksi. Käsite tuli suosituksi 1980-luvun puolivälissä ihmisten hyvinvointia edistävien hankkeiden kautta. 1990-luvulla sen käyttö lisääntyi huomattavasti myös kasvatustieteen tutkijoiden keskuudessa (Räsänen 200, 32).

Kysymys on henkilökohtaisesta prosessista, joka on yhteydessä yksilön omakuvaan, elämänhaluun ja itsearvostukseen (Siitonen 1999, 117). Siihen liittyy vastuu omasta kehitymisestä sekä halu ja kyky toimia omien arvojen mukaan eettisesti. Voimaantuminen liittyy yksilön hyvinvointiin, jonka taas ajatellaan olevan yhteydessä ryhmän muiden jäsenten voimaantumisen ja hyvinvoinnin kokemiseen. Tärkeää voimaantumisessa on muilta saatu kannustava palaute ja itsearviota tukeva vuorovaikutuksellisuus. Lisäksi edellytyksenä ovat luottamus, kunnioitus ja sitoutuminen. Näin ollen toimintaympäristön olosuhteilla on prosessia edistävä tai sitä haittaava merkitys. (Siitonen 1999, 122.) Koska ihmiset ovat erilaisia, he kykenevät eri tavoin hyödyntämään niitä sosiaalisia kenttiä, joissa he toimivat. Tämän takia voimaantumisprosessi on eri ihmisillä erilainen myös samassa kontekstissa. Voimaantumisella on tärkeä asema muun muassa liike-elämän organisaatioissa, koulutusorganisaatioissa, työyhteisöjen kehittämishankkeissa, kansalaisten oikeuksia ja aktiivisuutta sekä etnisten vähemmistöjen itsemääräämisoikeuden laajentamista ajavissa liikkeissä (Räsänen 2002, 46-48).

Voimaantumisen käynnistyminen on mahdollista vasta tiettyjen ehtojen täytyessä. Alsopin ja Heinsohnin (2005) mukaan nämä voidaan jakaa *psykologisiin* ja

*toiminnallisiin* edellytyksiin. Ensin mainittuihin kuuluvat muutos tietoisuuden tilassa ja siitä juontuva motivaatio muuttaa omaa elämää. Tietoisuuden herääminen tai lisääntyminen kontekstoituu yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen. Käsite omasta asemasta yhteisössä tai sen ulkopuolella ja tähän asemaan yhdistyneestä toimijuuden asteesta muuttuu objektiivisemmaksi. Tällöin yksilöllä on mahdollisuus arvioida realistisemmin mahdollisuuksiaan muuttaa omalla toiminnallaan subjektipositiotaan, mikä on voimaantumiseen tarvittavan motivaation syttymisen edellytys. Pelkkä motivaatio ei kuitenkaan riitä, vaan muutokseen tarvitaan myös toiminnallisia eli tiedollisia, taidollisia, taloudellisia ja välineellisiä valmiuksia. Voimaantumisprosessin alkamisen toiminnalliset edellytykset vaikuttavat siihen, missä määrin ihminen pystyy käytännössä toteuttamaan prosessia vahvistavia, motivoituneita valintojaan (emt., 34–38). Konteksti eli ympäristö olosuhteineen puolestaan luo voimaantumisen ulkoiset puitteet tai toimii sitä estävänä tekijänä. Voimaantumisen ehtojen täyttyminen voidaan siis kuvata tilanteena, jossa yksilöön, yhteisöön ja kontekstiin liittyviä valmiuksia on riittävästi ja ne ovat luonteeltaan myönteistä kehitystä tukevia. Prosessin vakaa jatkuminen vaatii kaikkien toiminnallisten edellytysten komponenttien pysymistä ainakin lähtötasolla, ja sen kiihtyminen vaatii näiden vahvistumista. Esimerkiksi työttömäksi joutuminen saattaa muodostaa uhan voimaantumisen jatkumiselle, jos työyhteisö on ollut ainoa sitä tukeva sosiaalinen areena. Taidollisten valmiuksien lisääntyminen intensiivisen oppimisen kautta puolestaan ylläpitää tai kiihdyttää voimaantumisprosessia.

Tarkasteltaessa tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen roolia voimaantumisessa voidaan helposti havaita kaksi asiaa. Ensinnäkin tiedonsaanti lisää eksplisiittisesti yksilön voimaantumisen tiedollisia valmiuksia, minkä vuoksi sillä on merkitystä voimaantumisprosessin käynnistymiselle. Toiseksi tavoitteiden kannalta relevantti tiedonsaanti toimii implisiittisesti voimaantumisprosessin ylläpitäjänä ja katalyyttinä käynnistysvaiheen jälkeen, koska sen avulla kumuloituva tiedollinen pääoma on luonteeltaan prosessia kiihdyttävä komponentti. Koska tavoitteellinen tiedonhankinta on yleensä hyvin motivoitunutta ja sen tulokset luonteeltaan tiedostamista lisääviä, sen voidaan nähdä olevan yhteydessä tämän prosessin dynamiikkaan. Tiedon jakaminen ylläpitää ja vahvistaa sosiaalisia kontakteja auttaen yksilöitä kiinnittymään yhteisöön.

Informaatiotutkimuksen piirissä voimaantumisen näkökulmaa on käytetty vasta vähän. Epäsuorasti sitä on hyödynnetty tutkittaessa mahdollisuuksia kehittää kirjastopalveluita syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien käyttäjien tavoittamiseksi. (Ks. Cullen 2005; Doherty & Ketchner 2005; Ashraf 2008; Chakravarty 2008.) Myös muutamat informaatiolukutaitoa käsittelevät tutkimukset (Bruce 1999; 2000a, 2000b; 2002; Lipu 2010) sisältävät voimaantumisteoreettisia elementtejä, mutta käsitettä systemaattisemmin käyttävä empiirinen tutkimus on vasta aluillaan. Ensimmäisten joukossa on Williamsonin ja Smithin (2010) tutkimus informaation merkityksestä australialaisille verkkosijoittajille. Williamson ja Smith havaitsivat verkkokyselyyn (n = 520) ja puolistrukturoituihin yksilöhaastatteluihin (n=26) perustuvassa tutkimuksessaan, että tiedonhankinta korreloi positiivisesti informanttien kokeman ammatillisen itseluottamuksen kanssa. Tutkijoiden mukaan tämä johtui sekä tiedonkäsitteilyn hallinnan että ongelmanratkaisun kannalta relevantin tiedon löytymisen voimaannuttavasta vaikutuksesta. Voimaantuminen näkyi rohkeampana toimintana osakemarkkinoilla.

Voimaantuminen voidaan nähdä tienä *osallisuuteen* ('involvement' tai '[social] inclusion'), täysivaltaiseen yhteisön jäsenyyteen, joka puolestaan edistää voimaantumista. Suunta voi olla myös päinvastainen – itse asiassa kyseessä on itseään

vahvistava kehä. Osallisuudessa tärkeää on mahdollisuus osallistua yhteisön päätöksentekoon (Niemelä, 2008). Riikka Haahtelan (2008) mukaan osallisuus on vahvasti kokemuksellista ja jaettua. Siinä on kysymys syvällisestä, viime kädessä identiteettiin ulottuvasta kokemuksesta tai jäsenyyden tunteesta yhteisössä ja mahdollisuudesta olla rakentavasti mukana yhteisöllisissä prosesseissa. Paavo Viirkorpi (1993) määrittelee osallisuuden omakohtaisesta sitoutumisesta nousevaksi vaikuttamiseksi asioiden kulkuun ja vastuun ottamiseksi. Osallisuuden vastinparina on osattomuus. Se viittaa siihen, että yksilö ei ole osallinen joistakin yhteiskunnassa tärkeinä pidetyistä asioista. Ihminen voi olla osaton sosiaalisista suhteista, työmarkkinoista, taloudesta tai yhteiskunnan demokraattisesta järjestelmästä.

Osallisuuden olen tätä tutkimusta varten määritellyt Siitosen (1999) ja Haahtelan (2004) jäsenysten pohjalta jäsenyydeksi toivotusta yhteisöstä ja sen yhteisistä resursseista. Osallisuus mahdollistaa yksilölle subjektiivisen yhteisön toiminnassa ja päätöksenteossa. Siihen liittyvä affektiivinen elementti, yhteenkuuluvuuden tunne, sitoo ihmisiä toisiinsa ja toimii näin yhteisön sisäistä koherenssia vahvistavana tekijänä. Viittaan tutkimuksessani osallisuuden käsitteellä ensisijaisesti osallisuuteen yhteisön inhimillisistä pääomista (ml. tiedollinen pääoma) sekä yhteisöön kuulumisen kokemukseen. Huomioni keskiössä on se, kuinka informantit kokivat osallisuutensa tai sen puutteen suhteessa tietokäytäntöihinsä.

Osallisuus merkitsee osallisuutta yhteisistä inhimillisistä, kulttuurisista ja sosiaalisista pääomista, myös tiedollisista resursseista. Yhteisön jäsenenä yksilöllä on paremmat mahdollisuuden hankkia, saada ja jakaa yhteisön sisällä tuotettua, yhteisön rakenteita ja toimintaa koskevaa tietoa. Tämän tutkimuksen empiirisestä aineistosta voisi nostaa esimerkkinä työyhteisön toiminnallisiin käytäntöihin ja kulttuuriin liittyvän tiedon jakamisen työpaikalla tai täydennyskoulutusta koskevan tiedonhankinnan kotoutumiskurssien puitteissa. Näin osallisuuden voi katsoa olevan eksplisiittisesti yhteydessä paitsi voimaantumisen prosessiin myös tietokäytäntöihin niitä konstituovien toimintojen kautta. Se linkittyy implisiittisesti myös tiedonkäyttöön ja tiedon jakamiseen.

Tiedon jakamisella on erityisen merkittävä rooli tietokäytäntöjen rakentumiselle, sillä osallisuus toteutuu käsillä olevan tutkimuksen tulosten valossa ennen kaikkea sosiaalisten verkostojen kautta laajentaen ja vahvistaen niitä. Haastatteluissa informanttien osallisuus eri yhteisöistä tai pyrkimys osalliseksi niihin ilmeni aktiivisena tiedollisena vuorovaikutuksena yhteisön (muiden) jäsenten kanssa. Tälle vuorovaikutukselle ominaisia piirteitä olivat luottamus, dialogisuus ja vastavuoroisuus, jotka ilmenivät tiedon jakamisen tilanteissa. Haastatellut kokivat tärkeäksi molemminpuoleisen pyrkimyksen vuorovaikutukselliseen tasavertaisuuteen, vaikka tämä ideaali ei läheskään aina toteutunut. Yhteenkuuluvuuden tunne rohkaisi haastateltuja tiedonhankintaan ja tiedon jakamiseen sellaisissakin tilanteissa, joissa omat mahdollisuudet toimia näyttivät vähäisiltä tai toimintaan kaivattiin emotionaalista tukea. Nämä tilanteet liittyivät oman aseman turvaamiseen tai parantamiseen työyhteisössä, esimerkiksi työsuhteen jatkumiseen, toimenkuvan muuttamiseen tai palkan tarkistukseen uusien työtehtävien vuoksi. Ennen työnantajan tapaamista informantit kysyivät työtovereiltaan neuvoja asiansa esittämiseen.

Osallisuutta voi tarkastella myös spatiaalisesti, sosiofyysisinä yhteenliittymisen ja yhteenkuulumisen tiloina. Tiedon jakamisen kontekstissa näkökulmalla on tällöin yhteyksiä Fisherin (2004; 2005) informaatiomaaperän (*information grounds*) käsitteeseen. Informaatiomaaperä viittaa sellaisiin sosiaalisen vuorovaikutuksen tiloihin,

joissa tiedon jakaminen on aktiivista ja joissa todennäköisyys saada odottamatta oman elämäntilanteen tai ongelman kannalta relevanttia tietoa on suurempi kuin muualla. Tällaisia tiloja ovat esimerkiksi kahvilat, harrastusryhmät ja kampaamot. (Fisher 2004, 186–189.) Tämän tutkimuksen aineistossa osallisuuden ja tiedonjakamisen tiloiksi määrittyivät kotoutumiskoulutuksen puitteissa järjestetyt valmentavat kurssit, ammatillinen koulutus ja maahanmuuttajien yhdistykset. Näitä tärkeämpiä olivat kuitenkin työpaikat, joihin informantit olivat tulleet työvalmennettavan, oppisopimuskoulutettavan tai työntekijän roolissa. Muodollisella asemalla ja siihen perustuvalla sosiaalisella asemalla työyhteisössä oli merkitystä haastateltujen tiedonhankinnalle, tiedon saamiselle ja jakamiselle (ks. luku 6.4). Parhaimmillaan työpaikat olivat osallistumisen ja jakamisen tiloja, joissa haastatellut kokivat yhteenkuuluvuutta yhteisön muiden jäsenten kanssa ja tunsivat tulleensa kohdelluiksi lähes tasavertaisina muiden kanssa. Audunsonin, Essmatin ja Abønin (2011) tutkimuksen mukaan kirjastot ovat maahanmuuttajanaisten näkökulmasta merkittäviä vuorovaikutuksen tiloja. Tarjoamalla mahdollisuuden sosiaalista pääomaa kartuttaville ja osallisuuden kokemusta vahvistaville kohtaamisille ne ehkäisevät syrjäytymistä ja edistävät kotoutumista. Käsillä olevan tutkimuksen aineistossa kirjaston rooli ei ole yhtä merkittävä, mikä johtunee tutkimuksen fokusoitumisesta työelämätiedon hankintaan ja jakamiseen.

Osallisuus on kiinteässä yhteydessä voimaantumisprosessiin. Tutkijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen niiden välisen vuorovaikutuksen luonteesta. Toiset (esim. Alkire 2002; Antikainen 2010) katsovat osallisuuden (myös osittaisen osallisuuden) voimaantumisen edellytykseksi, toisten (esim. Siitonen 1999; Mäkinen 2011) pitäessä voimaantumista tienä osallisuuteen. Oma tulkintani poikkeaa edellä tarkastelluista näkökannoista siten, että hahmotan voimaantumisen ja osallisuuden suhteen jatkuvana, syklistenä ja lineaarisen kausaliiteetin rikkovana, itseään vahvistavana prosessina. Voimaantumisella tarkoitan yksilön subjektiivisen vahvistumista; kollektiivinen näkökulma jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Voimaantumisen ja osallisuuden lähtökohtana on yhteisen tietämyksen jakaminen, ja siksi niitä voidaan lähestyä myös tietokäytäntöjen näkökulmasta. Voimaantuminen on yhteydessä tiedon jakamiseen sekä tiedon jakajan että sen vastaanottajan perspektiivistä tarkasteltuna. Elämäntilanteensa parantamisen kannalta relevanttia tietoa saanut voi käyttää sitä hyödykseen ja aktivoitua toimimaan tavalla, joka vahvistaa hänen osallisuuttaan hänelle tärkeässä yhteisössä. Toisaalta tiedon jakajan osallisuus eli toiminta yhteisössä sen jäsenenä vahvistuu hänen saadessaan jonkin aihealueen asiantuntijan ja tiedon portinvartijan aseman. Voimaantumisen, osallisuuden ja osattomuuden käsitteet ovat relevantteja jäsentäessäni aineistosta esiin nousseita, haastateltujen merkityksellisiksi kokemia kysymyksiä maahanmuuttajien keskinäisistä sekä heidän ja valtaväestön välisistä suhteista.

Päivi Naumasen (2002, 44) mukaan Suomessa yksilön kelpoisuus tulla yhteisönsä täysivaltaiseksi jäseneksi on kiinteästi sidoksissa hänen työmarkkina-asemaansa ja työuraansa. Suomalaisen yhteiskunnan täysivaltaisen jäsenyys, tuleminen ”tavalliseksi veronmaksajaksi”, täytyy lunastaa pääsemällä työelämään. Tästä näkökulmasta katsoen osallisuus suomalaisesta yhteiskunnasta toteutuu maahanmuuttajienkin elämässä ns. työmarkkinakansalaisuuden (Antikainen 2010, 179) kautta. Kysymys kuulumisesta suomalaiseen yhteiskuntaan kulminoituu kysymykseen osallisuudesta työelämään kodin ulkopuolella työssä käyvänä palkansaajana. Tämän vuoksi tutkimuksessani osallisuuden ja tietokäytäntöjen tarkastelun painoalueena ovat työyhteisöt tiedonhankinnallisina sosiaalisina verkostoina. Toisen merkittävän painoalueen muodostavat avoimille



työmarkkinoille valmistavat verkostot (kotoutumis- ja työvoimakoulutuskurssit ohjaajineen ja opiskelijoineen, työvoimaneuvojat ynnä muut). Osallisuutta sellaisissa yhteisöissä, jotka eivät varsinaisesti liity työelämään mutta jotka jollain tavalla ovat merkityksellisiä sitä koskevan tiedon hankinnassa tai jakamisessa, olen tarkastellut siinä määrin kuin se on relevanttia tutkimuskysymysten kannalta.

Edellä esitetty tulkinta osallisuuden ja tiedon jakamisen yhteyksistä on uusi tiedonhankintatutkimuksessa. Tähän mennessä osallisuuden käsitettä on alan tutkimuksissa käytetty vähänlaisesti. Itse asiassa osallisuuteen liittyviä kysymyksiä on lähestytty enimmäkseen toisesta suunnasta, *osattomuuden* näkökulmasta. Elfreda Chatmanin etnografiset tutkimukset (1991; 1992; 1996; 1999) ovat tunnetuin esimerkki.

Chatman tarkastelee yhteiskunnan marginaalissa elävien ihmisten arkista tiedonhankintaa mahdollisuuksien epätasa-arvon ja kumuloituvan syrjäytymisen aspektista. Hänen mukaansa tiedollisten resurssien puute on yhteydessä taloudellisten ja sosiaalisten resurssien niukkuuteen. Niillä, joilla on yhteisössä vähemmän valtaa (ts. mahdollisuuksia vaikuttaa sen päätöksentekoon ja toimintaan), on vähemmän valtaa myös muuttaa oman elämänsä ulkoisia olosuhteita. Tiedonhankintaan tarvittavien materiaalien ja kognitiivisten valmiuksien puute eli *informaatioköyhyys* (information poverty) johtaa tietokäytäntöjen kapeuteen ja pahentaa syrjäytymisen kierrettä ihmisten jäädessä osattomaksi heitä voimaannuttavasta tiedosta. Chatman korostaa tiedosta ja informaatiolukutaidosta syrjäytymisen olevan yhteydessä muunkinlaiseen syrjäytymiseen yhteiskunnassa. Tällaista olotilaa hän nimittää *pienoismaailmaksi* (small world, life in the round). Heikot sosiaaliset kontaktiverkot yhdistettyinä osattomuuden kokemukseen saavat ihmiset turvautumaan kapeisiin, selviämistä palveleviin rutiineihin myös tiedonhankinnassa, jolloin elämänpiirin supistumisen ja tietokäytäntöjen yksipuolisuuden noidankehä on valmis. Siihen joutumisen vaara on Chatmanin mukaan kasvanut tietoverkkojen aikakaudella. Chatman painottaa myös sosiaalisen viiteryhmän ja sen sisällä vallitsevien normien vaikutusta yksilön tiedonhankintaan, tiedonkäyttöön ja tiedon jakamiseen. Ihmisillä on taipumus mukautua samankaltaisikseen kokemiensa henkilöiden tietokäytäntöihin, jolloin yksilölliset käytännöt yhteisön tai ryhmän sisällä muuttuvat ajan mittaan yhä yhdenmukaisemmiksi.

Osattomuus on läsnä tässäkin tutkimuksessa osallisuuden kääntöpuolena. Yuval-Davisin, Anthiasin ja Kofmanin (2005) mukaan yksilön paikantuminen sosiaaliseen maailmaan tapahtuu enemmän poissulkemisen kuin mukaan ottamisen kokemuksen kautta. Osallisuus ja osattomuus ovat käsitteinä suhteellisia: vastassamme on aina tiloja, paikkoja ja identiteettejä, joihin emme koe kuuluvamme ja joista emme ole osallisia (emt., 526–528). Osallisuuden kokemisen näkökulmasta myös nämä ovat tärkeitä; osallisuutta kehystää aina näkemys osattomuudesta ja erilaisuudesta.

Chatmanin esittämiä ajatuksia ja lanseeraamia käsitteitä on hyödynnetty laajasti tutkittaessa erilaisten marginaalisina pidettyjen ihmisryhmien tiedonhankintaa (esim. Williamson & Schauder 2000; Burnett, Besant & Chatman 2001; Campbell 2005; Liangzhi 2010; Lustria et al. 2010). Hänen näkemyksiään on käytetty myös *digitaalisen kuilun* (digital divide) aiheuttamaan yhteiskuntaluokkien tiedolliseen eriytymiseen kohdistuvien tutkimusten yhtenä teoreettisena viitekehystenä (Sligo & Williams 2002; Mehra, Merkel & Bishop, 2004). Näissä tutkimuksissa tiedonhankinnan ja osallisuuden teemat kytkeytyvät kysymykseen tietoverkkojen demokratiasta. Digitaalisen tiedon saatavuus sekä välineellinen ja kognitiivinen pääsy siihen jakaa eri ihmisryhmiä hyvä- ja huono-osaisiin tai vahvistaa jo olemassa olevia eroja. Näissä tutkimuksissa osallisuus määrittyy ennen kaikkea uuden tieto- ja viestintäteknologian saatavuuden ja sen käytön

hallinnan kautta. Teknologia nähdään ikään kuin januskasvoisena. Yhtäältä se edistää ihmisten mahdollisuuksia hankkia ja jakaa elämänsä kannalta merkityksellistä tietoa sekä vahvistaa heidän toimijuuttaan. Toisaalta se lisää yhteiskunnallista eriarvoisuutta syventämällä juopaa eri ihmisryhmien välillä. Tästä lähtökohdasta tieto voidaan mieltää luonteeltaan inklusiiviseksi.

Natalia Caidi ja Daniel Allardt (2005a) ovat pohtineet tiedon ja tietoverkkojen merkitystä osallisuuden näkökulmasta tarkastellessaan tiedontuotannon ja -välityksen ongelmia maahanmuuttajien kotoutumisprosessissa. Heidän mukaansa eettiseen ja vastuulliseen tiedontuotantoon ja -tarjontaan kuuluu, että tieto on yhteiskunnallista osallisuutta ja osallistumista tukevaa. Käytännössä tämä merkitsee huomion kiinnittämistä kohdeyleisön tarpeisiin ja tiedon tarjonnan muotoihin (kanavat, formaatti, kieliasu jne.). Erityisessä vaarassa jäädä tietoverkkojen ulkopuolelle ovat etnisten vähemmistöjen lisäksi pienituloiset, holhouksenalaiset, mielenterveysongelmaiset, iäkkäät ja vammaiset (Caidi & Allardt 2005b, 314). Caidi ja Allardt painottavat Chatmanin tavoin digitaalisen kuilun olevan yhteyksissä marginalisaatioprosesseihin muilla elämän osa-alueilla. Verkkotiedon hyödyntämisen ongelmat ovat pohjimmiltaan yhteiskunnan ongelmia, jotka liittyvät resurssien ja vallan epätasaiseen jakaantumiseen. Tietopalveluorganisaatioilla, kuten kirjastoilla, on heidän mukaansa merkittävä rooli digitaalisen kuilun umpeen kuromisessa. Ne ovat osaltaan luomassa demokraattisempaa yhteiskuntaa tarjoamalla pääsyn osallisuutta edistävään ja voimaantumisprosessia vahvistavaan tietoon (emt., 319–321).

Yhteenvedona voi todeta tietokäytäntöjen käsitteen sopivan maahanmuuttajiin fokusoituvaan tutkimukseen, sillä painottaessaan tiedonhankinnan, tiedonkäytön ja tiedon jakamisen sosiaalista ja vuorovaikutuksellista luonnetta se auttaa kiinnittämään nämä toiminnat kontekstiinsa, pohjimmiltaan yhteisölliseen kotoutumisen prosessiin. Tietokäytäntöjä konstituovat toiminnot eli tiedonhankinnan strategiat (aktiivinen etsintä, aktiivinen seuranta, kohdentumaton havainnointi ja tiedon saaminen toisen henkilön kautta) ovat yhteydessä osallisuuteen tiedonkäytön, tiedon jakamisen ja voimaantumisen kautta. Osallisuus puolestaan muovaa tietokäytäntöjä edelleen. Kontaktit maassa pidempään asuneisiin ulkomaalaisiin ja kantaväestöön sekä arjen yhteistyö heidän kanssaan yhtäältä monipuolistavat käytettävissä olevia informaatiostrategioita ja toisaalta helpottavat kuhunkin ongelmatilanteeseen sopivan strategian valintaa.

## 5 Narratiivinen lähestymistapa tietokäytäntöjen tutkimiseen

Kertomuksen käsite rantautui kirjallisuustieteen ja lingvistiikan alalta yhteiskuntatieteeseen 1980-luvun alussa, jolloin ihmistieteissä tapahtui ns. ”kerronnallinen käänne”. Syntyi uusi monitieteinen narratiivisen tutkimuksen kenttä, joka kuitenkin irtautui narratologiasta eli kirjallisen kertomuksen tutkimuksesta omaksi suuntaukseksi (Hyvärinen 2004, 298–300). Elämäkertatutkimusta, jota oli tehty jo 1910–1920-luvuilla USA:ssa, lähestyttiin täysin uudesta näkökulmasta. Aikaisemmin tavallisten ihmisten kertomia elämäntarinoita oli käsitelty objektiivisina sosiaalishistoriallisina dokumentteina, autenttisina kuvauksina tiettyihin yhteiskunta- ja ikäluokkiin kuulevien elämästä. Nyt tarkastelun kohteeksi tuli itse kertomus eletyn ja koetun kuvauksena. Kertomukset alettiin nähdä elämäntapahtumista tehtyinä konstruktioina, jotka ovat sidoksissa vallitseviin kulttuurisiin elämäntapojen jäsentämisen tapoihin. Näin kertomusten sosiaalisuuskin näyttöäytyi uudessa valossa. Kertomusten ei enää ajateltu heijastavan faktuaalista yhteiskunnallista todellisuutta vaan pikemminkin heijastavan yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä ”mahdollisista elämisistä” (Vilkkö 2007, 90–92). Tämän näkemyksen perustana oli käsitys kielen avulla sosiaalisesti rakentuneesta todellisuudesta ja tiedosta. Näin sosiaalinen konstruktioismi muodostaa narratiivisen lähestymistavan metateoreettisen taustan. Ennen kuin tarkastelen lähemmin tarinan ja kertomuksen käsitteitä ja narratiivista tutkimusta, luonnehdin sosiaalista konstruktioismia maahanmuuttajien tietokäytäntöjen tutkimisen lähtökohdaksi.

### 5.1 Tutkimuksen metateoreettiset lähtökohdat

Sosiaalisen konstruktioismin näkökulmasta todellisuus ja sitä koskeva tieto ovat kiinteässä yhteydessä kertomuksiin ja kerrontaan. Ihmiset hahmottavat maailmaa jatkuvasti rakentuvana ja muuttuvana tarinana, josta ei ole löydettävissä lopullista totuutta. Tämä tarina muodostuu erilaisista kertomuksista, joita luemme ja tulkitsemme ikään kuin teksteinä (Rousseau 1992, 77–78). Kertomusten tulkinta puolestaan perustuu vuorovaikutukselliseen subjektiiviseen prosessiin, joka on sidoksissa ympäröivään kulttuuriin (Patton 2002, 120). Tietyyssä kulttuuripiirissä kasvaneet ihmiset jakavat yhteisiä merkitysjärjestelmiä, jotka asettavat subjektiiviselle tulkinnalle rajat ohjaten sitä kohti vallitsevia käsityksiä todellisuudesta (Burr 1995, 28–32).

Tulkinnan subjektiivisuuden vuoksi todellisuus avautuu ihmisille eri tavoin, jokaiselle ainutlaatuisena. Sosiaalisesti rakentuneessa maailmassa kaksi ihmistä ei voi havainnoida samaa ilmiötä ja todeta sitä todelliseksi, vaan heidän on luotava tuo ilmiö osaksi sosiaalista todellisuutta kielellisen merkityksenannon kautta. (Saastamoinen 1999, 167–169.) Todellisuutta a priori ei siis tiukan sosiaalisen konstruktioismin mukaan ole, vaan kaikkien havaittavien – ja havainnon ulkopuolelle jäävien – ilmiöiden olemassaolo on tuotettava ja uusinnettava kielellisesti. Tällainen käsitys todellisuuden luonteesta poikkeaa positivistisesta tiedenäkökulmasta. Maailma ei ole ihmisistä riippumaton objektiivisen tarkastelun kohde eikä totuutta voida saavuttaa rationaalisen (luonnon)tieteellisen menetelmän avulla. Ihmiset rakentavat maailman kommunikaation avulla yrittäessään yhdessä ymmärtää, mistä kaikessa on kysymys. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää erilaisten sosiaalisten todelluuksien syntymisen sisäistä logiikkaa eli sitä, miksi ja miten ne ovat muodostuneet (Patton 2002, 89; 92). Tieto on sosiaalisen konstruktioismin mukaan pohjimmiltaan kielellistä ja sen vuoksi sidoksissa eri kielipeleihin ja puheikäntäntöihin. Paitsi että tieto esiintyy kertomuksen muodossa,

se on luonteeltaan dialogimaista ja perustuu neuvoteltuihin merkitysjärjestelmiin, jotka ilmenevät kielen rakenteissa. (Burr 1995, 3–7.)

Ymmärrän tässä tutkimuksessa tiedon sosiaalisen konstruktionismin ajattelutavan mukaisesti kielellisessä vuorovaikutuksessa neuvotelluksi totuudeksi. Tiedon muodostamisen sosiaalisena kontekstina käytän narratiivista yksilöhaastattelua, jossa tutkittavani toimii kertojana ja minä tutkijan roolissa kuuntelijana kuulemaani reflektoiden, kommentoiden ja siitä kysellen. Näin syntyvä tieto on luonteeltaan sekä subjektiivista että dialogista ja sallii myös informanttien käsitysten ilmenemisen tutkimustuloksissa. Tavoitteeni tutkijana ei ole pyrkiä objektiiviseen ja ehdottomaan totuuteen vaan pikemminkin hahmotella muuttuvien subjektiivisten totuuksien välisiä suhteita narratiivisen tutkimuksen menetelmien avulla.

Lähestyessäni maahanmuuttajien tietokäytäntöjä sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta kiinnitän huomiota myös siihen, miten tutkittavani tulkitsevat kerrontaansa. Mielenkiintoni kohteena on kertomuksissa kuvattujen faktuaalisten tapahtumien lisäksi myös se, kuinka informantit itse tulkitsevat näiden tapahtumien merkityksiä ja miten he näiden tulkintojensa kautta luovat ja ylläpitävät tietynlaista sosiaalista todellisuutta. Tässä nojaan Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin (1994) teoriaan sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta. Berger ja Luckmann ottavat Alfred Schutzin fenomenologiseen sosiologiaan pohjautuvan teoriansa lähtöpisteeksi merkitystä tulkitsevan yksilöllisen tajunnan. He kuitenkin painottavat, että tämän tajunnan tekemien tulkintojen viitekehyksenä toimii sosiaalinen todellisuus, joka rajaa tulkintarepertuaarin sisältämään kaikkien mahdollisten tulkintojen joukosta yhteisössä mahdollisiksi käsitetyt tulkinnat. (Berger & Luckmann 1994, 34–38.) Heidän mukaansa yksilöllinen tajunta ja sosiaalinen todellisuus kommunikoivat dialektisessa prosessissa, jossa ihminen on samalla sekä yhteiskunnan muodostaja että sen tuote. Sosiaalisen todellisuuden dialektiikka perustuu kolmeen perustapahtumaan: *ulkoistamiseen*, *objektivoimiseen* ja *sisäistämiseen*. Ulkoistamisessa ihmiset projisoivat yksityisiä merkityksiään luontoon ja sosiaaliseen todellisuuteen. Nämä subjektiiviset merkitykset muodostuvat ajan kuluessa osaksi yhteistä, intersubjektiivista todellisuutta, joka koetaan objektiiviseksi, omasta itsestä irrallaan olemassa olevaksi. Tämän sosiaalisen todellisuuden ihmiset sitten omaksuvat osaksi subjektiivista, mielensisäistä todellisuutta. Näin ulkoistamisen, objektivoimisen ja sisäistämisen kehämäinen prosessi jatkuu ihmisyyhteisöissä loputtomiin. (Emt., 77–78; 146.)

Berger ja Luckmann pitävät yhteiskunnassa elämistä osallistumisena sosiaalisen todellisuuden dialektiikkaan. Sen ytimessä on jokapäiväistä elämää ohjaava tieto eli Bergerin ja Luckmannin mukaan ”varmuus ilmiöiden olemassaolosta”. (Berger & Luckmann 1994, 79.) Ihmisten sosialisatioprosessissaan omaksuma tieto tekee heille maailmasta objektiivisen kielen avulla järjestäen sen toisistaan irrallisiksi esineiksi ja asioiksi, jotka koetaan todellisuudeksi. Tieto ei ole ensisijaisesti sidoksissa totuusarvoon, vaan Berger ja Luckmann painottavat käsitteiden ja luokitusten yhteyttä kulttuuriin ja historiaan. Yksilöiden tapa hahmottaa maailmaa riippuu paljolti siitä, missä ja milloin he elävät ja millainen asema heillä on yhteisössään (emt., 25; 45–47). Jaetusta tiedosta, erityisesti jokapäiväisen elämän totuuksia koskevasta *arki-elämän tiedosta*, muodostuu edelleen intersubjektiivisten merkitysten verkostoissa sosiaalinen tietovaranto eli kussakin yhteiskunnassa vallitsevan tiedon kokonaisuus. Tämä tietovaranto syntyy, karttuu ja siirtyy yhteiskunnassa ihmiseltä toiselle kielellisen vuorovaikutuksen kautta.

Koska tieto on yhteiskunnallisesti jakautunutta, eri ihmisillä ja ihmisryhmillä on hallussaan erilaista tietoa. Tiedon jakaantuminen liittyy ihmisten erilaisiin rooleihin yhteiskunnassa (Berger & Luckmann 1994, 65–81). Esimerkiksi kalaruoan ystävän tieto ja se, mitä hän pitää kaloihin liittyen olennaisena, poikkeavat iktyologin tiedosta. Kysymys on paitsi kognitiivisesta tiedosta myös rooleihin sopivista normeista ja arvostuksista. Muuttaessaan maasta toiseen ihminen on aluksi ainakin osittain yhteisen tietovarannon ulkopuolella ennen kuin kotoutumisen myötä sosiaalistuu uuteen yhteiskuntaan ja sen roolihierarkiaan. Tutkimukseni kannalta kiinnostava kysymys on, millaisia merkityksiä maahanmuuttajat liittävät työelämään ja sitä koskevaan tiedonhankintaan eläessään kahdessa kulttuurissa kotoutumisensa alkuvaiheessa, ennen kuin he tulevat osallisiksi suomalaisesta tietovarannosta sisäistämällä yhteiskunnassamme vallitsevia arvoja ja ajattelutapoja omikseen tai ratkaisemalla muuten suhteensa niihin.

## 5.2 Narratiivinen tutkimusperinne ja tutkimusprosessi

Tarina (lat. narratio) on keskeinen ajattelun väline, jolla ihmiset luovat järjestystä kokemustensa kaaokseen ja tekevät tavanomaisuudesta poikkeavatkin asiat itselleen ymmärrettäviksi. Kerronnan avulla sirpaleista voi hahmottaa kokonaisuuksia ja luoda jatkuvuutta muutoksen virtaan paitsi ulkoisessa myös mielensisäisessä todellisuudessa (Bruner 1991, 18–19). Polkinghorne (1995, 18) on osuvasti luonnehtinut tarinoiden merkitystä kärjistyksellään: ”Ihmistä ei ole olemassa ilman tarinaa. Elämä itsessään on tarina, joka koostuu monesta kertomuksesta.”

Arkemme on tarinoiden kyllästävä. Tarinat ovat läsnä jokapäiväisessä elämässämme toimien tiedon jakamisen ja sen omaksumisen välineinä. Jäsenämme sosiaalista todellisuutta kertoessamme meille tai muille tapahtuneista asioista, ja opimme muiden tarinoista. Tämän lisäksi media tuottaa jatkuvasti tarinoita, joiden avulla yritämme ymmärtää ympäröivää maailmaa. Ihmisten maailman voidaan perustellusti sanoa pohjautuvan kerrontaan ja olevan sen kyllästävä (Lämsä & Sintonen 2006, 109–110).

Tarinat ilmentävät tapahtumia, mutta mikä tahansa tapahtumien kuvaus ei ole tarina. Tarinat ovat ajallisesti jäsentyneitä, usein osittain metaforisia kertovia tekstejä, jotka ilmentävät todellisten tai kuvitteellisten tapahtumien kulkua näitä syiden ja seurausten ketjuksi punovan juonen avulla. Juonen ansiosta tarinoissa on alku, keskikohta ja loppu. Tarinoiden tyypillinen aikamuoto on imperfekti, sillä ne kuvaavat jo tapahtuneita asioita. (Anttila 2005, 225–227). Ne voidaan nähdä mentaaliseksi konstruktioksi, ihmisten mielessään rakentamiksi ja todellista elämää jäljitteleviksi merkityskokonaisuuksiksi (Hänninen 2003, 20; 126–127). Tapahtumat liikkuvat moraalin ja emootioiden jännitteisessä, kaleidoskooppimaisessa kentässä, jossa onni ja epäonni, kunnia ja häpeä, voitto ja tappio alati vaihtuvat toisikseen. Brunerin (2004, 694) mukaan tarinat ovat yksilöllisen identiteetin rakentamisen ja ylläpitämisen tärkein työväline. Ihmiset tuottavat sosiaalista olemassaoloaan poimiessaan kulttuurinsa tarinavarannosta, ”mahdollisista elämistään”, tietoisesti tai tiedostamattaan omansa. Tarinat ovat tärkeitä sosiaalisen elämän kannalta mutta myös ensiarvoisen tärkeitä eläytymiskyvyn kehittymiselle (Saastamoinen 1999, 172). Ilman ihmisten kykyä kertoa ja ymmärtää tarinoita ei sosiaalinen maailma olisi mahdollinen. Ihmisten tapa jäsentää itseään, kokemuksiin ja elämäänsä on narratiivisen tutkimuksen lähtökohta. Ja kääntäen: narratiivisuus on ihmisille tyypillinen tapa ymmärtää todellisuutta. Ihmisen suhde maailmaan on luonteeltaan narratiivinen (Bruner 1991, 69).

Narratiivisuuden monitieteinen käsite heijastaa 1980-luvulla yhteiskuntatieteissä alkanutta laajempaa tulkinnallista käännettä. Tutkijat alkoivat kritisoida luonnontieteistä ihmistieteisiin omaksuttua objektiivisuuden ihannetta ja ilmiöiden tarkastelua niiden sosiaalisesta yhteydestä irrallisina (vrt. luku 5.1). Ihmisten elämän organisoitumista ja yhteiskunnan rakentumista ei enää haluttu kuvata ja selittää kokonaisia ihmisryhmiä ja sukupolvia koskevilla tarinoilla, ns. suurilla kertomuksilla. Myös humanistisen tutkimusprosessin tilannesidonnaisuutta ja sosiaalisuutta alettiin painottaa. (Geertz 1986, 22–27.) Narratiivisuuden käsitteellä viitataan näkemykseen, jonka mukaan tarinat toimivat uuden tiedon rakentajina. Tällöin huomio keskittyy tapoihin, joilla ihmiset antavat asioille merkityksiä tarinoiden avulla.

Narratiivinen tutkimus liikkuu tarinoiden maailmassa kahdella tasolla: yhtäältä tutkimusmateriaali muodostuu kertomuksista, toisaalta tutkimusprosessi tuottaa uusia tarinoita. Polkinghorne (1988; 1995) puhuu kertomusten (narratiivien) analyysistä viitaten aineistoon ja sen tulkintaan sekä kerronnallisesta (narratiivisesta) analyysistä viitaten tarinoihin, joita on tuotettu näiden tulkintojen pohjalta tutkimusprosessin kuluessa. Paradigmaattiseen päättelyyn pohjautuvan narratiivien tutkimuksen aineistona ovat tarinat, metodina mikä tahansa laadullisen analyysin menetelmä ja tuloksena kuvauksia näiden tarinoiden teemoista, henkilöistä, tapahtumista jne. Sen sijaan narratiivisen tutkimuksen aineiston ei välttämättä tarvitse olla tarinamuodossa, vaan analyysiprosessi tuottaa tarinoita aineiston syntetisointiin perustuvan juonentamisen avulla. Olipa kyseessä kumpi tahansa näkökulma – tai molemmat – tutkimuksen tavoitteena on pyrkiä tutkijan ja tutkittavan yhteisen merkityksen luomiseen tutkimuskohteesta (Heikkinen 2001, 116–118).

Kuten edellä tarkastellusta ilmenee, narratiivisuus ei ole yhtenäinen teoreettis-metodologinen suuntaus vaan tieteenalojen eri koulukuntia löyhästi yhdistävä viitekehys, jossa kertomuksen ja tarinan käsitteet ovat keskeisellä sijalla. Esimerkiksi tapaustutkimusta tai etnografista tutkimusta voi tehdä narratiivisista lähtökohdista. Narratiivisuus ilmenee tutkimuksessa ennen kaikkea metateoreettisella tasolla sen epistemologisissa ja ontologisissa taustaoletuksissa, käytetyissä aineiston keräämisen ja analyysin metodeissa sekä tulosten raportoinnin tavoissa (Polkinghorne 1995, 20). Peruslähtökohtana on tutkimusasetelma, jossa tarinalla on jonkinlainen rooli ja jonka taustalla on kontekstisidonnaista subjektiutta painottava käsitys ihmisen toiminnasta maailmaan osallistumisena. Paitsi tutkimuksessa narratiivisuutta on hyödynnetty myös käytännön työvälineenä esimerkiksi psykoterapiassa ja markkinointikoulutuksessa (Heikkinen 2001, 117).

Narratiivisuuden tutkimuskenttää voisi ehkä parhaiten luonnehtia verkostoksi, jonka sisällä käytävä keskustelu on ollut hyvinkin moniäänistä. Tutkijoiden erimielisyys heijastuu alan kirjallisuuteen; metodioppaissa on havaittavissa osittaista ristiriitaisuuttakin peruskäsitteiden nimeämisen ja määrittelyn suhteen. Erityisesti kirjallisuustieteessä on haluttu erottaa tarinan käsite kertomuksen (tai narratiivin tai episodin) käsitteestä. Argumenttina tälle jaolle on esitetty, että saman tarinan voi kertoa usealla eri tavalla, ja toisaalta sama kertomus voi olla koostamassa useita eri tarinoita (Hyvärinen 2008, 272). Tällöin tarina viittaa kertomuksen ilmentämään tapahtumakulkuun. Oleellista on myös se, että kertomuksen välittämiseen tarvitaan aina jokin media, esittämisen tapa ja järjestys. Monet yhteiskuntatieteilijät eivät sen sijaan tee lainkaan käsitteellistä eroa, vaan valitsevat tilanteeseen sopivan ilmauksen (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189).

Käsillä olevassa tutkimuksessa narratiivisuus ilmenee yhtäältä sosiaalisen konstruktionismin ideoihin perustuvana metateoreettisena viitekehyksenä ja toisaalta haastatteluaineiston keräämisen, analysoinnin ja tutkimusraportin kirjoittamisen välineenä. Käytän narratiivin tai episodin käsitettä viittaamaan tutkittavieni haastattelupuheessa ilmeneviin kertomuksiin, joista olen juonentanut heidän työelämähistoriaansa painottuvan kotoutumistarinaan. En sitoudu yksittäiseen määrittelyyn ja tulkintaan narratiivisuudesta, vaan yhdistelen kirjallisuudessa esitettyjä näkemyksiä soveltaessani narratiivisen tutkimuksen periaatteita maahanmuuttajien tietokäytäntöjen tutkimiseen. Metateoreettisella tasolla narratiivisuus tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä, että todellisuus ymmärretään tulkinnalliseksi ja sosiaalisesti rakentuneeksi. Lähestymistapa ei kuitenkaan ole tiukan konstruktionistinen niin, että haastatteluja tarkasteltaisiin vain tarinallisen tulkinnan näkökulmasta, kiinnittämällä huomiota siihen kuinka tarinat konstruoidaan haastateltavan ja haastattelijan välisessä dialogissa. Tarinoita luetaan myös kiinnittämällä huomiota niiden faktasisältöön, esimerkiksi siihen, millaisen kuvan haastateltavat antavat työpaikan sisäisen viestinnän avoimuudesta.

### **5.3 Haastattelut narratiivien keruumenetelmänä**

Narratiivisen tutkimuksen aineistona voivat olla kirjoitetut narratiivit (esimerkiksi elämäkerrat, päiväkirjat ja kirjeet) tai suulliset narratiivit eli haastattelut. Narratiivisen haastattelun avulla tutkija voi kerätä kertomuksia tutkimusaineistokseen. Tällöin kertomuksen voidaan olettaa koskevan koko ihmisen elämän kattavaa elämäkertaa, tai sitten sen voidaan ymmärtää käsittävän erilaisia pieniä arjen tapahtumia ja kokemuksia. (Saastamoinen 1999, 177–178.)

Narratiivinen haastattelu voidaan määritellä metodiksi, joka antaa informantille mahdollisimman suuren liikkumavapauden haastattelutilanteessa. Tutkija antaa hänen aluksi puhua vapaasti ja keskeyttämättä kokemuksistaan ja elämästään ohjaillessa vasta tämän jälkeen kerronnan tutkimusaiheeseen kysymyksillään. Kysymykset on muotoiltu siten, että vastaukseksi on mahdollisimman helppo antaa lisää kertomuksia. Kaikissa kvalitatiivisen haastattelun muodoissa kertomukset ovat läsnä, vaikka kaikki haastattelupuhe ei olekaan kerrontaa. Narratiivisuuden määrä haastattelupuheen kertomuksissakin on suhteellista, sitä on juuri sen verran kuin se ilmentää puhujan kokemuksia (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 191–192).

Narratiivisen haastattelun eri muodot eroavat toisistaan tutkimuksen aihepiirin, haastattelutekniikan, kysymysten lukumäärän ja halutun vuorovaikutuksen suhteen. Äärimmäisessä tapauksessa koko haastattelu voi perustua vain yhden laajan kysymyksen ja sitä seuraavan vastauksen varaan. Yhdellä hyvin muotoillulla kysymyksellä voidaan pyytää jopa kokonaista elämäntarinaa. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 192; 194.) Oleellista kaikissa narratiivisissa haastatteluissa on, että tutkija ottaa haastattelutilanteen alkuvaiheessa melko passiivisen kuuntelijan roolin. Vasta vapaamuotoisen kerronnan päätyttyä hän voi tehdä tarkentavia kysymyksiä niistä aiheista, jotka tutkittava nosti esille. Tutkijan tavoitteena on pääasiassa nonverbaalista viestintää hyödyntäen rohkaista haastateltavaa purkamaan kokemuksiaan mahdollisimman vapautuneesti. (Rosenthal 2004, 51–63.) Näin ollen narratiivinen haastattelu eroaa teemahaastattelusta, jossa tutkija ohjaa haastattelun kulkua etukäteen tarkoin määritettyihin aihealueisiin liittyvillä kysymyksillään. Kysymykset eivät ole valmiita eikä tutkija toista niitä sellaisinaan tietystä järjestyksestä haastattelusta toiseen, vaan hän muotoilee ne kussakin haastattelutilanteessa teema-alueista kirjoittamansa tukisanalistan avulla. (Eskola & Vastamäki 2001, 26–27.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on 2000-luvulla siirrytty yhden haastattelumenetelmän käytöstä monia metodeja yhdisteleviin haastatteluihin (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 202–203). Myös narratiivisen haastattelun ja teemahaastattelun yhdistäminen on mahdollista, kun haastattelutilanteessa käytetään kerronnallisia kysymyksiä, jotka johdattavat tutkittavan vapaasti ja laajasti kertomaan kysytystä aiheesta (emt., 19). Narratiivisen lähestymistavan yhdistämistä teemahaastatteluun kutsutaan myös episodiseksi haastatteluksi (Bates 2005, 16; Flick 2006, 180). Tämänkin metodi sallii tutkittavan ilmiön jakamisen eri teemoihin, joita pyritään valottamaan narratiivisilla kysymyksillä. Kysymysten tehtävänä on saada informantti tuottamaan kertomuksellista aineistoa kuvaamalla episodimaisesti aihealueeseen liittyviä tapahtumia ja kokemuksiaan. (Flick 2006, 181–186.) Tarkentavat kysymykset puolestaan auttavat saamaan käsityksen haastateltavan asenteista tutkittavaa ilmiötä kohtaan (Bates 2004, 18–19).

Olen hahmotellut tutkittavieni tietokäytäntöjä analysoimalla episodihaastattelun periaatteiden mukaisesti informanttieni haastattelupuheessa ilmeneviä kertomuksia heidän työelämää koskevasta tiedonhankinnastaan ja tiedon jakamisesta. Tutkimuksessani hyödynnän kuitenkin narratiivisuutta episodihaastattelua enemmän. Paitsi pyrkimyksessäni saada tutkittaviltani kokemuksellisia kertomuksia (jotka tutkimusaineistona ovat rikkaampia kuin pelkillä kysymyksillä saadut, raportinomaiset vastaukset), narratiivisuus ilmenee myös analyysimetodina ja tulosten raportoinnin tapana. Kertomukset välittävät hyvin tutkittavan kokemuksen mutta ovat tutkimusaineistona mielenkiintoisia myös siksi, että ne perustelevat oman olemassaolonsa eli sen, miksi juuri tuo kokemus kannattaa kertoa tutkijalle.

#### **5.4 Empiirisen aineiston kerääminen**

Tutkimusasetelmaa suunnitellessani yhtenä lähtökohtana oli ajatus kahden erilaisen maahanmuuttajaryhmän tietokäytäntöjen vertailusta. Keräsin empiirisen aineistoni haastatteleamalla yhteensä 14:ää venäläistä ja 14:ää kurdinaista kolmessa suomalaisessa kaupungissa elokuun 2007 ja toukokuun 2008 välisenä aikana. Valitsin tutkimukseeni nämä etniset ryhmät olettaen, että tietokäytännöissä olisi havaittavissa ryhmien välillä merkittäviä eroja. Kurdit muuttavat Suomeen ensisijaisesti turvapaikan hakijoina tai pakolaisen statuksella (Wahlbeck 2004, 1005), kun taas valtaosa venäläisistä tulee perhesyistä, paluumuuttajina tai puolison takia. Reuterin ja Kyntäjän (2006, 104) mukaan 58 % Suomessa asuvista työikäisistä venäläisistä naisista on Suomessa joko avo- tai avioliitossa suomalaisen miehen kanssa. Kurdinaisten koulutustausta vaihtelee ja on keskimäärin kantaväestöä alempi (Wahlbeck 2004, 1007), kun taas Suomeen muuttavat venäläiset naiset ovat kantaväestöä useammin suorittaneet korkeakoulututkinnon kotimaassaan (Joronen 2007, 299; ks. myös Jaakkola & Reuter 2007, 350).

Yksilöhaastatteluihin osallistuneet naiset olivat iältään 28–50-vuotiaita ja he olivat haastattelujen aikoihin asuneet Suomessa yli viisi vuotta. Heistä osa on tullut Suomeen pakolaisena tai turvapaikanhakijana, osa paluumuuttajana tai perheenyhdistämisen kautta. Työperäisiä maahanmuuttajia heidän joukossaan ei ole. Osa tutkittavista oli haastattelujen aikoihin töissä tai työharjoittelussa, osa ammatillisessa koulutuksessa. Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden ulkopuolella oli kaksi. Työllistyneitä oli 10, joista kolme vakituudessa työsuhteessa ja yksi yrittäjänä. Työttömänä oli 18, joista kahdeksan työvoimapolitiittisessa harjoittelussa tai koulutuksessa. Yhdellä haastatelluista työttömistä ei ollut koskaan ollut kontaktia TE-toimistoon. Yhteenvedo haastateltujen koulutuksesta, nykyisestä työtilanteesta ja työtilannetoiveista on esitetty liitteissä 1 ja 2.



Käytin haastateltavien rekrytoinnissa ensiksi apuna kontakteja maahanmuuttajien parissa työskenteleviin suomalaisiin. Tapasin sekä TE-keskusten että TE-toimistojen maahanmuuttoasioista vastaavia henkilöitä, ulkomaalaistoimistojen ja vastaanottokeskusten henkilökuntaa sekä eri järjestöjen edustajia. Heiltä saamieni yhteystietojen avulla sain kontaktin sekä venäläisen yhteisön että kurdiyhteisön avainhenkilöihin kullakin paikkakunnalla. Nämä välittivät viestini eteenpäin yhteisössään. Myöhemmin onnistuin rekrytoimaan lisää haastateltavia lumipallomenetelmällä.

Teimme haastattelut tutkittavien toivomusten mukaisesti eri paikoissa – kirjastoissa, maahanmuuttajayhdistysten tiloissa, kahviloissa, minun tai tutkittavan työpaikalla tai jommankumman kotona. Usein tapasimme kaksi kertaa, ensin tutustuaksemme toisiimme ja toisen kerran tehdäksemme varsinaisen haastattelun, josta tuli osa tutkimusaineistoa. Tämä käytäntö osoittautui hyväksi keinoksi rakentaa molemminpuolista luottamusta ja vapautunutta ilmapiiriä. Monilla haastatelluilla, etenkin turvapaikanhakijoina ja pakolaisina Suomeen tulleilla, oli ilmiselvä tarve saada purkaa sellaisiakin kokemuksia, jotka eivät suoranaisesti liittyneet tutkimuksen aiheeseen. Tässä kohdassa sovelsin narratiivisen haastattelun periaatteita antaen tutkittavieni puhua täysin ilman ohjailevia kysymyksiä tai kommentointia. Nauhoitin myös nämä esihaastattelut (10) tutkittavieni luvalla. Yksi tutkimukseen osallistuneista kielsi nauhoittamisen ensimmäisessä tapaamisessa. Varsinaiset haastattelut kestivät tunnista kahteen ja puoleen tuntiin. Nauhoitetut haastattelut ja muut tapaamiset on listattu liitteeseen 3.

Haastatteluja suunnitellessani harkitsin myös esitietolomakkeen täyttöä. Luovuin kuitenkin ajatuksesta, sillä minulla ei ollut tiedossa kaikkien haastateltavien (sähkö)postiosoitetta. Lomakkeen täyttämisen haastattelun alussa taas arvelin haittaavan hyvän keskusteluilmapiirin luomista. Haastattelutilanteissa halusin myös antaa mahdollisimman paljon aikaa tutkittavien kertomuksille. Tämän vuoksi luovuin myös tiedonhankinnan simuloinnista ns. critical incident -menetelmällä (esimerkiksi aikaisemman tiedontarvetilanteen yhteydessä tehdyn verkkotiedonhaun toistaminen haastattelutilanteessa). Päätin olla kuormittamatta haastateltaviani liikaa, joten hylkäsin suunnitelmani pyytää heitä pitämään tiedonhankinnastaan ja tiedon jakamisestaan päiväkirjaa.

Haastattelurungon suunnittelin siten, että kysymykset eivät kohdistuneet suoraan tietokäytäntöihin erillisinä toiminnan kokonaisuuksina vaan niitä kontekstoiisiin tilanteisiin ja tapahtumiin. En siis pyytänyt tutkimukseen osallistuneita kuvailemaan omia tapojaan hankkia, jakaa ja käyttää työelämä tietoa, vaan muistelemaan eri tilanteita, joissa tietokäytäntöjä oli hyödynnetty. Tein itselleni muistilistan teemoista, joiden puitteissa näitä tilanteita saattaisi esiintyä (ks. liite 4).

Litteroin itse tutkimusaineistoni haastattelujen tekemisen lomassa vuosina 2007–2008. Työ oli valmis kesän 2008 loppuun mennessä. Kirjoitin haastattelut sanatarkasti poistaen tekstistä kuitenkin ylimääräisiä täytesanoja ja toistoja. Merkitsin sulkeisiin tauot ja nauhalta kuuluvat nonverbaaliin viestintään liittyvät äänet kuten naurahdukset, niiskautukset ja hymähdykset. Raportin kirjoittamisen alkuvaiheessa jouduin tekemään periaatepäätöksen haastattelupuheen lainaamisen suhteen. Vaikka monet tutkittavistani osasivat sujuvasti suomea, heidän ulkomaalaistaustansa oli usein havaittavissa heidän käyttämästään kielestä. Sen lisäksi, että he käyttivät kantasuomalaisten puheesta poikkeavia sanoja ja lauserakenteita, he myös usein jättivät lauseista pois sanoja. Kirjoitettuna tällainen kieli näyttää paljon kömpelömmältä kuin puhuttuna. Koin

jonkinlaiseksi vaaraksi, että tekstin muoto kiinnittäisi liaksi lukijan huomiota sen sisällön kustannuksella. Tämä ongelma ratkaistaan usein maahanmuuttajiin kohdistuvassa tutkimuksessa muuttamalla haastattelupuhe tutkimusraporttia varten yleiskieliseksi. Itse koin tämän vaihtoehdon hyvin keinotekoiseksi, koska halusin saada haastateltujen äänen tutkimuksessa kuuluviin, antaa heidän oman persoonansa näkyä tekstistä. Päädyin kompromissiratkaisuun. Kirjoitin lainaukset pääosin sellaisina kuin olin ne litteroinut, mutta korjasin tarpeen mukaan lauserakenteita ja lisäsin tekstiin haastattelupuheesta puuttuvia sanoja. Oikeakielisyyden sijasta kiinnitin huomiota tekstin ymmärrettävyyteen. Tekstipoistot olen raportissa merkinnyt kahdella ajatusviivalla ( – – ). Kohdat, joissa informantti empii ennen seuraavaa sanaa, olen merkinnyt kolmella pisteellä (...).

Tutkimukseen osallistuneiden anonymiteetin ja yksilösuojan olen turvannut Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2002) ohjeiden mukaisesti. Haastateltavia rekrytoidessani varmistin, että tutkimuksen tarkoitus tuli ymmärretyksi oikein. Selitin toivovani, että tutkimus tulisi osaltaan auttamaan Suomeen muuttavia löytämään helpommin työelämää koskevaa tietoa. Lupasin haastatteluun osallistuville, ettei heitä voisi tunnistaa tutkimusraportista. Tämän vuoksi olen muuttanut tutkittavien henkilö- ja perhetietoja niissäkin tapauksissa, joissa he olisivat suostuneet osallistumaan tutkimukseen omalla nimellään. Kaikkien haastateltujen, heidän puolisoitensa ja lasten nimet on muutettu. Tämän lisäksi joidenkin haastateltujen syntymäaika ja/tai -paikka sekä heidän lasten (tai lapsen) sukupuoli on tutkimusraportissa toinen kuin todellisuudessa. Tarinoista olen jättänyt pois yksityiskohtia, joiden perusteella päähenkilö saattaisi tulla tunnistetuksi. Nämä kohdat olen kertonut yleisemmällä tasolla. Haastattelunauhut on litteroinnin jälkeen tuhottu, ja litteroiduissa haastatteluissa on henkilötiedot muutettu.

Haastattelun jälkeen pyysin tutkimukseen osallistuneita kuvaamaan muutamalla sanalla tunnelmiaan. Monet naisista kertoivat kokeneensa haastattelutilanteen miellyttävänä. Pienen alkujännityksen jälkeen ilmapiiri oli muuttunut rennommaksi, minkä vuoksi he uskalsivat ilmaista itseään kielitaidon puutteista huolimatta vapaasti. Muutamat vierastivat aluksi haastattelun taltiointia, mutta kertoivat myöhemmin unohtaneensa nauhurin olemassaolon. Minulle tutkijana tämä oli tärkeä merkki siitä, että minut koettiin luottamuksen arvoiseksi. Haastatellut olivat mielestään tulleet haastattelutilanteessa kuulluksi ja ymmärretyksi, joten olin kyennyt ilmaisemaan kiinnostukseni heitä ja heidän elämäntarinaansa kohtaan. Tavoitteenani oli ollut osaltani rakentaa haastattelutilanteesta sellainen, jossa aito dialogi tulisi mahdolliseksi. Tutkittavieni kanssa käymistämme keskusteluista ja niiden saamasta palautteesta ilmenee, että tämä tavoite tuli saavutetuksi.

## **5.5 Aineiston analyysin ja tulkinnan periaatteet**

Narratiivisessa tutkimusprosessissa tutkija ei välitä lukijalle kertomuksia sellaisinaan, vaan ottaa tietoisesti uuden tarinan kertojan roolin kirjoittaessaan tutkimuskohteestaan tutkittavien kertomuksista tekemiensä tulkintojen pohjalta (Polkinghorne 1995, 19). Tulkinnat puolestaan ovat edellytyksenä tutkimuskohdetta koskevan uuden tiedon rakentamiselle. Tulkintojen tekeminen on mahdollista vain tekemällä valintoja ja rajauksia; tutkijan on osattava päättää, mitä asioita haluaa tutkimuksessaan korostaa. Oman näkökannan määrittäminen ja argumentointi on tärkeää etenkin niissä tilanteissa, joissa omat tutkimustulokset ovat jollain tavalla ristiriidassa aikaisemman tutkimuksen kanssa. Narratiivista tutkimusta tehdessään tutkijan on mahdollista päästä hyvin lähelle tutkittaviensa henkilökohtaista elämismailmaa. Tällöin hän voi ikään kuin sisältä käsin

välittää tietoa heidän sosiaalisesta ja kulttuurisesta todellisuudestaan rakentaen samalla uutta tietoa tutkimuskohteesta. (Lieblich et al. 1998, 9.)

### 5.5.1 Horisontaalinen ja vertikaalinen analyysi

Narratiiviselle tutkimusotteelle tyypilliseen tapaan olen tehnyt aineiston analyysia kahdensuuntaisesti. *Temaattista analyysia* kutsutaan narratiivisen tutkimuksen koulukunnasta riippuen horisontaaliseksi (Kelchtermans 1996, 310) tai paradigmaattiseksi (Polkinghorne 1995, 9). Aineistosta etsitään induktiivista päättelyä käyttäen yleisiä teemoja ja toistuvia malleja, joiden avulla tutkimusilmiötä tarkastellaan laajemmin (Kelchtermans & Ballet 2006, 119–120). Narratiivis-elämäkerralliselle näkökulmalle on ominaista myös *analyysi henkilöittäin*, jota Kelchtermans (1996, 309) kutsuu vertikaaliseksi analyysiksi ja Polkinghorne (1995, 10) narratiiviseksi analyysiksi. Menneet tapahtumat järjestetään kronologiseksi kertomukseksi, jossa asioiden yhteydet tulevat esiin ja asioita kuvaavasta aineistosta voidaan tuottaa kertomuksia (Kelchtermans, Vandenberghes & Schratz 1994, 51–53).

Olen tehnyt horisontaalista ja vertikaalista analyysia rinnakkain. Litteroituani haastattelut luin transkriptiot läpi saadakseni tarkemman yleiskäsityksen aineiston sisällöstä. Tämän alustavan luennan jälkeen palasin aineistoon kirjatun muistiin sellaisia kohtia informanttien kertomuksista, jotka vaikuttivat tutkimuskysymysten kannalta oleellisilta. Näiden syventävien lukukertojen pohjalta hahmottelin kunkin tutkittavan tietokäytännöille ominaiset piirteet. Tuloksena oli siis 28 karkeaa profiilia, jotka olen tallentanut sekundaaridokumenteiksi varsinaisten haastattelujen yhteyteen. Tämän prosessin aikana merkitsin kenttäpäiväkirjojani apuna käyttäen sekundaaridokumenteiksi myös muita mielenkiintoisia kohtia, kuten esimerkiksi tiedonhankintaan liittyviä kuvauksia.

Määrittelin aineiston aihepiirit sitomalla korpuksista esiin nousevat hajanaiset teemat laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Tuloksena oli lista, joka vastasi melko kattavasti haastattelurungon teema-alueita niitä kuitenkin täydentäen: 1) avoimet työpaikat ja niihin hakeminen, 2) työnkuvat ja niiden ammatilliset sekä kielelliset vaatimukset, 3) palkkataso, 4) uraan ja koulutukseen liittyvät suunnitelmat, 5) työharjoittelu, 6) suomalainen työkuulttuuri ja työelämän lainsäädäntö, 7) tiedonhankintataitojen kehittäminen, 8) työelämään liittyvän hiljaisen tiedon välittyminen, 9) ennakkoluulot ja rasismi, 10) työ ja perhe sekä 12) tiedonhankinnan esteet. Nämä teemat, samoin kuin tutkimusasetelman kannalta tärkeimmät käsitteet *maahanmuuttaja*, *työelämä tieto*, *kotoutuminen ja tietokäytännöt* toimivat koodauksen alussa analyysin viitekehystenä. Analyysin edetessä täydensin viitekehystä tarkemmin jäsennetyillä McKenziin kategorioilla (taulukko 1, s. 62).

Aloitin aineiston systemaattisen luokittelun avainsanakoodauksella. Tarkoitukseni oli rakentaa sanalistaa tulevaa analyysia varten etsimällä haastatteluteksteistä niissä ilmeneviin teemoihin liittyviä, usein toistuvia sanoja. Huomasin kuitenkin varsin pian, ettei tämä menetelmä ollut paras mahdollinen tapa käsitellä aineistoa teemojen runsauden vuoksi. Avainsanakoodauksella korpus tuntui pirstaloituvan liian pieniksi yksiköiksi, jolloin suurempien kokonaisuuksien hahmottaminen alkoi vaikeutua. Jouduin palaamaan takaisin alkuun. Poistin käyttämäni koodit ja aloin koodata sen sijaan teemoittain tai kategorioita kuvaavia sitaatteja. Tämä avoimen koodauksen tapa näytti toimivan paremmin, vaikka nytkin pirstaloitumisen vaara näytti olevan olemassa. Lisäksi ongelmaksi paljastui tekstin monitulkintaisuus. Esimerkiksi virkkeen ”*Jos mä en pääse sinne (töihin kouluun) kun mulla ei ole se (kieli)todistus, voin ehkä hakea*

*harjoittelijaks*” voi katsoa liittyvän kolmeen eri teemaan (1, 2 ja 5). Ratkaisin tämän ongelman koodaamalla saman sitaatin useaan kertaan eri teemojen mukaan. Vaikka tekstimassa paisuikin melko lailla, varmistin tällä tavalla sen, että kaikki eri teemoihin liittyvä aineisto tuli mukaan analyysiin.

Tämän jälkeen ryhdyin etsimään tutkittavien ilmiöiden välisiä suhteita. Etnografit puhuvat aineiston *analyttisestä luennasta*. Sen aikana teemat puretaan yksi kerrallaan tarkastelemalla niiden sisältöä erikseen sekä tekemällä niistä yhteenvetoja ja johtopäätöksiä. (Palmu 2007, s.146–147.) Pyrin myös selvittämään eri teema-alueiden välisiä suhteita tässä horisontaalisen analyysin toisessa vaiheessa.

Koska aineiston teemoittainen analyysi ei riittäisi luomaan tarpeeksi tarkkaa kuvaa tutkittavieni tietokäytäntöjen rakentumisesta eri elämänvaiheissa, hahmottelin aineistostani Polkinghornen (1995, 16–18) ehdotuksiin pohjautuen narratiivisen viitekehyksen, tulkinnallisen mallin, jonka tarkoituksena oli toimia apuna vertikaalisen analyysin syventämisessä. Tavoitteenani on luoda mahdollisimman tarkkoja kuvauksia eri tavoin tiedonhankintaan ja tiedon jakamiseen suhtautuvista ihmisistä. Ideana tässä on ollut avata tietokäytäntöjen käsitettä purkamalla sitä konkreettiseksi toiminnoiksi.

Analyyssissa huomioin erityisesti

- 1) valinnat, tulevaisuuden suunnitelmat ja toimet, jotka vievät elämäntarinaa eteenpäin, sekä tutkittavien ilmaistut motivaatiot, intressit ja affektiiviset tekijät (esim. vastentahtoinen hakeutuminen koulutukseen työvoimatoimiston pyynnöstä)
- 2) aikaisempien kokemusten ja paikkojen merkityksen, myös uusien ajatus- ja toimintatapojen luomisessa ja omaksumisessa (esim. osallistuminen maahanmuuttoyhdistyksen järjestämälle atk-kurssille)
- 3) toiminnan, sen tavoitteiden ja päämäärien muotoutumiseen ja kuvaamiseen vaikuttavat psykologiset ulottuvuudet (esim. käsitys itsestä työnhakijana tai siitä, kykeneekö vaihtamaan tarvittaessa ammattia)
- 4) tutkittujen elämäntarinoissa ilmenevän muiden ihmisten merkityksen heidän tavoitteidensa ja päämääriensä muotoutumisessa sekä toiminnan suuntaajina (esim. perheen toiveiden huomioiminen tai toimiminen työvoimavirkailijan neuvojen mukaan)
- 5) episodit, joissa ilmenee konflikti yksilön ja yhteisön välillä (esim. kilpailu avoimista työpaikoista ja siihen liittyvä tiedon ”panttaaminen”)
- 6) tarinoissa ilmenevät viittaukset arvoihin, normeihin, kulttuurisiin tarinoihin ja odotuksiin, jotka luovat pohjan hyväksyttävänä pidettyjen tavoitteiden määrittelylle ja toiminnalle (esim. suomalaisiksi mielletty tapa käsittää vain palkkatyö oikeaksi työksi).

Yllä esitetyt kriteerit yhdistettyinä kysymyksiin ”mitä”, ”miten”, ”missä” ja ”miksi” auttoivat jäsentämään aineistoani edelleen, mutta lisäksi tarvitsin työkalun informanttien tiedonhankinnan ja tiedonjakamisen kontekstualisoimiseen. Tähän käytin Pamela McKenzien (2003b) mallia arkielämän informaatiokäytännöistä. Yhdistelin henkilöittäin tekemäni vertikaalisen analyysin tuloksia horisontaalisen analyysin tuloksiin purkamalla auki teemoittain tietokäytäntöjen rakentumisen kontekstia eli niihin liittyviä konkreettisen toiminnan tilanteita. Näitä tilanteita tarkastelin erittelemällä tarinoissa ilmeneviä toiminnan eri piirteitä em. viitekehyksen mukaisesti tutkittavien merkityksenannon näkökulmasta. Tällä tavalla tutkittava kerrallaan edeten pystyin integroimaan aineiston pohjalta nousseet tietokäytäntöihin liittyvät toiminnalliset aihepiirit informanttien näihin liittämiin merkityksiin.

## 5.5.2 Tarina tarinoista: narratiivinen juonentaminen

Kertomus elämästä ei ole olemassa valmiina etukäteen ilmeten samanaikaisena tapahtumien tai toiminnan kanssa, vaan se on aktiivisen työstämisen tulos (Hyvärinen 2004, 305). Ranskalainen filosofi ja narratologi Paul Ricoeur nimittää tätä työstämistä juonentamiseksi (*emplotment*). Juoni yhdistää tapahtumat ja toiminnot kokonaisuudeksi jäsentäen uudelleen menneisyyttä. Vasta sen avulla, valintojen ja arvioinnin kautta luotu kokonaisuus on kertomus, ja vasta kertomus hahmottaa tarinaa. (Ricoeur 1984, 52.) Juonentaminen on kertomuksen elementtejä kokoava ja sen sisältöä tulkitseva prosessi, joka todentuu sekä kertomusta kerrottaessa että vastaanotettaessa. Keskeistä ovat toiminnan päämäärät, toimijoiden motiivit ja odotukset sekä heidän vastuunsa tekojensa seurauksista. Näiden elementtien avulla kertoja kuvaa, arvioi ja mahdollisesti myös arvottaa kertomuksensa tapahtumia ja sen henkilöiden toimintaa. (Ricoeur 1984, 54–55.) Tarinat sisältävät useimmiten käännekohtia tai tilanteita, jotka ovat olleet merkittäviä elämässä tapahtuneen muutoksen kannalta ja ennakoineet sitä. Elämäntarinat eivät kuitenkaan ole raporteja menneestä, vaan aktiivisia nykyhetken muodostamisen välineitä. Kertomalla rakennetaan identiteettiä ja henkilökohtaista suhdetta maailmaan. Tarinoissa voidaan erottaa ainakin kaksi tasoa: objektiivinen tapahtumien taso ja narratiivisen merkityksenannon ja arvioimisen taso (Bruner 2004, 694).

Ricoeurin (1981) mukaan kokemus muotoutuu tutkimuskohteeksi tutkijan ja tutkittavan välisessä vuorovaikutussuhteessa, jonka tuloksena on tutkijan juonentama uusi kertomus. Tekstinä oleva kertomus ei näin ollen enää ole sidoksissa ensi kertaa tapahtuvaan kerrontahetkeen, vaan sen ajallinen perspektiivi ulottuu paljon kauemmas. Muuttuessaan tutkimusprosessin kuluessa autonomiseksi analyysin kohteeksi ja tutkijan valitsemastaan näkökulmasta tulkitsemaksi sillä on arvoa, joka säilyy alkuperäisen kerrontatilanteen jälkeenkin.

Polkinghorne (1995, 7) puhuu juonesta narratiivisena jäsennyksenä, joka sisältyy kertomukseen. Hänen mukaansa juoni organisoii tapahtumista kertomuksen 1) määrittelemällä sen ajallisen ulottuvuuden alkuineen ja loppuineen, 2) antamalla kriteerit siihen sisältyvien elementtien valinnalle, 3) järjestämällä tapahtumat ajalliseksi jatkumoksi ja 4) luomalla kertomukselle kehyksen, jonka puitteissa tapahtumien merkitys selkiintyy.

Omassa tutkimuksessani informanttien alkuperäisten kertomusten perusteella kirjoittamieni, tutkittavien elämää kuvaavien kertomusten ajallinen ulottuvuus kattaa Suomessa asutun ajan muuttohetkestä haastatteluhetkeen. Olen kirjoittanut ne nostamalla haastatteluaineistosta esiin tapahtumia käyttäen juonellisina valintakriteereinä tietokäytäntöjen rakentumista ja suomalaisen työelämään sopeutumista. Tämä juoni myös järjestää tapahtumat ja esittää kertomusten käännekohdat. Jäsentäessäni ja tulkitessani tutkittavieni kertomuksia kokemuksistaan kotoutumisesta suomalaiseen yhteiskuntaan olen toiminut paitsi uusien kertomusten, myös uuden tarinan kertojana. Horisontaalisen ja vertikaalisen analyysin avulla olen rakentanut tutkimusaineistosta kuvan 28 maahanmuuttajanaisesta tavoista rakentaa tietokäytäntöjään suomalaisen työelämän ehtoihin sopeutumisen kontekstissa. Tarkastelemalla alkuperäisiä kertomuksia tutkimuskysymysten näkökulmasta aikaisemman tietämyksen ja tutkimuskirjallisuuden valossa sekä purkamalla ne kirjoitusprosessissa auki tulkituiksi uusiksi kertomuksiksi olen muodostanut niistä uutta, alkuperäisen kerrontatilanteen kontekstin yli ulottuvaa tietoa.

### 5.5.3 Elämäntarinoiden ja informaatioprofiilien ryhmittely

Kokosin haastattelujen narratiiveista tai episodeista jokaiselle informantille Suomeen muuttopäivästä haastatteluhetkeen kronologisesti etenevän, opiskelu-, työ- ja perhehistoriaan painottuvan elämäntarinan edellä kuvatun juonentamisen periaatteiden mukaisesti. Tämä osoittautui vaativaksi tehtäväksi, sillä useimmiten kerronta oli hyppelehtivää, asiasta ja tilanteesta toiseen polveilevaa muistelua. Kuitenkin polveilevasta haastattelupuheesta ja sen sisältämistä episodeista, erilaisia tapahtumaketjuja kuvaavista lyhyistä tarinoista, on mahdollista kiteyttää kokonainen koettu elämäntarina (Polkinghorne, 1995). Siitä voidaan paikantaa merkittäviksi koettuja tapahtumia ja niitä selittäviä tekijöitä sekä asennoitumista muutoksiin.

Haastattelun aikana yritin antaa runsaasti tilaa informanttien vapaalle assosioinnille. Välillä kuitenkin jouduin keskeyttämään kysyäkseni tai tarkentaakseni jotakin yksityiskohtaa, mikä joissain tapauksissa häytti kerronnan etenemistä. Nauhoja kuunnellessani huomasin, ettei haastateltava kommenttini jälkeen enää palannutkaan täysin siihen, mistä oli ennen keskeytystä puhunut. Kahdelle heistä soitin jälkepäin saadakseni tarkennusta epäselväksi jääneeseen asiaan. Yksi tutkittavista tarkensi vastaustaan sähköpostitse.

Elämäntarinoita koostaessani keskityin tärkeimpiin, tutkimukseni kannalta merkittävimpiin tapahtumiin (esim. opiskelujen aloittaminen, ammattiin valmistuminen, naimisiinmeno, lapsen syntymä, muutto toiselle paikkakunnalle, työpaikan löytäminen, työsuhteen päätyminen jne.). Hahmottaakseni paremmin tapahtumien järjestystä sijoittelin ne piirtämälläni aikajanelle. Tässä vaiheessa kiinnitin huomiota ainoastaan siihen, mitä informanttini de facto olivat sanoneet, toisin sanoen rajasin kerronnan ilmaisutason tarkastelun ulkopuolelle.

Seuraavaksi siirryin kartoittamaan tutkittavien tietokäytäntöjä analysoimalla litteroituja haastatteluja McKenzien (2003b) kategorioiden pohjalta. Koodasin jokaisen tietokäytäntöihin liittyvän toiminnan kuvauksen tai episodin jollakin McKenzien luokista, jotka ovat aktiivinen etsintä (active seeking), aktiivinen seuranta (active scanning), kohdentumaton havainnointi (non-directed monitoring) ja tiedon saaminen toisen henkilön kautta (by proxy). Sellaiset episodit, joissa kuvattu toiminta ei vastannut mitään edellä esitetyistä, koodasin tässä vaiheessa sanoilla muu luokka. Näiden yhteyteen lisäsin tarvittaessa erillisenä tiedostona lyhyen, tarkentavan selostuksen toiminnan luonteesta ja kontekstista. Tähän kategoriaan tuli alkuvaiheessa 59 tapausta. Analyysin edetessä loin kaksi uutta luokkaa, joihin nämä tapaukset sopivat. Nimesin ne tiedonhankinnan delegoinniksi toiselle henkilölle ja tiedosta kieltäytymiseksi. Haastatteluissa tietokäytäntöihin liittyvien toiminnan kuvausten tai episodien määrä vaihteli yksilöittäin välillä 15–38, keskimäärin niitä oli 24.

Koottuani yhteen kunkin haastattelun luokittelut lainauksineen aloin näiden avulla hahmotella tutkittaville yksilöllistä informaatioprofiilia, jonka myöhemmin yhdistin tärkeimpien tapahtumien osalta myös heidän elämänsä historiaansa. Informaatioprofiili kuvaa yksilölle ominaista tapaa preferoida erilaisia tiedonlähteitä ja tietokäytäntöjä rakentavia toimintoja. Informaatioprofiilit muodostin tarkastelemalla haastattelussa ilmenneitä tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen tilanteita sekä niihin liittyviä tiedonlähteitä tietokäytäntöjä rakentavien toimien luokittelun avulla (AE = aktiivinen etsintä, AS = aktiivinen seuranta, KH = kohdentumaton ympäristön havainnointi, TST = tiedon saanti toisen henkilön kautta, TDT = tiedonhankinnan delegointi toiselle, TJT =

tiedon jakaminen toiselle, TP = tiedonhankinnasta pidättäytyminen ja TK = tiedosta kieltäytyminen). Esimerkki informaatioprofiilista on esitetty liitteessä 5.

Analyysin ensimmäisen vaiheen jälkeen aloin tarkastella sekä elämäntarinoita että informaatioprofiileja koko haastattelun kontekstissa löytääkseni ensimmäisellä kierroksella huomaamatta jääneitä yksityiskohtia ja hahmottaakseni tietokäytäntöjen puuttuvia luokkia. Toiminnan tilanteissa, joissa informantti pyytää toista henkilöä hankkimaan hänelle tietoa, nimesin *tiedonhankinnan delegoinniksi toiselle*. Miellän tämän omaksi luokakseen enkä aktiivisen etsinnän alaluokaksi, sillä toiminnan aikana sen subjekti vaihtuu. Vaikka yhteydenotto henkilötiedonlähteeseen ja tiedontarpeen artikulointi tälle ovat vielä luonteeltaan informantin omaehtoista aktiivista etsintää, ei tiedon hankkiminen itsessään tässä tapauksessa enää ole sitä, koska vastuu siirtyy toiselle. Toisaalta se ei myöskään ole tiedon saamista toisen henkilön kautta McKenzien määrittelemän kategorian merkityksessä. Kyse ei ole satunnaisesta informoiduksi tulemisesta vaan tietoisesti valitusta strategiasta. Tilanteet, joissa informantti kertoi kieltäytyneensä vastaanottamasta hänelle tarjottua tietoa tai kehotusta hankkia tietoa jostain asiasta, nimesin Niemelää (2008) mukaillen *tiedosta kieltäytymiseksi*. Analyysin edetessä luokittelin myös haastatteluissa esiin nousseet tiedon jakamisen tavat (taulukko 2, s. 63).

Tulosten raportoinnin suunnitteluvaiheessa kävi ilmeiseksi, ettei kaikkien 28 elämäntarinan ja informaatioprofiilin yksityiskohtainen esittely onnistuisi vaarantamatta aineiston kokonaisuutta ja sen selkeyttä. Ratkaisuksi näyttäytyi elämäntarinoiden ja informaatioprofiilien ryhmittely, joskin sen periaatteiden ja tavan valinta tuotti melkoisia hankaluuksia. Harkitsin aluksi yhteiskuntatieteissä usein käytetyn nelikenttämallin mukaista ristiintaulukointia, mutta se osoittautui pian tutkimukseni kannalta liian jäykäksi esitystavaksi. Muuttujien karsiminen kahteen tekemättä aineistolle väkivaltaa vaikutti mahdottomalta. Vaikka lisäsin taulukkoon sarakkeiden määrää ja muuttujien määrää, ongelmaksi jäi yhä tilannetekijöiden puuttuminen. Tässä esitystavassa olisin joutunut irrottamaan uudestaan tietokäytäntöjä rakentavat toiminnot elämäntarinoiden luomasta kontekstista, eikä se vaikuttanut analyysin syventämisen kannalta mielekkäältä.

Päätin lähestyä pulmaa toisesta suunnasta. Otin etäisyyttä aineistooni tarkastelemalla sitä pidemmälle aikavälille, eri elämänvaiheisiin sijoittuvina kokonaisuuksina. Huomioni ei enää ollutkaan yksittäisissä tapahtumissa tai tietokäytännöissä, vaan keskityin nyt elämäntarinoiden ytimeen, niitä värittävään perussävyyn. Kuuntelin haastatteluja korvalappustereoilla iltakävelyilläni. Aamuisin luin litterointeja tarkastellen elämäntapahtumia muovaavia, muuttuvia jännitteitä, jotka syntyivät ulkoisista olosuhteista ja informanttien reaktioista niihin. Kiinnitin huomiota tällä kertaa ilmaisutasoon, äänensävyihin ja sanavalintoihin. Merkitsin muistiin kohdat, joissa tutkittava ilmaisi kulloiseenkin elämäntilanteeseensa liittyviä tunteitaan; alleviivasin naurahdukset ja hymähdykset, epäröivät tauot ja huokaukset. Tarkoitukseni oli jäljittää sitä, millaisiksi hän oli eri vaiheet elämässään kokenut.

Informaatiokäyttäytymisen ja tietokäytäntöjen affektiivisia ja emotionaalisia ulottuvuuksia on viime vuosikymmeninä alettu enenevässä määrin huomioida kirjasto- ja informaatiotieteen alan tutkimuksessa. Affektiivisten ja emotionaalisten tekijöiden vaikutusta tiedonhankintaan ja tiedonkäyttöön ovat ensimmäisten joukossa tarkastelleet mm. Nicholas Belkin (1980), Patrick Wilson (1981), Brenda Dervin (1983), Carol Kuhlthau (1988) ja Peter Ingwersen (1992). Brenda Dervin ja Carrie Lynn Reinhard (2007) ovat kirjallisuuskatsauksessaan määritelleet kahdeksan eri tapaa käsitteellistää

affektiiviset ja emotionaaliset tekijät suhteessa informaatiokäyttämiseen. Näitä tekijöitä on informaatiotutkimuksessa jäsennetty

- 1) tilanteiden, olosuhteiden ja tehtävien aiheuttamiksi
  - 2) kuten edellä, mutta tilanteita, olosuhteita ja tehtäviä on tarkasteltu prosesseina tai jakamalla niitä yksityiskohtaisempiin osiin
  - 3) yksilöllisten persoonallisuuteen, fysiologiaan ja perinnöllisyyteen liittyvien tekijöiden aiheuttamiksi
  - 4) toimintaan aktivoitumisen tai siitä pidättäytymisen lähtökohtina
  - 5) tavoitteiden muodostumiseen johtavina olotiloina
  - 6) spesifeihin toimintoihin tiedonhaku- tai hankintaprosessissa
  - 7) tiedon ilmaisuun (esim. dokumentti tai keskustelu) olennaisena osatekijänä kuuluviksi ja vastaanottajien tulkitaan liittyviksi ja
  - 8) olotiloiksi, joilla on merkitystä tiedonhankinnan strategioiden tai sitä edistävien/estävien tekijöiden arvioinnin kannalta.
- (Dervin & Reinhard 2007, 54.)

Ymmärrän tutkimuksessani affektiiviset ja emotionaaliset tekijät yhtenä tiedonhankinnan, tiedonkäytön ja tiedon jakamisen (tai näistä pidättäytymisen) lähtökohtana, jolla on merkitystä paitsi tavoitteiden muodostumisen myös tiedonhankinnan ja -jakamisen strategioiden valinnan kannalta.

Elämäntarinoiden perussävyjä ei ollut mahdollista tavoittaa yksinomaan tulkitsemalla haastattelupuheen affektiivisiä vihjeitä (esim. naurahduksia ja hymähdyksiä, jotka voivat olla myös haastattelutilanteen tiettyyn spesifiin tekijään liittyviä ja siinä mielessä häilyviä), vaan huomioin affektiiviset tekijät elämäntarinoiden faktista sisältöä vahvistavana elementtinä. Analyysin jatkaminen tällä tavoin osoittautui kokeilemisen arvoiseksi aineiston ryhmittelyä ajatellen. Aloin vähitellen löytää tarinoista yhtäläisyyksiä ja eroja, jotka konkretisoituivat haastateltujen suhtautumisessa eri elämäntilanteisiin (esim. kielikokeeseen valmistautuminen, opiskelun aloittaminen ja päättäminen ja työpaikan hakemiseen liittyvä koettu syrjintä). Monilla naisista oli ollut paljon vastoinkäymisiä, ja he olivat usein myös kokeneet elämänsä vaikeaksi. Kuitenkin heidän reaktioissaan hankaliin tilanteisiin ja ajanjaksoihin oli eroja. Toisten vetäytyessä kuoreensa ja muuttuessa passiivisemmaksi tai jopa masentuneeksi toiset aktivoituivat tiedonhankinnassaankin entistä enemmän ja näyttivät melkein saavan voimaa vaikeuksista. Jotkut naiset olivat kokeneet pääsevänsä helposti tavoitteisiinsa ja olleensa muutenkin onnekkaita, joten heidän elämänsä kokonaisuudesta muodostui varsin valoisa tarina.

#### **5.5.4 Purjehtiminen työelämästrategioiden ja tietokäytäntöjen rakentamisen metaforana**

Mieleeni alkoi hahmottua kuvia merellä eri sääolosuhteissa purjehtivista veneistä. Jotkut niistä liitivät raikkaassa myötätuulussa auringossa välkehtivillä laineilla toisten yrittäessä edetä vastatuuleen tai keikkuessa vaarallisen näköisesti myrskyn nostattamassa vaahtopäisessä aallokossa. Purjehtimisen taiteeseen perehtymättömänä maakrapuna kävin lähikirjastossa lainaamassa muutaman alan perusoppikirjan (Streiffert 2008; Evans 2010), joiden avulla aloin optimistijollapurjehdusta harrastavan työtoverini kanssa kehittää metaforaa tutkittavieni työelämätarinoista merellä liikkumisena.



Opin, että myötätuulessa tai laitamyötäisessä purjehtimista kutsutaan *lenssaukseksi*, vastatuulessa pinnistely taas on *luovimista*. Lenssaukselle ja luovimiselle on yhteistä, että aluksen kurssi on päämäärään nähden oikea. Joskus vene kuitenkin saattaa sääolosuhteiden takia eksyä kurssista. Hyvin tyypillinen on tilanne, jossa joudutaan puuskittaisen ja suunnaltaan vaihtelevan tuulen nostattamaan sivu- tai ristikkäisaallokkoon. Voimakkaassa sivuttaisaallokossa on veneen kaatumisen ja haaksirikon riski. Tällöin voi olla viisasta antaa veneen *rullata* eli ajelehtia tai keinua vapaasti, kunnes tuuli kääntyy. Toinen vaihtoehto on yrittää *stampata* eli kääntää veneen suuntaa puskeakseen aaltoja vastaan. Nämä neljä purjehtimistapaa – lenssaus, luoviminen, rullaus ja stamppaaminen – ovat kaikki tietyissä sääolosuhteissa tarkoituksenmukaisia matkan etenemisen ja lopulta päämäärän saavuttamisen kannalta. Niiden avulla olisi mahdollista metaforisesti kuvata tutkittavieni työelämästrategioita ja niihin sisältyvien tietokäytäntöjen rakentamista.

Saksalainen kielitieteilijä Leonard Lipka (1988) on esittänyt metaforan semanttisen kaavan, jonka mukaan

*X on ikään kuin Y, suhteessa Z:aan.*

Kaavassa X edustaa käsitettä jota kuvataan, Y käsitettä johon tätä verrataan, ja Z määrittää ne piirteet tai ominaisuudet, joihin metafora perustuu. Terminologisesti Y on metaforan lähdealue (*source domain*; Lakoff 1988, 68) tai teema (*vehicle*; Fiske 1992, 122) ja X sen kohdealue (*target domain*; Lakoff 1988, 68) tai reema (*tenor*; Fiske 1992, 122). X:ssä siis on sellaisia piirteitä tai ominaisuuksia, joita myös Y:ssä on tai joita puhuja sanoo siinä olevan halutessaan antaa vaikutelman, että se jollain tavalla muistuttaa Y:tä (Lipka 1988, 358).

Metafora on siis vertaukseen perustuva kielikuva. Se ei kuitenkaan ole vain kielellinen konstruktio, vaan liittyy ihmisen tapaan hahmottaa maailmaa käsitejärjestelmien avulla. Se toimii ajattelun ja ymmärtämisen tärkeänä välineenä siirtäessään merkityksiä käsitteestä toiseen, minkä vuoksi se eroaa kirjaimellisesta kielestä. (Nikanne 2002, 60.) Metaforan keskeinen sija käsitteellistämässä on ollut yksi 1980-luvulla virinneen kognitiivisen kielitieteen perussuuntauksista. Tämän suuntauksen mukaan merkityssiirtymät ovat keskeisiä etenkin uusien asioiden jäsentämisessä. (Onikki 2002, 33.) Totutusta poikkeavaa ilmiötä tai vierasta käsitettä voidaan ymmärtää paremmin liittämällä siihen tuttuja ominaisuuksia tai piirteitä toisesta ilmiöstä tai käsitteestä.

Amerikkalainen kielitieteilijä George Lakoff on tehnyt pitkän uran tutkiessaan metaforien merkitystä käsitteellistämisen prosessissa. Mark Johnsonin kanssa julkaisemassaan teoksessa *Metaphors We Live By* (1980) hän esittää, että ajattelumme jäsentyy juuri metaforien avulla. Tämä perustuu viime kädessä aistihavaintoihin, ihmisen elämään maailmassa kehollisena olentona. Ajattelun lähtökohdaksi Lakoff ja Johnson olettavat tilan hahmottamiseen ja voimadynamiikkaan pohjautuvat mielikuvamallit tai *skeemat* (schemes), jotka fyysiseen kokemukseen perustuvina edeltävät kielellistä käsitteellistämistä (emt., 34–38). Näin ollen metaforat ovat ensisijaisesti psyykkisiä, ajatteluprosessissa keskeisiä konstruktioita. Ajattelu ilman metaforia on Lakoffin ja Johnsonin mukaan mahdollista vain, kun sen kohteena on puhdas fyysinen todellisuus. Mitä abstraktimpi ajatuksen kohde on, sitä useampia kerroksia metaforia tarvitaan sen ilmaisuun. (Emt., 52; 55.) Yksi keskeinen idea Lakoffin ja Johnsonin metaforakäsityksessä on oletus, että metaforat eivät toimi vain yksittäin vaan ilmentävät eri käsitteellisten alojen välisiä suhteita (Onikki 2002, 34). Toisin sanoen yksi kokemuksen alue on mahdollista ymmärtää toisen kokemusalueen käsitteillä juuri metaforan avulla.

Lakoff (1987) jatkaa metaforateorian kehittelyä toteamalla, että koko ajattelumme on järjestynyt muutamien ns. perusmetaforien (basic metaphors) varaan. Esimerkiksi elämä koetaan käsitteellisesti matkana, mikä selittää matka-metaforan eri versioiden runsaan käytön arkikielessä. Ihmiset eivät itse useinkaan huomaa näitä metaforia, sillä niillä on taipumus konventionaalistua eli muuttua totunnaisiksi. (Lakoff 1987, 112–115.)

Amerikkalainen viestinnätutkija John Fiske (1992, 126) toteaa metaforien menettävän konventionaalistuessaan osan ilmaisuvoimastaan. Mutta ilmaisun tuoreuden katoamista vakavampi seuraus metaforien konventionaalistumisesta on hänen mukaansa se, että niistä tulee yhteiskunnan ”arkijärkeä”, luovaa ja kriittistä ajattelua latistavaa itsestäänselvyyksien toistoa. Samalla ne kätkevät sisäänsä vallan aspektin. Fyysiseen maailmaan perustuvat, konventionaalistuneet metaforat vaikuttavat luonnollisilta, vaikka ovat todellisuudessa aina sosiaalisesti tuotettuja, yhteiskunnan valtarakenteisiin ja ideologiaan sidottuja ja niitä ylläpitäviä.

Metaforat kykenevät merkityssiirtymän kautta kuvaamaan kohdettaan vain osittain. Lakoff ja Johnson (1980, 73–75) painottavat tätä selittäessään, miksi metaforien kaikki osat eivät sovi yhteen. Metaforan onnistumisen mittana voidaan pitää sitä, että lähdealueen ja kohdealueen välille syntyy tarpeeksi luontevia analogioita, jolloin kuvaus on mahdollinen (emt., 68–73). Nikanne (2002) huomauttaa, ettei analyttinen metaforien tutkimus ole kyennyt luomaan kattavaa teoriaa metaforan lähdealueen ja kohdealueen suhteesta. Toistaiseksi puuttuu periaatteellinen määritelmä siitä, mikä osa metaforan lähteestä voi, mikä ei voi ja minkä pitää kuvautua metaforan kohteeseen. Tällöin on hänen mukaansa parasta jatkaa metaforista analogiaa ”vain siinä määrin, kuin metaforan kohteen ja metaforan lähteen logiikka toisistaan riippumatta sopivalla tavalla vastaavat toisiaan”. (Nikanne 2002, 68.)

Metaforien ei siis tarvitse olla, eikä pidäkään olla, kirjaimellisia edes akateemisen kirjoittamisen yhteydessä. Niiden kuvaamien käsitteiden välisten analogioiden arviointiin ei ole olemassa objektiivista mittaria, vaan metaforien ”osuvuus” määritetty viime kädessä lukijan tulkitessa lukemaansa. Kyse on nähdäkseni siitä, kuinka hyvin metaforisen tekstin kirjoittajan ja lukijan tulkinnat valittujen metaforien lähde- ja kohdealueen vastaavuudesta lankeavat yhteen. Tutkimuksessani käyttämieni metaforien tarkoituksena ei ole kuvata kohteitaan tyhjentävästi vaan tuoda esiin niistä sellaisia ominaisuuksia, joiden lähempi tarkastelu auttaa vastaamaan asettamiini tutkimusongelmiin.

Koska työelämän vaatimukseen sopeutuminen on abstrakti ja kokemuksellinen, vaikeasti verbalisoitava ilmiö, sen metaforinen kuvaaminen on perusteltua. Metafora merellä liikkumisesta auttaa konkretisoimaan sitä viittaamalla fyysiseen todellisuuteen. Niin kuin purjehtija joutuu huomioimaan sääolosuhteet matkanteon objektiivisena reunaehtona, maahanmuuttajat joutuvat suomalaisen työelämään kotoutuessaan mukauttamaan toimintansa yhteiskunnallisiin reunaehtoihin (esim. työhallinnon byrokratia) sekä vallitseviin taloudellis-poliittisiin olosuhteisiin (esim. työmarkkinatilanne) voidakseen suunnistaa uudessa ympäristössä ja rakentaakseen uudelleen tietokäytäntönsä sitä vastaaviksi. Metaforisina ilmauksina purjehdustermit lenssaus, luoviminen, stamppaus ja rullaus toimivat välineenä työelämän vaatimukseen sopeutumisen strategioiden luonteen kuvaamisessa etenkin toiminnan aktiivisuuden osalta. Myötävuessa lenssaavan purjehtijan matka edistyy vaivattomasti, kun taas suuntansa kadottaneen stamppaajan täytyy ponnistella tosissaan aaltoja vastaan. Samoin luoviminen on aktiivinen merimatkan vaihe, kun taas rullaus ei edellytä purjehtijalta juuri muuta kuin kärsivällisyyttä odottaa sääolosuhteiden muuttumista suotuisammiksi.

*Lenssa*, *luoviminen*, *stamppaus* ja *rullaus* muodostavat laajemman metaforan *purjehtiminen*. Ne sisältyvät puolestaan metaforaan *matka*, joka kuvaa tapoja, joilla liikutaan tai matkustetaan. Metaforisina ilmauksina niiden teemaksi määrittyy purjehtiminen ja reemaksi tutkittavieni elämäntarinoista nousevat työelämän ehtoihin sopeutumisen strategiat tietokäytäntöjä kontekstoivina ja niitä edelleen rakentavina elementteinä. Purjehdusstrategioiden tavoin myös työelämän ehtoihin sopeutumisen strategiat ovat toisilleen vaihtoehtoisia tapoja toimia erilaisissa olosuhteissa. Näin ollen ne eivät viittaa tiettyyn, tilanteesta toiseen säilyvään toimintatapaan tai malliin, vaan kuvaavat sitä, miten tutkittavani useimmiten ovat elämässään menetelleet.

Lenssa kuvastaa elämää, jonka ulkoiset olosuhteet ovat olleet tavoitteiden saavuttamisen kannalta yleisesti ottaen suotuisat ja jonka informantti on kokenut kaikin puolin tyydyttävänä. Opiskelu ja työuralla eteneminen ovat sujuneet melko lailla suunnitelmien mukaisesti, tai ammatinvaihto ja siihen liittyvä jatkokouluttautuminen on ollut oma valinta. Suurin osa lenssaustarinoiden naisista oli haastatteluhetkellä vakituisessa, koulutustaan vastaavassa työssä.

Luoviminen on vertauskuva paljon vastoinkäymisiä sisältäneelle elämälle. Vaikka ulkoiset olosuhteet ovat hidastaneet tavoitteiden saavuttamista, päämäärä on kuitenkin ollut selkeä ja toiminta suuntautunut sitä kohti. Luovimistarinoiden naiset ovat esimerkiksi jonottaneet sitkeästi päästäkseen toivomalleen kurssille tai täydennyskoulutukseen, jotta saisivat ammattinsa harjoittamiseen vaadittavan pätevyyden. Työttömyysjaksojen aikana he ovat kehittäneet kieli- ja ammattitaitoaan omaehtoisesti ja monissa tapauksissa omalla kustannuksellaan. Näidenkin tarinoiden perussävy on valoisa ja optimistinen.

Stamppaus luonnehtii elämää, jonka olosuhteet vaihtuvat nopeasti ja ennakoimattomasti vaikeuttaen tavoitteiden määrittelyä ja saavuttamista. Näissä tarinoissa esimerkiksi puolison irtisanominen tai läheisen sairastuminen ovat aiheuttaneet informantille vaikeuksia päättää, pitäisikö hänen hylätä tai ainakin siirtää tuonemmaksi omaa työuraa koskevat suunnitelmansa vai voisiko hän kaikesta huolimatta toteuttaa ne. Ympäristön odotukset ja omat tarpeet ovat olleet ristiriidassa myös sellaisissa tapauksissa, joissa lähipiiri on ilmaissut vastustusta näitä suunnitelmia kohtaan. Vastustus tai joskus myös vain kannustuksen puute on ollut mukana johtamassa hämmennykseen ja päämäärän ainakin hetkelliseen menettämiseen. Stamppaustarinoiden naiset ovat selvinneet kompromisseja tekemällä, joutumatta kuitenkaan kokonaan luopumaan omista työelämätoiveistaan.

Rullaustarinat poikkeavat edellisistä siinä, että niissä informantit tuntevat itsensä jokseenkin voimattomiksi muuttamaan elämänsä sellaiseksi kuin haluaisivat – tai eivät tiedä, mitä oikeastaan haluavat. Tavoitteiden määrittely ja saavuttaminen ovat vaikeita ennen kaikkea ulkopuolisuuden tunteen vuoksi. Nämä naiset kokevat itsensä vieraaksi suomalaisessa yhteiskunnassa, ainakin työelämän osalta. Useimmat heistä eivät koskaan ole olleet palkkatyössä edes koulutustaan vastaamattomalla alalla. Heidän kokemuksensa suomalaisesta työelämästä rajoittuvat toisiaan seuranneisiin työvoimapolitiisiin kurssi- ja harjoittelujaksoihin.

Aloin hahmotella aineiston ryhmittelyn avuksi matriisityyppistä taulukkoa. Sarakkeisiin merkitsin haastateltujen työelämästrategiat: lenssa, luoviminen, stamppaus ja rullaus. Riveille merkitsin heidän tiedonhankintakäytäntöjensä pääasialliset toiminnot: aktiivinen etsintä, aktiivinen seuranta, kohdentumaton havainnointi, tiedonhankinnan delegointi toiselle ja toiselta saatu tieto. Informaatiosta pidättäytymisen jätin pois, sillä

yhdenkään tutkittavani toiminta ei ollut luonnehdittavissa ensisijaisesti tämän toiminnan avulla. Sijoitin kunkin tutkittavani tähän taulukkoon hänen työelämästrategiansa ja informaatioprofilinsa mukaisesti (ks. taulukko 1).

	LENSSAUS	LUOVIMINEN	RULLAUS	STAMPPAUS
<b>AKTIIVINEN ETSINTÄ</b>	Kejal, Ferzenda, Tatyana (3)	Larissa, Nadesha, Vana, Babet, Pelek (5)	-----	Marisha (1)
<b>AKTIIVINEN SEURANTA</b>	Tamara (1)	Elena (1)	-----	Inna, Taban (2)
<b>KOHDENTUMATON HAVAINNOINTI</b>	Sabat, Svetlana, Oksana (3)	-----	-----	-----
<b>TIEDONHANKINNAN DELEGOINTI</b>	-----	-----	Anna (1)	Xanimsa, Telar, Irina, Bela, Sadil, Layila, Ludmila (7)
<b>TIEDON SAAMINEN TOISELTA</b>	-----	-----	Olga, Alina, Quasid, Wenewse (4)	-----
	Yht. 7	Yht. 6	Yht. 5	Yht. 10

Taulukko 1. Haastateltujen työelämän ehtoihin sopeutumisen strategiat ja tietokäytäntöjä ensisijaisesti rakentavat toiminnot tiedonhankinnan osalta

Purjehdustermit lenssaus, luoviminen, stamppaus ja rullaus kuvaavat metaforisesti haastateltujen työelämästrategioiden perussävyä eli sitä, millaiseksi he ovat asemansa suomalaisen työelämään kotoutuvana kokeneet ja millaisen toimintastrategian he ovat tämän kokemuksensa perusteella useimmiten valinneet. Aktiivinen etsintä, aktiivinen seuranta, kohdentumaton havainnointi, tiedon saaminen toiselta ja tiedonhankinnan delegointi toiselle ovat tiedonhankinnan peruselementit, joista tietokäytännöt uudelleen rakennetaan. Haastatellun paikan taulukon 1 vaakarivillä määrittelee näistä tavoista se, jota hän on eniten hyödyntänyt.

Taulukko 1 kiteyttää tutkimuksen keskeiset tulokset havainnollistamalla tiedonhankinnan tapojen ja työelämästrategioiden välistä suhdetta. Siitä ilmenee, että aktiivinen etsintä ensisijaisena tiedonhankintakäytäntöjä rakentavana tiedonhankinnan tapana on yleisintä luovimistarinoissa (4) ja lenssaustarinoissa (3). Stamppaustarinoissa se on yhden haastatellun ensisijaisena toiminnan muotona, rullaustarinoissa ei kenenkään. Aktiivinen seuranta on ensisijaisena tiedonhankintakäytäntöjen elementtinä muutamalla haastatellulla esiintyen lenssaus- (1), luovimis- (1) ja stamppaustarinoiden (2) yhteydessä, mutta ei yhdelläkään rullaustarinoissa. Kohdentumaton havainnointi on

tärkein toiminnan tapa vain lenssaustarinoissa (3). Tiedonhankinnan delegointi toiselle on ensisijaista vain stamppaustarinoiden (7) naisille ja rullaustarinoiden (1) naisille, ja tiedon saaminen toiselta ainoastaan rullaustarinoiden naisille (4).

Tiedon jakamisen tapojen lisääminen tähän taulukkoon osoittautui ongelmalliseksi. Epäonnistuneiden yritysten jälkeen luovuin ajatuksesta ja päätin selkeyden vuoksi esittää tiedon jakamisen omana taulukkonaan (ks. taulukko 2).

		Aloitteen tekijä	
		Itse	Toinen
Edellytys tiedon jakamisen vastavuoroisuudesta	<b>Ei</b>	Oma-aloitteinen tiedon jakaminen edellyttämättä vastavuoroisuutta  Kejal, Marisha, Elena, Pelek, Babet, Larissa, Svetlana, Zuzan (8)	Tiedon jakaminen toisen pyynnöstä edellyttämättä vastavuoroisuutta  Xanimsa, Vana, Inna, Tatjana, Bela, Olga, Ferzenda, Telar, Quasid, Sadil, Alina (11)
	<b>Kyllä</b>	Oma-aloitteinen tiedon jakaminen edellyttäen vastavuoroisuutta  Sabat, Nadesha, Ludmila, Layila (4)	Tiedon jakaminen toisen pyynnöstä edellyttäen vastavuoroisuutta  Irina, Taban, Tamara, Anna, Oksana (5)

Taulukko 2: Haastatteluissa useimmin mainitut tiedon jakamisen tavat

Tiedon jakamista on tarkasteltu kahdesta näkökulmasta, jotka ovat toiminnan aloitteellisuus ja jakajan suhtautuminen vastavuoroisuuden odotukseen. Aloitteen tekijänä on joko haastateltu itse tai sitten häneltä tietoa pyytänyt, jolloin kyseessä on tämän kannalta katsottuna tiedon saanti toiselta -tilanne. Tiedon jakamisen vastavuoroisuuden odotus puolestaan viittaa jakajan motiiveihin.

Tiedon jakamisesta pidättäytyminen mainittiin viidessä haastattelussa. Näissä oli kyse yksittäistapauksista, joita ei voi luonnehtia informantin vakiintuneeksi tai edes toistuvaksi toimintatavaksi.

## 5.6 Tutkimuksen luotettavuus

Totuus on luonteeltaan suhteellinen, ei absoluuttinen käsite. Tämä tieteen peruseriaate ohjaa kvalitatiivisen tutkimuksen tekemistä ja nousee esiin sen luotettavuutta pohdittaessa. Tutkimuksen luotettavuutta koskevat kysymykset liittyvät tutkijaan, aineistoon, valittuihin tutkimusmenetelmiin ja tutkimustulosten raportointiin. (Eskola & Suoranta 2005, 210–212.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston kerääminen, analyysi ja raportointi kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa, eikä tutkimuksen luotettavuuden arviointia voi erottaa tutkimusprosessista yhtä jyrkästi kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa (emt., 209; 213). Tutkimusprosessia tulee arvioida luotettavuuden näkökulmasta kokonaisvaltaisesti. Kokonaisvaltainen lähestymistapa tarkoittaa, että

kvalitatiivisia metodeja käyttävän tutkijan tulee tutkimusprosessin aikana jatkuvasti pohtia luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä tehdessään tutkimusasetelmaan, aineiston keräämiseen, analysointiin ja raportointiin liittyviä valintoja sekä tarkastellessaan näiden valintojen seurauksia. Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on usein sovellettu kvantitatiivisesta tutkimuksesta peräisin olevia *validiteetin* ja *reliabiliteetin* käsitteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 131; 138.)

Validiteetilla tarkoitetaan kvalitatiivisen tutkimuksen yhteydessä tutkimuksen pätevyyttä eli tutkimusprosessin perusteellisuutta sekä saatujen tulosten ja niiden pohjalta tehtyjen johtopäätösten ”oikeellisuutta”. Perinteisesti validiteettia on tarkasteltu sekä aineiston että tulosten tai johtopäätösten näkökulmasta. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006.) Tarkastelussa voidaan erottaa toisistaan aineiston ja johtopäätösten sisäinen ja ulkoinen validiteetti. Tällöin aineiston sisäinen validiteetti viittaa aineiston sisäiseen ristiriidattomuuteen eli siihen, miten yhteneväisesti ja loogisesti se kuvaa tutkimuskohdetta. Aineiston ulkoinen validiteetti puolestaan tarkoittaa sitä, miten hyvin aineisto vastaa ”todellisuutta”, sitä miten asiat ”tutkimuksen ulkopuolella maailmassa” ovat. Tutkimustulosten tai johtopäätösten sisäinen validiteetti taas viittaa tulkintojen koherenssiin, siihen, miten ehjän kuvan ne antavat kohteestaan. Pohdittaessa kvalitatiivisen tutkimuksen johtopäätösten ulkoista validiteettia nousee esiin kysymys, tekevätkö tutkijan muodostamat tulkinnat oikeutta aineistolle, esimerkiksi sille, mitä haastateltavat ovat sanoneet. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 133–134.)

Reliabiliteetilla on kvalitatiivisessa tutkimuksessa Kirkin ja Millerin (1986, 41–42) mukaan viitattu 1) käytettyjen tutkimusmetodien ”toimivuuteen” eli niiden luotettavuuteen ja johdonmukaisuuteen tutkimukseen liittyvissä olosuhteissa (quixotic reliability), 2) havaintojen ajalliseen pysyvyyteen (diachronic reliability) sekä 3) eri välineitä käyttämällä saatujen tulosten loogisuuteen (synchronic reliability). Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka (2006) näkevät sekä ajalliseen reliabiliteettiin että tulosten johdonmukaisuusvaatimukseen liittyvän ongelmia. Koska kvalitatiivisessa tutkimuksessa ollaan tekemisissä luonteeltaan muuttuvien objektien kanssa, muuttuvat luonnollisesti myös niistä tehtävät havainnot. Ihmisten maailmassa – arkipäivän kontekstissa – ei ole mahdollista rakentaa samanlaisina toistuvia koeasetelmia, joissa ilmiöiden voitaisiin kerta toisensa jälkeen havaita toistuvan samanlaisina. Tutkittaessa samaa ilmiötä eri kvalitatiivisin metodein tulokset usein poikkeavat toisistaan, jolloin tutkija joutuu pohtimaan moninaisten ja ehkä keskenään ristiriitaistenkin tutkimustulostensa paikkansapitävyyttä. (Emt.)

Validiteetin ja reliabiliteetin käsitteiden sopivuudesta kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin on siis esitetty eriäviä näkemyksiä. Toisten tutkijoiden mukaan näitä tutkimuskriteerejä voidaan käyttää muuttamalla niiden sisältöä lähestymistapaa vastaavaksi. Toiset taas painottavat, ettei kvalitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuutta voida arvioida sen metodologisista lähtökohdista poikkeavan kvantitatiivisen tutkimuksen tapaan, vaan luotettavuutta tulee tarkastella eri kriteereillä. (Mäkelä 1990, 47–54.)

Yvonne Lincoln ja Egon Guba (1985) kuuluvat jälkimmäiseen tutkijaryhmään, joka pitää tärkeänä määrällisen ja laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointikriteerien erottamista toisistaan. He ovat lähestyneet validiteetikysymyksiä perinteisestä näkökulmasta hieman poikkeavalla tavalla ehdottaen sisäisen validiteetin termin sijasta käytettäväksi *uskottavuutta* (credibility) ja ulkoisen validiteetin termin korvaamista ilmauksella *siirrettävyys* (transferability) (emt., 300). Uskottavuus arviointikriteerinä viittaa siihen, kuinka hyvin tutkija on tavoittanut informanttien todellisuuden.

Uskottavuutta vahvistaa se, että tutkija tuntee tutkittavien elämismailman kontekstin esimerkiksi toistuvien kenttäkontaktien ja havainnoinnin kautta (emt., 311; 317; ks. myös Miles & Huberman 1994, 278). Tulosten uskottavuus kytkeytyy kiinteästi myös huolellisuuteen tutkimusraportin kirjoittamisessa. Analyysin etenemistä tulee kuvata niin tarkasti, että lukijan on mahdollista seurata tulkintojen tekemistä ja tavoittaa niistä rakentuvien johtopäätösten logiikka. Lukija voi näin kriittisesti arvioida tutkijan päättelyketjuja ja tehdä samalla omia tulkintoja aineistosta ja tuloksista (Silverman 2005, 233; 247).

Olen pyrkinyt tutkimuksessani uskottavuuteen tutustumalla tutkittavieni arkeen tapaamalla heitä myös varsinaisten haastattelutilanteiden ulkopuolella. Yhteiset illanvietot ja juhlat maahanmuuttajayhdistyksissä ovat olleet arvokkaita tilaisuuksia tältä kannalta. Olen saanut näissä tilaisuuksissa itse kokeilla, miltä tuntuu olla ummikkona vieraassa kulttuuriympäristössä. Koska minulla ei ole henkilökohtaista maahanmuuttotustausta, olen yrittänyt eläytyä kotoutumisprosessiin muillakin tavoin. Informanttieni lisäksi olen tutkimusprosessin aikana tutustunut muihinkin etniseltä taustaltaan ei-suomalaisiin. Olen myös lukenut maahanmuuttajien elämäkertoja ja katsonut monia aihetta käsitteleviä elokuvia pystyäkseni paremmin ymmärtämään maahanmuuttajuutta ”sisältä päin”. Ulkomaanmatkoillani olen päässyt kokeilemaan suunnistamista vieraassa informaatioympäristössä ja kommunikointia tilanteissa, joissa yhteistä kieltä ei ole.

Haastattelutilanteissa minulla ja tutkittavillani oli yhteinen kieli käytössämme, mikä lisää tutkimuksen uskottavuutta (Fontana & Frey 2000, 661). Harkitsin aluksi tulkin käyttämistä, mutta luovuin ajatuksesta useasta syystä. Ensinnäkin tulkkipalveluiden ostaminen olisi ollut minulle suuri taloudellinen uhraus, johon en ollut valmis. Toiseksi kolmen henkilön aikataulujen yhteensovittaminen olisi hankaloittanut haastatteluajoista sopimista ja siten hidastanut aineiston keräämistä. Kolmas ja tärkein syy liittyi siihen, että arvelin tulkin käytön haittaavan kommunikointia informanttien kanssa. Olen ollut mukana tilanteessa, jossa keskustelukumppanini on selittänyt asiansa vain tulkille, luomatta edes katsekontaktia minuun. Tämän hämmentävän ja kiusallisen kokemuksen jälkeen päätin tutkimuksessa suosia välitöntä kommunikaatiota, vaikka se tarkoittaisi kielellisistä kompromisseista johtuvaa tulkinnan epätarkkuutta tai jopa väärinymmärryksen vaaraa. Tutkimuksen kannalta riittävä kielitaito oli eräs kriteeri informantteja rekrytoidessani. Tutkimukseen valikoituikin naisia, jotka puhuivat suomea erittäin hyvin. Vaikka haastattelutilanteet olivat epätasa-arvoisia siinä mielessä, että vain minä sain käyttää niissä äidinkieltäni, tiesin tehneeni oikean ratkaisun valitessani välittömän kommunikoinnin yhteisen kielen avulla. Emme kertaakaan joutuneet keskusteluissa turvautumaan apukielen tai sanakirjan tukeen. Informanttini pystyivät kertomaan elämästään värikkäästi itselleen vieraalla kielellä. He eivät ujostelleet kysyä, jos jokin puheestani jäi heille epäselväksi, ja he myös kysyivät minulta tiettyjä sanoja ilmaistakseen itseään. Heidän kielitaitonsa taso ilmenee hyvin haastattelupuheen lainauksista, joita olen sisällyttänyt runsaasti tulosten raportointiin. Varmistaakseni, että tutkittavieni ääni todella pääsee kuuluviin, olen joka teeman käsittelyn yhteydessä poiminut tutkimusraporttiin useita sitaatteja haastatteluista. Runsas alkuperäisen aineiston lainaaminen lisää sekin tutkimuksen uskottavuutta (Robson 1993, 87–90; Miles & Huberman 1994, 278).

Siirrettävyys tutkimuksen luotettavuuden kriteerinä liittyy tutkimuksen tulosten sovellettavuuteen eli siihen, miten hyvin ne ovat siirrettävissä tilanteesta toiseen (Lincoln & Guba, 1985). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tämä arviointi tehdään vertaamalla analyttisesti saatuja tuloksia aikaisempiin teorioihin (Miles & Huberman

1994, 279; 281). Koska kvalitatiivinen tutkimus on lähtökohdiltaan kontekstisidonnaista ja subjektiivista, siirrettävyysskriteeriin liittyy oma ongelmansa. Tutkimustulokset eivät sellaisinaan ole siirrettävissä toiseen tutkimustilanteeseen, vaan vertailu aikaisempaan tutkimukseen tulee mahdolliseksi vain tutkimusprosessin mahdollisimman tarkan raportoinnin avulla. (Emt., 282–286.) Tätä periaatetta olen noudattanut lisäksi esittelemällä oman aiheeni kannalta relevanttia tutkimusta eri tieteenaloilta sekä muiden tutkijoiden tekemiä ratkaisuja. Samoin olen sitonut työni aikaisempaan tutkimukseen tarkastelemalla aineistosta tekemiäni tulkintoja ja johtopäätöksiä sen valossa.

Lieblich et al. (1998) ovat määritelleet narratiivisen tutkimuksen luotettavuuden kriteereiksi yllä mainittujen lisäksi *kattavuuden* (width), *eheyden* (coherence), *oivalluskyvyn* (insightfulness) ja *tiivistämisen* (parsimony). Aineiston kattavuus liittyy sen riittävyteen. Se tarkoittaa analyysin etenemisen ja tutkimustulosten kirjallisen esittelyn perusteellisuutta. Tutkijan tulee osoittaa saaneensa riittävästi havaintoja tutkittavasta ilmiöstä. Johdonmukaisuus viittaa tutkimustulosten antamaan eheään ja merkitykselliseen kuvaan tutkimuskohteesta. Eheyttä voidaan arvioida tulosten keskinäisen yhteensopivuuden näkökulmasta ja niiden suhteesta aikaisempiin tutkimustuloksiin. Oivalluskyky tarkoittaa luovaa ja omaperäistä tapaa esittää kertomus ja sen analyysi. Tiivistäminen puolestaan on kykyä pelkistää analyysin tulos pieneen määrään käsitteitä. (Emt., 48–53.)

Brunerin (1986, 11–14) mukaan narratiivinen tutkimus eroaa paradigmaattisesta, päättelyyn, kausaalisuhteiden osoittamiseen ja yleistettävyyden ihanteeseen perustuvasta tiedonmuodostuksesta. Narratiivisen tutkimuksen tavoitteena on selittämisen sijaan ymmärtäminen. Sen pyrkimyksenä on päästä lähelle inhimillistä kokemusta koostamalla yksityiskohtaisia ja yksittäisiä kertomuksia, ei siis tuottamalla yleistyksiä. Tämä tapahtuu kuvaamalla ja tulkitsemalla tiettyjä tutkittaville merkityksellisiä asioita, jotka muodostavat todentuntuisen (*versimilitude*) vaikutelman tutkittavasta asiasta. Narratiivisen tutkimuksen perimmäinen tarkoitus onkin vakuuttaa lukijansa sosiaalisessa kontekstissa tuotettujen tarinoiden todentunnusta, ei itse totuudesta. Kertomukset tai tarinat eivät ole koskaan täysin identtisiä autenttisten tapahtumien ja kokemusten kanssa, vaan ne ovat uudelleen tulkittuja katkelmia ”todellisuudesta” (Gilbert 2002, 234–237). Todentuntuisuus sopii Guban ja Lincolnin (1998, 90) mukaan paremmin kuvaamaan narratiivisen tutkimuksen luotettavuutta kuin validiteetin käsite. Todentuntuinen tarina voi parhaimmillaan auttaa lukijaa saamaan uudenlaisen näkökulman maailmaan. Tällöin todentuntuisuus ei rakennu argumentaatiolle vaan lukijan tarinaan eläytymiselle; se perustuu henkilökohtaiseen kokemukseen siitä, että tarina heijastaa todellisuutta. Tämänäyttöinen vakuuttuminen on kokonaisvaltaisempi ja mieleenpainuvampi kokemus kuin väitelauseen uskomisen, sillä se sisältää kognitiivisen elementin lisäksi affektiivisen elementin (Lincoln & Denzin 2000, 580).

Todentuntuisten tarinoiden tuottamiseen liittyy tietysti ongelmiakin. Narratiivisen tutkimuksen luotettavuutta on aiheellisesti myös kritisoitu siitä syystä, että tutkittavat voivat kertoa elämästään aivan minkälaisia tarinoita tahansa muokatakseen elämästään sellaisen, kuin he haluavat sen tutkijalle esittää. Vilkkonen (1990, 82) toteaa, ettei elämäntarina ole oikeasti tapahtunut, vaan se on tapahtunut hänelle, joka siitä kertoo. White (1981, 4–5) jatkaa ajatusta toteamalla, ettei ”tosia” tarinoita ole olemassakaan. Maailma ei ilmene meille tyylipuhtaana tarinana, vaan me itse luomme sen rikkonaisuudesta kertomuksia, joiden kautta oletamme todellisuuden näyttäytyvän. Ihmisten elämästään kertomat tarinat ovat siis subjektiivisesti, heille itselleen, tosia. On



myös perusteltua sanoa, että tutkittava on elämänsä asiantuntija. Tutkijan on pystyttävä luottamaan tähän asiantuntijuuteen, samoin kuin tutkittavan on pystyttävä luottamaan tutkijan kykyyn ilmaista se tutkimuksen keinoin. Vaikka aineiston luotettavuus perustuu pitkälti informanttien rehellisyyteen, on myös tutkijalla vastuunsa. Tutkimuksen aitous riippuu suureksi osaksi hänen kyvystään muodostaa keräämästään aineistosta yhtenäinen kokonaisuus, jossa tutkittavien ääni kuuluu hänen tulkintojensa kautta (Polkinghorne 1995, 15).

Narratiivisuudessa siis korostuu tietämisen subjektiivinen ja suhteellinen luonne, minkä vuoksi narratiivinen tutkimus ei pyrikään objektiivisen ja universaalien tiedon tavoitteisiin. Tarina on aina yksilöllinen tulkinta tai ”totuus”, jonka arvoa on vaikea mitata. Kerrottu tarina ei koskaan ole pysyvä ja kokonainen totuus kohteestaan. Narratiivinen totuus on luonteeltaan dialektista, sillä se pohjautuu paitsi kertojan ja lukijan tulkintoihin, myös sosiaaliseen tarinavarantoon, jota se osaltaan on rakentamassa (Lämsä & Sintonen 2006, 22).

Keräsin tutkimusaineiston yksilöhaastatteluilla, koska arvelin saavani siten informanteiltani yksityiskohtaisempia ja tilannesidonnaisempia kuvauksia heidän tavoistaan hankkia, jakaa ja käyttää työelämä tietoa. Halusin päästä mahdollisimman vähin interventioin mahdollisimman syvälle tutkittavieni tietokäytäntöjen muodostumiseen liittyviin tarinoihin. Ryhmähaastattelutilanteissa ne olisivat helposti jääneet ohuiksi keskustelun liikkua yleisellä tasolla. Tutustumistapaamisen jälkeen kahden kesken tehdyissä haastatteluissa luonteeltaan ujommatkin informantit saattoivat puhua suhteellisen vapautuneesti. Haastattelujen tekemisen lopetin aineiston kylläännyttyä tarpeeksi ja saavutettua saturaatiopisteen siinä vaiheessa, kun tutkittavien kertomuksissa ei enää ilmennyt uutta, tutkimuskysymysten kannalta merkittävää tietoa.

Tutkimuksessani käytin triangulaatiota. Pattonin (2002) mukaan triangulaation käyttöä määrittelevät tutkimuskohde ja tutkimuskysymykset. Sen käyttö on perusteltua, kun vähän tunnetusta ja moniulotteisesta ilmiöstä halutaan mahdollisimman täsmällistä ja syvällistä tietoa. (Emt., 68–69.) Denzin ja Lincoln (2003, 48–51) erottavat neljä eri triangulaatiotyyppiä: 1) aineisto-, 2) tutkija-, 3) teoria- ja 4) metoditriangulaation. Silverman (2000) lisää luetteloon analyysitriangulaation. Analyysitriangulaatio tarkoittaa, että aineiston analyysissä käytetään useita eri analyysimenetelmiä ilmiön syvemmäksi kuvaamiseksi ja ymmärtämiseksi sekä tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi (emt., s. 48–51). Olen käyttänyt aineistossa sekä temaattista sisällönanalyysia (horisontaalisena analyysinä) että narratiivista analyysia (vertikaalisena analyysinä) saadakseni mahdollisimman laajan ja syväluotaavan kuvan informanttien tietokäytäntöjen rakentumisesta.

Teema-analyysin ja narratiivisen analyysin yhdistäminen ei ollut täysin ongelmaton. Pulmakohdat liittyivät teema-analyysin ja narratiivisen analyysin hieman toisistaan poikkeaviin lähtökohtiin. Luonteeltaan paradigmaattista ja yleistettävyyden ihannetta tavoittelevaa teema-analyysia on käytetty tutkittaessa, mistä kaikesta informantit haastatteluissa todella puhuivat, sekä etsittäessä ja eriteltäessä haastatteluista tiettyihin aihealueisiin liittyviä jaksoja. Tutkittavien maailmaa ”sisältä päin” ymmärtämään pyrkivä narratiivinen analyysi sen sijaan liittyy yhdessä haastattelussa esiintyneitä teemoja kerronnalliseksi kokonaisuudeksi. Ratkaisu löytyi siten, että fokusoin tarkastelun narratiivisen lähestymistavan haastattelutilanteessa syntyviin kertomuksiin ja kronologisten elämäntarinoiden koostamiseen niiden pohjalta. Teema-analyysilla pääsin luotaamaan näiden kertomusten sisältöä syvemmältä. Teema-analyysia käytin myös tarkastellessani haastattelujen sellaisia kohtia, joihin ei sisällynyt kerronnallisia

elementtejä (esimerkiksi lyhyet vastaukset suoriin, tiettyyn aiheeseen liittyviin kysymyksiin).

Olen integroinut näiden kahden analyysitavan avulla saamiani tutkimustuloksia keskittymällä haastattelujen pohjalta koostamissani työelämätarinoissa tutkimuskysymysten kannalta tärkeisiin teema-alueisiin. Toisaalta empiirisen aineiston temaattisen analyysin tuloksia raportoidessani olen kiinnittänyt huomiota haastateltavien erilaisiin elämäntilanteisiin. Tutkimuspäiväkirjan pitämisen avulla olen voinut etäännyttää itseäni tutkimusaineistosta ja tutkimusprosessista. Tunnistamalla ja reflektoiden omia asenteitani, ennakkoluulojani ja tunteitani kirjoittamisen avulla pystyin pitämään ne erillään aineiston analysoinnista ja näin varmistamaan, etteivät ne vaikuttaneet tulkintojen tekemiseen häiritsevässä määrin. Aineiston analysoinnin aikana palaisin myös kenttämuistiinpanoihini tarkistaakseni esimerkiksi, saattoiko jokin haastattelutilanteissa kokemani seikka vaikuttaa tulkintaani informantin kertomuksesta.

## 6 Työelämä tietoa etsimässä

Tutkimuksen empiiristen tulosten raportoinnin aloittavassa luvussa tarkastelen informanttien työelämä tiedon hankintaa, jakamista ja käyttöä sekä tietokäytäntöjen uudelleen rakentamista teemoittain keskittyen maahanmuuton jälkeiseen aikaan (vrt. tutkimuskysymykset 1 ja 3 s. 10–11). Luku painottaa teoreettisesta viitekehuksesta (ks. kuvio 2, s. 36) tietokäytäntöjen näkökulmaa keskittyen työelämä tiedon hankinnan ja jakamisen tapoihin kotoutumisen eri vaiheissa. Tutkimusteemojen jako ja käsittelyjärjestys noudattelee työelämään siirtymisen oletettua etenemisjärjestystä. Aihepiirien tarkastelu alkaa urasuunnittelusta ja työelämään valmistautumisesta ja päättyy työllistymiseen avoimilla työmarkkinoilla. Kronologinen jana ei tietenkään todellisuudessa ole näin yksiselitteinen ja suora. Maahanmuuttajien työurat ovat kantaväestöä rikkonaisempia ja työttömyysjaksot tavallisempia kuin muilla (Vähätalo 2005), mikä liittyy sekä työelämän yleiseen eriarvoistumiseen että työmarkkinoiden etniseen lohkoutumiseen. Osa- ja/tai määräaikaiset työsuhteet ovat yleisimpiä vähemmän arvostetuilla matalapalkka-aloilla, joita maahanmuuttajien ”sisääntuloammatit” usein edustavat (Haapakorpi 2004). Toisaalta maahanmuuttajien osaamista ei läheskään aina osata tai haluta tunnustaa riittävän hyvin (Wilhelmsson 2010, 17–19).

Tulosten esittäminen tässä kotoutumisen kulkua seuraavassa järjestyksessä on kuitenkin perusteltavissa selkeyden nimissä. Se vaikutti lukijaystävällisimmältä vaihtoehdolta, vaikka toisenkinlaiset ratkaisut olisivat olleet mahdollisia. Aineiston teemat lomittuvat toisiinsa ja ovat osittain päällekkäisiä, minkä lisäksi informantit palasivat haastatteluissa johonkin aiheeseen toisen teeman yhteydessä. Tämän vuoksi kategorisointi on jossain määrin keinotekoinen toteutuksesta riippumatta. Kirjoittamisen ohjenuorana on toiminut pyrkimykseni antaa tutkimuksen raportoinnissa mahdollisimman paljon tilaa informanttien omalle näkökulmalle, mikä selittää tekstiin sisällyttämieni sitaattien runsaan määrän.

### 6.1 Urasuunnitelmat

Kaikki tutkimukseen osallistuneet, myös kiintiöpakolaisina Suomeen tulleet, olivat jo ennen muuttoa pohtineet taloudellista toimeentuloaan uudessa kotimaassaan. Suurimmalle osalle tähän liittyi aikomus hakeutua työmarkkinoille palkkatyöhön tai yrittäjäksi heti, kun elämäntilanne sen sallii. Tiedonhankintaa oman ammattialan työoloista ja työllisyystilanteesta pidettiin luonnollisena osana urasuunnittelua, jota kaikki informantit olivat tehneet ennen ensimmäistä käytännön kontaktia suomalaiseen työelämään.

Tiedonhankinta oman alan pätevyysvaatimuksista ja työllisyystilanteesta Suomessa tuli ajankohtaiseksi monille tutkittaville jo ennen muuttoa. Kaikki venäläiset informantit kertoivat kyselleensä tuttavilta tietoa Suomen työoloista erityisesti oman ammattialansa näkökulmasta. Toiseksi eniten käytetty tiedonhankintakanava oli internet, jonka kautta tietoa haettiin niin sanahaulilla kuin suoraan suomalaisten viranomaisien sivustoilta. Kurdeista vain kaksi sanoi aktiivisesti hankkineensa ammattinsa harjoittamiseen liittyvää tietoa ennen Suomeen saapumistaan. Tämä tutkimuksen kohderyhmien välinen ero selittynee muuton syyllä. Venäjältä muuttaneet informantit olivat tulleet joko paluumuuttajina (6) tai perhesyistä – perheen yhdistämisen kautta (5) tai avioiduttuaan suomalaisen miehen kanssa (3). Perhesyistä tulleiden aviomies oli jo aikaisemmin muuttanut Suomeen joko työn perässä (2) tai paluumuuttajana (3). Kurdit puolestaan

olivat tulleet joko turvapaikanhakijana (10) tai kiintiöpakolaisena (4). Valtaosa kurdeista oli muuttanut perheensä kanssa. Vain kaksi haastatelluista kertoi tulleensa miehensä jälkeen perheen yhdistämisen kautta.

Venäläisnaisten kotimaassaan tekemää ”taustatiedonhankintaa” suomalaisesta työelämästä leimasi tietynlainen sattumanvaraisuus. Useimmiten tietoa saatiin Suomeen muuttaneilta tuttavilta kuulumisten vaihdon yhteydessä. Kolme venäläistä informanttia kuitenkin kertoi etsineensä tietoa systemaattisesti monista eri lähteistä. Englannin- ja saksanopettajan koulutuksen saanut, Venäjällä lukiossa viisi vuotta työskennellyt Ludmila kertoi tiedonhankinnastaan ennen muuttoa näin:

*– – sitten aloimme suunnitella muuttoa. Mun mies sai (suomalaiselta työnantajalta) jotain esitteitä, ne oli englanniksi. – – en aivan muista, kenen julkaisemat ne oli, varmaan jonkun ministeriön. Niissä kerrottiin jotain aivan perusasioita – – että millainen on ilmasto ja mitä kaikki Suomessa maksaa mutta oli sanottu työstä myös jotakin. Silti piti saada tietää kaikkea et mikä viisumi ja lupa pitää olla, se oli huonosti kerrottu. – – Mun miehen pomo lupasi hänelle kaikki paperit kuntoon, mutta musta ja lapsista ei sanonut mitään. – – Mä kysyin mun työkaverilta kun hänen sisko asuu Suomessa. Häneltä (Suomeen muuttaneelta) tuli paljon tietoa (työtoverin kautta). – – että tarvitsee hakea myös oleskelulupa – – eikä sitä saa jos ei ole itse Suomessa töissä, paitsi jos mies muuttaa ensin. (Tarvitaan myös opiskelu- ja työ)todistukset englanniksi että venäjänkieliset ei käy. – – Siks mä aloin heti itse etsiä töitä. Se oli vaikeaa, kun en osannut suomea ja vaikka englantilaisia ilmoituksia varmasti oli netissä, en tiennyt mistä katsoa.*

Ludmila totesi harmikseen Suomi-infopakettien perheen kannalta puutteelliseksi. Ulkomaalaisia korkeasti koulutettuja työntekijöitä houkuttelemaan suunnitelluissa opasvihkosissa oli kauniita maisemakuvia, mutta niissä ei kerrottu kaikkia ensiarvoisen tärkeitä asioita. Esimerkiksi selostus Suomeen työhön lähtevän puolison ja lasten maahantuloon liittyvistä asiakirjoista ja lupahakemusmenettelystä oli esitetty liian yleisellä tasolla. Aviomiehen suomalainen työnantaja sitoutui auttamaan vain työntekijänsä lupa-asioiden hoitamisessa eikä puuttunut tämän vaimon ja lasten matkustus- ja oleskelulupien hankkimiseen. Söderqvistin (2005, 105) tutkimuksen mukaan suomalaisten työnantajien tiedot ulkomaalaisten rekrytointiin ja maahanmuuttoon liittyvästä byrokratiasta ovat yleensä varsin heikot lainsäädännön hajaantuneisuuden ja viranomaistiedotuksen puutteiden takia.

Ludmilan muuttovuonna 1999 tilanne oli todennäköisesti vielä heikompi. Ulkomaalaisia rekrytoitiin Suomeen nykyistä vähemmän, ja myös muista syistä kuin työn takia muuttaneiden määrä oli pienempi. Maahanmuuttoasioita koordinoivaa Maahanmuuttovirastoa ei vielä ollut. Niiden hoito oli hajautettu toimialasta riippuen eri viranomaisille, joiden tiedotuspolitiikka ja -käytännöt vaihtelivat tiedonhankintaa haittaavasti. Työnantajan täytyi olla todella aktiivinen kootakseen ulkomaalaisen työntekijän palkkaamista koskevat tiedonsirpaleet eri lähteistä. Sellaiseen tuskin oli aikaa – tai ehkä haluakaan. Tässä tilanteessa Ludmila näki parhaaksi kääntyä tutun henkilön puoleen. Tuttavansa kautta hän sai kontaktin Suomessa asuvaan venäläiseen, jolla oli hallussaan ensi käden tietoa hänelle tärkeistä asioista. Ludmila suhtautui vakavasti tämän kehotuksen aloittaa työnhaku mahdollisimman pian ja ryhtyi etsimään avoimia työpaikkoja internetistä.

*Katsoin ihan internetistä – – laitoin varmaan Googleen sanoja Finland work tai Finland employment tai jotakin sellaista. – – löytyi ulkoministeriön sivut ja Infopankki, niissä oli tietoa englanniksi ja Infopankissa myös venäjäksi. Yritin etsiä tietoa mitä tarvitaan että voi Suomessa olla biologian opettaja, mutta sitä en löytänyt englanniksi. – – ja sitten etsin, mitä biotekniikan firmoja on. – – En sillä tavalla löytänyt. – – Siihen aikaan ei ollut niin hyvät nettisivut. – – Myös suurlähetystöön soitin. Sieltä sain jotakin oppaita, mutta niistä ei ollut apua. Sitten päätin kysyä suoraan pomoltani, kun hän on usein ollut Suomessa, vaikka hän sitten tiesi että haluan lähteä. – – Hän antoi yhden tutkimusryhmän ihmisten sähköpostiosoitteen. – – neljä heistä vastasi. He laittoivat mulle monta linkkejä ja niistä oli paljon apua. – – oli yrityksiä ja korkeakouluja, jotka oli englanninkielellä. Ja sellainen tilasto palkoista – – että sain tietää jotakin biologian alan töistä Suomessa. Mutta onko töitä, sitä en saanut tietää. (Tatjana)*

Tatjana kuvasi haastattelussa turhautumistaan siihen, etteivät hänen verkkotiedonhakumenetelmänsä tuottaneet toivottua tulosta. Haut eivät johtaneet tiedonlähteille, jotka olisivat selventäneet hänen ammattinsa harjoittamisen edellytyksiä ja työllisyystilannetta Suomessa. Syyksi hän arveli internetsivustojen heikon saatavuuden. Hän katsoi tämän johtuneen sivustojen puutteellisesta suunnittelusta ja toteutuksesta. Puhelinkontakti suurlähetystöön tuotti kasan esitteitä, jotka sisälsivät hänen tilanteensa kannalta toissijaista tietoa. Lopulta Tatjana rohkaistui ottamaan yhteyttä työnantajaansa, jonka arveli alun alkaenkin parhaaksi tiedonlähteeksi. Tämä ohjasi hänet takaisin hankkimaan tietoa verkosta, tällä kertaa lähettämällä viestin kansainvälisen tutkijaryhmän postituslistalle. Se osoittautuikin tehokkaaksi tiedonhankintakanavaksi. Listaa tilaavien joukosta löytyi peräti neljä ihmistä, joilla oli jaettavanaan Tatjanalle relevanttia tietoa biologian alan koulutuksesta Suomessa ja suomalaisista biotekniikkayrityksistä. Vastaausten kansalaisuus jäi haastattelussa epäselväksi. Todennäköisesti Tatjana oli saanut ”tilaston palkoista” (Elinkeinoelämän Keskusliiton palkkataulukon) www-sivulta, jonka osoitteen oli antanut suomalainen.

Yliopistossa suomea opiskellut Anna harmitteli kielenopettajien tiukentuneita pätevyyssehtoja, jotka estivät työllistymästä hänen toivomaansa ammattiin:

*Ongelma on siinä, että mua ennen Suomeen muuttaneet (opiskelutoverit) sai opettaa suomea toisena kielenä ilman pätevyystodistusta. Nyt vaatimukset muuttuivat ja pitää sellainen kurssi käydä. Se on pitkä mutta ehkä minä joskus käyn sen, jos on aika ja rahaa. (Anna)*

Valtaosa haastatelluista kertoi saaneensa tai hankkineensa tarkempaa tietoa ammatinharjoittamisen edellytyksistä sekä eri alojen työllisyystilanteesta ja -näköyksiä vasta Suomessa. Useimmin tämä tapahtui kotoutumiskursseilla tai niitä seuranneilla työvoimakursseilla. Kotoutumiskurssien opetuksessa pääasia oli kielen oppiminen (ks. luku 2.1.3). Kuitenkin kuusi haastatelluista muisteli, että työelämää oli ainakin esitelty suomalaiseseen kulttuuriin perehdyttämisen yhteydessä. Opettaja oli saattanut esimerkiksi viedä edistyneemmät kielenopiskelijat tutustumaan työpaikoille tai pyytää jonkin ammattialan edustajan tai työvoimatoimiston virkailijan tunnille puhumaan. Tutkittavien arviot kotoutumiskoulutuksen yhteydessä saadun työelämä tiedon hyödyistä oman tulevaisuuden kannalta vaihtelivat.

*Hän (opettaja) puhui jotain että Suomessa on ruokatauko ja kahvi, että joskus on ravintola siinä (työpaikan yhteydessä tai läheisyydessä) mutta usein ihmiset ottaa kodista ruokaa mukaan ja syö sen. – – ei siitä mulle niin hyötyä ollut. Mä olin silloin kotona lasten kanssa, en ajatellut vielä mennä töihin. (Sabat)*

*Siellä (suomen jatkokurssilla) luimme sanomalehtiä ja katsoimme uutisia ja keskustelimme sitten. – – sanomalehdistä katsoimme työilmoitukset myös. Muistan että mietin silloin miksi osa niistä on vain englanniksi että halutaanko ihan pelkästään töihin ulkomaalaisia. – – Kyllä muistaakseni oli yksi uutinen televisiossa että Suomeen tarvitaan enemmän maahanmuuttajia, kun suomalaisia on niin vähän kohta töissä. – – oli se hyöty, kun sitten puhuimme pienissä ryhmissä. – – vaikka semmoinen kun yksi (kurssilaisista) kertoi mitä kysytään työhaastattelussa, mitä halutaan tietää. (Anna)*

*Me kävimme vanhusten kodissa – – siellä oli yksi virolainen töissä ja hän kertoi siitä paikasta. Ja sitten hänen pomo kertoi mitä voi tehdä, että voi hakea työharjoitteluun kaupunkiin. – – myös oli tulkkikeskuksesta yksi venäläinen nainen (tunnilla vierailijana) ja hän kertoi millainen hänen työ on. – – niin tiesin sen paikan etukäteen, kun pääsin (kolme vuotta myöhemmin) töihin sinne. (Irina)*

Alkeistason kieliryhmissä ja muussa alkuvaiheen kotoutumiskoulutuksessa työelämää ei tunneilla juurikaan käsitelty, mutta jatkokurssilla tietoa siitä jaettiin jonkin verran. Tiedon jakajana oli kurssin opettaja tai joku muu ”asiantuntija”. Informantit arvioivat saamansa tiedon hyödyn vähäiseksi senhetkisellem elämäntilanteelleen – useimmat kertoivat päättäneensä hakeutua työmarkkinoille vasta saavutettuaan riittävän kielitaidon. Alkeiskurssilla saatua työelämä tietoa pidettiin merkitykseltään melko vähäisenä myös myöhempiä elämänvaiheita ajatellen, sillä esimerkiksi ammatillista koulutusta tai alakohtaista työllisyystilannetta ei käsitelty lainkaan. Suomeen muuttaneilta kurssitovereilta tutkittavat eivät saaneet työelämä tietoa lainkaan, sillä ”he eivät tietäneet enemmän kuin muut, me olimme kaikki samassa veneessä”, kuten eräs tutkituista asian ilmaisi.

Kotoutumiskursseja seurasi useimmiten yksi tai useampia työelämään valmentavia kursseja, yleensä pitkän jonotusajan jälkeen. Kurssilla opiskeltiin aiheenmukaisesti esimerkiksi työn hakemiseen, ammattitaidon päivittämiseen, tietoteknisiin taitoihin ja tiedonhankintaan sekä oman yrityksen perustamiseen liittyviä asioita.

*Sain paljon siltä kurssilta – – varmasti koska mulla oli hyvä motivaatio. Opimme alusta alkaen, mitä pitää tehdä, lainan hakeminen ja kirjanpito ja veroasiat. – – parasta oli että sain Ensimetrin (uusien yrittäjien palvelukeskuksen) osoitteen ja puhelinnumeron. Sieltä löytyi kaikki apu. (Ferzenda)*

Koska nämä kurssit oli suunniteltu työllistymisen edistämisen näkökulmasta, ne sisälsivät runsaasti tietoa suomalaisesta työelämästä, myös eri ammattialojen koulutuksesta ja työmarkkinatilanteesta.

*Kun olimme siellä (yliopistolla järjestetyllä ammatillisella täydennyskoulutus kurssilla) kaikki opettajia – – saimme paljon tietää opettajan koulutuksesta. – – Meitä kiinnosti kaikki suomalaisen koulun asiat. – – aina joka kerta tuli jotain uutta. Vaikka sen Opettaja-lehden ammattisivut netissä. Sieltä katsoin usein työpaikkailmoitukset ja kurssit. (Inna)*

Tiedon omaksuminen koettiin kuitenkin melko vaikeaksi puutteellisen kielitaidon vuoksi ja siksi, että tietoa tuli kerralla liikaa. Myös psyykkisesti kuormittava elämäntilanne häiritsi tiedon omaksumista.

*Meillä oli opettaja, joka puhui paljon ja nopeasti niin että emme aina ymmärtänyt edes pienen osan. – – Hän halusi neuvoa, miten työpaikka etsitään Suomessa. – – hän kertoi*

*miten tehdään kirje (työhakemus) ja että pitää soittaa myös. – – se oli ihan hyvä kun myöhemmin menin taas työkkäriin (työvoimaneuvojan tapaamiseen) niin vähän jo tiesin. Mutta silloin en ymmärtänyt läheskään kaikkea. (Pelek)*

*Opettajat olivat ystävällisiä... mutta kurssi oli liian nopea. Oli niin paljon mitä he halusivat että opimme. Tiedätkö mulla on koko kansio täynnä niitä kurssin papereita (näyttää kurssin opetusmateriaalia) – – Olin silloin tosi huolissani sukulaisista Iranissa... tunneillakin mietin vain kuinka he voivat enkä oikein voinut keskittyä. – – he (kurssin opettajat) kertoivat nettipalveluista, mitä kaikkea on verkossa... En tajunnut siitä mitään, en vaan jaksanut. (Babet)*

Työelämätiedon jakaminen opiskelijoiden kesken oli harvinaisempaa, mutta sitäkin tapahtui. Opiskelutovereilta saatiin eniten vihjeitä (ammattillisesta) jatkokoulutuksesta ja työnvälityspalveluista. Avoimia työpaikkoja koskevaa tietoa ei kurssien yhteydessä jaettu.

*Mä kuulin häneltä (toiselta kurssilaiselta) että hän oli saanut töitä leipomosta semmoisen (vuokratyö)firman. Ihmettelin mikä se on, ja hän selitti. – – vuoden tai kahden päästä kävin itse siellä – – mutta ei heillä ollut mulle mitään. (Elena)*

Viisi venäläistä tutkittavaa kertoi kysyneensä sukulaisilta tai tuttaviltaan tietoa Suomen yleisestä palkkatasosta eri aloilla ja ammattikohtaista vuosiansioista jo ennen maahan saapumistaan. Tähän ”toisen käden” tietoon suhtauduttiin kuitenkin joskus varauksella – kaksi haastatelluista kertoi tarkistaneensa saamansa luvut myöhemmin henkilökohtaisesti suomalaiselta työvoimaviranomaiselta. Muut informantit hankkivat palkkaan liittyvää tietoa vasta Suomessa, useimmiten työvoimaneuvojalta tai työhön valmentavan kurssin opettajalta. Näitä tiedonlähteitä tutkittavat pitivät erityisen luotettavina – toisin kuin esimerkiksi oman etnisen ryhmänsä aikaisemmin Suomeen muuttaneita edustajia.

*Mun sisko oli asunut Suomessa jo monta vuotta ja hän sanoi et insinöörin palkka on paljon isompi kuin Venäjällä – – että rakennusalalla ehkä 3000 euroa. Hän lupasi ottaa mulle selvää – – hänen mies katsoi netistä jonkun firman työilmoituksen niin siinä oli 2500. – – Mutta mun sisko ois antanu mulle paljon enemmän! (nauraa) (Elena)*

*Yks mun (kurdi)tuttu oli ollut harjoittelussa radiossa. Mä kysyin häneltä, tietääkö hän mitä radiotoimittaja saa kuussa. Hän ekaks, ettei hän osaa sanoa, mutta sitten että 1800 euroa kuukaudessa. Mä kysyin paljonko hän sai ja se oli 900 euroa kuukaudessa. – – se oli vähän outoa, mä en ihan uskonut häntä, että hän muisti oikein – – vaan kysyin työkkäristä, kun kävin siellä. – – Hän (työvoimaneuvoja) sanoi et 1900–2900 euroa, se riippuu paikasta. Hän näytti mulle jotain taulukoita netistä. (Babet)*

*Kun mä tajusin etten saa mistään oma alan työtä, ajattelin että haen ravintolaan kokiksi tai vaikka tarjoilijaks, kun vain on vakituinen työ. – – Kysyin mun tutuilta, tunteeke he ketään kokkia ja mitä hän saa palkkaa, mutta ei he tienneet. – – Se oli vaikeaa kun en silloin ymmärtänyt hyvin suomea. – – mä kysyin sitten mun suomenopettajalta. Ei hänkään tiennyt, mutta hän lupasi ottaa selvän. (Svetlana)*

Palkkatietoja haettiin myös työpaikkailmoituksista – työvoimatoimiston ilmoitustaululta ja sanomalehdistä – sekä oman alan ammattilehdistä. Rahasta puhuminen suomalaisten tuttavien tai työtovereiden kanssa koettiin vaikeaksi. Jotkut tutkittavien suomalaiset sukulaiset tai kotoutumiskurssien opettajat olivat myös painottaneet, ettei aiheesta

puhuminen ollut sopivaa suomalaisessa kulttuurissa. Ansiotuloista ja omaisuudesta kysymisen leimaamisella tabuksi oli luonnollisesti vaikutuksia tutkittavien tiedonhankintaan.

## **6.2 Työelämään valmistautuminen**

Maahanmuuttajille on tarjolla monenlaista työelämään valmistavaa ohjausta ja koulutusta. Työvoimahallinto, opetusviranomaiset ja kunnat tekevät tiivistä yhteistyötä edistääkseen kotoutumista avoimille työmarkkinoille työllistymisen kautta. Varsinaisen kotoutumiskoulutuksen lisäksi maahanmuuttajat voivat osallistua mahdollisuuksien mukaan myös kantaväestön kanssa työvoimapolitiittiseen aikuiskoulutukseen eli kursseille, ammatilliseen koulutukseen ja oppisopimuskoulutukseen. Muiden tavoin heidän on mahdollista päästä myös työpaikalla tapahtuvaan työelämävalmennukseen tai työllistyä palkkatuen turvin. Palkkatuki on usein ratkaisuna niille, jotka eivät yrityksistä huolimatta työllisty avoimille työmarkkinoille tai sijoitu koulutukseen.

### **6.2.1 Valmentava ja ammatillinen koulutus sekä oppisopimus**

Kotouttamislain mukaisen kolmivuotisen, henkilökohtaisen kotoutumissuunnitelman tekeminen tulee ajankohtaiseksi siihen oikeutetun ihmisen elämässä pian maahanmuuton jälkeen. Hän tekee suunnitelman yhdessä uuden kotikuntansa edustajan sekä työ- ja elinkeinotoimiston (TE-toimisto; ent. työvoimatoimisto) viranomaisen kanssa. Siinä sovitaan toimenpiteistä ja tavoista, joilla maahanmuuttajaa ja hänen mahdollista perhettään tuetaan uuteen yhteiskuntaan ja kulttuuriin sopeutumisessa. Työelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen hankkiminen sekä tähän liittyvät tukitoimet muodostavat keskeisen osan kotoutumissuunnitelmaa. Suunnitelmassa sovitaan mm. työvoimakoulutuksen piiriin kuuluvasta kotoutumiskoulutuksesta ja sen aikatauluista. (Ks. luku 2.1.3.)

Syyskuussa 2011 astui voimaan laki kotoutumisen edistämisestä (13806/2010). Uutta lakia pidettiin tarpeellisena, koska moni maahanmuuttaja jää nykyisin ilman työtä ja asianmukaista koulutusta. Lain tavoitteena on tukea maahanmuuttajia jo Suomeen muuton alkuvaiheessa. Myös muuttajan omia voimavaroja pyritään hyödyntämään entistä paremmin. Kotouttamisasiat on siirretty valtionhallinnossa sisäasiainministeriöstä työ- ja elinkeinoministeriöön. Muutoksella korostetaan hallituksen näkemystä työelämän keskeisestä roolista kotoutumisessa uuteen maahan. Kunnallinen kotouttamistyö kuvataan laissa jatkumoksi, johon kuuluu toisiaan tukevia vaiheita: perustiedon jakaminen suomalaisesta yhteiskunnasta, viranomaisten velvoite tarjota neuvontaa ja ohjausta, maahanmuuttajan osaamisen selvittäminen alkukartoituksessa, henkilökohtaisen kotoutumissuunnitelman tekeminen sekä maahanmuuttajan tukeminen koulutukseen tai työhön hakeutumisessa.

Kotoutumiskoulutuksen sisältö vaihtelee kunnittain. Useimmiten siihen kuuluu joko suomen tai ruotsin kielen opiskelu kunnan järjestämällä kielikursseilla sekä ainakin yksi suomalaiseen yhteiskuntaan ja työelämään valmentava kurssi. Kielikurssien lisäksi tarjolla voi käytössä olevista resursseista riippuen olla esimerkiksi ammatinvalinnan ja urasuunnittelun ohjausta, työharjoittelua alle 25-vuotiaille ammattitaidottomille, työvoimavalmennusta 25 vuotta täyttäneille tai ammatillisen tutkinnon suorittaneille, työvoimapolitiittista aikuiskoulutusta – esimerkiksi ammatillista (täydennys)koulutusta – ja kuntoutusta. Näistä räätälöidään mielekäs kokonaisuus muuttajan yksilöllisten tarpeiden mukaan. Kotoutumiskoulutuksesta vastaa työ- ja elinkeinotoimisto



yhteistyössä kunnan ja alueen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen (ELY, ent. työvoima- ja elinkeinokeskus) kanssa. (Työministeriö 2011.)

Kurdi-informanteista yhdeksän kertoi tehneensä kotoutumissuunnitelman. He sanoivat saaneensa tietoa oikeudestaan suunnitelmaan ja sen sisällöstä maahanmuuttoviranomaisilta (Maahanmuuttovirastosta, ulkomaalaistoimistosta ja vastaanottokeskuksen henkilökunnalta tai työ- ja elinkeinotoimiston maahanmuuttoon erikoistuneelta virkailijalta). Sosiaaliviranomaisten kanssa kotoutumissuunnitelmasta ei ollut puhuttu. Haastatelluille oli kerrottu kotoutumissuunnitelman sisältävän myös sopimuksen työllistymistä edistävästä toimenpiteistä. Monet sanoivat tuolloin kuvitelleensa tämän tarkoittavan sitä, että viranomaiset sitoutuvat etsimään heille työtä. Seuraava lainaus kuvaa hyvin tämän väärinkäsityksen aiheuttamaa pettymystä.

*Ajattelin, että se tarkoittaa että he (työvoimaneuvojat) auttaa hankkimaan mulle työpaikan – – että he etsii kun löytää sopivan. Mutta ei, mun piti itse tehdä kaikki, kysyä voinko tulla harjoitteluun ja töihin – – soitin ainakin kymmeneen eri paikkaan. – – se oli vaikeaa, koska en osannut kunnolla kielen. He (työnantajat) heti kuuli että olen ulkomaalainen – – ja sanoi sorry, et voi tulla meille. – – enkä mä edes tiennyt kaikki ne paikat, jonne olisin voinut soittaa. (Pelek)*

Venäläisistä informanteista kotoutumissuunnitelma oli ollut vain kahdella. Suurin osa venäläisistä kertoi jääneensä suunnitelman ulkopuolelle, koska he eivät olleet saaneet viranomaisilta sitä koskevaa tietoa eivätkä tulleet kysyneeksi.

*Musta tuntuu, että kukaan (venäläisistä tuttavistani) ei tiennyt siitä mitään, että semmoinen on olemassa. – – katsos silloin (vuonna 1995) ei vielä ollut niin hyvin järjestetty palveluja maahanmuuttajille. En mä tiedä oliko edes (kotikunnassani) maahanmuuttajille mitään (yksilöllisiä) suunnitelmia. (Marisha)*

*Siihen aikaan ei ollu vielä mitään kotoutumissuunnitelmia, mutta Ulkomaalaistoimistosta sain ohjeet missä kaikkialla mun piti käydä... että maistraatissa, Kelassa, työvoimatoimistossa ja sosiaalitoimistossa. Kaikki ne paikat piti käydä läpi. Mä luulin että se on suomalainen tapa. Vasta myöhemmin tajusin, ettei kaikki juokse sosiaalitoimistossa. (Oksana)*

Pakolaisina tai turvapaikan hakijoina Suomeen tulleet kurdihaastatellut olivat osallistuneet kotoutumiskoulutukseen useilla eri kursseilla. Tiedon näistä he olivat saaneet poikkeuksetta työvoimaviranomaisilta, vastaanottokeskuksessa asuessaan yleensä sosiaalityöntekijän kautta. Yleensä koulutukseen päästiin lyhyen odotusajan jälkeen, mutta joskus jonottaminen saattoi kestää useita kuukausia. Venäläisistä haastatelluista kahdeksan oli osallistunut kotoutumiskoulutukseen. He olivat hakeutuneet koulutukseen joko työvoimaneuvojan ehdotuksesta tai ottamalla yhteyttä työ- ja elinkeinotoimistoon kuultuaan asiasta tuttaviltaan. Useissa tapauksissa tietoa kotoutumiskoulutukseen osallistumisen mahdollisuudesta, kursseille hakemisesta ja niiden sisällöstä saatiin kuitenkin vasta muutaman vuoden kuluttua Suomeen muutosta. Ilman tietoa jäivät etenkin ne venäläiset informantit, jotka eivät olleet alkuvaiheessa olleet yhteydessä työ- ja elinkeinotoimistoon. Työvoimapalvelujen ulkopuolella maahan tulon jälkeen olleet olivat tuohon aikaan kotiäiteinä. Ne, joilla oli suomalainen puoliso, eivät kokeneet tarvitsevansa työviranomaisia, koska suomalainen puoliso toimi heille eräänlaisena ”työvoimaneuvojana”.

*– – enhän mä mennyt työvoimatoimistoon kun vasta vuoden päästä, ei mun tarvinnut. Mun mies hoiti leivän kotiin, hänellä oli vakituinen työ ja on edelleen. Mä olin lasten kanssa kotona, siinä oli mulle kotoutumiskurssia paljon (nauraa) – – Myöhemmin ajattelin, että se olisi ollut hyvä, jos olisin näistä tiennyt silloin – – kurssilla olisin oppinut kieltä nopeammin. (Tamara)*

Kotoutumiskoulutusta pidettiin yleisesti ottaen hyödyllisenä työelämätiedon hankinnan kannalta. ”Suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri” -tyyppisten kurssien vetäjät kertoivat yleensä ainakin perustiedot esimerkiksi työmarkkinoiden eri toimijoista. Monilla kursseilla oli käsitelty myös eri alojen työllisyystilannetta sekä harjoiteltu työnhakua vaikkapa etsimällä avoimia työpaikkoja internetistä ja kirjoittamalla ansioluetteloita ja hakemuksia. Joillain kursseilla oli puhuttu myös suomalaisten työpaikkojen käytännöistä, esimerkiksi kahviloista, sekä suomalaisten suhtautumisesta työntekoon.

Kritiikkiä sai kouluttajien tapa puhua liian nopeasti ja käyttää vaikeita sanoja. Myös ryhmien sisäinen heterogeenisuus koettiin haittana. Samalla kurssilla oli usein kielitaidoltaan ja elämäntilanteeltaan toisistaan merkittävästi poikkeavia opiskelijoita, minkä vuoksi kauemmin maassa olleet ja kotoutumisprosessissaan pidemmälle ehtineet usein turhautuivat.

*Alussa en ymmärtänyt melkein mitään – – hän (kurssin opettaja) puhui niin nopeasti. Kysyin mun kaverilta, mitä semmoinen ja semmoinen sana oikein tarkoitti, mutta hänkään ei tiennyt. – – Se oli tosi vaikeaa – – semmoiset asiat (työelämän perustiedot) pitäisi oppia omalla äidinkielellä. (Layila)*

Kotoutumiskoulutuksen arviointi- ja kehittämistutkimuksessa on kiinnitetty huomiota koko kotoutumiskoulutusjärjestelmän sekavuuteen ja hallinnolliseen sekä terminologiseen monimutkaisuuteen. Koulutuksen toimeenpanossa ovat korostuneet kurssitarjonnan epätasaisuus, alueelliset erot sekä puutteellinen ohjaus ja tiedonkulku. (Uusikylä et al. 2005, 74–76.) Tutkimukseni aineisto tukee osittain näitä havaintoja. Haastatellut kritisoivat sitä, etteivät olleet saaneet riittävästi tietoa eri kursseista, niille hakeutumisesta ja niiden sisällöstä. Eri organisaatioihin ja yksikköihin hajautettu järjestelmä lukuisine toimintoineen tuntui heistä mahdottomalta hahmottaa – eikä vähiten vaikean terminologian takia. Kurssien sisältökään ei aina vastannut informanttien tiedontarpeita. Sen sijaan toisiaan vastaavien kurssien sisällöllistä epätasaisuutta tai kurssitarjonnan alueellista vaihtelevuutta he eivät pitäneet ongelmana.

Kotoutumissuunnitelman kattavan ajanjakson jälkeen työnhakukursseille tai -ryhmiin oli osallistunut viisi informanttia. Yhdessä ryhmässä oli ollut mukana myös suomalaisia. Kokemukset ryhmistä oli poikkeuksetta olleet erittäin positiivisia. Haastatellut kertoivat oppineensa niissä paljon työelämään liittyvistä aiheista, joita kotoutumiskursseilla oli vain sivuttu tai joita ei niillä ollut käsitelty lainkaan. Tällaisia teemoja olivat esimerkiksi työehtosopimukset ja työsopimuksen tekeminen. Martinheikki-Kokon ja kumppaneiden (2003, 53–55) tutkimuksen mukaan työnhakuklubit tarjoavat maahanmuuttajille tiedonsaannin ohella myös voimaannuttavan, vertaistukeen perustuvan yhteisön sekä mahdollisuuden työelämään siirtymistä helpottavien verkostojen rakentamiseen yhdessä työvoimaneuvojan kanssa.

Ammatilliseen työvoimapolitiittiseen aikuiskoulutukseen oli hakeutunut viisi kurdia ja yhdeksän venäläistä. Suurin osa heistä oli suorittanut yhden tai useampia ammattitaitoaan täydentäviä kursseja, mutta kaksi kurdia ja kolme venäläistä oli kouluttautunut täysin uudelle alalle Suomessa. Usein idea ammatin vaihtamisesta oli

tullut työvoimahallinnon edustajalta siinä vaiheessa, kun omalta alalta ei yrityksistä huolimatta ollut löytynyt töitä. Myös kotoutumiskurssien (lähinnä kielikurssien) opettajat) olivat ehdottaneet sellaisia tehtäviä ja aloja, joiden työllistymismahdollisuuksia he pitivät hyvinä. Vain kolme informanttia sanoi tehneensä aloitteen uudelle alalle hakeutumiseksi.

Työvoimaneuvojat ja kotoutumiskouluttajat suosittelivat informanteille erityisesti palvelu- ja terveydenhuoltoalaa. Myyjä, kampaaja, sairaanhoitaja ja lähihoitaja olivat haastatteluissa toistuneet ammattinimikkeet. Tämän lisäksi etenkin kurdinaisille oli tarjottu vaihtoehdoksi oman yrityksen perustamista. Ehdotukset saivat vastakaikua. Jokaista edellä mainittua ammattia ryhdyttiin opiskelemaan harkinnan jälkeen. Yrittäjäksi hakeutui yksi informanteista.

Ammattirakenne on Suomessa sukupuolen mukaan eriytynyt ja työvoima keskittyy oman sukupuolen suosimiin ammatteihin (Melkas 2004; Naiset ja miehet Suomessa 2005). Tämä eriytyminen alkaa jo koulutusvalintoja tehtäessä ja jatkuu työmarkkinoilla aina yksittäisten työtehtävien tasolle. Seurauksena on useita ongelmia: yksilön valinnanmahdollisuuksien puute, työmarkkinoiden joustamattomuus ja työntekijöiden koko potentiaalin käyttämättä jääminen. Ammatillisen horisontaalisen eriytymisen lisäksi suomalaiselle työelämälle on tyypillistä hierarkkinen eli vertikaalinen eriytyminen, sillä miehet toimivat johtotehtävissä huomattavasti naisia useammin. Lisäksi nais- ja miesjohtajat toimivat eri aloilla. (Naiset ja miehet Suomessa 2005, 99–106.)

Myös yrittäjien toimialat ovat eriytyneet nais- ja miesaloihin. Naiset ovat hakeutuneet yrittäjiksi pääasiassa henkilökohtaisiin palveluihin keskittyvillä aloilla, vähittäismyynnissä sekä hotelli- ja ravintola-alalla, miehet taas ovat keskittyneet pienteollisuuteen, rakentamiseen ja kuljetustoimeen (Kovalainen 1993, 143–153). Työelämän sukupuolistavat käytännöt ja työkulttuurit takaavat sen, että työntekijät ammattia vaihtaessaankin useimmiten pysyvät työmarkkinoiden eri osa-alueella sukupuolensa mukaan (Kolehmainen 1999, 244).

Haastatteluaineistossa onkin havaittavissa myös ”kotouttaminen” suomalaiseen, sukupuolen mukaan eriytyneeseen työelämään. Heikosti palkatuilla ja usein vähäisempää arvostusta nauttivilla ”naisaloilla” (esim. siivousala) työllisyystilanne on usein parempi kuin ”miesaloilla”, minkä vuoksi informanteille oli suositeltu näitä. Toisaalta maahanmuuttajamiehiäkin on suhteellisen helppo houkutella näille aloille suomalaisten miesten hakeutuessa ”parempiin” töihin. Sukupuoleen perustuva työmarkkinoiden eriytyminen onkin saanut rinnakkaisilmioikseen työntekijöiden etniseen taustaan perustuvan lohkoutumisen (Forsander 2002, 34–38). Eniten tietoa ammatillisen aikuiskoulutuksen yksityiskohdista (esim. opintojen vastaavuuksista ja näyttökokeesta) saivat ne informantit, jotka olivat voineet keskustella asiasta työvoimatoimiston henkilökunnan kanssa useammin kuin kerran.

Haastatellut hämmästelivät sitä, että olivat saaneet ammatillisen koulutuksen kursseilla suhteellisen vähän työelämään yleisemmin liittyvää tietoa. Opetus oli keskittynyt ammatin sisällölliseen hallintaan, ja esimerkiksi työelämän lainsäädäntöä käsiteltiin vain pintapuolisesti. Ne informanteista, jotka osallistuivat ammatilliseen koulutukseen kantasuomalaisten opiskelijoiden kanssa, toivat esiin työelämän käytäntöjen ja pelisääntöjen esittelyn puutteet useammin kuin ne, joiden kursseilla oli ainoastaan maahanmuuttajia. Toisaalta yrittäjäkursseille osallistuneet kolme haastateltua olivat erittäin tyytyväisiä saamaansa tietoon.

*Ei puhuttu paljon... sanottiin kyllä että työsopimus pitää tehdä heti. – – mutta just vaikka meidän alan sopimuksesta kuulin vasta työkavereilta. (Tamara)*

*Se kurssi oli hyvä mutta ei siellä paljon puhuttu työelämästä... enkä mä kysynyt. (Pelek)*

*Siellä (työvoimatoimiston yrittäjäkurssilla) opin aivan kaikki, mitä alussa tarvitsee kun alkaa firman. – – paras oli se kun sain Ensimetrin osoitteen. Siellä he neuvoa ihan mitä vain yrittäjä haluaa tietää. (Ferzenda)*

Oppisopimuksella voi opiskella kaikkiin ammatillisiin tutkintoihin. Se perustuu työnantajan ja opiskelijan väliseen määräaikaan työsopimukseen, jossa keskeistä on ammattiin kouluttautuminen työpaikalla henkilökohtaisen opiskeluohjelman mukaan. Se voi olla luonteeltaan myös valmistavaa koulutusta näyttötutkintona suoritettaviin ammatillisiin perustutkintoihin tai erikoisammattitutkintoihin. Työpaikalla annettava koulutusta täydennetään tietopuolisella koulutuksella ammatillisissa oppilaitoksissa tai aikuiskoulutuskeskuksissa.

Oppisopimuskoulutuksessa oli ollut kolme kurdia ja viisi venäläistä. Lisäksi kuusi informanttia kertoi jossain vaiheessa harkinneensa oppisopimusta yhtenä vaihtoehtona kouluttautua uudelle alalle. Oppisopimuskoulutuksen ongelmana haastateltujen mielestä oli sopivan työpaikan löytäminen. Työnantajat suhtautuivat heidän kokemuksensa mukaan varautuneesti ulkomaalaisiin kyselijöihin. Informantit kertoivat saaneensa työelämä tietoa oppisopimuskoulutuksen puitteissa hyvin vaihtelevasti. Parhaimmassa asemassa olivat ne, jotka saivat teoriaopetusta, joiden työnantaja noudatti velvollisuuksiaan sopijaosapuolena ja oli myös aidosti kiinnostunut työpaikan muuttamisesta monikulttuuriseksi.

*Musta tuntui et hän (työnantaja) ei edes tiennyt että hänen pitää kertoa (työelämän pelisäännöistä oppikoulutuksen puitteissa). Tai sitten hän ei vaan yhtään välittänyt. (Irina)*

Yksi haastatelluista kertoi olleensa oppisopimuksella miehensä perustamassa etnisessä ravintolassa ja toinen sukulaistensa ylläpitämässä lahjatavaraliikkeessä. Sen lisäksi, etteivät he olleet saaneet työelämä tietoa, he olivat kokeneet kaksoisroolinsa yhtäältä perheenjäsenenä ja toisaalta koulutettavana työntekijänä ristiriitaiseksi.

*Ihan oikeasti. Mä haluan palkkaa pomolta, en mun mieheltä (nauraa). Me sovimme, että Suomessa meillä on oma tili mutta nyt hän taas maksaa mulle että pääsen kauppaan. (Xanimsa)*

Kahden haastatellun ammatilliseen koulutukseen kuului näyttötutkinto oppisopimustyöpaikalla. Toinen heistä harkitsi aluksi sen suorittamista suoraan ilman oppisopimusjaksoa mutta luopui ajatuksestaan arvellen, että pelkän tutkinnon suorittaminen heikentäisi hänen työllistymismahdollisuuksiaan.

### **6.2.2 Työelämävalmennus ja tuettu työllistyminen**

Kotoutumissuunnitelmaan kuuluu myös yksilöllisesti räätälöityjä työmarkkinatoimenpiteitä eli työharjoittelua, työvalmennusta ja työkokeilua. Näihin työtön, työnhakijaksi ilmoittautunut maahanmuuttaja on oikeutettu samoin ehdoin kuin kantaväestönkin edustajat. Työharjoittelu on tarkoitettu alle 25-vuotiaille ammatillista koulutusta vailla oleville henkilöille, jotka kuuluvat työmarkkinatukijärjestelmän piiriin.

Työelämävalmennukseen voi hakeutua 25 vuotta täyttänyt tai ammatillisen koulutuksen suorittanut henkilö, joka ei ole työsuhteessa. Sen tarkoituksena on edistää työhönsijoittumista sekä parantaa ammattitaitoa työpaikalla tapahtuvan harjoittelun avulla. Kyseessä ei siis ole varsinainen työsuhde. Työ- ja elinkeinotoimisto hankkii työelämävalmennuspaikan, mutta sen voi hankkia myös osallistuja itse. Työelämävalmennuksesta tehdään kirjallinen sopimus, jonka allekirjoittavat osallistuja, työ- ja elinkeinotoimiston edustaja ja työnantaja tai tämän edustaja ja mahdollinen työelämävalmentaja. Sopimuksessa määritellään mm. valmennuksen ajankohta ja kesto (päivittäinen, viikoittainen ja kokonaiskesto) sekä yksilöidyt työtehtävät kuvauksineen. Vaikka valmennusajalta ei makseta palkkaa, Kela maksaa osallistujalle työelämävalmennuksen aikana työttömyyskassasta haettavaa työttömyysetuutta. Se voi olla työmarkkina- tai kotoutumistukea, peruspäivärahaa tai ansiosidonnaista päivärahaa sekä tietyin edellytyksin ylläpitokorvausta. Työ- ja elinkeinotoimisto antaa maksajalle valmennuksesta työvoimapolitiittisen lausunnon, jonka perusteella etuudet maksetaan. Työkokeilussa työpaikalla selvitetään asiakkaan soveltuvuutta työhön tai ammattiin ja kartoitetaan koulutus- ja työvaihtoehtoja. Työkokeilu voidaan järjestää esimerkiksi valtion virastossa, kunnan tai kuntayhtymän tehtävissä, yhteisön tai säätiön työtehtävissä tai yrityksessä. Työkokeiluun osallistuva ei ole työsuhteessa työkokeilupaikan järjestäjään eikä työ- ja elinkeinotoimistoon. Työkokeilusta työpaikalla tehdään aina kirjallinen sopimus. (Työministeriö 2011.)

Kukaan informanteista ei ollut osallistunut nuorille tarkoitettuun työharjoitteluun eikä myöskään työkokeiluun. Sen sijaan kuusi kurdia ja kolme venäläistä oli osallistunut työelämävalmennukseen omalla alallaan, usein täydennyskoulutuksen tai uuteen ammattiin kouluttautumisen yhteydessä. Kaksi kurdia ja yksi venäläinen kertoi olleensa työelämävalmennuksessa jollain muulla kuin omalla alallaan. Työelämävalmennukseen hakeuduttiin joko työvoimaneuvojan tai ammatillisten opettajien ehdotuksesta koulutuksen jälkeen. Monet informantit kokivat hankalaksi sen, että joutuivat etsimään ”harjoittelupaikkansa” itse. Yhteydenotot työnantajiin eivät tuottaneet heti haluttua tulosta yhdenkään kohdalla. Muutamat haastatellut olivat soittaneet jopa yhdeksään työpaikkaan ja saaneet kielteisen vastauksen.

*Olin ihan masentunut, kun he aina vain sanoivat ”valitettavasti emme voi ottaa teitä”. – – ei he varmaan tarkkaan selittänyt miksi he ei ota, en muista ihan. Voi olla se, kun he kuuli et ahaa hän on ulkomaalainen. (Quasid)*

*(Vasta myöhemmin) sain tietää, että oikeastaan opettajan piti etsiä meille harjoittelupaikka. – – tai voi pyytää työvoimatoimiston virkailija hakee ne. Silloin en tiennyt, vaan soitin itse. Kaikki sanoivat meillä ei ole resurssit, soita myöhemmin uudestaan – – kunnes olin aivan masentunut. En uskonut että he tarkoittivat totta. Luulen, että se oli siksi kun he kuulivat nimeni. (Alina)*

Työnantajan lopulta löydyttyä tämän kanssa suunniteltiin valmennusjakson sisältöä ja aikatauluja. Neuvotteluissa oli usein mukana myös työvoimatoimiston edustaja. Haastateltujen kertomuksista ilmenee, että suunnitelmien tarkkuus vaihteli huomattavasti. Jotkut työnantajat selvästi sitoutuivat valmennukseen enemmän kuin toiset. Tämä näkyi esimerkiksi tavoitteiden nimeämisen ja aikataulujen tarkkuutena. Monille näytti olevan epäselvää, kuinka maahanmuuttajataustaisen valmennettavan työhön perehdyttäminen eroaisi kantasuomalaisten kanssa toimimisesta. Erityisesti uuden valmennettavan kielellinen selviäminen huolestutti heitä. Muutamat työnantajat jopa vaativat nähtäväkseen virallisen kielitutkintotodistuksen kielitaidon riittävydestä vakuuttuakseen.

*Se oli, miten sanotaan – – niin, nöyryyttävää. Ja hän (työntaja) puhui koko ajan työtoimiston naiselle, ei mulle. Hän ei edes katsonut mua. Mun oli pakko sanoa jotain, jotain vaan et hän katsoo ja tajuaa et mäkin olin siinä huoneessa. (Babet)*

*Ihmettelin miksi hän sanoo hänen pitää soittaa poliisille ennen (sopimuksen allekirjoittamista), hän sanoi hän ei suostu ilman. – – sitten hän soitti, se oli ehkä kolme päivää (myöhemmin). Hän sanoi sori ei voi ottaa vielä töihin kun hän ei saa mun rikostiedot. – – eikä hän selittänyt, miksi hänen pitää saada se. (Sabat)*

Päiväkodin laitoshuoltajaksi hakeutuneen Sabatin työelämävalmennusjakson alku viivästyti työnantajan ja viranomaisten välisen tietokatkoksen vuoksi. Lain mukaan työnantajan on selvitettävä lasten kanssa työskentelevien henkilöiden rikostausta. Työntaja ei ollut tietoinen siitä, että maahanmuuttajien rikosrekisteriote pyydetään TE-toimiston maahanmuutto-osastolta. Poliisilaitoksen henkilökunta kieltäytyi antamasta yksityissuojan piiriin kuuluvaa tietoa puhelimitse, jolloin työnantaja pyysi Sabatia hankkimaan paperin itse. Tehtävä tuntui vastenmieliseltä turvapaikanhakijana tulleesta naisesta, jolla oli vielä tuoreessa muistissaan useita tunteja kestäneet maahantulokuulustelut Ulkomaalaisvirastossa.

*Mä menin poliisiasemalle. – – lopulta sain todistuksen. – – (Myöhemmin) kuulin, että se on pomo joka täytyy hankkia kaikki paperit. – – Mun työkaveri päiväkodissa kertoi.*

Kokemukset työelämävalmennuksesta poikkesivat toisistaan. Osa informanteista oli valmennusjaksoon tai -jaksoihin erittäin tyytyväisiä, kun taas toiset kertoivat pettyneensä niiden sisältöön. Valmennuksen ajateltiin takaavan työllistymisen harjoittelupaikkaan, mutta näin ei käynyt yhdenkään haastatellun kohdalla. Kritiikkiä sai myös ohjauksen puutteellisuus. Vaikka kaikille haastatetuille oli osoitettu työtovereiden joukosta henkilökohtainen opastaja, ei tämä läheskään aina hoitanut velvollisuuttaan kuten informantit olivat odottaneet.

*Hän vain näytti, missä mun työpiste on ja kertoi tietokoneen salasanan. Minun piti kysyä toisilta, mitä oli minun tarkoitus tehdä. – – ja heiltä sain myös tietää ne ohjelmat, joita käytettiin. Mutta minä en osannut käyttää, siinä oli se ongelma! (Ludmila)*

Vaikka kukaan informanteista ei työllistynytkään edes määräaikaaisesti työvalmennuspaikkaansa normaalia palkkaa saaviksi veronmaksajiksi, osa informanteista jäi tai palasi sinne joksikin aikaa töihin palkkatuella. TE-toimistot myöntävät harkintansa mukaan palkkatukea työnantajalle, joka palkkaa avoimien työmarkkinoiden ulkopuolelle jääneen tai koulutukseen sijoittumattoman työntekijän. Palkkatuetun työn tulee parantaa tuetusti työllistyneen asemaa avoimilla työmarkkinoilla lisäämällä hänen ammattitaitoaan. Tuen saamiselle on useita edellytyksiä (mm. työvoiman rekrytoimisen mahdollisuus normaalimenettelyllä sekä lomautukset ja irtisanomiset vastaavista tehtävistä tuotannollisista tai taloudellisista syistä palkkatukihakemuksen jättämistä edeltäneen vuoden aikana). Tukea maksetaan työnantajalle korkeintaan 10 kuukauden ajalta, minkä jälkeen sitä voi hakea uudestaan. (Työministeriö 2011.)

Palkkatuella oli työllistynyt kurdeista kaksi ja venäläisistä kuusi informanttia. Tuetun työjakson päättymistä seurasi poikkeuksetta työttömyys. Yhdelle informantille tarjottiin lyhyt sijaisuus noin kuukauden kuluttua, mutta muut joutuivat odottamaan uuden tukityöpaikan löytymistä tai TE-toimiston päätöstä palkkatuen myöntämisestä uudestaan samalle työnantajalle. Kolme haastatelluista kertoi työllistyneensä tuetusti

kahdesti samalle työnantajalle. He pitivät sitä sekä myönteisenä että kielteisenä asiana tulevaisuutensa kannalta.

*Pidin kovasti olla työssä kirpputorilla, siellä oli ystävälliset työkaverit ja asiakkaat – ja se oli lähellä kotiani. – se (työ) oli hiukan yksitoikkoinen, mutta en silloin kaivannut muuta. – Työvoimatoimistossa sanottiin, että miksen hae toiseen paikkaan, että saan enemmän työkokemusta. Mutta minä olin tyytyväinen niin. – Myöhemmin ajattelin, että he ovat oikeassa, en opi mitään uutta siellä eikä se auta minua eteenpäin. (Anna)*

*– olihan siinä se, että oli tekemistä päivisin, ettei mun tarvinnut istua kotona. Mut ei siitä mulle mitään hyötyä (työllistymisen kannalta) ollut – sen jälkeen olin taas työttömänä. En päässyt töihin sinne (tukityöpaikkaan) enkä muualle. (Bela)*

*Sen (tukityöjakson) jälkeen he ei jatkaneet mun työsopimusta, vaan sanoivat: ”Tervetuloa työelämävalmennukseen tai vapaaehtoiseksi.” Siellä oli muitakin – töissä ilman palkkaa. Ensin he antoi töitä palkkatuella – ja sitten samaa työtä teki ilmaiseksi. (Ludmila)*

Palkkatukeen ja tuettuun työllistymiseen liittyvien käytäntöjen monimutkaisuus ja terminologia hämmensivät haastateltuja. Kaikki yksityiskohdat eivät aina selvinneet työjakson aikana tai sen jälkeenkään. Tiedon puute ilmeni esimerkiksi kykenemättömyytenä vastata kysymykseen rahoituksen käytännön järjestelyistä ja työntekijän matkakorvausten hakematta jättämisestä.

*Saraleena: Olitko siellä työllistämistuella vai maksettiinko sinulle palkkaa ihan normaalisti? Quasid: Palkkatyötä... joo työllistämistuella. Työvoimatoimisto maksaa... eikun Kela maksaa työnantajalle ja he... en minä tiedä. Työvoimatoimisto ja kaikki järjestävät. En tiedä. Palkkatuki... kyllä työvoimatoimisto on sen järjestäjä mutta en ole varma maksoiko he mun palkankin.*

*Silloin en tiennyt, että mun pomo (oppisopimustyönantaja) oli hakenut palkkatukea. Luulin ettei hän saa mitään korvausta, että hän joutuu vain maksamaan minulle opettamisesta. – Ajattelin että hän todella haluaa auttaa, ja tein enemmän töitä kuin muut. (Nadesha)*

*Kuulin tästä (palkkatukisetelistä) opettajalta. (Hän) sanoi että sen saa työkkäristä – ja se kannattaa näyttää kun menee hakemaan työtä. Mutta hän ei kertonut että kaikki työnantajat ei ajattele niin. He ajattelee että sinussa on jotain vikaa, kun tarvitset semmoisen. (Svetlana)*

Monet tuetusti työllistyneet kertoivat, etteivät olleet saaneet tietoa oikeudestaan hakea avustusta päivittäisen työmatkansa kuluihin. Muutenkin työmatkojen korvaukseen liittyvät asiat, esimerkiksi työmatkakulujen vähennyskelpoisuus verotuksessa oli monelle jäänyt epäselväksi.

*(Jälkeenpäin) sain tietää, että olisin voinut hakea matkarahan. – yks venäläinen tuttu kertoi. Hän oli tehnyt niin monta kertaa. (Tamara)*

*Sitten kysyin johtajalta maksaako he mun bussiliput. Hän sanoi mä voin hakea avustuksen työtoimistolta. – Siellä mulle sanottiin et ei he anna, et pitää hakea ennen kuin alkaa työt. Kukaan ei ollut sanonut mulle siitä mitään. (Alina)*

Yksi haastatelluista oli jopa saanut karenssia yrittäessään hakea samasta paikasta töitä ensin ilman palkkatukiseteliä ja sitten tukisetelillä varustautuneena. Työnantaja oli tiedustellut hänen palkkatoivomustaan ensimmäisessä haastattelussa ja oli jo suullisesti suostunut työllistämään hänet. Informantti kuitenkin soitti seuraavana päivänä kertoakseen palkkatukisetelistään. Saatuaan tietää mahdollisuudesta tuettuun palkkaamiseen työnantaja otti yhteyttä TE-toimistoon neuvotellakseen työllistämisen ehdoista. Lopputuloksena oli, ettei informantti saanutkaan työpaikkaa vaan kuukauden pituisen karenssin. Syynä tähän oli se, ettei hän ollut ottanut työtä vastaan heti.

Hämäläinen ja Tuomala (2006) seurasivat neljän vuoden ajan vuonna 1998 aloitettujen työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikuttavuutta. Ammatillinen työvoimakoulutus, oppisopimuskoulutus ja tukityöllistäminen yksityiselle sektorille ovat tehokkaimpia työvoimapolitiittisia toimenpiteitä kaikissa työttömyyden vaiheissa. Sen sijaan valmentava työvoimakoulutus ja julkisen sektorin tukityöllistäminen toimivat paremmin ptkäaikaistyöttömien kohdalla (emt., 167–169).

Tämän tutkimuksen informanttien tapauksessa työvoimapolitiittiset toimenpiteet jäivät usein vaikutukseltaan vähäisiksi. Haastateltujen työelämähistoria Suomessa koostui usein toisiaan seuranneista koulutus- ja valmennusjaksoista, jotka parhaimmillaankin antoivat katteettomia toiveita pysyvän työpaikan löytämisestä. Erityisesti venäläistaustaiset naiset kokivat joutuneensa tukityöllistämisen ja erilaisten määräaikaisten työllistämismuotojen pätkätöiden vuoristorataan. Heillä oli saattanut olla viiden viime vuoden aikana jopa kymmenen erilaista harjoittelu- ja tukityötä, joiden välissä he olivat käyneet kurseja ja/tai olleet työttöminä. Monet ilmaisivat turhautumisensa toivon ja pettymyksen noidankehään, joka lopulta näivettää kiinnostuksen hankkia työelämää koskevaa tietoa ja hakea työtä. Muutamat haastatelluista olivat taloudellisesti marginalisoituneet elämään sosiaali- ja työttömyysturvan varassa. Psykkinen sopeutuminen työttömyyteen heikensi myös osaltaan työnhakumotivaatiota ja halukkuutta hankkia työelämä tietoa (vrt. Pietiläinen 2005). Muutamat haastatelluista esittivätkin vaatimuksen tukityöjärjestelmän muuttamisesta työnhakijoiden tarpeita paremmin vastaavaksi.

*Pitäis ymmärtää, et maahanmuuttajat ei kaikki oo samanlaisia. Meillä on eri osaaminen ja koulutus – ja työkokemusta joillakin on enemmän ja joillakin vähemmän. Nyt vaan laitetaan kaikki samoille kurseille. – Se (kotoutumissuunnitelma) on hyvä asia, mutta ei siitä ole hyötyä kaikille samalla tavalla. Pitäis olla enemmän mahdollista valita.* (Tatjana)

### **6.3 Työnhakuun liittyvä tiedonhankinta ja tiedon jakaminen**

Valtaosa maahanmuuttajanaaisista suuntautuu aktiivisesti työmarkkinoille, useimmiten ainakin perusasteen koulutuksen saaneena ja monen vuoden työkokemuksella (Joronen 2007, 296). Koulutetuimpia ovat entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneet naiset, joilla on muita yleisemmin kotimaassa suoritettu korkeakoulututkinto tai kaksikin. He ovat ryhmänä korkeammin koulutettuja kuin suomalaiset keskimäärin. (Forsander 2003; Pöllänen 2005.) Silti maahanmuuttajanaisten työllisyysasteet kaikissa etnisissä ryhmissä ja koulutustasoilla ovat alhaiset. Sekä korkeakoulututkinnon suorittaneet että vähemmän opiskelleet naiset törmäävät työnhaussa samoihin vaikeuksiin. Työllistymistä hankaloittavat kielitaidon puute sekä työnantajien ennakkoluuloiset asenteet ulkomaalaistaustaisten rekrytointiin. (Forsander et al. 2004.)



Toisin kuin usein ajatellaan, myös monet pakolaisina ja turvapaikanhakijoina Suomeen muuttaneet naiset hakeutuvat työmarkkinoille suhteellisen varhaisessa vaiheessa maahantulon jälkeen. Ekberg-Kontulan (2000) haastattelemat somalinaiset kertoivat etsivänsä työtä, koska halusivat tulla osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Myös pienten lasten äidit toivoivat löytävänsä osa-aikatyötä, ettei heidän tarvitsisi viettää koko päivää kotona. Työttömyydessä pelottavinta olikin juuri sosiaalisen elämän surkastuminen ja erillisyyden tunne kotoutumisprosessin jäädessä kesken. (Emt. 49–53.)

Myös käsillä olevan tutkimuksen informantit olivat maahantulon syystä ja koulutustaustastaan riippumatta etsineet aktiivisesti töitä. Avoimia työpaikkoja sekä niihin hakemista koskevaa tiedonhankintaa ja tiedon jakamista luonnehtivat samat piirteet kuin muitakin tutkimuksessani tarkasteltuja työelämätiedon osa-alueita. Haastatellut rakensivat henkilökohtaisia tietokäytäntöjä pitkälti samoilla strategioilla. Poikkeuksena on tiedonhankinnan delegointi toiselle, mikä oli harvinaisempaa kuin muissa yhteyksissä.

Työnhakuteema innosti monia haastateltuja tuomaan julki ajatuksiaan ja kokemuksiaan valtaväestön heihin kohdistamista ennakkoluuloista ja syrjinnästä. On merkille pantavaa, että kahta lukuun ottamatta kaikki heistä muistivat useitakin rasisisiksi mieltämiään, työelämään liittyviä tilanteita. Näissä valtaväestön edustaja (useimmiten työnantaja) käyttäytyi tavalla, jonka informantit tulkitsivat ilmaisevan heidän etniseen taustaansa perustuvaa syrjintää.

### **6.3.1 Avoimet työpaikat ja niihin hakeminen**

Työpaikan etsintään ryhdyttiin yleensä melko pian Suomeen muuton, valmentavan koulutuksen ja siihen mahdollisesti liittyvän työelämään tutustumisen jälkeen. Ne haastatelluista, jotka eivät olleet osallistuneet kotoutumiskoulutukseen, olivat usein aloittaneet työn etsimisen jo ennen muuttoa tai pian sen jälkeen. Puutteellinen kielitaito sekä työnantajien ennakkoluulot muodostivat haastateltujen mielestä suurimmat esteet heidän työllistymiselleen. Haettuaan intensiivisesti töitä useiden kuukausien ajan ilman toivottua tulosta monet kertoivat luovuttaneensa hetkeksi psyykkisten voimien ehtyessä. Tällöin lähipiirin tuki koettiin välttämättömäksi toivon säilymiselle ja työnhaun jatkamiselle.

Vaikka työnhaku oli motivoitunutta, mitä tahansa työtä ei haluttu ottaa vastaan. Varsinkin venäläiset informantit etsivät heti ensisijaisesti koulutustaan vastaavaa työtä. Esimerkiksi siivousalaa, joka näyttäytyy suomen alkeita opettelevalle maahanmuuttajalle helppona ja hyvin työllistävänä vaihtoehtona, pidettiin ”hätävarana” ellei muuta työtä löytyisi. Haastateltujen tuttavapiirissä oli varoittavia esimerkkejä siivousalalle hakeutumisesta. Kyseessä oli sisääntuloammatti, jossa työehdot, uralla eteneminen ja mahdollisuudet kielitaidon kartuttamiseen ovat huonot ja jossa hankitusta työkokemuksesta ei ollut hyötyä haettaessa töitä omalta ammattialalta. Lähes kaikki haastatellut kertoivat tuntevansa jonkun Suomeen muuttaneen, joka oli jo vuosia tehnyt pätkätöitä siivoojana alanvaihdosta haaveillen.

Tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta saatiin ennen muuttoa ja heti sen jälkeen ensisijaisesti oman etnisen ryhmän edustajilta eli sukulaisilta ja tuttavilta, jotka asuivat tai olivat asuneet Suomessa. Heiltä saatiin tietoa myös eri ammattialoilla vallitsevasta työllisyystilanteesta, tulevaisuudennäkymistä ja yksittäisistä työpaikoista. Myöhemmin, kotoutumisen edetessä, tärkeimmäksi lähteeksi tulivat työvoimaviranomaiset, joilta saatiin työllistymismahdollisuuksia koskevaa tietoa aluksi pääasiassa kirjeitse.

Työministeriön logolla varustettu kirjukuori putosi postiluukusta todennäköisimmin työvoimakoulutuksen päätyttyä. Yleensä se sisälsi listan työnantajista, joilta voisi kysyä työelämävalmennus- tai oppisopimuspaikkaa. Toisinaan kirjeissä kuitenkin ilmoitettiin myös avoimien markkinoiden työpaikoista, jotka viranomaiset olivat katsoneet hakijalle sopiviksi. Kirjeen lähettäjän ja saajan näkemykset näiden kiinnostavuudesta tai sopivuudesta erosivat joskus toisistaan. Kaikkiaan kirjeitse välitettyjen työpaikkailmoitusten merkitystä työnsaannin kannalta pidettiin vähäisenä, eikä kukaan haastatelluista ollut työllistynyt tätä kautta.

*Oikein aloin nauraa, kun luin sen lapun. Ensimmäinen ajatus oli heti, että se (kirje) on mennyt väärään osoitteeseen, että se on tarkoitettu jollekin toiselle. Sitten tuli mieleen, onko se leikkiä, tekekö joku leikin mun asioista. – – Voitko kuvitella että mulle ehdotettiin työtä karaoke-emäntänä! – – luin uudestaan ja uudestaan, monta kertaa ja totta se oli, niin siinä luki. Se oli kyllä uskomatonta, mulla on akateeminen tutkinto ja olen opettanut teknisessä korkeakoulussa, ja sitten mulle sanotaan että voisit olla karaoke-emäntä! (Elena)*

*Muistan yhden kun sain kirjeen – – haettiin apulainen kukkakauppaan. Se oli hyvä työ, vakituinen ja hyvä palkka. Mutta mä en voi, olen niin allerginen. (Layila)*

*Tesoman kouluun etsittiin siivoojaa. – – mutta se, töitä oli vain kahdeksantoista tuntia viikossa. Ei se kannattanut, koska mun piti mennä bussilla ja se maksaa. Ei siitä olis jääny mulle mitään. – – Voisin mennä, jos tunteja on enemmän. Monet mun tutuista on joskus siivonnut. – – Suomessa sitä (siivoojan työtä) ei oikein arvosteta, se on raskasta ja pieni palkka. – – monet suomalaiset ajattelee et se on maahanmuuttajan työ ja mä tavallaan ymmärrän mitä he tarkoittaa. Ei tarvitse osata kieltä hyvin. En usko että moni maahanmuuttaja on vapaaehtoisesti kauan (siivoojan työssä) – mut he ajattelee se on parempi kuin olla työtön. – – mä hain myös, kun en päässyt lähihoitajakurssille. En jaksanut odottaa. Oikeasti en ollut kiinnostunut. (Oksana)*

Yllä olevat lainaukset osoittavat informanttien paitsi punninnan työhaun kannattavuutta tapauskohtaisesti myös olleen tietoisia ammattien ja ammattialojen hierarkiasta. He olivat jo oppineet, minkälaisia töitä Suomessa pidettiin tavoiteltavina ja mitkä olivat vähemmän arvostettuja. Vaikka ammattien hierarkiaa koskevan käsityksen muodostuminen ei olekaan tämän tutkimuksen fokuksessa, aineisto antaa viitteitä tämäntyyppisestäkin työelämätiedosta ja sen jakamisesta. Informantit ymmärsivät muiden tarinoita kuullessaan, mitä töitä suomalaiset karttoivat ja mihin ei muualta muuttaneidenkaan kannattanut hakea kuin pakkotilanteessa. Myös tieto vältettävistä työnantajista levisi suullisesti maahanmuuttajalta toiselle. ”Mustalle listalle” joutuneet olivat joko suorasti tai epäsuorasti kieltäytyneet rekrytoimasta muita kuin kantasuomalaisia, tai sitten työoloissa tai työpaikan menettelytavoissa oli havaittu puutteita.

Työpaikkojen tiedusteleminen työvoimatoimistosta, niiden etsiminen yhdessä virkailijan kanssa tai kysyminen virkailijalta oli hieman harvinaisempaa kuin tiedotus kirjeitse. Jotkut informantit kertoivat työvoimatoimistossa asioidessaan vältelleensä häiritsemästä liiaksi kiireisen oloista henkilökuntaa. Kuitenkin monet kokivat alkuvaiheessa epävarmuutta tiedonhankinnassa verkkolähteistä, ja yhteistyö ”asiantuntijan” kanssa koettiin mielekkääksi, vaikka sopivaa työpaikkaa ei olisi löytynytäkään. Työttömyyden pitkittyessä luottamus työvoimatoimiston henkilökunnan tiedonhankintaosaamiseen väheni ja tyytymättömyys työnvälityksen tehottomuuteen

lisääntyi. Tästä huolimatta kasvokkaistapaamisia pidettiin hyödyllisinä silloin, kun virkailija vaikutti työhönsä sitoutuneelta ja asiakkaastaan aidosti kiinnostuneelta.

*Mä menin takaisin työtoimistoon ja kysyin miten voi mennä kouluun töihin maahanmuuttajalasten (kouluavustajaksi). Hän (työvoimaneuvoja) sanoi että mun pitää mennä uusi kielikurssi, se oli kaksi kuukautta.*

T: *Vastasiko hän sun kysymykseen, että miten pääsee kouluavustajaksi?*

I: *Ei. Hän vain neuvoi että menen kurssille. Ajattelin että mun suomi on niin huono (nauraa). Menin kurssille ja sen jälkeen takaisin työtoimistoon. Ja he antoi mulle vielä enemmän kurssin.*

T: *Millasia ne kurssit oli?*

I: *Ne oli OK... Meillä ei ollut kirjoja ollenkaan. Opettaja halusi että keskustelemme... kaikesta, ruoanlaitosta ja vuodenaajoista. Hän kertoi suomalaiset tavat ja juhlat, mikä se on... juhannus... ja mitä ihmiset silloin tekee. Hän selitti meille suomalaisen kulttuurin... Että ei saa kysyä uskoko jumalaan tai paljonko on palkka... Yritän välttää nämä asiat. (Svetlana)*

Statussuhteita asiakastyössä on tutkittu laajalti mm. lääketieteen ja sosiaalityön alalla (ks. Wallis 2008 ja Fook 2002). Tutkimukset osoittavat, että asiantuntijat ylläpitävät korkeampaa asemaansa monin tavoin. Näihin kuuluvat esimerkiksi ammattijargonin käyttö arkipäiväisen kielen asemasta, etäännyttävät käytöstavat ja kehonkieli sekä asiakkaan näkökulman ohittaminen päätöksenteossa. Yllä kuvatussa tapauksessa Svetlana tulkitsee työvoimatoimiston virkailijan käyttäytymisen merkiksi hänen huonosta kielitaidostaan. Luottaessaan virkailijan ”asiantuntijuuteen” hän ei huolestu ilman vastausta jääneestä kysymyksestään ja tiedontarpeensa sivuuttamisesta. Myöhemmissä tapaamisissa hän noudattaa edelleen annettuja ohjeita pyytämättä lisätietoja kouluavustajaksi hakemisesta.

Etsittäessä avoimia työpaikkoja yhdessä työvoimaviranomaisen kanssa tiedonlähteenä käytettiin poikkeuksetta yksinomaan työministeriön www-sivuja. Muutamat haastatelluista kritisoivat sitä, ettei työvoimatoimistossa kerrottu muista työnhakua palvelevista verkkolähteistä. He olivat vasta myöhemmin kuulleet muualta, että työministeriön internetsivuilla ilmoitetaan vain osasta avoimia työpaikkoja. Informanttien tietoisuus ammattialojen keskinäisestä hierarkiasta ilmeni näissäkin tiedonhankintatilanteissa, mikä saattoi heijastua myöhemmin työnhakuun.

*Hän (virkailija) näytti mulle koneelta mitä siellä oli, mutta koskaan ei kulttuurialan, mun oma ala. – – ei mikä kiinnostaa oikeasti, missä voi myös olla kun ei osaa niin hyvin kielen – – siis ei jotain vaikka vahtimestarin tai siivoojan. (Anna)*

Yksi työhön pääsyn vaatimuksista näyttää olevan, että hakija tuntee riittävän hyvin suomalaiset työmarkkinat ja niiden edellyttämät koulutusvaatimukset. Ilman tätä tietämystä on vaikeaa arvioida realistisesti, millaista työtä omalla koulutus- ja työkokemuksella on mahdollista hakea. Alkuvaiheessa monen informantin arviot ammatillisesta osaamisestaan suhteessa haettujen työtehtävien edellyttämiin kvaalifikaatioihin eivät täysin käyneet yhteen todellisuuden kanssa.

*Ajattelin et mun tutkinnolla voi hakea sitä (avointa työpaikkaa) – – mut kävi ilmi, ettei Suomessa voi olla vain matematiikanopettaja vaan pitää olla opiskellut fysiikkaa ja myös kemiaa. (Kejal)*

Henkilölähteet ja kontaktiverkot painottuivat haastateltujen tietokäytännöissä avoimia työpaikkoja etsittäessä. Tärkeimpiä lähteitä olivat aluksi oman etnisen ryhmän edustajat,

myöhemmin suomalaiset ystävät ja tuttavat. Henkilölähteet painottuvat siis Granovetterin (1973; 1983) tapaan luokiteltuna vahvoin siteisiin. Kaikki haastatellut kertoivat jossain vaiheessa saaneensa ystäviltään tai sukulaisiltaan vinkin avoimesta työpaikasta. Työmahdollisuuksista kyseltiin näiltä useimmiten itse, sen sijaan tiedon saamisen toiselta oli satunnaisempaa. Työllistymisessä ei näistä kontakteista kuitenkaan välttämättä ollut hyötyä. 28 informantista 13 kertoi löytäneensä itselleen työpaikan vahvojen siteiden kautta. Maahanmuuttajatuttavien suurimpana puutteena pidettiin sitä, että nämä itsekkin usein vasta etsivät paikkaansa työmarkkinoilla. Hekään eivät olleet välttämättä tietoisia potentiaalisista työpaikoista tai eivät ainakaan halunneet aina jakaa tietoa oman etunsa vuoksi.

*Tässä on vähän semmoinen... et venäläiset ei auta toisiaan (nauraa). – – Ne kadehtii toisiaan. Et jos joku on löytänyt töitä, niin siitä kannattaa olla hiljaa. (Larissa)*

Tiedon jakamisesta pidättäytyminen (tiedon salaaminen) ja vastapalveluksen edellyttäminen tiedon jakamisessa tulivat haastatteluissa selvimminkin esiin juuri avoimia työpaikkoja ja työnhakua koskevissa episodeissa, joita aineistossa oli yhteensä 12. Tieto avoimesta työpaikasta jätettiin kertomatta etenkin henkilölle, joka toimi samalla alalla kuin informantti itse. Toinen strategia oli mainita asiasta vasta hakuajan umpeuduttua.

*Se on ihan luonnollista, ettei kerro vaikka toinen kysyy, koska haluaa itse saada sen (työpaikan). – – mun tuttu siltä (työelämään valmentavalta) kurssilta kerran puhui et hän halua hakea tulkiks et tiedäkö mä mistä kannattaa kysyä, eli kaupunki ei ota. Mä tiesin, että he (kaupungin tulkikeskus) kyllä etsii kurdikielen tulkki, mutta en heti sanonut, koska ajattelin itse hakea sen. – – ja sitten näin hänet (maahanmuuttajien tapaamispaikan nimi) uudestaan ja hän taas kysyi. Mä sanoin, että soita tulkikeskukseen että yritä vielä – – koska sen ei voinut enää hakea, ei ollut paljon hakijoita. (Taban)*

Suomalaisilta informantit kertoivat saaneensa enemmän hyödyllisiä vihjeitä kuin oman etnisen ryhmänsä edustajilta tai muista maista muuttaneilta. Muutamia haastatelluista kertoivat läheiseen tuttavapiiriinsä kuuluvan tai kuuluneen suomalaisen tai suomalaisia, jotka olivat useammin kuin kerran antaneet heille vinkkejä avoimista työpaikoista – tai jopa ottaneet asiakseen löytää tulijalle työpaikan. Kokemus saattoi olla hämmäntävä.

*Hän (tuttava) toi mulle kaikkia firmojen esitteitä ja sanoi oletko kysynyt sieltä ja sieltä, et heillä vois olla jotain mulle. – – se oli minusta vähän kummallista, en ymmärtänyt miksi hän teki niin. Ei niin tehdä Suomessa – – mutta olin iloinen että hän halusi auttaa. (Vana)*

Granovetteriläisittäin luonnehdittuja heikkoja suhteita edustavista, etäisemmistä tuttavuuksista oli harvemmin apua sopivien työpaikkojen löytämiseen. Näiden informantit arvelivat olevan haluttomia näkemään vaivaa puolittun takia. Monissa haastatteluissa ilmeneekin implisiittisesti eräänlaiseen kustannus-hyötijatteluun perustuva käsitys vastavuoroisuuden merkityksestä tiedon jakamisessa. Todennäköisesti juuri vastavuoroisuuden vaatimuksen vuoksi ei tiedonhankinnan delegointia käytetty ensisijaisena tiedonhankinnan strategiana avoimia työpaikkoja etsittäessä.

Verkkolähteiden merkitys avoimia työpaikkoja koskevassa tiedonhankinnassa oli usein suoraan verrannollinen Suomessa asutun ajan kanssa. Haastatteluhetkellä työttöminä olleille informanteille tärkeimmäksi tiedonlähteeksi oli muodostunut työministerön mol.fi-sivusto. Monet olivat opetelleet käyttämään sen tarjoamia palveluita, kuten CV-

nettiä ja paikkavahtia. Muina tiedonlähteinä mainittiin Talentumin interaktiivinen rekrytointipalvelu Uratie sekä korkeakoulutettujen rekrytointiin tarkoitettu Aarresaari-verkosto. Muutamat haastatelluista kertoivat etsineensä työpaikkoja myös suoraan oman alansa yritysten www-sivustoilta. Sen sijaan yksityisten henkilöstöpalveluyritysten verkkosivuja ei juurikaan käytetty tiedonhankinnassa. Syynä tähän lienee se, että haastatteluissa kuvattuna ajanjaksona ne olivat vasta vakiinnuttamassa toimintaansa Suomessa.

Kukaan informanteista ei ollut tilannut painettua sanomalehtiä, ja verkkolehtienkin työpaikkailmoituksia seurattiin vain satunnaisesti. Paikallislehden työpaikkaosastoa saatettiin vilkaista silloin tällöin esimerkiksi Kelassa tai kirjastossa muun asioinnin yhteydessä. Tällöin tiedonhankinta ei varsinaisesti kohdistunut avoimiin työpaikkoihin, vaan ilmoitukset luettiin uutisiin perehtymisen ohella.

Avoimia työpaikkoja koskevaa tiedonhankintaa on kaikkiaan tutkittu Suomessa verrattain vähän. Informaatiotutkimuksen alalla aiheen ensimmäinen empiirinen kartoitus oli Savolaisen (2007) tutkimus, joka koski työttömien, kantaväestöön kuuluvien suomalaisten näkemyksiä työnhakua palvelevista tiedonlähteistä ja tiedonhankintakanavista. Sen tuloksista ilmeni, että tiedonlähteiden hyödyllisyyttä ja käytettävyyttä koskevilla käsityksillä on tärkeä merkitys lähde- ja kanavapreferenssien muodostamisessa. Tutkimukseen osallistuneiden suosituimmat tiedonlähteet olivat 1) työvoimatoimiston tai työministeriön www-sivut, 2) sanomalehti, 3) suora yhteydenotto potentiaaliseen työnantajaan, 4) eri organisaatioiden www-sivut, 5) käynti työvoimatoimistossa, 6) ystävät ja tuttavat sekä 7) esitteet. (Emt., 73, 70.)

Muilla tieteenaloilla urauurtavia ovat olleet Jaakkolan (2000) tutkimus maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen edustajien työnhausta sekä Akhlaqin (2005) tutkimus pääkaupunkiseudulla asuvien pakistanilaisten tavoista etsiä töitä. Jaakkolan tutkimuksessa (n = 3 019) selvisi, että maahanmuuttajien tärkeimmät rekrytointiin johtavat tiedonlähteet ja tiedonhankintakanavat ovat suomalaiset ystävät (33 %) sekä työvoimatoimiston palvelut (25 %). Korkeakoulututkimuksen suorittaneet työllistyivät paremmin lehti-ilmoitusten kautta. Akhlaqin (2005, 138–141) keskeisin havainto oli, ettei laajastakaan kontaktiverkostosta ole maahanmuuttajille välttämättä hyötyä työnhaussa, elleivät he kykene vakuuttamaan usein ennakkoluuloista työntantajaa rekrytointinsa eduista. Työntantajien ennakkoluulot kohdistuvat sekä ulkomaalaisten työhönottoon yleensä että yksittäisten hakijoiden pätevyYTEEN.

Tämän tutkimuksen informanttien lähdepreferenssit avoimia työpaikkoja koskevassa tiedonhankinnassa erosivat jonkin verran yllä kuvatuista tuloksista. Tärkeimmät tiedonlähteet olivat: 1) ystävät ja tuttavat (26 mainintaa), 2) työvoimatoimiston postitse lähettämät työpaikkalistat (18), 3) käynti työvoimatoimistossa (16), 4) työministeriön mol.fi-sivusto (12), 5) sanomalehdet (8), 6) suora yhteydenotto työnantajiin (4) ja 7) internet-pohjaiset rekrytointipalvelut (3).

Lähdepreferenssierot kantaväestöön kuuluviin työnhakijoihin nähden johtunevat ainakin osittain viestintäkulttuurien erilaisuudesta. Suurin osa tämän tutkimuksen informanteista ei Suomeen muuttonsa aikoihin käyttänyt lainkaan internetiä, ja monet pitivät tiedonhankintaa sen avulla edelleen hankalana. Erityisen vaikeana pidettiin viranomaisten verkkotiedotusta. Julkishallinnon organisaatioiden tiedotusverkkosivustot eivät välttämättä avautuneet tiedollisesti useankaan vuoden maassa asumisen jälkeen. Syynä tähän ei niinkään pidetty kielitaidon puutetta vaan tiedon esittämisen tapaa; relevantin tiedon löytäminen muun informaation seasta oli joskus ylivoimaisen työlästä.

Tämän vuoksi suosittiin valmiiksi seulottua tietoa. Työvoimaviranomaisten kirjeitse lähettämät listat avoimista työpaikoista ovat luonteeltaan varsin yksiselitteisiä ja vieraskielisenkin helposti tulkittavia. Suhtautuminen niihin oli myönteistä, sillä ne merkitsivät informanteille huomioon ottamista ja nähdynsi tulemistä. Kantaväestön pitkäaikaistyöttömät saattavat pitää työpaikkalistoja velvoittavina, mutta haastattelemilleni maahanmuuttajille ne olivat tervetulleita. Oma koulutusta vastaamattomat työtehtävätkin edustavat mahdollisuutta tulla osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Toisaalta internetin käyttö on syntyjään suomalaisille luontevampaa, sillä he ovat tottuneita tšekäläiseen viranomaistiedon esittämistapaan ja osaavat seuloa vaikeaselkoisistakin teksteistä itselleen relevantin tiedon. Koska he tuntevat hallinnollisen kielen rekisterin, tämä on heille useimmiten myös helpompaa kuin muualta muuttaneelle. Sanomalehdellä on ollut perinteisesti vankka sija suomalaisessa mediamaisemassa, ja esimerkiksi lehden tilaaminen kotiin on yleisempää kuin monessa muussa maassa (Jyrkiäinen & Savisaari 2003, 65). Suomessa syntynyt todennäköisesti kokeekin (suomenkielisen) sanomalehden luonnolliseksi tiedonhankinnan kanavaksi herkemmin kuin suomea vieraana kielenään puhuva maahanmuuttaja.

Monet haastattelemistani kertoivat arastelleensa suoraa yhteydenottoa mahdolliseen työnantajaan, koska pelkäsivät tulewansa torjutuksi ulkomaalaistaustansa vuoksi. Kantaväestöön kuuluva työhakija ei joudu kantamaan ennakkoluuloisuuden taakkaa, minkä takia työnantajan henkilökohtainen lähestyminen on helpompaa. Maahanmuuttajien kontaktit suomalaisiin ystäviin ja tuttaviiin ovat useimmiten luonteeltaan työllistymisen kannalta edullisia ”heikkoja suhteita” ja siksi varteenotettava avoimia työpaikkoja koskevan tiedon lähde. Suomessa syntyneen pitkäaikaistyöttömän tuttavaverkosto rakentuu todennäköisemmin ”vahvoja suhteita” edustavista kontakteista, joista ei työnhaussa ole yhtä paljon hyötyä.

Informantit kertoivat työllistyneensä useimmiten avoimille työmarkkinoille suomalaisen tuttavan suosittelemana. Tältä osin tutkimus tukee aikaisempia (Ahlaq 2005) havaintoja henkilökohtaisen kontaktiverkoston sekä erityisesti kantaväestöön kuuluvan ”puolestapuhujan” merkityksestä maahanmuuttajien työllistymiselle. Henkilökohtaiset verkostot kasvattavat sosiaalista pääomaa, joka on säilyttänyt asemansa tärkeimpänä työllistymistä edistävänä tekijänä kantaväestökin keskuudessa (Jokisaari 2007). Työvalmennus- tai harjoittelupaikka informanteille löytyi useimmiten TE-keskuksen kautta, mikä sekii tukee aikaisempia tutkimustuloksia (Söderqvist 2005). Kuntien innostus tukityöllistää ulkomaalaisia johtunee niille edullisesta kustannus-hyötysuhteesta. Suorittaviinkin työtehtäviin saadaan helposti korkeakoulutettuja ulkomaalaisia, sillä nämä ovat työttöminä usein yksinomaan etnisen taustansa vuoksi. Lisäksi he ovat yleensä motivoituneita ottamaan vastaan kaikenlaisia työtarjouksia saadakseen ”jalkansa oven väliin” suomalaisilla työmarkkinoilla. (Söderqvist 2005, 125.) Kuntatyönantajat hyötyvät tilanteesta saadessaan samalla rahalla parempaa osaamista kuin tukityöllistäessään kantaväestöön kuuluvia, vähemmän motivoituneita pitkäaikaistyöttömiä.

Useimmat haastatelluista kuitenkin kertoivat jakaneensa tai ainakin pyrkivänsä jakamaan tietoa niille, joiden uskoivat sitä tarvitsevan. Yleensä sattumalta huomatuista työmahdollisuudesta vihjaistiin oman etnisen ryhmän edustajalle. Aina tietoa ei kuitenkaan päästy jakamaan. Sopiva hakijaehdokas saattoi puuttua tai informantille ei tullut tilaisuutta kertoa hänelle kiinnostavasta työpaikasta.

*Aika paljon olen voinut antaa tietoa. Esimerkiksi mun mies kertoi et ulkomaalaistoimistolle on tullut yks projekti, johon tarvitaan semmoinen ja semmoinen*

*ihmisiä. Mä mietin ketä mä tunnen et sopis ja sanoin heille. – – Sai, yks tyttö sai työtä. Hän on yhä töissä siellä. (Xanimsa)*

*Mä kuulin et Pakolaisapu haluaa täältä (paikkakunnan nimi) koordinaattori. Mä soitin heti mun työkaverille, hän on suomalainen, ja hän sanoi mulle kiitos, hän on kiinnostunut. Sitten hän laittoi paperit ja kaks vuotta hän oli koordinaattorina täällä. (Kejal)*

### **6.3.2 Työnhakuprosessia koskeva tiedonhankinta ja tiedon jakaminen**

Kun sopiva työpaikka oli löytynyt, haastatellut kertoivat useimmiten hakeneensa sitä. Tämä ei aina sujunut aivan helposti. Suomalainen työnhakutapa poikkeaa monien muiden maiden käytännöistä. Työnantajaa lähestytään ensin virallisella hakemuksella, minkä jälkeen jäädään odottamaan haastattelukutsua. Haastatellut, jotka olivat tottuneet saamaan työpaikan viranomaisten osoittamana tai suosittelijoiden välityksellä, eivät alussa olleet tietoisia näistä käytännöistä vaan luulivat työpaikan etsimisen työvoimatoimiston virkailijoiden tehtäväksi. Tällainen harhaluulo on tutkimuksen (Kupari 2007, 87) mukaan yleinen maahanmuuttajien keskuudessa. Työvoimatoimiston oletetaan välittävän eli antavan asiakkailleen työtä, vaikka todellisuudessa sen tehtävänä on ohjata ja neuvoa työn hakemisessa (emt., 98).

*Kun menin sinne (työvoimatoimistoon) ensimmäisen kerran, he kysyivät millaiset opinnot mulla oli ja mitä työtä haluaisin tehdä – – hyvin tarkasti. Olin hyvin innoissani, kuvittelin että he löytävät minulle sopivan työn hyvin pian – – minkälaisen vain itse haluan. (Anna)*

*En tiennyt yhtään (kuinka Suomessa haetaan töitä). – – tiesin että on työvoimatoimisto ja ajattelin että työpaikan saa sen kautta. (Svetlana)*

Työmarkkinakäytäntöjen (työnhaku mukaan lukien) oppiminen voidaan nähdä osana yhteisöön sosiaalistumista (Ward 1996; 1997). Akkulturaatiotutkimuksen piirissä tämäntyyppisten taitojen omaksuminen yhdistetään sosiokulttuuriseen sopeutumiseen. Sosiokulttuurista sopeutumista pidetään toimintana, jonka kautta tai jonka avulla henkilö oppii uudessa kulttuurisessa ympäristössä soveliaana pidettävän käyttäytymisrepertuaarin. (Berry 1997, 13.)

Väärinkäsityksen korjaamisen jälkeen työvoimatoimistosta tuli useimmille informanteille tärkein työnhakuprosessia koskevan tiedon lähde. Sen antamia työnhaun tukipalveluita, kursseja ja henkilökohtaista neuvontaa, hyödynnettiin ahkerasti. Kaksi informanteista oli haastattelujen aikoihin mukana työnhakuklubitoiminnassa. Kokemukset työvoimatoimiston palveluista olivat yleisesti ottaen myönteisiä. Vain pitkään yhtäjaksoisesti työttömänä olleet kritisoivat palvelun heikkoa tasoa.

Tässä suhteessa aineisto ei täysin tue aikaisempia tutkimustuloksia. Liebkindin ja Jasinskaja-Lahden (1997) mukaan maahanmuuttajat suhtautuvat erityisen epäluuloisesti työvoimaviranomaisiin. Heidän tutkimukseensa osallistuneet pitivät työnvälitystä viranomaistahoista epäluotettavimpana. Tulokset heijastanevat pettymystä siihen, ettei työpaikkaa ponnisteluista huolimatta löydy. Pettymykset ja epäonnistumisen kokemukset olivat tuttuja myös käsillä olevan tutkimuksen informanteille.

Työnhakuun saatiin vinkkejä myös lähiomaisilta. Erityisesti suomalainen puoliso ja Suomeen aikaisemmin muuttaneet sukulaiset olivat tärkeitä tiedonlähteitä. Omaisten tai

näiden suomalaisten tuttavien toivottiin myös ottavan yhteyttä työnantajiin, koska tehtävää pidettiin usein ylivoimaisena oman riittämättömäksi koetun kielitaidon vuoksi. Haastatellut myös uskoivat ulkopuolisen suosittelijan myönteiseen vaikutukseen työhönottotilanteessa. Läheisiltä saatu työnhakuapu rajoittui pääasiassa kokemusten jakamiseen ja hakemusten kieliasun tarkastamiseen.

*Mulla oli se iso apu, kun siskoni osasi jo niin hyvin suomea. Annoin hänen lukea ne (työhakemukset) ja hän korjasi kaikki virheet. – – hän myös kertoi että pitää soittaa sitten (ko. työnantajalle) ja kysyä oliko he saaneet kirjeen. (Sabat).*

Sabat tunsi itsensä epävarmaksi työnhakijana kielellisen ja kulttuurisen kompetenssin puutteen vuoksi. Kielitaidon puute aiheutti ongelmia työhakemusta laadittaessa. Omien vahvuuksien esille tuominen oli vaikeaa, kun ei tiennyt niille täsmällisiä suomenkielisiä ilmauksia. Epätietoisuus siitä, millaisia piirteitä suomalaiset työnantajat alaisissaan arvostivat, hankaloitti sekin usein tehtävää edelleen. Samoin haastateltujen oli vaikeaa arvioida, kuinka muodollinen työhakemuksen tuli kussakin tapauksessa olla. Työnhaun käytäntöjen tunteminen – Sabatin esimerkissä hakemuksen vastaanoton tarkistaminen työnantajalta – on mahdollista vain kulttuurisen osaamisen kartuttua riittävästi kotoutumisprosessin etenemisen myötä. Työhakemusten kirjoittamiseen liittyvien kielen eri rekisterien tunnistaminen vaatii sekin suhteellisen pitkän ajan (Honkanen 2000, 13). Monet informantit kertoivat aristelleensa hakea avointa työpaikkaa siinä pelossa, ettei heidän suomen kielen taitonsa vastaisi työnantajan vaatimuksia. Söderqvistin (2005, 125–126) mukaan työnantajat perustelevat kielitaitovaatimusta muun työyhteisön huonolla kielitaidolla, asiakkaiden vaatimuksilla ja työturvallisuustekijöillä. Rekrytointitilanteessa ulkomaalaistaustaisella on suurempi näytön paikka kuin suomalaisella työnhakijalla.

*Mun (kurdi)tuttu oli saanut työn pari kuukautta sitten. – – hän sanoi haastattelussa pitää hymyillä ja katsoa silmiin. Eikä saa unohtaa ottaa kiinni kädestä ja sanoa päivää. (Pelek)*

*Mä kysyin mun mieheltä, tarvitaanko siellä (yrityksessä, jossa tämä oli töissä) sihteeriä. – – hän sanoi että ei varmasti mutta lupasi kysyä. ”Etkö sinä voisi puhua (työnantajalle) mun puolesta? sanoin. – – silloin hän suuttui ja sanoi ”Mikset sinä soita sinne itse?” (Anna)*

Anna vältti suoraa yhteydenottoa työnantajaan, koska se oli hänelle vierasta. Entisessä Neuvostoliitossa työpaikka järjestyi usein toimivien verkostojen ja suosittelijoiden avulla (Haapakorpi 2004, 54). Hän vieroksui myös suomalaista tapaa mainostaa itseään ja omaa osaamistaan työtä haettaessa. Kirjalliseen työhakemukseen on tapana lisätä mahdollisimman pitkä CV, josta viimeistään selviää hakijan erinomaisuus. Tätä hän useiden muiden haastateltujen – ennen kaikkea venäläisten – tapaan piti epäkorrektina itsensä kehumisena. Neuvosto-aikaan työnhaku ei vaatinut samassa määrin omatoimisuutta ja aktiivisuutta, koska valtio osoitti työpaikan kansalaisilleen (Haapakorpi 2004, 53).

Suurin osa informanteista (22) ei ollut jakanut työnhakuun liittyvää tietoa, koska luontevaa tilannetta ei ollut ilmennyt. Kuitenkin kuusi informanttia kertoi auttaneensa omaista tai ystävää tällä tavoin. Yleisin tiedon jakamisen muoto oli antaa tietoa toisen pyynnöstä ilman ehtoja. Haastatelussa kuvattiin myös tilanteita, joissa työnhakuprosessiin linkittyvän tiedon hankinta tai jakamisen oli luonteeltaan toisen



pyynnöstä tapahtunutta ja vastapavelusta edellyttävää tai oma-aloitteista ja vastapavelusta edellyttävää.

*Mä sanoin (sisaren nimi) et joo kyllä mä katson sulle ne paperit mitä tarvitaan, jos sä voit auttaa mun harjoitustyön kanssa. (Irina)*

*Meillä oli siellä (työvoimakoulutuksessa) puhuttu just tästä (työhaastatteluun valmistautumisesta) ja olin kirjoittanut kaiken. – – tiesin, että hän (ystävä) voisi tarvita niitä. – – Sanoin että voit saada ne (muistiinpanot), mutta pitää tulla itse hakemaan. – – kyllä, hän tuli kylään – – ja se ol oikein hauska ilta. (nauraa). (Tamara)*

### **6.3.3 Ennakkoluulot ja syrjintä työnhaussa**

Haastatteluissa nousi voimakkaasti esiin informanttien halu ilmaista kokemuksiaan etnisestä syrjinnästä työelämässä. Maahanmuuttajiin kohdistuvia ennakkoluuloja ja syrjintää ilmenee heidän mukaansa erityisesti työnhakutilanteissa ja harvemmin työpaikoilla. Eniten syrjintää haastatellut olivat kokeneet vuorovaikutuksessa työnantajien kanssa. Toisella sijalla olivat ehkä hieman yllättävästi maahanmuuttoalan viranomaiset sekä muut ohjaus- ja koulutustehtävissä toimivat.

Suomalaisten asenteista maahanmuuttajia kohtaan on tehty tutkimusta 1980-luvun lopulta lähtien (Liebkind 1989a; 1989b; 1992; 1999; Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2001; 2003; Alapuro & Könni 2005). Näissä tutkimuksissa on ilmennyt, että suomalaiset suhtautuvat ulkomailta muuttaneisiin varauksella ja että asenteet jyrkkenevät taloudellisen laskusuhdanteen aikana. Suomalaisten työnantajien asenteista on niistäkin jo jonkin verran tutkimustietoa. Asta Oravaisen (2003) tutkimus, joka selvitti pk-yrittäjien asenteita maahanmuuttajien rekrytointia kohtaan, osoitti työnantajien suhtautuvan periaatteessa myönteisesti ulkomaalaistaustaisten työhönottoon. Haastatellut painottivat sitä, että rekrytointitilanteissa hakijan sopivuus on tämän etnistä taustaa ratkaisevampi tekijä. Samoin Minna Söderqvistin (2004) tutkimuksesta ilmeni, että työnantajilla on halukkuutta palkata ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä myös asiantuntijatehtäviin ja väliportaan johtotehtäviin. Ehtona on kantasuomalaisiin hakijoihin nähden parempi pätevyys.

Työnantajien haastatteluissa julkituomat periaatteet ja niiden soveltaminen arjessa ovat kuitenkin kaksi eri asiaa. Käytännössä maahanmuuttajia rekrytoidaan yhä suhteellisen vähän kaikilla koulutus- ja ammattialoilla (Forsander 2010). Suomessa rekrytointisyrjintätutkimusta on tehty toistaiseksi vähän. Tähänastisten tulosten mukaan maahanmuuttajanaiset joutuvat kaksinkertaiseen syrjimisvaaraan hakeutuessaan miesvaltaisille aloille tai johtotehtäviin (Työ- ja elinkeinoministeriö 2010, 41). Jaakkolan (2000) tutkimuksen mukaan kansallisuuteen ja ihonväriin perustuva syrjintä saattaa toistuessaan johtaa myös vapaaehtoiseen työttömyyteen.

*Tietysti he heti kuulee, että olet venäläinen ja on venäläinen nimi. Heti alkaa selitykset: ”me haemme vähän toisenlainen henkilö” tai ”meillä on jo paljon hakijoita ja valittu henkilö” tai ”me soitamme sitten myöhemmin”. Ei he soita. – – Kerran mulle sanottiin ihan heti että he ei ota mua koska olen venäläinen. Että asiakkaat ei tykkää. – – Mä muistan että itkin koko illan, teki niin paha. – – siks mä lähetän mieluummin sähköpostia kuin soitan. (Anna)*

*Vaikuttaa se (etninen tausta), varmasti vaikuttaa. Jos ulkomaalainen hakee työn, hän joutuu olemaan kaksi tai ehkä kolme kertaa niin hyvä kuin suomalainen (saadakseen paikan). (Pelek)*

*Luulen et se (etniseen taustaan perustuva syrjintä työnhaussa) on aika iso ongelma. – ne on just nää asenteet että maahanmuuttajat ei osaa työnsä niin hyvin kuin suomalaiset, että koulutus on heikompi. Tai sitten ei vain halua palkata maahanmuuttajaa. Että on semmoinen henkilökohtainen fobia. (Inna)*

Tärkeä este maahanmuuttajien työllistymiselle on ulkomailla saatu koulutus ja työkokemus, jota työnantajat eivät aina pidä yhtä arvokkaana kuin Suomessa hankittua. Tutkimuksen (Saarikallio-Torp & Wiers-Jenssen 2010) mukaan suomalaiset työnantajat ovat pohjoismaisia kollegojaan penseämpiä rekrytoimaan ulkomailla ammattiin opiskelleita tai tutkinnon suorittaneita. Tästä seurauksena on paitsi ongelmia maahanmuuttajien työnhaussa myös se, että suomalaiset jäävät esimerkiksi ruotsalaisia tai norjalaisia useammin opintojensa jälkeen töihin ulkomaille (emt., 97–99). Syrjinnällä voi olla toisenkinlaisia vaikutuksia työllistymiseen. Jaakkola (2000) huomauttaa, että etniseen taustaan perustuva syrjintä voi johtaa myös vapaaehtoiseen työttömyyteen. Koulutetut maahanmuuttajat eivät halua ottaa vastaan suorittavia töitä, jotka ovat leimautuneet ”maahanmuuttajille sopiviksi” (emt., 133–134).

Syrjintä työpaikoilla oli harvinaisempaa. Kuitenkin kuusi informanttia kertoi joutuneensa tilanteisiin, joissa esimies tai työtoverit käyttäytyivät tavalla, joka koettiin syrjinnäksi. Nämä tilanteet liittyivät useimmiten työolojen järjestelyihin. Haastatellut esimerkiksi saivat hyvin pinnallisen työhönperehdytyksen, heille osoitettiin puutteelliset työtilat, heidän toiveitaan ei huomioitu työvuorolistoja laadittaessa, heitä ei otettu mukaan henkilökunnan kokouksiin tai heille ei annettu mahdollisuutta esittää omaa kantaansa niissä. (Ks. luku 6.4.) Tämän tyyppinen etniseen taustaan perustuva syrjintä on luonteeltaan institutionaalista rasismia, joka konkretisoituu johtamisen ja työnjaon käytäntöinä (Laurén & Wrede 2009, 188). Säävälän (2009) tutkimuksen mukaan maahanmuuttajanaiset kokevat, että naiskollegat syrjivät heitä enemmän kuin miespuoliset työtoverit. Tämän tutkimuksen haastatteluista ei voi tehdä tätä havaintoa tukevaa johtopäätöstä.

Informantit kertoivat kohdanneensa myös ennakkoluuloisia työvoimaviranomaisia ja kouluttajia. Jotkut kokivat tulleen kohdelluksi epäasianmukaisesti hakiessaan avoimille työvoimakursseille. Kurssipaikan saamatta jäämisen syyksi tulkittiin heidän maahanmuuttajataustansa. Samoin työvoimaviranomaisten ja kouluttajien sitoutumista työhönsä epäiltiin. Monet haastatellut arvelivat, etteivät nämä oikeasti halunneet ponnistella auttaakseen ulkomailta tulleita.

*Työkkärissä kysytään aina, miten ahkerasti olet etsinyt työtä, miten moneen paikkaan. – he kyllä tietää, että se on maahanmuuttajalle paljon vaikeampaa kuin suomalaiselle, meitä ei oteta töihin. Silti pitää yrittää enemmän itse. – ei he todella halua auttaa. Jos he haluaisivat auttaa, he soittaisivat pomolle ja puhuisivat hänelle. (Layila)*

*Välillä tuntuu, että olen heille vain harmi, että he toivoo minä en tulisi. En vieläkään ymmärrä kaikkea suomeksi ja laitan väärin paperit. – mutta kun työtä ei löydy, minun on pakko tulla (uusimaan työnhaku). (Marisha)*

Syrjiväksi kohteluksi tulkittu käyttäytyminen selittyy ainakin osittain viranomaisten ja kouluttajien kokemasta epävarmuudesta monikulttuurisissa vuorovaikutustilanteissa.

Se, mikä maahanmuuttajille näyttäytyy välinpitämättömyytenä, saattaa kuvastaa työvoimaviranomaisten ja -kouluttajien hämmennystä. Pakarisen (2007) mukaan työvoimaviranomaiset kokevat turhautumista siihen, etteivät he täysin kykene hyödyntämään ammattitaitoaan maahanmuuttaja-asiakkaidensa hyväksi. He eivät läheskään aina pysty tunnistamaan asiakkaiden ammatillisia vahvuuksia ja mahdollisuuksia monikulttuurisen ohjausprosessin puitteissa. Asiakkaan osaamisen tunnistamiseen vaikuttavat monet tekijät, mm. säädetyt lait ja asetukset, yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet, maahantulostatus sekä ohjaajien ohjauksellinen ja kulttuurinen osaaminen. Tutkimuksesta ilmenee, että ohjaajat kaipaisivat enemmän ja selkeämpiä ohjeita monikulttuurisiin vuorovaikutustilanteisiin päästäkseen parempiin tuloksiin työssään. (Emt., 45–48.)

Samansuuntaisia päätelmiä tekee myös Kupari (2007) tutkimuksessaan maahanmuuttaja-asiakkaiden ja virkailijoiden vuorovaikutuksesta työvoimatoimistoissa. Kupari määritteli etnografisten havaintojensa pohjalta erilaisia kehyksiä tai rooleja, joiden avulla virkailijat kohtasivat toisesta kulttuurista tulevan asiakkaansa. Virkailijan omaksumaan rooliin vaikuttaa se, millaiseksi työnhakijaksi hän asiakkaan mieltää. Kanssakäyminen on tasa-arvoisempaa ja epämuodollisempaa, kun asiakkaana on ”hyvä tyyppi”, joka on tavoitteellisesti ja aktiivisesti työtä etsivä henkilö. Epämuodollisuus liittyy Kuparin mukaan molemminpuoliseen luottamukseen ja pieneen kulttuurietäisyyteen (emt. 54–56). Vastakkaisia tilanteita puolestaan leimaavat epäluuloisuus ja luottamuksen puute, jotka työvoimaviranomainen helposti tulkitsee yhteistyöhaluttomuudeksi ja työtä etsivä maahanmuuttaja rasismiksi (emt., 72).

Haastatellut eivät olleet ottaneet yhteyttä työsuojeluviranomaisiin syrjintätapauksissa. Vain yksi heistä tiesi, että työsuojelutarkastaja valvoo alueellaan yhdenvertaisuuslain ja työsopimuslain toteutumista työpaikoilla ja työhönotossa ja että lainvastaisesta menettelystä on mahdollisuus valittaa.

## **6.4 Työelämä tiedon hankinta ja jakaminen työpaikalla**

Merkittävä osa työelämä tiedosta saatiin tai hankittiin työpaikalla, joko työnantajalta tai työtovereilta. Viisi kahdestatoista avoimille työmarkkinoille vakituisesti tai tilapäisesti työllistyneistä haastatelluista mainitsi työpaikat itselleen tärkeimmiksi tämän tyyppisen tiedon hankinnan ja jakamisen areenaksi. Suurin osa informanteista kertoi keskustelleensa työelämän pelisäännöistä työpaikalla pääasiassa työtoveriansa kanssa. Työelämän pelisäännöistä kysyminen esimieheltä koettiin usein hankalaksi. Etäistä tai kiireistä johtajaa ei haluttu häiritä. Toisaalta omaa tietämättömyyttä pyrittiin salaamaan häneltä. Vain kolme informanttia arvioi esimiehensä oma-aloitteisesti antaman työelämä tiedon itselleen riittäväksi. Työntajapuolella on muissakin tutkimuksissa (Silfver 2005, 130–131; Söderqvist 2010, 68) havaittu olevan puutteita uusien, ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden perehdyttämisessä. Aktiivisen tiedonhankinnan ja jakamisen edellytyksenä oli esimiehen ja työtoverien myönteinen suhtautuminen ulkomailta muuttaneeseen työntekijään. Työpaikoissa, joissa informantit kokivat syrjintää, sekä oma-aloitteinen tiedonhankinta että tiedon saanti oli vähäisempää. Tällä oli vaikutusta myös heidän tiedonhankintastrategiansa valintaan. Monet kertoivat tukeutuneensa tuolloin enemmän ystävien ja omaisten apuun.

### **6.4.1 Työsopimus ja työehtosopimus**

Kaikki haastatellut olivat tehneet yhden tai useampia työsopimuksia työvalmennuspaikkansa tai työpaikkansa johtajan kanssa. Työsopimus tehtiin

muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta heti ensimmäisenä päivänä, ja sen sisältöä käytiin läpi yhdessä. Vain yksi informanteista kertoi joutuneensa erikseen pyytämään sopimuksen tekemistä kiireiseltä työntajaltaan. Sopimuksen formaatti vaihteli ja myös sen sisällöstä keskusteltiin vaihtelevissa määrin. Tässä suhteessa haastatellut olivat eriarvoisessa asemaassa. Jotkut työntajat selittivät yksityiskohtaisesti kaikki sopimuksessa käsitellyt asiat vieraita termejä myöten, toiset tyytyivät kertomaan vain työpaikan kannalta olennaisimman sisällön.

*Hän (työntaja) oli ihana ihminen, hän kertoi mitä tarkoittaa palkanmaksukausi ja että on semmoinen (työajan tasaamis)järjestelmä että on yksi vapaa päivä lisää joka kolmas viikko. Ja että kaikilla on kahvitauko ja ruokatauko, se oli minulle uusi asia. Meillä (entisessä kotimaassa) on vain ruokatauko tai ei aina sitäkään. (Sabat)*

*Sitten oli mennyt jo kaksi viikkoa, ja minä ihmettelin miksi pomo ei anna mulle työsopimus niin kuin (edellisessä työpaikassa) – – mä juttelin mun työkaverin kanssa ja hän sanoi ”kyllä sun pitää saada ne” – – menin pyytämään ne ja hän (työntaja) pyysi paljon anteeksi että hän oli unohtanut. – – Luulen, että hänellä oli paljon asioita ja stressi. Hän antoi paperin – – se oli ihan erilainen kuin se toinen. Se oli itse kirjoitettu, ei semmoinen lomake kun olin saanut. Mutta siinä oli samat asiat. (Svetlana)*

Työsopimuksen allekirjoittamisen yhteydessä tuli usein puhetta myös alan työehtosopimuksesta. Työnantaja saattoi näyttää työehtosopimusvihkosta tai kertoa, mistä sellaisen voi saada. Joskus esittelyssä oli muutakin materiaalia, esim. TES-kirja.

*Hänellä (työntajalla) oli pöydällä lakikirjat ja hän näytti mistä kirjasta (työsopimuksen kohdat) oli, mikä laki se on. – – ajattelin silloin että hän on huolellinen eikä halua tehdä mitään väärin. Myöhemmin kuulin, että joku entinen työntekijä oli uhannut mennä oikeuteen, kun joku asia ei ollut oikein. (Vana)*

Työehtosopimus käsitteenä tuntui olevan vaikeampi hahmottaa kuin työsopimus. Sen yhteys työmarkkinoiden toimintaan oli jäänyt monelle informantille epäselväksi; sitä ei välttämättä osattu yhdistää ay-liikkeen toimintaan ja tupo-neuvottelujärjestelmään eikä sen sitovuuden perusteita tiedetty. Samoin työnantajien mahdollisuus muuttaa työnantajaliittoa yrityksen toimialan muuttuessa tuli yllätyksenä.

*Meille kerrottiin, että olemme nyt retkeilytarvikeliike ja maahantuoja kun tavara ostetaan ulkomailta. Ja että oli uusi sopimus – – palkka oli viisikymmentä euroa pienempi. Luottamusmies soitti liittoon, mutta he sanoivat että he eivät voi tehdä mitään koska ala on muuttunut. (Marisha)*

Neljä informanttia oli otettu töihin koeajalla. Käytäntö oli heille kaikille uusi, eivätkä he sen vuoksi tieneet sen yksityiskohdista. Työnantajat eivät myöskään huomanneet haastateltujen koeaikaan liittyviä tiedontarpeita, joita nämä eivät itsekään tieneet tai osanneet ilmaista. Koeaika ymmärrettiin työnantajan etuja palvelevaksi arviointijaksoksi, jonka tarkoituksena oli testata esimerkiksi haastatellun kielitaitoa. Tiedonpuute työntekijän koeaikaan liittyvistä oikeuksista ja työntekijän velvollisuuksista aiheutti monia sekaannuksia.

*Mä yritin tehdä kaiken niin hyvin kun pystyin koska pelkäsin että mut irtisanotaan – – menin töihin vaikka mulla oli kuumetta. Koko ajan mietin ”mitä jos epäonnistun? jos pomo ei ole tyytyväinen?” (Inna)*

*Se oli tosi pitkä aika, neljä kuukautta. Ja mun työsopimus oli puoli vuotta. Kerran puhuin työkaverin kanssa ja hän sanoi se on liian pitkä aika, laki estää. Hän sanoi ole varovainen, joskus voi olla että joku yrittää huijata. – – semmoistakin on että otetaan töihin ja sanotaan irti koeajan jälkeen ja sitten otetaan tilalle uusi. – – Mä kysyin siitä (työnantajalta). Mutta hän sanoi että hän oli ajatellut että voin jäädä vakituiseksi sen jälkeen. – – Mitä mä tein? Mä uskoin häntä, mun oli pakko. Ja hän ei valehdellut, mä olen siinä ravintolassa vieläkin. (Sabat)*

Kaikki haastatellut eivät ensimmäisen työ(valmennus)jaksonsa jälkeen olleet pyytäneet kirjallista työtodistusta eivätkä työnantajat sitä heille tarjonneet. Näissä tapauksissa tuttava, työtoveri tai te-toimiston virkailija kehotti pyytämään sitä. Koska informanteilla ei ollut tietoa mahdollisuudestaan vaikuttaa työtodistuksen sisältöön, he eivät esittäneet toiveita sen suhteen. Yksi informantti oli saamansa työtodistuksen takia joutunut vaikeuksiin työttömyyskorvausta hakiessaan. Toinen taas oli saanut pyytämättä paljon odottamaansa yksityiskohtaisemman todistuksen. Muutamat haastatelluista puolestaan olisivat halunneet maininnan myös työn sisällöstä.

*Siinä ei lukenut miksi lopetin. Työvoimatoimistossa multa kysyttiin sitä. – – Kerroin että heillä vain ei ollut enää mulle töitä mutta se olisi pitänyt lukea. – – Hän (työvoimatoimiston virkailija) soitti (työnantajalle) ja kysyi. Sitten sain uuden todistuksen ja se oli ok. Mutta heidän olisi pitänyt selvittää, voinko tehdä jotain muuta työtä. (Oksana)*

*(Työtodistuksessa) oli kaikki mitä olin tehnyt ja kuinka hyvin. – – että olen ystävällinen osaan suomea hyvin mutta tietokoneen kanssa oli vähän ongelmat. – – mun tuttu sanoi että hänellä (työnantajalla) ei ollut oikeus kirjoittaa semmoista ja mun pitää pyytää uusi. – – en kuitenkaan tehnyt niin. (Alina)*

*Siinä oli vain aika milloin työ alkoi ja loppui, ei muuta. Ei siitä ole paljon iloa, kun hakee seuraavaa paikkaa. – – olin aika pettynyt. Työkaveri sanoi että mun kannattaa pyytää uusi ja mä kysyin voinko saada sellaisen, jossa kerrotaan mitä olin tehnyt. Se oli paljon parempi, koska nyt voi heti nähdä mitä mä osaan. (Quasid)*

Monet (18) informantit mainitsivat työehtoja koskevan tiedonhankinnan erityisen tärkeäksi oman edunvalvonnan kannalta. Työehtojen ja/tai työsopimuksen rikkominen tuli esiin lähes kaikissa haastatteluissa syrjinnän ja rasismien teemojen yhteydessä. Taloudellista hyväksikäyttöä suurempana ongelmana pidettiin huonoa neuvotteluasemaa työyhteisössä; esimerkiksi työjärjestelyistä päätettäessä heidät saatettiin sivuuttaa täysin. Ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden oikeuksien polkeminen onkin Alhon (2010) tutkimuksen mukaan Suomessa varsin yleistä erityisesti pk-yrityksissä. Solidaarisuus muita maahanmuuttajia kohtaan ilmeni haastatteluissa halukkuutena jakaa tietoa työehtoihin liittyvistä sopimuksista.

#### **6.4.2 Työajat ja vapaat**

Työnantaja selvitti työaikoihin, vuosilomaan sekä sairaus- ja ylityövapaisiin liittyvät käytännöt usein jo ensimmäisinä päivinä työsopimuksen allekirjoittamisen yhteydessä. Tämän jälkeen lisätiedon hankinta oli helppoa, eivätkä haastatellut kursailleet kysellä työaikoihin liittyviä yksityiskohtia. Suomalainen täsmällisyys tuotti osalle informanteista ongelmia alussa.

*Meillä (Iranissa) toimistoon mennään noin seitsemältä tai kahdeksalta aamulla, joskus yhdeksältä aamulla – – eikä tarvitse leimata (kellokorttia), semmoista ei ole. Suomessa mulle oli outoa kun pitää aina ilmoittaa, kun menee ulos tai syömään. – – joskus unohdin leimata ja silloin piti korjata ja se oli vaikeaa. Onneks mun työkaverit auttoi mua. – – kerran olin perjantaina unohtanut ja he nauroivat että olen kaikista ahkerin, kun olen töissä viikonloput myös. (Babet)*

*– – hän (työnantaja) näytti vihaiselta ja sanoi mun työ alkaa kello kahdeksan. Kello oli ehkä kymmentä yli. Pyysin anteeksi ja hän sanoi että se ei saa toistua. – – siellä kaikki tulivat ajoissa, usein aikaisin aamulla eikä kukaan lähtenyt tasan kello neljä. Onneksi saimme sitten uuden pomon. (Elena)*

Puutteellinen tiedonsaanti työaikaan liittyvistä yksityiskohdista saattoi johtaa hankaluuksiin työnantajan kanssa. Luonteeltaan harmittomat väärinkäsitykset eivät kuitenkaan aiheuttaneet informanteille vakavampia seurauksia. Työnantaja päinvastoin saattoi jopa pyytää anteeksi sitä, ettei ollut kertonut kaikkea tarpeellista uudelle työntekijälle.

*Mä tiesin et mulla on ruokatauko ja kaksi kahvitaukoa, yksi aamulla ja yksi iltapäivällä, ne on vartin. – – joo (työnantaja) kertoi. – – Kerran minun piti käydä Kelassa ja mennä kaupungille. Ajattelin että okei mä pidän kaikki tauot samassa. Siitä tuli kyllä sanomista. (Svetlana)*

*Niitä (postin lajittelukeskuksen rullakoita) oli välillä kamalan paljon. Kerran jäin (ylitöihin) että saan ne laitettua. – – Kun yövuoro tuli, he kysyi, miksi olen vielä siellä, kello on jo melkein seitsemän, ja mä selitin heille. He sanoi et se ei käy, että ei saa jäädä ylityöhön. – – Mä kysyin sitä pomolta ja hän sanoi että pitää aina ilmoittaa etukäteen. Et se on ihan oooko, mut pitää sopia ensin. (Oksana)*

Yksi haastatelluista oli ollut muutaman kuukauden sukulaisensa lahjatavaraliikkeessä töissä ennen kuin sai uuden työpaikan. Hän sai tietää suomalaiselta työntajalta tehneensä ylitöitä enemmän kuin laki sallisi. Tieto tuli hänelle yllätyksenä.

Vuorotyöntekijät saivat tietoa työaikakäytännöistä myös työvuorolistan laatimisesta vastaavalta henkilöltä, jonka usein näytti tuntien merkitsemisen kädestä pitäen. Usein haastateltuja kehoitettiin pitämään myös itse kirjaa tekemistään työtunneista epäselvyyksien varalta ja mahdollisten virheiden korjaamiseksi. Suhtautuminen työvuorolistan täyttämiseen vaihteli työpaikkakohtaisesti. Kaksi informanttia kertoi huomanneensa, että jotkut heidän työtovereistaan merkitsivät tuntinsa yläkanttiin. Kumpikaan heistä ei hienotunteisuussyistä kertonut havainnostaan muille, vaikka piti toimintaa epäoikeudenmukaisena. Myös omien toiveiden esittäminen työvuorolistan tekijälle tai vuoron vaihtaminen työtoverin kanssa koettiin kiusalliseksi.

*Kun lomamat kysyttiin, kuka haluaa olla poissa milloin – – mä en sanonut siihen mitään. Ajattelin etten halua että joku suuttuu mulle, jos hän ei saa mun takia sopivaa. – – Mulle oli oikeastaan sama koska olen töissä, onko illat tai viikonloput. Tärkein oli että mulla oli työ. (Pelek)*

Lisätyön ja ylityön käsitteet saattoivat sekoittaa. Tällöin informantti luuli tehneensä ylityötä odottaen siitä maksettavaa korvausta, vaikka tosiasiaa viikoittaisen työajan enimmäismäärä ei ollut täyttynyt. Työajan laskeminen uudessa työpaikassa kahden tai kolmen viikon jaksoissa tuotti ongelmia niille haastatelluille, jotka olivat tottuneet

jokaviikkoiseen laskemiseen. Hämmennystä ja epäluuloa aiheuttivat myös erilaiset työajan tasaamisjärjestelmät. Pelättiin, että keskimääräisestä tuntiansiosta laskettava, työehtosopimuksen mukaan vaihteleva prosenttiosuus vähentäisi palkkaa.

*– – oli kamalan vaikea laskea tunnit itse, kun nyt oli ihan toinen systeemi. Aina tarkistan palkan itse, se on mun tapa, mutta enää en osannut, kun se (työajan laskutapa) oli muuttunut. (Elena)*

Vuosiloman määräytymisen periaatteet olivat jääneet monille vieraaksi. Epätietoisuutta oli paitsi työsuhteen keston vaikutuksesta vuosiloman pituuteen myös lomanmääräytymisvuoden käsitteestä ja vuosilomapalkan määrästä. Lomakorvauskäytäntö ja lomapalkkaan verrattuna pienen lomarahen maksaminen aiheuttivat sekaannusta tilanteissa, jossa informantit halusivat saada vuosilomansa rahana. Myös loman jaksotus eri vuodelle aiheutti kysymyksiä.

*Menin töihin marraskuussa. – – sitten kun kesä tuli, minulle sanottiin että saan pitää 10 päivää lomaa. – – ihmettelin miksi se on niin, kun aikaisemmin oli kaksi ja puoli päivää jokaisessa kuukaudessa. Kysyin työkaveriltani ja hän sanoi sen on siksi, että se (lomanmääräytymiskausi) alkaa keväällä ja en ollut ehtinyt olla niin kauan siellä (töissä). – – täytyy kyllä sanoa, etten vielääkään ymmärrä sitä täysin. (Inna)*

*Kerran, kun tuli kesä en halunnut lomalle. Mun mies oli työtön ja meillä oli (talous)vaikeuksia. Mä pyysin pomolta et hän maksaa mulle lisää, jos jään töihin. Mutta hän sanoi ettei niin voi tehdä, että loma täytyy pitää. – – mun tuttu kurdi sanoi, että hän sai rahan eikä ollut lomalla ennen uutta työpaikkaa. – – Mä en enää kehdannut mennä pomon luo, mä kysyin toimistosta. Osastosihteeri sanoi että se oli siks kun hän (informantin tuttava) oli lopettanut siellä. Että hän ei ehtinyt pitää (työsuhteen aikana ansaitsemaansa) lomaa, niin heidän piti maksaa hänelle. (Sabat)*

Haastatellut kertoivat turvautuneensa työaika- ja loma-asioissa vain henkilölähteisiin. Yleisintä näitä aiheita koskevassa tiedonhankinnassa oli perheenjäsenen tai työkaverin konsultointi, harvemmin neuvoa kysyttiin tuttavalta tai suoraan työnantajalta. Työvoimatoimistoon ei kukaan ollut ottanut yhteyttä selvittääkseen työaikaan tai vuosilomaan liittyviä yksityiskohtia. Sen sijaan yksi informanteista kertoi kysyneensä sieltä sairausloma-ajan palkan maksamisesta.

### **6.4.3 Palkka ja verotus**

Kaikki informantit kertoivat tulleen kohdelluksi oikeudenmukaisesti palkanmaksuasioissa. Vaikka työnantaja ei aina selittänyt kukaan yksityiskohtia, varsinaisia laiminlyöntejä – esimerkiksi palkan pidättämistä tai alipalkkaamista – ei ollut tapahtunut. Joissain tapauksissa palkanmaksun käytännöt selvitettiin jo ennen ensimmäistä maksupäivää palkanlaskijan kanssa pienintä detalia myöten. Suurimmat tiedolliset ongelmat liittyivät palkkaan kokonaisuutena; palkan koostuminen eri korvauksista oli monille vaikea hahmottaa. Palkkalaskelman tulkitseminen oli alussa varsin hankalaa palkkakuoren käyttöön ja joustavaan palkanmaksuun tottuneille informanteille. Terminologisesta sekaannuksesta johtuen esimerkiksi lisätyökorvaus ymmärrettiin usein ylityökorvaukseksi. Samoin lomakorvauksen maksamisen periaatteet olivat monille alussa epäselvät (ks. luku 6.4.2). Väärinymmärryksiä sattui, ja ne saattoivat johtaa epäluuloisuuteen työnantajaa kohtaan. Useimmat haastatelluista kertoivat luottaneensa palkanlaskijan huolellisuuteen välttääkseen tarkistamisen vaivan.

*Suomessa on hyvä että palkka tulee aina samana päivänä. Ja on paperilla kaikki miten paljon on tehnyt töitä, montako tuntia ja mikä on. – – en ensin osannut katsoa ne summat, mutta hän (toimistosihteeri) kertoi mitä ne on. Hän sanoi et voi myös itse laskea ja varmistaa, että hänkin on vain ihminen ja voi erehtyä. (Tatjana)*

*Siellä kaupassa sain palkkaa kaksi kertaa kuukaudessa. Uudessa (työ)paikassa raha tuli aina vain viidestoista päivä, ja ihmettelin miksi. Ensin ajattelin että he ovat unohtaneet minut tai että ehkä he luulee etten ymmärrä mitään koska olen maahanmuuttaja. (nauraa, puistelee päätään) – – mun oli pakko kysyä työkaverilta mitä hän saa, kuinka paljon ja kuinka monta kertaa. – – ihan sama kuin minulla. Se oli toinen systeemi kuin kaupassa, kuukausipalkka ei tuntipalkka. – – se luki työsopimuksessa mutta en sitä silloin ymmärtänyt. (Ferzenda)*

Palkasta neuvottelemista informantit pitivät kiusalliseksi. Monet heistä olivat joko omakohtaisen tai tuttavien kokemuksen perusteella ymmärtäneet ansioiden kuuluvan ”kiellettyjen aiheiden listalle” suomalaisten kanssa keskusteltaessa. Kotouttamiskursseillakin oli varoitettu puhumasta palkasta, ja kehotuksen tulkittiin koskevan myös työnantajan ja alaisen välistä suhdetta. Kun pidempään työelämässä ollut haastateltava oli saanut kutsun kehityskeskusteluun, tuli palkka-asioiden ruotiminen työnantajan kanssa melkoisena yllätyksenä.

*Hän (työnantaja) selitti että meille maksettiin persoonallinen lisäpalkka... eli kuinka kauan oli ollut töissä ja kuinka hyvin osaa. – – joka vuosi vähän enemmän. – – hän kysyi, mitä minä olin oppinut lisää uusia asioita ja mitä siitä pitäisi maksaa lisää. Se oli tosi vaikeeta sanoa, kun en tiennyt mitä muut sanoivat. – – työkavereiden kanssa ei puhuttu siitä (kehityskeskustelusta), en edes tiennyt että semmoinen oli ennen kuin sain sähköpostia että pitäisi sopia aika. (Elena)*

Muiden kokemukset palkkaneuvotteluista rajoittuivat työhönottohaastatteluihin, joissa saatettiin kysyä palkkatoivetta. Näissäkin tapauksissa tilanne koettiin epämiellyttävänä ”itsensä markkinoimisena” (ks. luku 5.3). Kukaan haastatelluista ei ollut pyytänyt palkankorotusta oma-aloitteisesti.

Veroasioita käsiteltiin työnantajan kanssa useimmiten jo ensimmäisinä työpäivinä. Ensimmäinen palkanmaksuun liittyvä ja selostusta kaipaava asia oli monille verokortti. Suurin osa haastatelluista kertoi työnantajansa teroittaneen verokortin toimittamisen välttämättömyyttä. Työnantaja tai hänen osoittamansa vastuuhenkilö saattoi myös auttaa ensimmäisen verokortin hankinnassa esimerkiksi neuvomalla veroviraston sijainnin. Näin ei kuitenkaan aina ollut. Joskus veroasiat jäivät työhön perehdytysvaiheessa käsittelemättä lähes kokonaan. Monille haastatelluista verokortin käyttö oli alussa vierasta. Yhteydenpito veroviranomaisiin ymmärrettiin työnantajan tehtäväksi, minkä vuoksi kortti jäi helposti hankkimatta. Myös pidempiaikaisessa työsuhteessa olleiden tilanne oli saattanut hankaloitua alkuvuodesta uuden kortin toimittamatta jättämisen vuoksi. Veroasioista huolehtimisen mieltäminen työnantajan velvollisuuksiin kuuluvaksi näkyi myös siinä, että työpaikkaa vaihdettaessa saatettiin luulla työnantajan toimittavan kortin automaattisesti seuraavalle. Verokorttiongelmät kytkeytyivät toisinaan myös opastuksen puutteesta johtuvaan laajempaan tietämättömyyteen työelämän käytännöistä.

*Silloin kun mä tein niitä vahtimestarin hommia – – palkkakonttorista soitettiin ja kysyttiin et mihin tiliin tää palkka maksetaan, eikä mulla ollu (omaa pankkitiliä). Mä sanoit et maksakaa mun mieheni tilille ja ne oli ihan kauhuissaan et ei me voida tehdä*



*niin, et kyllä sulla pitäisi olla oma tili ja verokortti ja niin pois päin. Mä olin ihan hämmästynyt, en mä tiennyt näistä mitään.* (Alina)

*Mä en tiennyt että verokortti pitää hakea itse. Luulin että pomo tekee sen mun puolesta. Sitten kun ensimmäinen palkka tuli, se oli ihan tosi pieni. Mä kysyin pomolta miksi se on niin, ja hän sanoi kun palkkakonttorissa ei ole sun verokorttia. Mä sanoin kun mä en tiennyt, kukaan ei sanonut mulle. – – hän auttoi mua hankkimaan sen. – – mä sain kyllä ne rahat (ennakonpidätyksestä johtuvan puuttuvan palkanosan).* (Babet)

*Olin ollut vuoden (töissä samalla työnantajalla). Sitten äkkiä palkkani putosi radikaalisti, monta sataa euroa. Soitin palkkatoimistoon ja kysyin, onko siinä tapahtunut erehdys. Minulle sanottiin, että veroja on otettu palkasta enemmän, koska vanha verokortti ei enää kelpaa. – – tuli yllätyksenä se, että pitää mennä joka vuosi hakemaan uusi. – – siellä (verotoimistossa) sanottiin, että pitää olla tiedot maksetusta palkasta, muuten ei saa uutta korttia. Siksi pitää olla mukana tilinauha mukana, mutta minulla ei ollut. – – jouduin menemään uudestaan ja jonotin siellä kauan. – – Silloin en tiennyt, että voi hankkia myös internetissä. Siitä ei ollut puhetta.* (Tatjana)

Yksikään informanteista ei maininnut keskustelleensa työnantajan tai työkavereiden kanssa veroilmoituksen tekemisestä. Esitetytyn veroilmoituksen kolahtaminen postiluukusta joulukuussa veropäätöksen kanssa samassa kuussa aiheutti monelle kysymyksiä siitä, miten heidän tulisi asiaan reagoida. Veronpalautuksen saaminen oli iloinen yllätys, joskin sen maksamisen periaatteet jäivät epäselviksi. Mukana seuranneet ohjeet veroilmoituksen tarkastamiseen ja korjaamiseen olivat aivan liian monimutkaiset, joten oli turvaututtava perheenjäsenten tai tuttavien apuun. Tarkastamatta jättämisestä koitui yhdelle haastatelluista huomattava taloudellinen menetys.

*Mä olisin saanut bussirahan takaisin, jos olisin ilmoittanut sen, matka oli niin pitkä. – – asia selvisi sitten verotoimistossa, mutta sitten piti täyttää papereita ja meni paljon aikaa ennen kuin mulle maksettiin.* (Tamara)

#### **6.4.4 Ammatillinen järjestäytyminen ja työttömyysturva**

Kuusi informanttia kuului alansa ammattiliittoon. Ammatillinen järjestäytyminen ei ollut kaikille haastatelluille vielä ajankohtaista heidän elämäntilanteensa vuoksi. Suurin osa heistä kertoi kuitenkin saaneensa tietoa ammattiliittojen toiminnasta työ(harjoittelu)paikallaan. Tiedonsaanti oli luonteeltaan sattumanvaraista ja tiedonlähteenä toimi useimmiten työtoveri. Tyypillisessä tilanteessa oli mukana useita suomalaisia, jotka puhuivat aiheesta keskenään esimerkiksi taukuhuoneen kahvipöydässä. Kaksi informanttia oli kyselty asiasta nähtyään logon järjestön lehdessä tai kalenterissa. Saadun tiedon määrä ja laatu vaihteli suuresti. Jotkut haastatellut kertoivat työtovereidensa olleen melko pidättyviä asian suhteen ja arvelivat näiden oletettavan, etteivät liitot ota jäsenikseen ulkomaalaisia. Yksi informantti kertoi työtoverinsa ilmaisseen epäilyksensä suoraan. Toiset puolestaan saivat pitkän ja yksityiskohtaisen selostuksen ammatillisen järjestäytymisen käytännöistä, työntajajaosapuolen näkökulmaa unohtamatta, kun sattui juttusille työpaikkansa ay-aktiivin kanssa.

*– – silloin oli paperialan lakko – – siitä kirjoitettiin lehdessä paljon. Yks työkaverin mies oli töissä (yhtiön nimi) ja hän sanoi että nyt on hyvä kun lapsilla on isä kotona – – sitten he (kaksi samassa pöydässä istuvaa suomalaista) alkoivat miettiä, että koskahan me mennään lakkoon, että kaupassa se ei voi kestää monta viikkoa. Arja sanoi, että*

*liitto on hoitanut asiat huonosti, hän aikoo erota. – – mä sen sanonut mitään, kuuntelin vain. He puhui jotain että uusi puheenjohtaja, en tiedä. – – kun jäin hänen kanssa hän sanoi ”Ootko sä liitossa?” ”En ole”, sanoin, ”mikä liitto se on?” Sitten hän selitti mulle. (Svetlana)*

Informanttien suhtautuminen ay-liiton jäsenyyteen oli usein varautunutta. Etenkin kurdit kertoivat arastelleensa liittyä toimintaan, jonka arvelivat leimaavan heidät poliittisesti. Tuntui vaikealta uskoa, etteivät liittoon kuuluvat joutuisi työnantajan silmissä huonoon valoon. Työkavereiden vakuuttelun jälkeen useimmat kertoivat alkaneensa ainakin harkita jäsenyyttä, josta epäilemättä olisi heille hyötyä. Ammatillisen järjestäytymisen suhteellisen korkea aste Suomessa ja ammattiliittojen vakiintunut asema työmarkkinaneuvotteluissa tuli monille yllätyksenä. Hämmennystä herätti eri alan liittojen vaihteleva onnistuminen työehtosopimusten parantamisessa sekä alakohtainen järjestöjen kirjo. Julkisella sektorilla työskennelleet haastatellut kertoivat kokeneensa epävarmuutta ”parhaan” liiton valinnassa.

*– – kysyin mihin itse kuulut ja hän (työtoveri) sanoi ”Superiin, mut jotkut toiset kuuluu Sairaanhoidajien liittoon.” Ihmettelin miksi ja hän ei tiennyt. Kysyin saako kaikki kuitenkin saman palkan ja hän sanoi että saa. (Xanima)*

Maahanmuuttajien keskimääräinen järjestäytymisaste Suomessa on huomattavasti alhaisempi kuin kantaväestön. Ammattiliittoon liitytään useimmiten tuttavan tai sukulaisen suosituksesta. (Kyntäjä 2011, 62.) Alhon (2008) tutkimuksen mukaan kokemukset lähtömaan ammattiliitoista (tai niiden puute) vaikuttavat siihen, miten suhtaudutaan ammatilliseen järjestäytymiseen Suomessa. Haluttomuutta liittyä ay-liikkeeseen selittävät monet tekijät. Maahanmuuttajat eivät välttämättä ole työsuhteensa luonteen ja työhistoriansa takia oikeutettuja oman alansa liiton jäsenyyteen, tai he eivät ole tietoisia mahdollisuudestaan liittyä jäseneksi. Toiseksi he saattavat kokea järjestäytymisen tarpeettomaksi tai hyödyttömäksi. Monet heistä ovat myös tulleet maista, joissa ammattiliittojen merkitys on vähäinen ja joissa niihin ei ole tapana kuulua. Myös sillä on merkitystä, miten työnantajan odotetaan suhtautuvan ammattiliiton jäsenyyteen. (Alho 2008, 111–112.)

*Katso, Irakissa se oli diktaattorin aikana kielletty. Poliisi voi pidättää ja laittaa vankilaan jos joku oli mukana (ay-toiminnassa). Kukaan ei uskaltanut... ei ollut oikeus osoittaa mieltä, mennä lakkoon, ei mitään. (Babet)*

Muutamit haastatelluista olivat liittyneet ammattiliittoon vasta työelämässä kokemiensa epäkohtien vuoksi. Etnisen taustansa vuoksi syrjintää kokeneet informantit kertoivat ryhtyneensä oman alansa liiton jäseneksi saadakseen vastaisuudessa tarvittaessa apua liiton luottamushenkilöltä tai juristilta. Alho (2008, 113) huomauttaa, että liittojen jäseniä ovat harvemmin juuri ne maahanmuuttajat, jotka saattaisivat hyötyä jäsenyydestä eniten. Ongelma liittyy kiinteästi tiedon hankintaan ja jakamiseen. Työyhteisössä syrjinnän kohteeksi joutunut eristetään usein myös jättämällä hänet tiedotuspimentoon (Lindholm 2008, 78–79). Käsillä oleva tutkimus osoittaa, että työyhteisöllä on keskeinen rooli kotoutuvan maahanmuuttajan työelämätiedonhankinnassa. Näin ollen hänen mahdollisuutensa tuntea omat työntekijän oikeutensa ja tarvittaessa puolustaa niitä ovat syrjintätilanteessa erityisen heikot.

Työttömyyskassasta informantit saivat tietoa useimmiten vasta muutaman kuukauden kuluttua työn aloittamisesta. Monissa tapauksissa tieto tuli samalta henkilöltä, joka oli kertonut ay-toiminnasta, mutta yksi haastatelluista kertoi palkanlaskijan kysyneen hänen

jäsenyydestään. Työttömyyskassan toiminta oli useimmille jäänyt ainakin osittain epäselväksi. Ansiosidonnaisen päivärahan käsite ja sen maksamisen periaatteet tuntuivat hankalilta hahmottaa. Kurdeille koko työttömyysturvajärjestelmä oli aivan uusi toimeentulon ulottuvuus, ja venäläisetkin olivat tottuneet kaikille samansuuruisena maksettavaan työttömyyskorvaukseen. Epäselvyyttä aiheutti myös ammattiliiton ja työttömyyskassan suhde. Monet informantit eivät tieneet, että työttömyyskassaan voi kuulua ilman ammattiliiton jäsenyyttä ja päinvastoin. Jäsenyyteen liittyviä pettymyksiäkin tuli.

*Sitten kun työ loppui, menin taas työvoimatoimistoon. He kysyi, mihin kassaan olen maksanut jäsenmaksun. Mulle oli iso shokki, kun kuulin siitä (työttömyyskassajärjestelmästä). Olin tehnyt töitä neljätoista kuukautta enkä tiennyt mitään (työttömyyskassan jäsenelle maksettavasta ansiosidonnaisesta päivarahasta). – – myös mun mies ei tiennyt, meille ei kukaan sanonut. (Sabat)*

*Sain (ammattiliiton työttömyyskassan) puhelinnumeron johtajalta. Soitin sinne ja kysyin miten voin liittyä. Hän kysyi mun tiedot ja työnantajan tiedot ja työsopimus. – – kun hän kuuli, että olen (töissä) vaan vuoden hän sanoi etten voi liittyä (työttömyyskassaan) ollenkaan. Kysyin johtajalta, onko se totta. Hän sanoi ”Kyllä, heillä voi olla jotain sääntöjä siinä.” (Pelek)*

Työttömyysturvan koostuminen eri osista oli haastatelluille teoriassa tuttu asia, mutta arkielämässään he kertoivat joutuneensa tarkistamaan oikeuksiaan työttömäksi jäätyään. Työmarkkinatukea vastaavan kotoutumistuen ja työttömän peruspäivärahan ero oli usein jäänyt epäselväksi, samoin kuin pitkittyneen työttömyyden jatkuminen työmarkkinatuella peruspäivarahajakson jälkeen. Informantille aiheutti hankaluuksia myös velvollisuus ilmoittautua TE-toimistossa säännöllisesti työttömäksi työnhakijaksi ja tähän liittyvien kaavakkeiden täyttö. Kaksi haastatelluista kertoi joutuneensa karensiin jätettyään kielikurssin kesken.

*Olin hämmästynyt, kun mulle soitettiin työkkäristä ja sanottiin että mulle ei enää makseta (kotoutumistukea), kun lopetin kurssin. – – se oli mulle väärä kurssi, ihan liian helppo. Mä vaan pitkästyin siellä. Ja sitten ei enää makseta eikä he varoittaneet mua siitä. – – olin ilman (työttömyyskorvausta) kaksi kuukautta, vasta sitten maksettiin. (Anna)*

*Kotiin tuli kirje, että pitää mennä työvoimatoimistoon. – – vaikka olin palauttanut aina niitä (päiväkohtaisen työllisyystilanteen selvityslomakkeita). Piti myös mennä uudestaan ilmoittautumaan. – – hän (työvoimatoimiston virkailija) sanoi et periaatteessa he voi jättää ilman rahaa, se on mahdollista kun en ollut käynyt. Mutta hän sanoi että saa olla, mutta ensi kerralla pitää muistaa. (Marisha)*

Informanttien mielestä sekä työnantajan että työvoimatoimiston henkilökunnan tulisi selittää työttömyysturvajärjestelmän periaatteet huolellisemmin maahanmuuttajille.

#### **6.4.5 Työterveyshuolto ja työturvallisuus**

Haastatteluista paljastui puutteita ja katkoksia työterveyteen ja turvallisuuteen liittyvän tiedon jakamisessa työpaikoilla. Haastatellut eivät aina olleet tieneet oikeudestaan työterveyshoitajan ja -lääkärin palveluihin tai työkykyä ylläpitävään toimintaan, esimerkiksi kuntosalimaksuista saatavaan alennukseen. Toisaalta näiden oikeuksien rajat jäivät joissain tapauksissa epäselviksi. Työterveyslääkärille hakeuduttiin myös

työhön liittymättömien ongelmien ja vaivojen takia, mistä saattoi koitua vaikeuksia työnantajan kanssa. Myös tietämättömyys työpaikkakohtaisista, työterveyshuoltoon liittyvistä käytännöistä aiheutti hankaluuksia.

*Meitä oli silloin tosi vähän. Jouduimme neljä ihmistä tekemään ainakin kuuden työt, ja se oli liikaa. Mun käsi ei kestänyt, siihen tuli jännetuppi. – – terveyskeskuksessa piti jonottaa melkein kaksi tuntia ja ja sitten röntgeniin ja maksaa siitä. – – myöhemmin sain tietää, että olisin voinut mennä työterveyslääkärille ilmaiseksi. – – työkaveri kertoi. (Svetlana)*

Muutamit haastatelluista kertoivat tulleensa töihin sairaana, koska pelkäsivät muuten menettävänsä työpaikkansa. Toinen syy oli, että sairausloman hakeminen koettiin liian monimutkaisena työpaikan käytäntöjen ja puutteellisen kielitaidon ja neuvonnan vuoksi. Esimerkiksi se, kenelle sairaustodistus tulee toimittaa työnantajan ollessa poissa, ei aina ollut selvillä.

Yleisesti ottaen kuitenkin tietoa työterveyshuollon järjestämisestä jaettiin haastateltujen mielestä riittävästi. Pienillä työpaikoilla aihetta käsiteltiin henkilöstökokouksissa, minkä lisäksi työnantaja saattoi ottaa asian puheeksi henkilökohtaisesti. Suuremmissa yksiköissä tietoa oli saatavilla taukokuoneessa esitteinä ja tiedotteina ilmoitustaululla. Usein joku työtovereista toimi tiedon jakajana. Työhön mahdollisesti liittyvistä vaaratekijöistä ja terveyshaitoista tiedotettiin hyvin.

*Mulla oli se etu, että mun ystävä oli – – niin, työsuojeluvaltuutettu. Hän kävi niissä kokouksissa ja kertoi meille sitten kaikki. – – keväällä hän järjesti semmoinen retkipäivä, minäkin olin mukana suunnittelemassa sitä. (Irina)*

Työterveyshuollon ammattilainen (fysioterapeutti, työterveyshoitaja) oli käynyt kolmen informantin luona arvioimassa työn kuormittavuutta. Nämä tilanteet oli koettu myönteisinä. Ergonomiaan ja taukoliikuntaan liittyneitä neuvoja pidettiin henkilökohtaisena huomionosoituksena, joka tulkittiin merkiksi työnantajan halukkuudesta huolehtia alaistensa hyvinvoinnista. Terveystarkastukseen oli työn puitteissa kutsuttu vain leipomossa työskennellyt haastateltu.

## **6.5 Työ ja perhe**

Näkemykset työn käsitteestä ja työnteon merkityksestä yksilöiden ja yhteisön elämälle vaihtelevat kulttuurista toiseen. Näiden kulttuuristen käsitysten pohjalta rakentuvat kunkin maan työelämän organisoinnin käytännöt sekä työhön liittyvät arvostukset ja preferenssit, jotka ovat osaltaan ohjaamassa yksilöiden hakeutumista ja sijoittumista työmarkkinoille. Ulkomailta muuttanut kohtaa uudessa kotimaassaan myös sellaisia työ- ja perhe-elämään liittyviä käytäntöjä, jotka hän kokee itselleen vieraiksi. Tämä voi johtaa ristiriitatilanteeseen, jossa toisistaan poikkeavat lähtökulttuurin ja tulokulttuurin käsitykset hankaloittavat kotoutumista (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Horenczyk 2003). Ratkaistakseen näistä eroista johtuvan kulttuurisen konfliktin muuttajan täytyy selittää itselleen outoina pitämiensä tapojen merkitys kantaväestölle. Tämä edellyttää vaikeasti verbalisoitavissa olevaa tietoa työhön liittyvistä kulttuurisista arvoista ja diskursseista. Tällainen työelämään liittyvä hiljainen tieto omaksutaan usein vasta vuosien kuluttua maahantulosta, kun kokemusta eri työpaikkojen käytännöistä on ehtinyt kertyä (Akhlaj 2005, 91–93). Samoin maahanmuuttajien tietoisuus perhe-elämään liittyvistä tavoista, normeista ja arvostuksista lisääntyy vähitellen kotoutumisprosessin myötä. Niidenkin tarkastelu myös kantaväestön näkökulmasta antaa usein etäisyyttä omiin käsityksiin.

Itself-reflection as a consequence of the experiences may lead to a stronger conviction or, on the other hand, to a complete rejection.

### 6.5.1 Työn kulttuurisidonnaiset merkitykset

Interviewees reported that following the lives of others and participating in discussions with friends and acquaintances had advanced their understanding of Finnish culture. Some experiences, such as annual development discussions with employers, were seen as part of Finnish work culture. Finnish people were perceived as hardworking, sometimes even to the point of exhaustion. It was noted that Finnish people are diligent in their work, and this was particularly evident when they were sick or on a break. Such a break was often taken as a day off. This attitude of taking a day off felt like a vacation and was refreshing, sometimes even relieving.

*Mun työkaveri oli flunssainen mut hän tuli töihin. Vaikka oli sairas. Ja hän valitti koko ajan et hänellä on ihan kurja olo. Mä ihmettelin miksi hän ei mene kotiin – – Venäjällä kaikki olisi tehnyt niin. Ajattelin että hän pelkää mitä pomo sanoo. – – Häkin (työnantaja) on ollut töissä vaikka oli flunssainen. (Tatjana)*

*Meillä on töissä semmoinen tapa – – että töitä tehdään iltaisinkin. – – joo, työajan jälkeen. Se oli ensin yksi mies joka aina jäi (töihin) – – aika pian toiset myös alkoivat tehdä niin – – siitä tuli semmoinen tapa. Itse en jää, kun ei oikeasti ole aivan pakko. Koskaan kukaan ei ole pyytänyt tekemään niin. (Elena)*

In interviews, it became clear that Finnish work ethics, seen from the perspective of the employee, is a source of pride. It was noted that it is possible to be more demanding in a society where the employee's perspective is taken into account, which is an important part of the human factor. This was also reflected in the experiences of work ethics. Two interviewees, without mentioning names, had moved to Finland after working in their home countries. From their conversations, it was clear that they had experienced a lot of stress and pressure in their home countries. In Finland, they had found a more relaxed and humane work environment. Some interviewees mentioned that they had experienced a lot of stress and pressure in their home countries, and that they had found a more relaxed and humane work environment in Finland. Some interviewees mentioned that they had experienced a lot of stress and pressure in their home countries, and that they had found a more relaxed and humane work environment in Finland.

*Kun teet työtä ja saat palkkaa... oot niinku kaikki muutkin, ettei sun tarvitse käydä sossussa. Mekin käytiin siellä vaan ihan ensimmäisenä vuonna. (Marisha)*

*Mä ajattelin et se johtuu musta, että en osaa löytää vain työtä. – – monet maahanmuuttajat ei osaa, he ei tiedä mistä hakea. (Sabat)*

Interviewees also mentioned that they had experienced a lot of stress and pressure in their home countries, and that they had found a more relaxed and humane work environment in Finland. Some interviewees mentioned that they had experienced a lot of stress and pressure in their home countries, and that they had found a more relaxed and humane work environment in Finland.

*Kaikki sanoo: ”Töihin, töihin.” Miks mun pitäis mennä nyt? Sitku mä saan mun elämän kuntoon mä etsin työn koska se on Suomessa tapana. (Sadil)*

Informantit pohtivat haastatteluissa paitsi suomalaista työkuultuuria myös sitä, mitä työheidän kulttuurissaan ja heille itselleen merkitsee. Monet heistä kertoivat tehneensä työelämän suhteen tietoisia valintoja, jotka perustuivat henkilökohtaisiin, lähtömaan kulttuurissa vallitsevista näkemyksistä poikkeaviin käsityksiin.

*Venäjällä työ on tärkeä niin kuin Suomessa – – naisille myös. – – Mieheni sanoi, että ellen voi (Suomessa) löytää oman alan töitä, saan jäädä kotiin. – – Mä olen luova ihminen. Jos mä menen siivoamaan, mulle tulee stressi. Mulle on tärkeää tehdä työtä ihmisten kanssa, mä voin tehdä sitä ilman palkkaa. Mä voin keksiä jotakin, kirjoittaa vaikka näytelmiä teatteriin. (Alina)*

*Kurdeille (naisille) kaikille työ ei ole niin tärkeä, monet naiset ovat kotona – – Monet eivät ole käyneet koulua tai osaa lukea. Mut mulle koulu ja opiskelu ja työ on tosi tärkeitä – – se johtuu mun äidistä. Mun äiti on aina ollu töissä ja nytkin Suomessa haluaisin takaisin töihin. Hän (äiti) aina kannustaa mua eteenpäin, opiskelemaan ja niinku töihin minne itse haluan. (Bela)*

Informantit olivat erittäin motivoituneita palkkatyöhön. Palkkatyön suurimpana etuna he pitivät taloudellisen toimeentulon lisäksi työn merkitystä elämänsisältönä ja mielekkään paikan löytämisessä suomalaisessa yhteiskunnassa. Useat informantit toivat myös esiin palkkatyön tuoman taloudellisen riippumattomuuden aviomiehestä. Nämä naiset näyttivät omaksuneen suomalaisen ihanteen kahden elättäjän perhemallista ja kulttuurisessa tarinavarannossa vallitsevan tarinan itsenäisestä naisesta.

*Mä haluan tehdä kaikkea, mistä maksetaan. Oma palkka on mulle tärkeä – koska en halua pyytää rahaa mieheltäni. (Svetlana)*

*Syyskuusta alkaen – – olen ollut oppisopimuksella mun miehen pizzariassa – – ei tunnu hyvältä. Mä etsin koko ajan työn, mikä vaan työn. Mä haluan palkkaa pomolta, en mieheltäni (nauraa). (Layila)*

Pohdinnoissa korostui myös työn merkitys sosiaalisen elämän kannalta. Monet tutkittavat pitivät työyhteisöä ja sen myönteistä ilmapiiriä työn sisältöä tai palkkaa tärkeämpänä. Työn monipuolisuudesta ja koulutusta vastaavasta vaatimustasosta ja/tai omasta tai perheen elintasosta oltiin valmiita jossain määrin tinkimään hyvän työyhteisön vuoksi. Työyhteisöt ovat tutkimusten (Akhlaq 2005; Forsander 2002; Joronen 2005; 2007) mukaan avainasemassa maahanmuuttajien sosiaalisten verkostojen laajentumisessa. Ne mahdollistavat tasa-arvoiset kontaktit kantaväestöön ja edistävät siten kotoutumista.

## **6.5.2 Perheen kulttuurisidonnaiset merkitykset**

Kotoutumiseen kuuluu paitsi työelämään myös perhe-elämään liittyvien kulttuuristen käytäntöjen haltuunotto niiden taustalla olevien normistojen tuntemisen kautta. Työ ja perhe piirtävät yhdessä useimpien ihmisten jokapäiväisen elämänpiirin ajallisesti ja paikallisesti muuttuvat rajat. Perheen merkityksestä kertoo se, että vaikka maahanmuuttopolitiikan linjauksia on kuluneen vuosikymmenen lopulla tarkastettu työperäisen maahanmuuton suuntaan, Suomeen muutetaan edelleen pääasiassa perhesyistä (Maahanmuuttovirasto 2010). Avioliitto ja perheenyhdistäminen ovat yleisimmät muuttosyyt, mutta perheen muodostaminen tai yhdistäminen tulee usein ajankohtaiseksi myös muista syistä muuttaneiden elämässä. Turvapaikanhakijoina tai pakolaisina yksin tulleet sekä työn takia muuttaneet haluavat yleensä jossain vaiheessa

alkaa elää normaalina pidettyä perhe-elämää. Kantaväestön tapaan useimmat maahanmuuttajat joutuvat jossain vaiheessa ratkaisemaan työn ja perhe-elämän yhdistämiseen liittyviä kysymyksiä.

Suomalaiset perhe- ja sukupuolikäsitykset ovat sotien jälkeisinä vuosikymmeninä muuttuneet merkittävästi. Avioerojen myötä yleistynyt, yksinhuoltajuuteen perustuva perhemalli on tullut sosiaalisesti hyväksytyksi, ja yksinhuoltajaperheiden taloudellista asemaa on sosiaalipolitiikan keinoin parannettu (Hakovirta 2006, 28–30). Adoptio-oikeus koskee nykyisin myös yksin asuvia yli 25-vuotiaita ja vuoden 2010 lokakuusta alkaen rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä, samaa sukupuolta olevia silloin, kun kyseessä ns. perheen sisäinen adoptio (Laki lapseksiottamisesta 1985/153). 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla perinteisen, naisen ja miehen väliseen avioliittoon perustuvan ydinperhemallin rinnalle on lainsäädännöllisestikin tunnustettu kahden samaa sukupuolta edustavan vanhemman ns. sateenkaariperhe. Silti maahanmuuttajille perinteinen heteroperhemalli sukupuolikäsityksineen toimii usein hegemonisena vertailukohtana oman kulttuurin arvoille ja käytännöille. Vaikka työhön ja perheeseen liittyvien sukupuolittuneiden käytäntöjen muodot poikkeavat toisistaan eri maahanmuuttajayhteisöissä, niitä yhdistää tietoisuus tarpeesta määrittää naiseutta ja mieheyttä suhteessa uuteen yhteiskuntaan (Säävälä 2007, 68).

Haastatteluissa työn merkityksen pohdintoihin niveltyi reflektointia perheen merkityksestä. Informanteista suurin osa (22) eli haastatteluhetkellä avo- tai avioliitossa. Heistä kahdellakymmenellä oli yksi tai useampi yhteinen lapsi nykyisen kumppaninsa kanssa. Eronneita tutkittavien joukossa on neljä, joista yksinhuoltajia kolme. Kaksi informanteista ei haastatteluhetkellä ollut parisuhteessa vaan eli yksin. Heillä ei myöskään ollut lapsia. Nekin informanteista, jotka haastattelun aikoihin elivät suomalaisittain ajateltuna perheettöminä, ts. ilman ydinperhettä, pohtivat haastatteluissa perheasioita.

Monissa maahanmuuttajayhteisöissä perhe-elämään liittyvät ja normatiivisina pidetyt käytännöt lähentyvät ajan mittaan suomalaisia. Ydinperheen merkitys kasvaa, vaikka Suomessa tai ulkomailla asuviin sukulaisiin pidetään edelleen tiiviisti yhteyttä, avioitumisikä nousee, lasten lukumäärä vähenee ja avioerot yleistyvät, kun suhtautuminen niihin muuttuu. Suomalaisen sosiaaliturvan ansiosta myös eronneet naiset voivat elättää itsensä ja perheensä jopa työttömänä ollessaan, mikä ei lähtömaassa olisi ollut mahdollista. Eronneiden naisten ja yksinhuoltajaäitien osuus on erityisen korkea etniseltä taustaltaan somalialaisten, vietnamilaisten, virolaisten ja venäläisten keskuudessa. (Tiilikainen & Martikainen 2007, 402.) Perheellisenkin maahanmuuttajanaisen taloudellisesti itsenäinen elämä on Suomessa mahdollista työssäkäynnin ja sosiaaliturvan ansiosta toisin kuin monessa lähtömaassa.

Mielenkiintoinen havainto on maahanmuuttajaperheiden perhe-elämän privatisoitumisen tiedon jakamista haittaava vaikutus. Useat informantit kertoivat, kuinka alkuvaiheessa välittömiksi koetut tuttavuussuhteet ja kontaktit oman etnisen ryhmän perheellisiin edustajiin muuttuvat ajan mittaan muodollisemmiksi ja etäisemmiksi.

*Kun mä tapasin mun entisen kotikaupungin tutut, mä huomasin et se kysyminen häiritsti hirveesti heitä. Heidän mielestä se on et puuttuu heidän omaan elämään. – – ei kannata paljastaa kaikki oman elämän asiat. – – mä ymmärsin et aha täällä pitää olla rajat. – – Mä olen huomannu et suurin osa meistä ulkomaalaisista, jotka on asunu Suomessa pidempään, suomalaistuu. Ei voi koputtaa naapurin oveen, jos tarvi apua. Tai kysyy*

*missä oot töissä ja mikä on sun palkka tai kysyy apua löytää töitä. Täällä on paljon sääntöjä. Jos menet jonkun luo kotiin, pitää sopia ennen. Nyt kurditkin tekee niin.* (Telar)

Yleisesti ottaen kurdinaiset korostivat haastatteluissa perheen ja kotityön merkitystä enemmän kuin suomalaisen tapaan palkkatyöorientoituneet venäläiset naiset. Poikkeuksiakin silti löytyi. Nuorimmat informantit suhtautuivat kriittisimmin lähtökulttuurissaan vallitseviin käsityksiin perheestä ja sukupuolesta.

*– – En mä edes halunnut mennä töihin heti. Mä halusin oppia ensin kielen, mun mieheni toi leivän perheeseen. – – Ei palkka onnea (työssäkäynti) onnea anna... Mä en suostunut jäämään töihin sinne hotelliin, kun se oli vuorotyötä ja mulla oli pieni lapsi. En halunnut uhrata liikaa työlle, ei ole sen arvoista.* (Nadja)

*Siskoni on 34 vuotta. Se on vieläkin yksin, ei se halua mennä naimisiin eikä lapsia... se ei usko sellaiseen. Sillä on hyvä työ ja se matkustaa paljon – niinku oma vapaus. Musta se on hienoa, mä haluaisin olla kuin hän.* (Babet)

### **6.5.3 Perheen ja työn yhteensovittaminen**

Työn ja perheen yhteensovittamisessa on kyse yksilöiden ajankäytöstä ja siihen liittyvistä, henkilökohtaiseen arvomaailmaan perustuvista preferensseistä. Arjen ratkaisut ja valinnat heijastavat usein kulttuurissa vallitsevia, arvottuneita ja sukupuolittuneita näkemyksiä palkkatyöstä, kotityöstä ja normaalina pidetystä perhe-elämästä. (Julkunen 1999, 89–92.)

Perinteisesti työelämän ja perhe-elämän yhteensovittamista ei ole liitetty työelämän organisointitapoihin, vaan sitä on pidetty ensin työntekijöiden yksityisasiana ja myöhemmin sosiaalipoliittisena, julkisen päivähoitojärjestelmän ja taloudellisesti turvattujen vanhempainlomien avulla ratkaistuna kysymyksenä (Salmi 1996, 213). Taustalla on havaittavissa kulttuurinen käsitys kahden elättäjän perhemallista, jossa sekä naiseus että mieheys jäsennetään osittain palkkatyön kautta. Vastuu lastenhoidosta on periaatteessa naisilla, mutta julkisen sektorin on tultava apuun silloin, kun työelämä tarvitsee äitejä.

Monet Suomessa syntyneet naiset pyrkivät elämään todeksi kulttuurisesta tarinavarannostamme tietoisesti tai tiedostamattaan poimimaansa vallitsevaa tarinaa, joka on taloudellisesti itsenäinen ja perheestä suhteellisen riippumaton. Tarinan toteuttaminen vaatii perheellisiltä naisilta usein kekseliäisyyttä, sillä he joutuvat miehiä suurempien ongelmien eteen ratkaistessaan palkkatyön ja perhe-elämän yhdistämisen yhtälöä. Naiset kantavat Suomessa edelleen päävastuun kotitöistä, mikä määrittää heidän ajankäyttöään (Raijas & Pakoma 2010). Samoin naiset ovat miehiä useammin valmiita joustamaan puolison työolosuhteiden muuttuessa. He ovat esimerkiksi valmiita muuttamaan paikkakuntaa miehen työpaikan vaihtuessa ja jäämään kotiin lasten kanssa, elleivät onnistu työllistymään uudella paikkakunnalla (Nivalainen 2010).

Vaikka maahanmuuttajanaiset tulevat monenlaisista kulttuureista ja yhteiskunnista, he kaikki joutuvat määrittelemään naiseutensa ja naisen roolinsa suhteessa suomalaiseen naiseuteen. Monet maahanmuuttajanaiset ovat kasvaneet kulttuuriympäristössä, jossa yksityiset ja julkiset sukupuoliroolit määrittyvät toisin kuin suomalaisessa arjessa. He ovat alttiita joutumaan seksuaalisuuteen, lisääntymiseen ja perheeseen liittyvien normien ja odotusten ristipaineeseen, koska eri kulttuurien ja yhteiskuntien



sukupuolijärjestelmät poikkeavat toisistaan. Työssäkäyvän itsenäisen naisen tarina ja siihen liittyvät roolimallit eivät ole kaikkien maahanmuuttajanaisten ihanteena. Tuomas Martikaisen ja Lalita Golan (2008) tutkimuksessa intialaiset ja nepalilaiset naiset korostivat perinteisen sukupuolihierarkian ja perinteisten vaimon velvollisuuksien tuovan parisuhteeseen turvallisuutta. Tämän vuoksi he kokivat asemansa suomalaista perheellistä naista paremmaksi – puhumattakaan yksinelävistä ”uranaisista”. Samoilla linjoilla olivat Hannu Sirkkilän (2006) haastattelemat, suomalaisen miehen kanssa avioituneet thaimaalaiset naiset. Myös Suomeen muuttaneet Kosovon albanialaiset naiset arvostavat vahvaan sukuun ja perheeseen perustuvaa elämäntapaa eivätkä välttämättä halua vaihtaa sitä työssäkäyvän ja miehestään taloudellisesti riippumattoman suomalaisnaisen elämäntapaan (Säävälä 2007). Omassa tutkimuksessani kaksi informanttia kannatti kulttuurinsa perinteistä perhemallia, jossa naiselle on varattu vaimon ja kotiäidin rooli.

*Irakissa monet naiset on kotiäitinä, se on tapana – – miehille kuuluu käydä töissä ja saada palkkaa että perhe voi elää. – – Se on musta oikein – – että mies antaa rahan ja nainen hoitaa kodin hyvin. – – Irakissa sukulaiset auttaa paljon toisiaan. Musta se on hyvä. Suomessa paljon enemmän yksinäisiä ja yksinäisiä perheitä. (Telar)*

*En halua muuttaa, jos en saa täältä työn. Kun muutin kotimaastani, se oli suuri muutos. Kaikki menee sekaisin, en halua enää sitä. Ei ole työ niin tärkeä minulle. Mä voin olla oikein hyvin kotona, niin kuin naiset kotimaassa – – ja minun miehellä on työ, se on se tärkein. – – sitten ehkä (voisin muuttaa toiselle paikkakunnalle) jos hän työttömänä. (Layila)*

Lastenhoitokysymykset ja niihin liittyvä tiedonhankinta ja tiedon jakaminen esiintyivät myös omassa aineistossani usein urasuunnittelun, koulutuksen ja työnhaun teemojen yhteydessä. Työpaikat näyttäytyivät työn ja perhe-elämän yhdistämiseen liittyvän tiedon jakamisen kenttänä; esimerkiksi tietoa vanhempain- tai hoitovapaasta saatiin usein työkaverilta. Perheasioista keskusteltiin tutkittavien mukaan työpaikalla työkaverien kanssa melko paljon. Usein myös naispuolisen työnantajan tai johtajan kanssa saattoi puhua perheeseen tai sukulaisiin liittyvistä asioista. Sen sijaan miespuolisen johtajan alaiset kertoivat työkavereidensa tavoin vältäneensä kotiasioista puhumista esimiehensä kanssa. Miesvaltaisilla aloilla vuosia työskennellyt informantti kertoi, ettei heidän työpaikallaan ole tapana puhua yksityisasiasta.

*Puhuttiin paljon mutta enemmän työstä – – joku neuvoi toista tai niin. Ja televisiosta ja urheilusta, niistä puhuttiin myös. – – joskus joku sanoi kun oli tullut lomalta että missä oli perheen kanssa matkalla, mutta muuten ei (yksityisasiasta puhuttu). (Quasid)*

Monet tutkittavista sanoivat saaneensa työkavereiltaan tarpeellista tietoa työn ja perhe-elämän yhteensovittamiseen. Nadesha kertoi työnantajansa yllättäneen hänet ehdottamalla pitkähkön palkallisen loman pitämistä perhettä kohdanneen kuolemantapauksen vuoksi. Myöhemmin hän itse jakoi saamaansa tilapäiseen vapaaseen liittyvää tietoa ystävilleen.

*Se oli silloin kun minun äiti kuoli. – – Mä soitin mun pomolle ja sanoin että en nyt pysty tulemaan töihin. Se oli perjantai. Hän sanoi että se on ihan okei, saan olla poissa vielä maanantainkin, jos mun tarvitsee. Ja sitten hän kysyi, milloin äiti haudataan. Mä sanoin etten vielä tiedä, mun siskot järjestää sitä. Hän sanoi et kerro, kun tiedät niin laitan sulle loman. Riittääkö sulle kolme päivää että keskiviikko torstai ja perjantai, jos hautajaiset on lauantaina? Hän antoi sitten koko viikon, kolme päivää palkallista lomaa*

*ja kaksi ilman palkkaa. Niin mä pääsin Venäjälle mun suvun luokse eikä ollut niin kiire pois. – – Myöhemmin mä kerroin tästä mun (venäläiselle) ystävälle. Hän sanoi että hän ei saanut niin lomaa kun hänen veli meni naimisiin, ei edes ilman palkkaa, ja kovasti ihmettelimme sitä. – – Mä puhuin meidän palkanlaskijan kanssa. Hän sanoi, että ei ole työnantajan pakko antaa vapaata perhesyistä. Mutta meidän työpaikalla se on semmoinen tapa. (Nadesha)*

Sabat puolestaan kertoo hankkineensa tietoa mahdollisuudesta olla poissa töistä muuttopäivänä.

*Me oltiin suunniteltu muuttoa jo pitkän ajan, kun lapset oli kasvanu isoiksi ja halusivat oman huoneen. – – Sitten löytyi hyvä asunto ja aloimme järjestää muuttoa. – – muuttoautoa ei saatu viikonloppuna, että meidän oli pakko muuttaa keskellä viikkoa. Mun pomo oli pois, mutta mä kysyin yhdeltä työkaverilta että luuletko se onnistuu? Hän sanoi onnistuu varmasti, että mun pitää vain heti ilmoittaa siitä. Mä sain olla yhden päivän pois eikä sitä otettu mun palkasta. Mun mies sai myös vapaan, mutta ilman palkkaa. Silloin mä ajattelin että mulla on tuuri, että mulla on hyvä työpaikka. (Sabat)*

Yllä kuvatut tilanteet aiheuttivat Nadeshalle ja Sabatille paitsi työnantajan joustavuuteen liittyvän myönteisen yllätyksen myös hämmennystä työelämässä noudatettavien käytäntöjen moninaisuudesta. Muutkin informantit toivat haastatteluissa esiin sen, että työelämän lainsäädäntö vaikuttaa erittäin sekavalta. Muualta Suomeen muuttaneen on vaikea vaatia tai puolustaa työntekijän oikeuksiaan, kun niiden selvittäminen on lähes ylivoimaisen vaikeaa. Informantit kertoivat ajatelleensa, ettei suomalaisillakaan ole aina tarkkaa tietoa siitä, toimitaanko työpaikalla täysin lain kirjaimen mukaisesti. Tällaisissa tilanteissa työnantajalta voi olla mahdotonta kysyä, sillä häntä saatetaan pitää jäävinä. Ulkopuolisen asiantuntijan konsultointi taas on hankalaa, ellei tiedä, minkä viranomaisen toimialaan asia liittyy ja mistä hänet tavoittaa. Tämä lisää turvattomuutta tilanteessa, jossa on pakko luottaa työtovereilta tai ystäviltä saatuu tietoon.

Työn ja perheen yhteensovittaminen käy vaativaksi lasten sairastellessa. Tutkittavat kertoivat kysyneensä lapsen sairastumisesta johtuvaan töistä poissaoloon liittyvää tietoa työnantajaltaan, työkavereiltaan ja ystäviltään. Tamara kertoi soittaneensa myös Kelaan työpaikalta saadun tiedon sisältämien ristiriitaisuuksien vuoksi.

*Meidän tytöllä oli vaikea kuume ja mä soitin pomolle. Hän sanoi saa olla kolme päivää kotona. – – Sitten olin yhden päivän töissä ja taas oli pakko olla kotona tytön kanssa. – – (Myöhemmin) yks nainen mun töissä sanoi että voi olla vanhemmat kotona vaikka koko viikon. Kun itse kolme päivää ja sitten mies loput. Tai yhdessä kolme päivää. Mun mies ei uskonut sitä. – – Mä soitin Kelaan ja kysyin. He sanoi et kumpikin (työnantaja ja työtoveri) on väärässä. Voi olla kotona neljä päivää, mutta ei yhtä aikaa nainen ja mies. Ja pomon ei tarvitse maksaa palkkaa, jos ei halua. (Tamara)*

Myös vanhemmuuteen liittyvät pidemmät poissaolojaksot olivat olleet keskustelun aiheena työpaikoilla. Irina kertoi saaneensa tietää kolmen vuoden mittaisesta hoitovapaasta työtoveriltaan. Ennen nykyistä työpaikkaansa hän oli ollut ensin äitiyslomaa ja sitten hoitovapaata pitävän sijaisena lähes neljä vuotta. Kotiäidiksi jääminen oli herättänyt enemmänkin keskustelua työpaikan kahvipöydässä, myös vertailua eri maiden kesken. Tässä episodissa Nadesha toimi sekä työelämää koskevan tiedon saajana että jakajana.

*Siellä oli yksi nainen joka sanoi että he (kotiin lasta hoitamaan jääneet) on laiskoja, et he laittaa lapset päivähoidon ja tarhaan ja käy vaan ostoksilla. Yks sanoi hänen ystävänsä opiskelee tunnin tai kaksi yliopistolla ja silti pitää lapsen tarhassa. – – oli semmoinen – joo, paheksunta. Mutta yks sanoi hän on tyytyväinen että hän on hoitanut kotona kaikki kolme lasta vaikka hän oli yksin ja he olivat hyvin köyhät. – – He kysyivät multa miten se Venäjällä on, miten lapset hoidetaan. Mä kerroin heille et on päivähoido ja tarha ja koulut aikaisemmin kuin Suomessa. Naiset menee pian (lapsen syntymän jälkeen) töihin. Mutta se on eri että usein isoäidit hoitaa lapset jos äiti on paljon töissä. Suomessa musta ei ole niin. (Nadesha)*

Pelek kertoi kuulleensa äitiyslomalle jäävältä työkaveriltaan isien mahdollisuudesta pitää vanhempainlomaa.

*Se tuntui ihan uskomattomalta – – että mies saa lomaa jäädä kotiin vauvan kanssa. – – ja Kela maksaa. Kun mä kerroin sen asian kotona, mun mies sanoi sinä valehtelet. Mä sanoin en valehtele, Suomessa miehet tekee niin. – – hän oli sitten kysynyt töissä siitä asiasta ja sanoi mulle sä puhuit totta. Hänen töissä oli yks ollut mies kotona vauvan kanssa. – – Niin mä ajattelin et se on tosi hyvä juttu, koska nainen saa enemmän apua ja mies voi olla enemmän isä heti kun lapsi vielä on pieni. (Pelek)*

Pelekin tulkinta kuvastaa hyvin useiden haastateltujen hämmennystä heidän törmätessään uudessa kotimaassa vallitsevaan käytäntöön, joka asettaa uuteen valoon perheen sisäiset perinteiset sukupuoliroolit ja työnjaon. Pelekin oli aluksi vaikea uskoa, että suomalainen yhteiskunta tukee taloudellisesti vastasyntyntä lasta hoitavaa miestä. Hänen aviomiehelleen ajatus oli täysin käsittämätön. Haastattelussa Pelek ei kertonut, kuinka dialogi jatkui ja muuttuiko hänen miehensä ilmeisen kielteinen suhtautuminen isyyslomaan sen aikana tai myöhemmin. Huomionarvoinen on kuitenkin Pelekin havainto siitä, että isyysloma hyödyttää molempia vanhempia. Naiselle se merkitsee kotityön tasa-arvoisempaa jakamista, ja miehelle se voi tarjota mahdollisuuden vapautua elättäjän roolista läsnä olevaan vanhemmuuteen. Tässäkin tapauksessa työtoverit toimivat tiedon jakajina. He ja työnantajat olivat haastatelluille myös hoitovapaata koskevan tiedon tärkein lähde.

## **6.6 Tiedonhankintataitojen oppiminen ja opettaminen**

Maahanmuuttajat joutuvat orientoitumaan vieraassa informaatioympäristössä, minkä vuoksi heidän valmiutensa hankkia itse kaikkea työelämään osallistumiseen tarvittavaa tietoa ovat usein puutteelliset. Koska suuri osa tästä tiedosta välittyy sosiaalisissa verkostoissa, sujuvat kontaktit sekä omaan etniseen ryhmään että kantaväestöön ovat tarpeen. Tässä kielitaidolla on ratkaiseva merkitys. Myös informaatio- ja viestintäteknologia (TVT) luo mahdollisuuksia verkostoitumiseen uudessa ympäristössä, kunhan käyttäjä hallitsee tekniikan ja tuntee riittävän hyvin tiedon välittämisen yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet. Tämä puolestaan tarkoittaa useimmiten henkilökohtaisen informaatiolukutaidon (IL) laajentamista sellaisen henkilön opastuksella, jolle nämä rakenteet ovat tuttuja entuudestaan. IL viittaa tässä yhteydessä yhteisön jäsenten välisessä kommunikaatiossa rakentuneisiin ja yksilöltä toiselle välittyneisiin valmiuksiin etsiä, arvioida, omaksua ja hyödyntää tilannekohtaisesti relevanttia tietoa. Se on luonteeltaan sosiaalisesti rakentunutta sekä konteksti- ja kulttuurisidonnaista. (Tuominen, Savolainen & Talja 2005, 338–339; Street 2003, 77–78.)

Valtaosa tutkittavista kertoi oppineensa uusia tiedonhankintatapoja kotoutumiskoulutuksen tai muiden työvoimapolitiittisten kurssien yhteydessä sekä eri viranomaisten (työvoimaneuvojat, uraohjaajat, Kelan virkailijat, ulkomaalaistoimiston työntekijä) opastamana. Useimmiten uudet tiedonhankintatavat liittyivät TVT:n käyttöönnottoon – tiedonhakuun julkisten organisaatioiden internetsivuilta tai niiden sähköisiin asiointipalveluihin. Kotoutumisammattilaisilla (kieli-, ammatti- ja atk-kurssien opettajilla, työvoimaneuvojilla, sosiaalityöntekijöillä ja vertaisryhmään kuuluvilla kotoutumisvalmentajilla) oli keskeisin rooli uuteen informaatioympäristöön perehtymisessä. Seuraavaksi tärkeimpiä opettajia haastatelluille olivat perheenjäsenet, ystävät ja työnantajat.

Suurin osa (9) venäläisistä kertoi käyttäneensä tietokonetta ”jonkin verran” jo ennen muuttoa Suomeen. Suomalaista työelämää koskevaa verkkotietoa oli hakenut kaksi; he ilmoittivat käyttäneensä tiedonhankintaan myös sähköpostia. Toinen heistä ilmoitti jutelleensa Suomeen muuttaneiden tuttaviansa kanssa työasioista Skype-puhelinpalvelun kautta. Suomeen tultuaan monet venäläiset olivat pitäneet atk-taitojen hankkimista lähes tai yhtä tärkeänä kuin kielen oppimista. Varsinkin korkeasti koulutetut katsoivat TVT:n monipuolisen hallinnan edellytykseksi työllistymiselle omalle alalleen.

*En koskaan olisi päässyt (yrityksen nimi):lle töihin ilman että osaan biotekniikka-alan perusohjelmia. (Elena)*

*Kirjanpitäjän työ on täällä hyvin erilaista kuin Venäjällä – – pitää osata monia tietokoneohjelmia, pelkkä laskutaito ei riitä. (Olga)*

Kaksi venäläistä haastateltua kertoi kehittäneensä atk-taitojaan aviomiehensä ohjaamana. Tiedonhakua toinen harjoitteli ensin internetin sanahakupalvelulla, sitten seuraamalla linkkejä. Näin hän oli oppinut etsimään itselleen tärkeää tietoa esimerkiksi Suomessa ilmestyvistä verkkolehdistä. Suomalaisen kanssa naimisiin mennyt kertoi miehensä opettaneen myös laskujen maksamista verkkopankissa ja tiedonhakua Kelan verkkosivuilta. Molemmissa tapauksissa tutkittavat saivat tiedonhankinnan opetuksen yhteydessä opastajaltaan tietoa suomalaisten arkielämään liittyvien organisaatioiden (tiedotusvälineet, pankki, Kela jne.) toiminnasta, joten tämä oli toiminut samalla myös eräänlaisena IL-opettajana.

Yksi informanteista sanoi opettaneensa suomalaiselle miehelleen tietokoneen käyttöä. Nauhallalla tuo keskustelunpätkä kuulostaa tältä:

Ludmila: *Esimerkiksi mun mies, hän osaa vain soittaa (kännykällä) eikä lähettää tekstiviestejä eikä osaa (käyttää) sähköpostia ja kaikki...*

Saraleena: *Sä siis olet tavallaan teidän perheen ”teknologiavastaava”?*

Ludmila: *Niin, kaikki digiboksia ja niin. – – mä voin neuvoa häntä kaikissa näissä tekniikka-asioissa. Mun miehellä on tuttuja Kanariansaarella, ja he myös voivat puhua Messengerissä tai Skypessä. Mä vaan annan sen mikrofonin hänelle valmiiksi käteen.”*

Kurdeista vain kolme oli käyttänyt tietokonetta kotimaassaan. Eräs haastateltu kuvaa muuttoa edeltänyttä tilannetta näin:

*Iranissa meillä ei ollut tietokoneita, diktaattorin aikana ne oli kielletty. Tiedätkö, ihmisillä ei saanut olla kännyköitä ja faksi ja kopiokoneetkin oli kielletty. – – Vasta*

*Suomessa opin käyttämään tietokonetta, sellaisella maahanmuuttajien kurssilla.*  
(Farida)

Monille kurdeille, samoin kuin heidän puolisoilleen, työvoimatoimiston järjestämä atk-kurssi tai verkkotiedonhaun opastus vaikkapa kielikurssien yhteydessä tarjosi ensimmäisen mahdollisuuden tutustua atk:n hyödyntämiseen. Opettajina heille toimivat näiden kurssien ohjaajat, harvemmin myös toiset kurssilaiset.

*Opimme siellä (kansalaisopiston kurssilla) kuinka käyttää sähköposti ja etsimme tietoa internetistä. Hän (kurssin opettaja) näytti meille mol.fi-sivut (työvoimahallinnon verkkosivut) – haki tietoa eri kursseista ja me haimme myös. Katsoimme, mitä työpaikkoja siellä on. Hän näytti myös, mistä löytää mitä pitää tehdä jos lähtee töihin ulkomaille. – Istuin yhden suomalaisen vieressä. Hän auttoi mua silloin kun en ymmärtänyt.* (Ferzenda)

*Hän (virolainen kurssitoveri) oli myös hiljainen ja kiltti, häneltä oli helppo kysyä... Kun minä en tiennyt jotakin, hän näytti... ja haki mulle kaikki tiedot.* (Sadil)

Kursseilla opettajat olivat vaihtelevassa määrin kertoneet myös julkisten laitosten rakenteesta ja toiminnasta. Joillain kursseilla informantit kertoivat saaneensa paljon tietoa esimerkiksi suomalaisesta hallintotavasta ja lainsäädännöstä tai koulumaailmasta. Tämän he olivat poikkeuksetta kokeneet itselleen hyödylliseksi. Tämän tyyppisellä tiedolla saattoi olla heille välitöntä käyttöä; esimerkiksi tieto oppilashuollon rakenteesta auttoi yhtä haastateltua ottamaan yhteyttä koulupsykologiin. Tärkeämpää heidän mielestään kuitenkin oli se, että he samalla oppivat tunnistamaan luotettavina pidettyjä tiedonlähteitä ja -kanavia, joita myöhemmin saattoivat käyttää vertailukohtana arvioidessaan muualta löytämäänsä tietoa.

*Nykyisin jos mä tarviin just vaikka tietoa Suomen hallituksesta, et kuka (viranomainen) hoitaa mikä asian, mä heti katson Infopankin. Siellä on ne asiat selvästi, se on helppoa se kieli. – sitten voin lähettää heille sähköpostia ja kysyä jos mulla joku ongelma. Ja mä tiedän et se (sivuston sisältämä tieto) on totta, jos joku tulee sanomaan jotain muuta niin mä en usko.* (Sabat)

Myös monet venäläiset tutkittavat painottivat lähde- ja relevanssiarvioisen tekemisen hyödyllisyyttä. Hieman kärjistäen voisi sanoa, että IL-taitoja kaikkiaan mahdollisimman paljon laajentava tiedonhankinnan oppiminen koettiin kaikkein hyödyllisimmäksi ja tehokkaimmaksi. Se myös stimuloi tiedonhankintaa myöhemmissä vaiheissa ja motivoi tiedonhankintataitojen omaehtoiseen kehittämiseen. Monet tutkittavat kertoivat hakeutuneensa (toiselle) atk-kurssille tai ostaneensa kotimikron.

Uuden tiedonhankintataidon omaksuminen muutti useimpien tutkittavien tietokäytäntöjä pysyvästi. Erityisesti verkkotiedonhankinnasta tuli jossain vaiheessa lähes poikkeuksetta osa informanttien arkea. Yksi haastatelluista kertoi oppineensa hakemaan avoimia työpaikkoja kotona internetistä kouluikäisen tyttärensä avustamana. Toinen informantti kiitteli työnantajansa toimineen hänelle henkilökohtaisena atk-tukihenkilönä työpaikalla.

*Opin internetin ja sähköpostin (nykyisessä) työpaikassa, pomo opetti mulle. Yks ilta... hän istui mun viereen ja näytti miten se tehdään. Me istuimme siinä monta tuntia... ei ollut ollenkaan kiire. Se oli tosi hyvä, paljon parempi kuin kurssi. – nyt käytän joka päivä (internetiä ja sähköpostia töissä).* (Farida)

Suomalaisessa IL-ohjauksessa media usein mielletään sisältöä tärkeämmäksi (Aarnitaival 2010, 18). Vallitsevan tietoyhteiskuntadiskurssin puitteissa tietokoneen käytöstä tulee helposti itseisarvo oleellisempien näkökohtien jäädessä vähemmälle huomiolle. Vuorovaikutuslähestymistavan soveltaminen monikulttuurisessa IL-ohjauksessa voisi auttaa ohjaajia näkemään maahanmuuttajaopiskelijat luovina subjekteina eikä vain teknologian kuluttajina.

## 6.7 Tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen esteet

Kaikki tutkittavat kertoivat suomalaisen informaatioympäristön muuttuneen vuosien mittaan tutummaksi ja ymmärrettävämmäksi. Tiedonhankintataitojen, erityisesti TVT-taitojen, karttumisen ansiosta he kokivat pystyvänsä nyt suunnistamaan paremmin ennen käsittämättömältä vaikuttaneessa informaatioviidakossa. Pulmatilanteiden ratkaiseminen oli muuttunut helpommaksi omakohtaisen tiedonhankinnan myötä. Kuitenkin tiedonhankintaan ja tiedon jakamiseen liittyi myös monia vaikeuksia, jotka pahimmillaan estivät ongelmanratkaisun tai elämäntilanteeseen toivotun muutoksen toteutumista. Nämä vaikeudet ovat hyvin samankaltaisia kuin muissa tutkimuksissa (Harris & Dewdney 1994; Julien 1999) havaitut tiedonhankinnan esteet.

Roma Harris ja Patricia Dewdney (1994) havaitsivat tutkiessaan pahoinpideltyjen naisten hoitoon hakeutumista, että virallisten avuntarjoajien tiedotus epäonnistui yrityksissään tavoittaa tämä kohderyhmä. Tutkittavien elämän kannalta äärimmäisen tärkeää tiedonhankintaa hankaloittivat 1) *tietämättömyys relevantin tiedon luonteesta*, 2) *tietämättömyys lähteistä ja kanavista*, 3) *tiedonhankintataitojen ja itseluottamuksen puute*, 4) *epärelevantin tiedon aiheuttama turhautuminen*, 5) *tiedonhankinnassa tapahtuneet viiveet*, 6) *tiedon hajanaisuus* sekä 7) *informaatiotulva*. (Harris & Dewdney 1994, 93; 95–99; 108). Samansuuntaisia tuloksia sai Heidi Julien (1999) tutkiessaan nuorten uranvalintaan liittyvää tiedonhankintaa. Nuoret kokivat erityisen ongelmalliseksi sen, etteivät tieneet, mitä kaikkea tietoa saattaisivat tarvita tehdäkseen päätöksen uravalinnastaan (Harrisin ja Dewdneyn kategoria 1). Toiseksi suurimmaksi ongelmaksi tutkitut mainitsivat tiedon hajanaisuuden eli sen, että heidän tarvitsemaansa tietoa löytyi ainakin jonkin verran useista lähteistä, muttei riittävästi yhdestäkään (6). Kolmas merkittävä este nuorten tiedonhankinnalle oli, etteivät he uskoneet löytävänsä relevanttia tietoa mistään. Sen sijaan nuoret luottivat itseensä tiedonhankkijoina eivätkä kärsineet ns. informaatiotulvasta (Julien 1999, 41–44.)

Omassa tutkimuksessani tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen esteet liittyivät usein ainakin osittain tutkittavien elämänhistoriaan ja elämäntilanteeseen – maahanmuuttajuuteen ja siihen liittyvään kotoutumisprosessiin. Kaikki Harrisin ja Dewdneyn tunnistamat tiedonhankinnan esteet olivat löydettävissä myös haastattelupuheesta. Niiden lisäksi haastatteluissa painottuivat kielitaidon puutteeseen ja/tai sosiaaliseen vuorovaikutukseen kytkeytyvät ongelmat. Tiedon jakamisen osalta haastatteluissa nousivat esiin tiedon salaamisen tai tiedon jakamisesta pidättäytymisen, tiedon ”panttaamisen” ja vastavuoroisuutta edellyttävän tiedon jakamisen ilmiöt. Näistä etenkin vastavuoroisuutta edellyttävän tiedon jakamisen luokittelu esteeksi on tulkintakysymys. Tiedon saajan kannalta se kuitenkin toimii haittaavana tekijänä, joten katson aiheelliseksi sijoittaa sen tähän kategoriaan.

### 1) *Tietämättömyys relevantin tiedon luonteesta*

Monet tutkittavat kertoivat, että heillä oli usein ollut vaikeuksia hahmottaa itselleen tiedontarpeidensa koko kuvaa. Usein elämäntilanteet ja niiden pulmat olivat niin monimutkaisia, että tuntui mahdottomalta huomata kaikkia ratkaistavia kysymyksiä.

Työelämä kaikkiaan miellettiin niin kompleksiseksi, ettei koskaan voinut olla varma kaikista yksityiskohdista ja niihin liittyvistä tiedontarpeista. Tämä kategoria oli tutkimuksessa yleisin.

*Se oli vähän hankalaa, kun mulla ei ollu mitään tietoa tämmöisestä työllistämistuesta. Mä olisin saanut sitä ja päässyt sinne (tehtaaseen). Myöhemmin ne (työtoverit) ihmetteli et miks mä en kysynyt asiasta. Mut miten mä voin kysyä, kun en tiennyt koko systeemistä?* (Anna)

## 2) Tietämättömyys lähteistä ja kanavista

Tilanteiden mutkikkuus ja tietämättömyys kaikista ratkaistavista kysymyksistä liittyi usein tietämättömyyteen ongelmanratkaisun kannalta relevanttien tiedonlähteiden ja -kanavien olemassaolosta tai sijainnista. Tietämättömyys lähteistä ja kanavista mainittiin haastatteluissa 32 kertaa eli yhtä monta kertaa kuin tietämättömyys tiedontarpeista ja relevantin tiedon luonteesta.

*En mä tiennyt että on tämmöinen Ensimetri ollenkaan. – – että olisin voinut vaan kävellä ovesta sisään ja kysyä ja he olis neuvonu kaikki.* (Ferzenda)

## 3) Tiedonhankintataitojen ja itseluottamuksen puute

Monet haastatellut kokivat, etteivät he osaa etsiä riittävän hyvin tietoa itselleen tärkeistä asioista. Tämä oli estänyt heidän tiedonhankintaansa erityisesti heti Suomeen muuton jälkeen, ennen kotoutumiskoulutukseen pääsyä. Itseluottamuksen puute vaikutti siihen, että omat tiedonhankintataidot nähtiin usein todellisia heikompina. Ne tutkittavista (12), joilla oli haastattelutilanteessa mahdollisuus demonstroida tiedonhankintaansa esimerkiksi tekemällä verkkohakuja, onnistuivat tehtävässään lähes poikkeuksetta olettamaansa paremmin. Tämä oli monelle positiivinen yllätys.

*Nyt kun sanot, mulla on kyllä jo ihan rutiini. (nauraa) Olen kyllä oppinut löytämään paljon näitä (avoimista työpaikoista ilmoittavia verkkosivuja) – – niitä tule aina vain lisää.* (Telar)

Useimmat tutkittavat arvioivat omassa tiedonhankintataidossa olevan yhä parantamisen varaa. Monet harkitsivat hankkivansa lisäoppia hakeutumalla työhaku- tai atk-kursseille tai täydennyskoulutukseen. Kuitenkin joukkoon mahtui niitäkin, jotka sanoivat saavuttaneensa mielestään itselleen riittävät taidot. Alinan kommentti tiivistänee heidän tuntoensa:

*En mene enää yhtään kertaa kurssille, jos ei ole aivan pakko, se ei auta mitään. – – Tiedän jo tarpeeksi Suomesta ja muusta ja osaan kielen. Nyt haluan vain töihin.* (Alina)

## 4) Epärelevantin tiedon aiheuttama turhautuminen

Tämäkin kategoria ilmeni aineistossa varsin usein, etenkin ”googlatessa” internetin sanahakupalvelun avulla.

*Jos laittaa sinne vaikka ”palkankorotus”, sieltä tulee ihan mitä vaan – – eikä millään jaksa katsoa kuin ehkä viisi sivua.* (Xanimsa)

Epärelevantin tiedon aiheuttama turhautuminen oli tyypillinen tiedonhankinnan este myös tilanteessa, jossa informantti uskoi jonkun toisen henkilön voivan jakaa hyödyllistä tietoa, mutta tältä saatu tieto osoittautuikin epärelevantiksi. Tilannetta pahensi se, ellei tutkittavalla ollut tietoa muista lähteistä.

*Hän (venäläinen ystävä) sanoi että kyllä voi ottaa (ylityökorvauksen) vapaana, hän oli ihan varma. – – Sitten kun sanoin mun pomolle että menemme sinne (sukulaisten luo Pietariin), hän sanoi se ei käy, koska mulla ei ole niin monta lomapäivää. – – En enää kysy mun tutuilta mitään (työelämään liittyvää). (Tamara)*

#### 5) Tiedonhankinnassa tapahtuneet viiveet

Tutkittavien tiedonhankintaa viivästyttivät ennen kaikkea viranomaisten kanssa asioimisen ongelmat. Alussa tulkkien puute ja kielimuuri, sitten hidas byrokratia ja päätöksenteko. Usein odotettiin vastausta ennen seuraavaa tiedonhankinta-askelta. Sen sijaan esimerkiksi hitaasti latautuvia internetsivuja ei pidetty tiedonhankinnan ongelmana.

*Työvoimatoimistossa on aina iso jono, jos haluaa jotain kysyä – – täytyy mennä kun puhelimella ei pääse. Ja sitten kestää monta päivää ennen kuin saa tiedon onko päässyt kursseille, taas täytyy mennä. Tai odottaa että tulee kirje kotiin. (Anna)*

#### 6) Tiedon hajanaisuus

Tiedon hajanaisuus koettiin varsin merkittäväksi ongelmaksi. Julienin (1999) tutkimuksen informanttien tavoin omat tutkittavani ilmaisivat turhauttavana sen, että olivat joutuneet ”harsimaan kokoon” eri lähteistä löytämiään tiedonsirpaleita.

*Se (työelämä) on niin vaikea asia, että ulkomaalaiset haluais omalla kielellä. Mut ihan kaikilla kielillä ei tietenkään saa tietoa. (Sabat)*

#### 7) Informaatiotulva

Monet tutkittavat kertoivat jossain vaiheessa väsyneensä siihen, että tietoa oli saatavilla niin paljon. Liiallinen tiedonsaanti muuttui psyykkisesti kuormittavaksi, jolloin haluttiin kieltäytyä ottamasta tietoa vastaan. Kuitenkaan informaation välttäminen (Niemelä 2006) ei ollut kenenkään informantin ensisijainen toimintastrategia. Informaatiotulvan vastakohtana on tiedon niukkuus eli tiedonhankinnan psyykkinen kuormittavuus tilanteessa, jossa tarvittavaa tietoa ei tuntunut löytyvän mistään.

*Mulla oli kiire, kun piti lähettää hakemus – – Soitin sinne (kurssikeskuksen neuvontaan) mut sanottiin kurssin opettaja on poissa eikä hän (puhelinvaihteen hoitaja) tiennyt tarvitaanko semmoinen todistus (suoritetusta kielitutkinnosta) – – ei, en löytänyt netistä eikä hänkään löytänyt. (Marisha)*

Haastatteluista poimitut lainaukset osoittavat, että kaikki Harrisin ja Dewdneyn (1994) tunnistamat tiedonhankinnan esteiden lajit ovat paikannettavissa myös tämän tutkimuksen informanttien kertomuksista. Kaikki tutkittavien kokemat tiedonhankintaa haittaavat tekijät eivät kuitenkaan mahdu yllä lueteltuihin luokkiin. Tutkittavien haastattelupuheesta on havaittavissa viittauksia sellaisiin tiedonhankintaa ja tiedon jakamista haittaaviin tekijöihin, jotka liittyvät heidän maahanmuuttajataustaansa. Näitä ovat seuraavat:



## 8) Kielitaidon puute

Lähes kaikki informantit kertoivat riittämättömän kielitaidon hankaloittaneen tiedonhankintaa, joskus jopa estäneet sen kokonaan. Vaikeudet olivat luonnollisesti suurimmat heti maahantulon jälkeisenä vuotena, jolloin monet tutkittavat vasta opettelivat suomen alkeita. Nekin informantit, jotka puhuivat ainakin jonkin verran suomea ennen maahan tuloaan, harmittelivat monien viranomaistekstien vaikeita kielellisiä rakenteita ja ilmaisuja. Myös muiden kielten – lähinnä englannin – puutteellinen taito haittasi tiedonhankintaa.

*Kyllä se on totta kai vaikeinta jos et osaa suomea. On paljon (maahanmuuttajille hyödyllistä työelämä)tietoa vain suomeksi. – ja jos et osaa suomea, et ymmärrä jos joku tahtoo auttaa että mitä hän sanoo. (Vana)*

## 9) Kulttuurierot

Noin kolmasosa (9) informanteista oli jossain vaiheessa kokenut, etteivät suomalaiset ymmärtäneet heitä tai päinvastoin. Nämä tilanteet liittyivät tavalla tai toisella kulttuurieroihin; suomalaiset näyttivät ajattelevan ja toimivan eri tavalla kuin ihmiset entisessä kotimaassa. Tällaisia episodeja koko aineistossa oli 16, ja niiden ajallinen painotus oli kotoutumisen alkuvaiheessa. Useimmiten kyseessä oli väärinkäsitys informantin puolelta, mutta esiin nousi myös esimiehen tai työtoverien virheellisiä tulkintoja informantin viestistä. Väärinymmärrystilanteiden koettiin hankaloittavan omaa kiinnostumista työyhteisöön. Tämä on havaittu myös aikaisemmassa tutkimuksessa (Söderqvist 2005). Työyhteisöjen ja lähiesimiesten puutteellinen kulttuurikompetenssi voi myös estää ulkomaalaisten osaamisen täyden hyödyntämisen (emt., 101–103).

*Hän (atk-kurssin miesopettaja) laittoi aina käden mun käden päälle kun näytti sen, mikä se on, hiiren käyttöä. Näin. (näyttää) Ja hän seisoi hyvin lähellä mua. Uskotko että se oli inhottavaa. En voinut edes kuunnella mitä hän sanoi, olin niin kauhuissani. (Telar)*

*En ensin ymmärtänyt, että mun pitää lähettää CV kun haen työtä. Semmoinen ei ole tapana Venäjällä. – siellä opettaja usein hakee samaan kouluun missä hän itse opiskeli ja siellä kaikki tuntevat hänet. Rehtori ei kysy mitään että oletko ollut (opiskeluaikana) myymässä kaupassa vai mitä työtä olet tehnyt. – mun ystävä siitä sanoi, että Suomessa tehdään niin. Vaikka ymmärsin mitä hän sanoi en tiennyt mitä hän tarkoitti. (Ludmila)*

## 10) Tiedon panttaaminen

Tutkimuksen empiirinen aineisto osoitti, etteivät uudessa kotimaassaan pidempään asuneet läheskään aina halua auttaa vastamuuttaneita tiedonhankinnassa tai jakaa heille tietoa. Erityisesti työelämä aiheena on varsin ristiriitainen. Suuri osa informanteista (11) kertoi, etteivät he olleet saaneet tietoa esimerkiksi avoimista työpaikoista oman etnisen ryhmänsä edustajilta. Suurimpana syynä tähän pidettiin sitä, ettei heilläkään ollut tarpeeksi tietoa relevanteista lähteistä ja kanavista. Merkittävänä tekijänä pidettiin kuitenkin myös tiedon salaamista oman edun tavoittelun vuoksi. Kilpailu avoimista työpaikoista on maahanmuuttajien keskuudessa kovaa; etenkin korkeampaa koulutusta edellyttävistä ja paremmin palkatuista ”suomalaisten työpaikoista” käydään taistelua. Tällöin on rationaalista olla kertomatta muille mahdollisista työtilaisuuksista, vaikka

muuten haluaisikin olla solidaarinen maannaisiaan kohtaan. Joissain tapauksissa tietoa oli myös ”pantattu” tai se jaettiin vain palvelusta vastaan.

*– – mun tuttu tiesi tulkin paikasta yhden suomalaisen kautta – – vasta myöhemmin hän kertoi mulle. Ihan varmasti hän tiesi, että minäkin olin kiinnostunut, mutta hän ei sanonut mitään vaan itse haki sitä. Ja he ottivat hänet, kun ei ollut muita (hakijoita), kun muut eivät tienneet siitä. (Inna)*

*Yks päivä hän (informantin ystävä) soitti ja sanoi hän löysi mulle hyvän kurssin, ja se on ilmainen. Mä kysyin mikä se on – – ”Semmoinen yks vaan”, hän sanoi, ”mä kerron sit.” Sitten hän kysyi, voisiko hän tuoda hänen lapset mulle kun hän menee kaupungille. (Pelek)*

Informantit korostivat useimmiten omaa vilpitöntä haluaan jakaa tietoa kaikissa olosuhteissa. Näin oli tapahtunutkin sekä haastattelun omasta aloitteesta että toisen pyynnöstä. Kuitenkin aineistossa on jonkin verran esimerkkejä myös vastapalvelusta edellyttävästä tiedon jakamisesta. Varsinainen tiedon jakamisesta pidättäytyminen oli harvinaista. Syynä oli tällöin kielteisten reaktioiden pelko tai se, ettei tiedon katsottu olevan relevanttia saajan kannalta.

*– – jos joku on löytänyt töitä niin siitä kannattaa olla hiljaa koska muuten voi olla et he ei enää halua tavata – – ja on yhtäkkiä ihan yksin. (Telar).*

Myös kantaväestön koettiin toisinaan salaavan työelämää koskevaa tietoa. Tyypillisintä tämä oli työpaikoilla, joiden ilmapiiri oli informanteista rasistinen ja/tai yleensä huono. Kantaväestöön kuuluvat työntekijät eivät välttämättä puhuneet paljon toisilleen, saati suomea heikommin osaavalle maahanmuuttajatyötoverilleen. Informantti oli saatettu myös jättää häntä koskevan päätöksenteon ja päätöksistä tiedottamisen ulkopuolelle, jolloin kyse on institutionaalisesta rasismista (vrt. Laurén & Wrede, 2010). Tällaisessa tilanteessa etninen syrjintä on luonteeltaan rakenteellista, sillä se ilmenee osana työkäytäntöjä.

*Meillä työvuorot sovittiin työntekijöiden kesken, mutta multa ei koskaan kysytty käykö näin ja näin. Vasta katson sen listan, että aha tulen maanantaina aamuun. Ja mulle merkattiin vain yksi viikko, kun muut sai tietää enemmän. Kun mä kysyin siitä, mulle sanottiin että ”Sä et ole koskaan paikalla, kun vuorot jaetaan”. Mä voin kanssa sanoa jos mulla on joku (työvuoroa koskeva) toivomus. – – se oli varmasti kun mä olen ulkomaalainen. Ajatellaan, tolle ei tarvi kertoa. (Pelek)*

Vastavuoroisuutta edellyttävä tiedon jakaminen tapahtui poikkeuksetta silloin, kun informantilla sattui olemaan tarvetta pienelle palvelukselle. Tällaisia tilanteita ilmenee aineistossa kaksitoista. Palveluksia olivat lastenhoito (3), muuttoapu (1), oikoluku (1), pölynimurin ostaminen etukortilla (1), asunnosta huolehtiminen matkalla olon aikana (1), autokyyti (3), seuran pitäminen (1) ja vaatteiden korjaaminen (1). Vastapalvelusta pyydettiin usein hienovaraisesti vihjaamalla. Useimmat haastatelluista korostivat, että heidän kulttuurissaan palvelusten pyytäminen on yleistä ja hyväksyttyä toisin kuin Suomessa.

*Lupasin kysyä mun pomolta tarvitseeko hän lisää työntekijöitä, jos pääsen Helsinkiin hänen (ystävä) autolla. Hän sanoi et okei ilman muuta, ei ole ongelma! (Layila)*

– – *sanoin et lainaan kyllä mun* (vanhan työhakemuksen liitteinen), *et katso siitä, ja kysyin jos hän suostuu lyhentää mun verhot tai lainata ompelukoneen.* (Anna)

Yhteenvetona voidaan todeta, että tiedonhankinnan harjoittelu asiantuntevan ja suomalaissyntyisen tai suomalaisia elämän- ja ajattelutapoja tuntevan henkilön kanssa edisti parhaiten IL-taitojen kehittymistä. Saadessaan tietoa esimerkiksi eri viranomaistahojen organisaatiosta ja asemasta yhteiskunnassa haastatellut oppivat samalla tunnistamaan nämä auktoriteeteiksi, joiden julkaisema tieto oli luotettavaa. Tärkeitä IL-aidon opettajia olivat kotoutumiskoulutuksen ja työnhakukurssien ohjaajat sekä tekniikan ohella sisältöjen merkitystä painottavat atk-kouluttajat. Hankkiessaan ja jakaessaan työelämää koskevaa tietoa informantit kohtasivat samantyyppisiä esteitä, joita on tunnistettu myös aiemmissa tutkimuksissa (esim. Harris & Dewdney 1994). Lisäksi he joutuivat painimaan maahanmuuttajataustaan ainakin implisiittisesti kytkeytyvien ongelmien kanssa. Nämä liittyivät suomen kieleen, kulttuurienväliseen viestintään ja tuttavapiirissä ilmenneeseen epäsolidaarisuuteen tiedon jakamisen suhteen. Usein eri esteet olivat yhteydessä toisiinsa. Heikoimmin suomea osanneet informantit kertoivat muita useammin joutuneensa kulttuuristen väärinymmärrysten kohteeksi. He myös nojautuivat tiedonhankinnassaan todennäköisemmin aiemmin Suomeen muuttaneisiin oman etnisen ryhmän edustajiin, jotka saattoivat olla haluttomia jakamaan hallussaan olevaa tietoa. Osa haastatelluista kertoi itsekin pidättäytyneensä tiedon jakamisesta tai jakaneensa sitä palvelusta vastaan.

Tässä luvussa tarkastelen tutkimuskohdettani case-analyysin avulla. Luku tarjoaa luvulle 6 rinnakkaisen lähestymistavan aiheeseeni. Siinä missä edellinen luku keskittyi raportoimaan tutkimustuloksia empiirisen aineiston horisontaaliseen analyysiin perustuen, tämä luku pureutuu vertikaalisen analyysin keinoin käsiteltyyn aineistoon (ks. luku 5). Työhön painottuvien elämäntarinoiden avulla pyrin syventämään ymmärrystä siitä, kuinka tiedonhankinta, tiedon jakaminen ja tiedonkäyttö nivELYTYVÄT osaksi kotoutumisprosessia ja sen kuluessa uudelleen rakennettavia tietokäytäntöjä.

Olen valinnut empiirisestä aineistostani neljä haastattelua, jotka olen avannut kronologisesti eteneviksi, koherenteiksi tarinoiksi niistä kirjoittamieni informaatioprofiilien ja elämänhistoriallisten aikajanojen (ks. liite 1 ja 2) avulla. Valinnan pääkriteerinä käytin haastatteluaineiston edustavuutta: jokaisen tarinan tuli olla mahdollisimman hyvä esimerkki yhdestä työelämään sopeutumisen strategiasta sekä siihen yleisimmin liittyvistä tietonhankinnan ja tiedon jakamisen tavoista eli tietokäytäntöjä rakentavista toimista (ks. luku 5.5.4). Haastattelun piti lisäksi tarjota tarinan kirjoittamisen kannalta riittävästi aineistoa tietokäytäntöjen uudelleen rakentamisen tarkasteluun sosiaalisten verkostojen rakenteen, voimaantumisen ja osallisuuden kokemuksen näkökulmasta.

Tarkastelen informanttien elämää ”purjehdustarinaina” (vrt. taulukko 1, s. 60). Tarinamuotoon kirjoitettu raportti on tyypillistä narratiivispainotteiselle tutkimukselle. Kerronnallisista syistä olen kirjoittanut tarinat deskriptiivisiksi ja selkeästi eteneviksi. Tapahtumien kronologisen järjestyksen korostaminen auttaa lukijaa hahmottamaan työelämätiedon hankinnan ja jakamisen tapoja kotoutumisen eri vaiheissa. Elämäkulun ja siihen liittyvien muutosten kuvaus taustoittaa niitä olosuhteita, joissa informantit ovat vähitellen rakentaneet uudelleen tietokäytäntönsä uudessa kotimaassaan. Kunkin tarinan lopussa esitetän analyttisen yhteenvedon tarinan keskeisistä piirteistä.

Lenssaustarinoiden päähenkilön elämän ulkoiset olosuhteet ovat olleet tavoitteiden saavuttamisen kannalta suotuisat. Tutkimukseen osallistunut on kokenut kyenneensä vaikuttamaan haluamallaan tavalla elämäänsä ja on tyytyväinen nykyiseen tilanteeseensa. Vastoinikäymisiä ei ole ollut tai ne eivät ole olleet merkittävä hidaste tavoitteiden saavuttamiselle. Suurin osa lenssaustarinoiden naisista oli haastatteluhetkellä vakituisessa, osittain tai kokonaan koulutustaan vastaavassa työssä.

Luovimistarinoissa päähenkilöllä on ollut paljon vastoinikäymisiä. Näistä huolimatta olosuhteet ovat pysyneet riittävän vakaina selkeiden tavoitteiden asettamiseen. Ajan mittaan päähenkilö on onnisunut saavuttamaan tavoitteensa tyydyttävällä tavalla. Samoin kuin lenssaustarinoissa, hän kokee vaikeuksista huolimatta voineensa ohjata elämäänsä haluamaansa suuntaan.

Rullaustarinoissa tavoitteiden määrittely ja saavuttaminen ovat vaikeita ennen kaikkea päähenkilön kokemuksen ulkopuolisuuden tunteen vuoksi. Hän on joutunut tekemään valintoja tilanteessa, jossa niiden reunaehdot ja seuraukset ovat hänelle epäselviä. Hänellä ei ole selkeitä työelämää koskevia tavoitteita tai päämäärää, jota kohti ponnistella. Hänen strategiansa on luopua kontrollista kokonaan, ”ajelehtia” hetkestä ja tilanteesta toiseen toivoen elämän muuttuvan parempaan.

Stamppaustarinoissa päähenkilön elämän olosuhteet vaihtuvat nopeasti ja ennakoimattomasti vaikeuttaen tavoitteiden määrittelyä ja niiden saavuttamista. Muiden odotukset ja omat tarpeet ovat olleet ristiriidassa, eikä päähenkilö koe saaneensa riittävästi tukea ympäristöstään. Vastustus on johtanut hämmennykseen ja päämäärän kadottamiseen. Tilanteesta stamppaustarinoiden päähenkilö on selvinnyt tekemällä kompromisseja eikä hänen ole tarvinnut kokonaan luopa toiveistaan. Stamppaustarinoita leimaa toiminnallisuus; niissä päähenkilö ponnistelee eniten selvitäkseen vaikeuksista ja toteuttaakseen haaveensa.

Kirjoittaessani tutkittavieni elämästä heitä nimeltä puhutellen liikun hyvin henkilökohtaisella tasolla, mikä yhtäältä elävöittää tekstiä ja toisaalta mahdollistaa tutkittavien oman äänen kuulumisen siinä. Tarinallinen lähestymistapa helpottaa haastatteluaineistossa ilmenneiden voimaantumisen ja osallisuuden kokemuksen teemojen näkyviksi tekemistä (ks. kuvio 2, s. 38). Tarinat toimivat myös tulkintojen esittämisen apuna muodostaen niille jäsennetyn kehyksen. Olen halunnut tarjota lukijalle mahdollisuuden peilata tulkintojani primaariaineiston valossa, joten haastattelupuheen lainaukset muodostavat oleellisen osan tätäkin lukua.

## **7.1 Opettajasta opetuksen kehittäjäksi – Kejalin tarina**

Lumisella talvella 2008 oli osuutensa siihen, että sain Kejalin haastateltavakseni. Odotellessani pyryn takia myöhästynyttä junaan satuin huomaamaan rautatieaseman odotussalissa penkille unohtuneen aikakauslehden, jota ajankulukukseni aloin selailla. Huomioni kiinnittyi juttuun Suomeen Turkin kautta pakolaisena tulleesta kurdinlaisesta ja hänen perheestään. Tarmokkaan oloisen naisen tarina sisälsi niin paljon tutkimukseni kannalta mielenkiintoista ainesta, että päätin yrittää etsiä hänet käsiini kysyäkseen hänen halukkuuttaan osallistua haastatteluun. Soittokierros aikaisemmilleni informanteilleni kannatti, sillä lopulta onnistuin saamaan naisen puhelinnumeron.

Tapasin Kejalin kahteen otteeseen, kuten useimmat muutkin tutkittavani. Ensimmäisen kerran juttelimme kurdiyhdistyksen järjestämän tilaisuuden jälkeen, jolloin paikalla oli muitakin. Tämän tutustumiskerran jälkeen tapasimme yliopiston kirjaston ryhmätyöhuoneessa varsinaisen haastattelun merkeissä. Puolentoista tunnin ajan sain ilon kuunnella Kejalin värikästä kerrontaa, jota minun tarvitsi vain silloin tällöin hienovaraisesti ohjata keskittymään tutkimuskysymysten kannalta olennaiseen. Haastattelun purkamisen ja analysoinnin kuluessa alkoi hahmottua Kejalin kotoutumista ja työelämähistoriaa Suomessa kuvaava tarina, jota voi luonnehtia hyväksi esimerkiksi aineiston ”lenssauskertomuksista”.

Kejal syntyi Mosulissa, Pohjois-Irakissa 1964 nelilapsisen perheen kuopuksena ja ainoana tyttärenä. Lapsuudenkodissa koulutusta pidettiin arvossa. Erityisesti Kejalin isä, peruskoulun rehtori, kannusti tyttärtään opiskelemaan. Lukutaidoton äitikin oli sitä mieltä, että Kejalin pitäisi ehdottomasti kouluttautua mahdollisimman hyvin. Äiti tekikin kaikki kotityöt lastensa puolesta, jotta nämä saisivat rauhassa opiskella. Kejal hakeutui lukion jälkeen opettajakoulutukseen tarkoituksenaan ansaita elantonsa matematiikanopettajana. Opiskelujaan hän rahoitti tekemällä lastentarhanopettajan töitä ja toimimalla kurdimielisen lehden avustajana. Tässä työssä hän tapasi tulevan miehensä, poliittisesti aktiivisen toimittajan nimeltä Raman.

Poliisin tehtyä keväällä 1982 ratsian lehden toimitukseen Raman ja muut paikalla olleet pidätettiin. Kejal, josta julkaistiin etsintäkuulutus, joutui jättämään opettajantyönsä ja piiloutumaan. Ramanin onnistuttua pakenemaan pidätyskeskuksesta pariskunta muutti

miehen sukulaisten luo Iraniin, jossa he myös avioituivat. Iranista pakomatka jatkui Turkkiin, jossa heille syntyi kaksi poikaa, Gavan ja Ortas. Suomeen perhe tuli kiintiöpakolaisina syyskuussa 1990. Heillä ei ollut minkäänlaista käsitystä tulevasta kotimaasta, jonka nimenkin he olivat saaneet kuulla vasta kaksi kuukautta ennen lähtöä. Turvapaikan löytyminen oli tuossa vaiheessa kaikkein tärkeintä. Kejal kuvaa helpotuksen sävyttämiä ensitunnelmiaan Suomessa näin:

*Mulla alkoi ihan uus elämä. Viimeiset kaks vuotta pakomatalla oli ollu tosi raskas – ja kun me tultiin mä ajattelin et tää on unta (nauraa). Just kun me tultiin Suomeen, seuraavana päivänä he piti mulle (vastaanottokeskuksessa) synttärit.*

Kolmen vastaanottokeskuksessa viettämänsä kuukauden aikana Kejal ja Raman oppivat suomen alkeet aamupäivisin kokoontuvassa, vapaaehtoisten vetämässä kielikoulussa. Kejal piti haastattelussa erittäin merkittävänä asiana sitä, että pääsi heti maahantulonsa jälkeen kosketuksiin paitsi suomen myös sitä äidinkielenään puhuvien kanssa. Näistä välittyvä hyväntahtoisuus lisäsi hänen luottamustaan uuden kotimaan asukkaisiin.

Marraskuun 1990 alussa perheelle osoitettiin asunto parinsadan kilometrin päässä sijaitsevasta kaupungista, jonne he muuttivat kuun lopussa. Ulkomaalaistoimiston sosiaalityöntekijä järjesti vanhemmat vuodenvaihteen jälkeen alkavalle, puoli vuotta kestäväälle kielikurssille ja lapsille paikan läheisestä päiväkodista. Joulukuu kului kotosalla, uuteen asuinympäristöön totutellen. Sosiaalityöntekijä kävi kerran tapaamassa perhettä, muuten he viettivät aikansa keskenään.

Työvoimatoimiston koordinoiman kielikurssin alkamisen jälkeen perheen arkirutiinit muodostuivat sen aikataulujen ympärille. Vietyään lapsensa päivähoitoon Kejal ja Raman matkustivat bussilla toisella puolella kaupunkia sijaitsevaan kielikouluun. Kejal kertoi nauttineensa kielenopiskelusta.

*Siellä (kurssilla) oli kolme tasoryhmää – – Me päästiin siihen ylimpään mun miehen kanssa, kun meillä oli taustalla yliopistotutkinto ja osasimme jo aika paljon. – – Musta oli ihan tosi hyvä juttu, että korkean koulutuksen olivat omassa ryhmässä. – – koska siellä opetustavat oli toisenlaiset, käytettiin kirjoja ja kielioppi oli tärkeä. Se vaatimustaso oli korkeampi, meiltä odotettiin enemmän ja se sopi mulle. Tunneilla myös harjoiteltiin sellaista sanastoa, jota tarvitsee jos itse hoitaa vaikka Kela-asiat ja tällaiset. – – Kotonakin joka päivä melkein kaks tuntia mä opiskelin, kun lapset oli nukkumassa. – – Kun mä kuulin televisiosta joku vieras sana mä kirjoitin sen heti ylös, ja seuravana päivänä mä kysyin opettajalta, mikä se on. Bussissa vaikka se on kirjoitettu ”Pysähtyy”. Heti mä kysyin suomenopettajalta, ja niin mä opin.*

Kielikurssilla käytiin läpi kotoutumiseen ja työelämään liittyviä asioita erityissanastoineen sekä harjoiteltiin viranomaisten kanssa asiointia niin Kelassa kuin työvoimatoimistossakin. Jo neljän kuukauden kuluttua Kejal huomasi selviävänsä niin hyvin arjen tilanteista suomen kielellä, että hän tarjoutui tulkiksi kurdeille, joihin oli ehtinyt uudella kotipaikkakunnallaan tutustua. Hän myös auttoi heitä työpaikkailmoitusten kääntämisessä.

*Mulla oli jo monta (kurdi)ystävää sen yhdistyksen kautta .– – olin tavannut heidät yhdistyksen newrozin juhlassa (kurdien uudenvuoden juhla maaliskuussa). Monet olivat kotiäidit ja halusi apua et miten laitetan Kela-kortti hakemus tai semmoiset. He ei itse tiennyt vaikka monet oli ollu Suomessa monta vuotta jo. – – Me mentin yhdessä ja ulkomaalaistoimistoon ja työntoimistoon myös, koska silloin vielä ei ollut niin hyvät*

*tulkkipalvelut et tulkin aina – – kun tarvitsee. Ja koska mä puhuin suomea jo ja englantia, mä autoin et he pääsi työtoimiston kielikurssille. – – Silloin meille ei vielä tullut (paikallinen sanoma)lehti, mut me käytiin lukemassa se kirjastossa – – katsoimme kyllä työilmoitukset. – – Ei, emme kukan hakeneet vielä töihin, mutta meitä kiinnosti mitä on ja millaiset työpaikat.*

Omaan alaansa liittyviä asioita Kejal alkoi selvittää jäämällä kielituntien jälkeen juttelemaan opettajan kanssa. Tältä hän sai tietoa niin aineenopettajien koulutuksesta kuin mahdollisista sijoittumispaikoista. Suomenopettaja lainasi pinoittain ammattijärjestönsä lehden vanhoja numeroita luettavaksi. Kejal kertoi kahlanneensa kaikki lehdet läpi iltaisin sanakirjan ja muistiinpanovälineiden avulla. Niiden sivuilta hänelle alkoi välittyä kuva siitä, millaista opettajan työ Suomessa on. Lamasta huolimatta alan työllisyystilanne vaikutti suhteellisen hyvältä ja palkkauskinkin varsin kohtuulliselta. Kielenopettajansa kanssa jatkuneissa keskusteluissa hän sai myös jonkinlaisen käsityksen opettajille laissa asetetuista pätevyysvaatimuksista.

*Mä ensin olin ihan tosi innostunut, ajattelin et pääsen pian töihin ja voin saada parempi palkan kuin Irakissa. – – Oli niitä työilmoituksia usein siellä lehdessä et ajattelin mullekin löytyy työ heti kun osaan suomen. – – Mut sitten mä ymmärsin et ei ole niin helppoa että vain hakee (avointa työpaikkaa), koska täyty olla lupa ja sen saa jos on suomalainen koulutus eikä mulla mitään ollut. Tai siis tietysti mulla oli yliopiston tutkinto mut se ei kelpaa, kun se ei ole suomalainen.*

Suomenopettaja ehdotti, että Kejal menisi työvoimatoimistoon selvittämään ulkomaalaisen tutkinnon tunnustamiseen ja ammatilliseen täydennyskoulutukseen liittyviä kysymyksiä, joihin hän itse ei osannut vastata. Koulutukseen erikoistuneelta työvoimaneuvajalta Kejal saikin kaipaamaansa lisätietoa. Kävi ilmi, että täydennyskoulutusta oli tarjolla vain vähän; kurseille pääseminen vaati sinnikkyyttä kovan vaatimustason ja pitkien jonojen takia. Kejal päätti jättää täydennyskoulutuskysymyksen ratkaistavaksi myöhemmin ja keskittyä kielenopiskeluun. Ammatillista kompetenssia hän hankkisi lisää opettelemalla myös tietojenkäsittelyä. Työvoimatoimistossa ei kuitenkaan ollut tarjolla maahanmuuttajille suunnattuja atk-kursseja, joten opettaja olisi löydettävä muualta.

*Se oli vaikeeta, koska meidän tutut ei heillä ollut tietokoneet eikä he osanneet käyttää. Mä kysyin kaikilta (kurdiyhdistyksessä) ja sit kuulin et kansalaisopistossa on semmoinen kurssi mutta se maksaa.*

Kejal katsoi kansalaisopiston yhteystiedot puhelinluettelosta ja soitti kysyäkseen asiasta. Opiston kanslisti kertoi kevään kurssien olevan jo täynnä ja kehotti Kejalaa palaamaan asiaan uudestaan syksyllä. Tietokoneen käyttöä tämä kuitenkin pääsi kokeilemaan jo muutaman viikon kuluttua varsin yllättävissä merkeissä.

*Mun miehelle soitettiin SPR:stä ja he kysyi halutaanko me ystäväperhe, et heillä oli sellainen kurssi ja nyt vapaaehtoiset ystävät heillä maahanmuuttajille. Tietysti me haluttiin, se on ihan hieno että oli sellainen. – – Me saatiin puhelinumero ja mun mies soitti sinne. – – oli ne Laatikaiset, ja me sitten sovittiin et nähdään.*

Puhelua seuranneesta tapaamisesta seurasi pitkään jatkunut ystävyys kahden perheen välillä. Laatikaiset osoittautuivat ystävällisiksi ja vieraanvaraisiksi ihmisiksi, joita kiinnostivat vieraat maat ja kulttuurit. He kutsuivat Kejalin perheen luokseen kylään, ja tuosta ensivierailusta jäi Kejalille erityisen mukavia muistoja. Sirkku Laatikainen oli

toimintaterapeutti ja hänen miehensä Pertti työskenteli vesilaitoksella insinöörinä. Kuultuaan Kejalin suunnitelmista mennä syksyllä atk-kurssille Pertti vei vieraansa työhuoneeseen ja istutti heidät kotimikron ääreen. Tietokoneista kiinnostunut isäntä paljastui taitavaksi piirrosohjelmien käyttäjäksi. Kejal ja Raman puolestaan kutsuivat uudet tuttavansa kotiinsa päivälliselle. Haastatteluhetkellä, vielä vuosien jälkeen näistä tapaamisista Kejalin ääni värähtää hänen muistelllessaan suomalaisia ystäviään.

*He laskivat meitä lähelle, ja se oli ihan tosi tärkeää. He olivat kuin siskot ja veljet, se oli ihana asia. Kun mä muutin (toiselle paikkakunnalle), mulle tuli kauheasti heidät ikävä.*

Sirkulta Kejal sai tietää Kesälukioseuran kurdilapsille ja -nuorille järjestämistä leireistä, jolle haettiin ohjaajia. Hän soitti saamaansa puhelinnumeroon ja kuuli, että kurdintaitoisista, ammatikseen lasten ja nuorten kanssa työskennelleistä aikuisista oli pulaa. Töitä riittäisi myöhemminkin kurdikielen ja kulttuurin kurssien opettajana sekä maahanmuuttajatyön koordinaattorin avustajana. Tarjous kuulosti todella houkuttelevalta. Kejal meni tapaamaan Kesälukioseuran toiminnanjohtajaa, ja leiriohjaajan työsopimus allekirjoitettiin siltä istumalta.

*Olin kahdella leirillä ohjaajana. Toisella oli mun lapset mukana ja se toinen ajan mun mies hoiti heitä kotona. – – Me mietittiin et mitä teemme, kun mulle tarjotan työ et pitääkö meidän muuttaa ja mitä nyt meidän elämässä tapahtuu. – – Sit me päätettiin et katsotaan, ei muuteta vielä kun meillä on hyvä asunto (paikkakunnan nimi) ja ystävät siellä. Ja kun se oli semmoinen työ et siinä piti matkustaa, eikä mulla ollut ajokortti.*

Vaikka tarjotusta työstä kieltäytyminen tuolloin arvelutti, Kejal piti jälkeensä ratkaisuaan viisaana. Hän sai kuitenkin ensikosketuksen suomalaiseen työelämään, ensimmäisen palkkansa ja työtodistuksensa kesäleiriohjaajana toimiessaan. Verotoimistokin tuli tutuksi, kun työnantaja pyysi toimittamaan verokortin ennen leirien alkua.

Kejalin kotoutumista helpotti alkuvaiheessa se, että hän pääsi aloittamaan kieliopinnot heti maahantulonsa jälkeen. Vastaanottokeskuksessa vapaaehtoisvoimin järjestetty suomenkurssi tarjosi samalla hänelle ensimmäiset kontaktit kantaväestöön. Paikka työvoimatoimistonkin kielikurssilta järjestyi melkein heti, kun perhe oli saatu sijoitettua toiselle paikkakunnalle. Kielellisesti lahjakkaana opiskelijana Kejal omaksui muutamassa kuukaudessa riittävän sanaston tarjotukseen tulkkausepä kurdistyöväilleen ja auttaakseen heitä hankkimaan tietoa avoimista työpaikoista. On merkille pantavaa, että hän omaksui työelämätiedon jakajan roolin hyvin varhaisessa vaiheessa, jo ennen kuin alkoi hankkia oman elämänsä kannalta relevanttia tietoa. Hänkin turvautui alkuvaiheessa henkilölähteisiin kysellessään opetusalan koulutuksesta ja pätevyysvaatimuksista sekä opettajien työtilanteesta ja palkkauksesta. Myöhemmin SPR:n ystäväperheen kautta hänelle järjestyi ensimmäinen työpaikka Suomessa. Maahanmuuttajalasten ohjaajana työskennellessä tulivat sitten tutuksi suomalaiset palkan- ja veronmaksun käytännöt.

Elokuussa Kejal ilmoittautui suunnitelmiansa mukaisesti kansalaisopiston ”Tietokone tutuksi” -kurssille. Muut osallistujat puhuivat suomea äidinkielenään, hän oli ainoa ulkomaalainen. Suurin osa kurssilaisista oli työikäisiä, mutta joukkoon mahtui muutama jo eläkkeelle siirtynytkin. Kurssilla opeteltiin tietokoneen käytön perusasioita, lähinnä tekstinkäsittelyä ja taulukkolaskentaa. Myös tietokonepeleihin kurssilaiset pääsivät tutustumaan. Kejal kertoi innostuneensa tietokoneista niin paljon, että olisi itsekin



halunnut sellaisen. Sen avulla voisi opiskella lisää suomea, ja työhakemustenkin kirjoittaminen onnistuisi kätevästi. Ongelmana oli laitteen kallis hinta – perheellä ei yksinkertaisesti ollut varaa sen hankintaan. Kejalin onneksi Pertti pystyi järjestämään hänelle käytetyn tietokoneen tulostimiseen lainaksi.

*Me oltiin ihan ensimmäiset (kurdit sillä seudulla), joilla oli oma kone. – – tuli usein vieraita katsomaan. Mä näytin heille kaikki, mitä olin oppinut siellä kurssilla ja kirjasta ja Pertiltä. Ja he sanoivat ”Sulla kävi tuuri, koska Suomessa on helppo saada töitä jos osaa atk”.*

Syyskuussa alkoi työvoimatoimiston koordinoima neljän kuukauden mittainen, maahanmuuttajille tarkoitettu valmennuskurssi, jota Kejal ja Raman kävivät yhdessä saatuaan Gavanin ja Ortasin päivähoidon järjestettyä. Päiväkotiryhmässä oli tullut ongelmia, minkä vuoksi pariskunta yritti saada lapsensa perhepäivähoitoon. SPR:n työntekijän kautta he löysivät perheen, jolla oli kokemusta maahanmuuttajalapsista ja jolla oli aikaa vielä kahdelle uudelle hoidettavalle. Ortas pääsi kielikylpyyn myös läheisen päiväkodin esikouluryhmään.

*Se oli semmoinen Suomen kulttuurin kurssi, missä opittiin kyllä hakemaan töitä. – – Meillä oli kaikilla oma suomalainen opas, joka katsoi et mitä töitä sä oot tehnyt ja mitä sä haluat ja sit hän haki meille harjoittelupaikkoja.*

Kurssin aikana tehtiin tutustumiskäyntejä eri työpaikkoihin, pääasiassa paikallisiin yrityksiin. Näiden käyntien aikana opiskelijoilla oli mahdollisuus esittää kysymyksiä. Keskustelua käytiin Kejalin muistikuvan mukaan ainakin oppisopimuskoulutuksesta. Useat kurssille osallistuneet saivat myöhemmin harjoittelupaikan tutustumiskohteista, ja jotkut onnekkaat työllistyivät niihin pidemmäksikin aikaa. Kurssilaisten tukena oli myös kaksi maahanmuuttajataustaista työvalmentajaa, joiden kanssa saattoi keskustella arkaluotoisemmistakin asioista, kuten työyhteisöissä mahdollisesti ilmenevästä etnisestä syrjinnästä. Näiden ”kulttuuristen tulkkien” läsnäoloa Kejal piti erittäin hyvänä asiana.

*Niin he kertoi miten he oli löytäny heidän työt, mitä he oli tehny. – – ja senkin kun työpaikoissa aina juodaan kahvia iltapäivällä, että pitää laittaa nimi listaan ja ostaa kahvia.*

Kejal sai harjoittelupaikan kouluavustajana. Yhdeksän viikon jakso jaettiin kolmeen osaan, jotka hän vietti kouluavustajana perusasteen alku- ja loppupäässä sekä lukiossa. Ensi kosketus omaan alaan herätti ristiriitaisia tunteita:

*Ensimmäinen harjoittelupaikka yläasteella oli mulle shokki. Meillä (Irakin Kurdistanissa) lapset on rauhalliset ja kunnioittaa opettajaa, olen tottunut niin. Mutta täällä oppilaat oli, mikä se on, murrosikäiset. – – jotkut huuteli mulle ilkeitä, onneksi en kaikkea ymmärtänyt – – olivat rasisteja. Opettaja kyllä sanoi siitä heille, mutta ei se auttanut. – – Silloin mä ajattelin etten ikinä halua tehdä opettajan työtä Suomessa. – – Ala-astella ja lukiossa oli paljon parempi.*

Kesän 1992 Kejal työskenteli jälleen Kesälukioseuran leiriohjaajana entisen esimiehensä otettua häneen yhteyttä. Tällä kerralla leirit olivat suomenkielisiä ja niille osallistuneet lapset kotoisin eri maista. Hän toimi samana kesänä myös viikon Pakolaisapu ry:n aikuisille järjestämän leirin ohjaajana. Syksyllä hän löysi ensimmäisen pidempiaikaisen työpaikan päiväkodin laitospäivähoitoa tarjoavasta.

avoimesta paikasta tuli kaupungin palveluksessa olleelta suomalaiselta naiselta Sirkun kautta.

*Meillä oli jo monta suomalaista ystävää – – olimme tavanneet siellä SPR:n paikassa. Kerran yks nainen soitti Sirkulle ja sanoi hän tietää mulle työpaikan – – eikä siitä kerrottu kuin niille, jotka oli kaupungilla töissä. – – Sirkku soitti mulle ja antoi hänen (päiväkodin johtajan) puhelinnumeron. Hän otti mut haastatteluun ja myöhemmin soitti mulle et he valitsi mut.*

Edellä kuvatusta jaksosta ilmenee, että suomalaisten tuttavien kautta saadulla tiedolla oli tässä vaiheessa oleellinen merkitys Kejalille sekä työhön valmentautumisen että työpaikan hankinnan kannalta. Hyvän perhepäivähoitajan löytäminen vapautti vanhemmat opiskelemaan, ja kurssilta hankittujen tietojen varassa tehdyn työhakemuksen lähettäminen Sirkun tuttavan mainitsemaalle henkilölle tuotti lopulta odotetun tuloksen.

Kejal kertoi viihtyneensä työpaikassa, vaikka sen sisäisessä tiedonkulussa oli ajoittain ollut ongelmia. Työvuorolistoihin saattoi tulla nopeita muutoksia, eikä niitä aina muistanut tarkistaa ilmoitustaululta. Muunkinlaisia pulmatilanteita ilmeni, ja niiden selvittämiseen tarvittiin työkaverin rohkaisua:

*Aina kun heillä oli joka viikko palaveri, he sanoivat Kejal, mene nukkuhuoneeseen, me ollaan palaverissa. He olivat seitsemän henkeä plus rehtori. – – Yks kerta mä sanoin toinen laitosapulainen et mäkin haluan olla mukana. Hän sanoi totta kai, sun pitää sanoa rehtorille. – – ja sitten kun mulle taas sanottiin mene pois, mä sanoin ihan rohkeasti et mäkin haluan kuulla mitä puhutaan et tiedän. Vaikka rehtori aina puhui mulle myöhemmin ne asiat, mä halusin olla mukana. – – Mä lähdin pois ja heti rehtori tuli mun perässä. Hän sanoi ok, nyt me ollaan kahdeksan ihmisiä, sä tulet mukaan. Joka viikko kun meillä on palaveri, yksi menee lasten kanssa nukkuhuoneeseen, mutta se ei aina ole sinä.*

Muun henkilökunnan pitäessä kokouksia Kejal määrättiin laittamaan lapset päiväunille. Käytäntö sekä ihmetytti että suututti häntä, ja lopulta hän päätti toimia päästäkseen mukaan neuvonpitoon.

Hierarkkiseen työkuulttuuriin tottuneena hänen ei ollut helppoa vastustaa esimiehensä toimintatapaa, varsinkaan kun hänelle ei ollut vielä oikein selvinnyt, millainen asema tällä työyhteisössään oli. Päiväkodin johtajalta saattoi kyllä kysyä omaan työsuhteeseen liittyviä kysymyksiä, ja niin hän oli tehnytkin työsopimusta allekirjoittaessa. Johtaja olikin Kejalille merkittävin työelämätiedon lähde, muiden työtovereiden kanssa puhuttiin useimmiten vain suoraan työntekoon liittyvistä asioista. Ainoastaan ammattiyhdistyksestä Kejal kertoi saaneensa tietoa eräältä lastentarhanopettajalta.

*Se oli semmoinen kun mä näin LTOL:n kalenterin pöydällä, joku oli unohtanut, ja kysyin kenen tämä on. Riitta sanoi että mun ja mä kysyin et mikä se LTOL on, ja hän sanoi se on Lastentarhaopettajaliitto. – – Mä ihmettelin että he ei kuulu OAJ, kun se on kaikille opettajille. – – Hän kertoi et niitä liitoja on monta, he ei kaikki ole siinä. – – jotain juttelimme mikä on paras ja maksut ja edut ja semmoiset. Hän silloin sanoi, että liiton nimi se ei ole tärkeä et pitää vain jossain olla.*

Sijaisuuden päätyttyä Kejal kysyi esimieheltään, olisiko tällä tarjota hänelle työtä tulevaisuudessakin. Tämä sanoi voivansa vain selvittää asiaa ja ottaa yhteyttä

myöhemmin. Muutaman viikon kuluttua hän soittikin Kejalille kertoakseen, että toisessa päiväkodissa oli tiedossa vuoden mittainen lastentarhanopettajan viransijaisuus. Kejalin kannattaisi lähettää avoin hakemus tuon toisen päiväkodin johtajalle mahdollisimman pian ja soittaa sen jälkeen hänelle.

*Mä tein niin, hain paperilla. – kirjoitin atk:lla kaikki ja todistukset, niiku kurssilla. – Kaks kuukautta kun oli kulunut sitten he soittivat, se rehtori, ja mä sain sieltä toitä. – ensin kymmenen kuukautta ja sitten lisää. Kaks vuotta, kaks vuotta mä olin siellä. – Mä sain sen (viransijaisuuden), vaikka oli suomalaisia jotka hakevat. – Voi olla, et se rehtori puhui mun puolesta, mä luulen niin hän teki.*

Syksyllä 1994 Kejalin työskennellessä edelleen samassa paikassa ja molempien lasten aloitettua koulunkäynnin Raman työllistyi toisella paikkakunnalla sijaitsevaan tulkkipalvelukeskukseen. Kyllästyttyään pitkiin työmatkoihin mies ehdotti, että perhe muuttaisi hänen työpaikkakunnalleen. Kejal vastusti ensin ajatusta, sillä hän oli ehtinyt jo saada paljon sekä suomalaisia että maahanmuuttajataustaisia ystäviä silloiselta kotipaikkakunnaltaan. Hänestä lastenkin olisi parasta saada jatkaa tutussa koulussa samalla luokalla kavereidensa kanssa. Pariskunta sopi lopulta, että he muuttaisivat, ellei Kejal onnistuisi saamaan uutta työsuhdetta samasta päiväkodista senhetkisen jälkeen. Kejal itse piti asiaa lähes varmana. Päiväkodin työntekijöiden keskuudessa liikkuneen huhun mukaan viran haltija ei enää palaisi entiseen työhönsä. Kejal tulkitsti tämän niin, että paikka olisi automaattisesti hänen. Viimeisellä työviikollaan hän kysyi esimieheltään asiasta.

*Mä olin niin hämmästynyt kun rehtori sanoi valitettavasti me ei voida jatkaa sun kanssa, että se paikka laitetaan kaikille auki. Mä sanoin että jos mä haen sitä, te varmaan otatte mut kun te tunnette mut. – Silloin rehtori sanoi se ei ole niin helppo koska sinä et ole lastenopettaja. Ja mä sanoin et olen, minä olen opiskellut yliopistossa opettajaksi. – Mut se ei ole sama, hän sanoi. – että pitää olla suomalainen lastenopettaja tai siis Suomen yliopistosta. – Mä oli hänelle niin vihainen, et hän ei sanonut aikaisemmin.*

Tästä pitkäköstä episodista nähdään, kuinka Kejalin kontaktiverkoston suomalaisista oli jälleen hyötyä työn löytämisen kannalta. Ensimmäisen esimies hankki Kejalille tietoa avoimista työpaikoista kaupungin päiväkodeissa – vieläpä ilman eri pyyntöä – todennäköisesti ottamalla yhteyttä kollegoihinsa (tämä ei ilmene suoraan haastattelusta). Hän myös opasti työnhakuun liittyvissä yksityiskohdissa. Kejalin oman käsityksen mukaan hänen esimiehensä oli myös suositellut häntä toisen päiväkodin johtajalle, millä hänen mukaansa oli vaikutusta hänen valintaansa. Tämän seurauksena Kejalin luottamus esimiestään kohtaan kasvoi entisestään; hän oli varma tämän halusta ja kyvystä turvata hänen työllisyytensä. Pettymyksen kokemus siitä, ettei näin tapahtunutkaan, oli säilynyt hänen mielessään aina tapaamiseemme asti. Haastatteluhetkeen mennessä se oli jalostunut kritiikiksi esimiehen tiedonjakamista kohtaan. Kejalin näkemyksen mukaan päiväkodinjohtajan olisi tullut tarkemmin selvittää viran ja sen sijaisuuden luonnetta työhönottotilanteessa.

Harkittuaan asiaa Kejal päätti suostua muuttoajatukseen ja lähetti avoimen hakemuksen Ramanin työpaikkakunnan ulkomaalaistoimistoon. Hakemuksessa hän kertoi etsivänsä kurdilasten ja -nuorten äidinkielenopettajan työtä. Puhuttuaan myöhemmin puhelimesta toimiston johtajan kanssa hän matkusti tapaamaan tätä. Tapaamisessa sovittiin tuntiopettajan työstä sillä ehdolla, että Kejal kokoaisi opetusryhmänsä itse.

Löydettyään asunnon Kejal perheineen muutti toiselle paikkakunnalle. Siellä hän otti välittömästi yhteyttä paikalliseen kurdiyhdistykseen ja meni mukaan sen toimintaan. Uudet kontaktit syntyivät nopeasti; kohta Kejalilla oli lista perheistä, jotka toivoivat lapselleen äidinkielen opetusta koulussa. Tämän listan kanssa hän kiersi tapaamassa eri koulujen johtavia opettajia ja rehtoreita.

*Sanoin rehtorille, ihan itse ilman mitään neuvoa, virastosta ei tullut mitään viestiä, mä sanoin mä haluan opettaa kurdin kieltä, mä haluan jonkun luokan. Hän sanoin hyvä, tervetuloa. – – Sitten menin toiseen kouluun ja sama juttu – – mulla oli sitten oppilaita kolmesta eri koulusta – – Ulkomaalaistoimisto maksoi mun palkan, kahdeksan tuntia viikossa.*

Kejal oli jo tuolloin työtoverinsa kannustamana liittynyt opettajien ammattijärjestöön OAJ:hin, mistä olikin hänelle lähes välittömästi hyötyä palkkausta koskevan asian selvittämisessä. Tuohon aikaan ei kaupungissa ollut vielä järjestettyä maahanmuuttajalasten opetusta, eikä opettajan pätevyysvaatimuksista ollut käyty minkäänlaista keskustelua esimiehen kanssa työsopimusta tehtäessä. Kejal itse kertoi arvelleensa, että hän ilman muuta olisi muiden opettajien kanssa tasavertaisessa työsuhteessa.

*Mä vähän yllätyin kun puhuin yhden toisen (tunti)opettajan kanssa. Hän oli tullut yliopistosta vain vuosi sitten ja mä kysyin et mitä sä saat palkkaa. – – se palkka oli niin paljon enemmän kuin mun. Sitten mä kysyin rehtorin et mitä tää tarkoittaa, miksi te maksatte mulle vähemmän vaikka tunnit on samat ihan. – – Rehtori vastasi, että kun sä et ole pätevä opettaja. – – Mä kysyin et mikä pätevä, mikä ne kurdiopettajan pätevyysvaatimukset sitten on?*

Kejal kysyi asiasta esimieheltään. Tämä kertoi, että maahanmuuttajalasten äidinkielenopetus on ns. perusopetusta tukevaa opetusta, jota ei palkkauksenkaan puolesta rinnasteta varsinaiseen opetukseen. Kejal kertoi ottaneensa yhteyttä OAJ:hin kysyäkseen, pitikö tämä paikkansa.

*Hän (edunvalvoja) sanoi suoraan, minä en tiedä. Hän sanoi hän tietää monet vanhemmat jotka opettaa kouluissa äidinkieltä, mutta he eivät ole opettajia, siksi he saavat vähemmän palkkaa. – – mä sanoin mä olen, mulla on arvosana matematiikassa ja olen Irakissa ollut opettaja. – – Sitten hän sanoi että silloin sulta puuttuu pätevyys ja sun kannatta ottaa yhteyttä yliopistoon.*

Täydennysopintoja koskevaan tiedusteluun Kejalille vastattiin yliopistolla vain, ettei kotikielen opettajien pätevyysvaatimuksista ollut tietoa. Vastaukseksi kysymykseen matematiikanopettajan pätevyysvaatimuksista hän sai toteamuksen, että se tie olisi pitkä. Opinnot kuulemma pitäisi aloittaa alusta, koska Irakissa suoritettu tutkintoa ei voitu tunnustaa. Lisäksi Suomessa rekrytoitiin vain harvoin pelkästään matematiikkaa opettavia, joten Kejalin olisi pitänyt opiskella myös fysiikkaa tai kemiaa. Tämä tuntui liian raskaalta vaihtoehdolta, joten Kejal luopui nopeasti ajatuksesta keskittyen tuntiopettajan tehtäviinsä. Hän myös pestautui tuntityöläiseksi Ramanin työpaikkaan. Työskenneltyään osa-aikaisesti vuoden verran hän kysyi ulkomaalaistoimistosta lisää työtä. Toimiston johtaja suhtautui erittäin positiivisesti ajatukseen kurdinkielen opetuksesta ja ohjasi alaisensa päiväkotityöstä vastaavan henkilön juttusille. Tästä lopputuloksena oli, että Kejal opetti keväällä 1996 sekä peruskoulussa että esiopetuksessa yhteensä muutamia kymmeniä lapsia ja nuoria. Lisäksi hän teki edelleen satunnaisesti tulkin töitä.

Kejalin oma-aloitteisuus sekä työnhaussa että työehtoihin liittyvien asioiden selvittämisessä heijastaa hänen myönteistä kokemustaan suomalaista yhteiskunnasta ja ulkomaalaisen mahdollisuuksista sen puitteissa vaikuttaa omaan elämäänsä. Hän itse nosti haastattelussa toistuvasti esille suomalaisten viranomaisten ja työtovereiden kannustavan asenteen sekä avoimen suhtautumisen hänen esittämiinsä ideoihin ja ehdotuksiin.

Kevään lopulla ulkomaalaistoimiston johtaja soitti kysyäksään, olisiko Kejal kiinnostunut osallistumaan maahanmuuttajataustaisten kouluavustajien ja kotikielen opettajien koulutuspaketin suunnitteluun kokopäivätoimisesti muutaman kuukauden ajan. Tuo kesä merkitsi ratkaisevaa askelta kohti pysyvämpää työllistymistä, sillä sen aikana hänen kontaktiverkostonsa laajeni käsittämään useita työnsaannin kannalta olennaisia henkilöitä. Projekti sai huomiota kotikaupungin ulkopuolellakin.

*Me suunnittelimme hyvä kotimaan opetus maahanmuuttajalapsille, mitä kaiken siinä on. Just että kieli ja kulttuuri ja maantieto myös. – – Siinä oli minä ja (ulkomaalaistoimistossa työskentelevien nimiä) ja (nimi), hän oli ammattiopiston rehtori ja sit työtoimiston (maahanmuuttajatyöstä vastaava virkailija), joka tekee paljon töitä nuorten kanssa. – – kun he (toisen kaupungin nimi) kuuli siitä (koulutuspaketista), he pyysivät meitä käymään ja kertomaan, mitä se on. – – mä ja mun pomo, me matkustimme sinne ja kerroimme, siellä oli iso sali ja paljon kuuntelijat, opettajia ja ulkomaalaistoimiston työntekijät ja en vielä tiedä mitä – – ja he kyselivät niin paljon. He halusivat oppia tekemään itse saman.*

Koulutuspakettiin kuului myös koulunkäyntiavustajalle hyödyllistä työelämätietoa käsittelevä luento, jonka suunnittelu oli Kejalin ja työvoimatoimiston virkailijan vastuulla. Luennolla käytiin läpi työsopimukseen ja -ehtoihin, palkan- ja veronmaksuun sekä poissaoloihin ja lomiin liittyviä kysymyksiä. Tässä vaiheessa nämä aiheet olivat tulleet Kejalille tutuiksi omakohtaisen kokemuksen kautta, ja hän oli iloinen voidessaan tietoa jakamalla auttaa muita välttämään joitain sen puutteesta johtuvia hankaluuksia.

*Kun mä tulin (uuden kotikaupungin nimi), mä en liittynyt sairaskassa. Kaks vuotta kukaan ei kertonut mulle. Ja mulla oli terveysongelma ja mä kävin monta kertaa omalääkäri – – Kun mä tulin töihin ulkomaalainen toimisto, mä työskentelin siellä ensimmäinen kerta, se kanslisti sanoi oletko mukana sairaskassa. – – mulle tehtiin leikkaus, oli viisi päivää sairaalassa ja maksoin itse. Me ei saatu mitään, mun mies oli myös töissä, me ei saatu mitään, koska sosiaali loppui. Jos olisin tiennyt, mä olisin saanut korvaus sairaskassaan. Mä en tiennyt se systeemi, mä en tiennyt mistä kysyä.*

Syksyllä 1997 tietopaketin toimivuutta päästiin kokeilemaan käytännössä. Työvoimapolitiittisena koulutuksena toteutetulle kouluavustajakurssille osallistui ihmisiä useista eri maista ja etnisistä ryhmistä. Kejal, joka toimi itse yhtenä kurssin opettajista, sai vastuulleen kolmen hengen ryhmän. Opiskelijoidensa kanssa hän selvitteli näiden toiveita ja mahdollisuuksia avustavaan opetustyöhön peruskouluissa sekä auttoi henkilökohtaisten kouluvierailujen järjestämisessä.

*Mä tykkäsin se työ ihan tosi paljon. Olin niin iloinen, kun voin tehdä jotakin, autta ne ihmiset. – – heillä oli paljon kysymyksiä, he kysyi paljon just työpaikat ja palkka ja tämmöiset. – – kerroin, kerroin ihan kaikki, mitä tiesin. – – silloin ajattelin ensimmäinen kerta, että mä haluankin tehdä tämmöinen, opetta aikuisia maahanmuuttajia enkä lapsia. – – ja mä mietin mitä mä voin tehdä ja mä puhuin mun pomolle. – – Hän sanoi se on hieno idea ja sä olet siinä oikein hyvä. Mut ongelma oli*

*raha. Kaupungilla ei ollut raha järjestää semmoinen pysyvä kurssi. Ja silloin ei vielä työtoimistossa ei ollut maahanmuuttajat töissä ohjaamassa, ei ollut palvelua oman kieli.*

Kurssin aikana Kejal oli vähentänyt työntekoa kouluilla, mutta sen päätyttyä hänen opetustuntimääränsä palasi ennalleen. Tulkkikeskuksesta tuli silloin tällöin yhteydenottoja, joskin hiukan harvemmin kuin ennen. Ramanilla, joka oli vakinaistettu kaupungin palvelukseen vuotta aikaisemmin, puolestaan riitti töitä niin paljon kuin hän vain jaksoi tehdä. Kaikkiaan perheen elämäntilanne tuntui aivan kohtuulliselta lastenkin viihtyessä uudessa koulussaan.

Vaikka Kejal joutui hylkäämään ajatuksen kouluttajaksi ryhtymisestä, hän alkoi selvittää yksityiskohtaisemmin maahanmuuttajille suunnattua työelämään valmentavaa koulutusta ja ammatillista koulutusta voidakseen vastata tarkemmin puolittujen hänelle esittämiin kysymyksiin. Nämä kokivat asioinnin työvoimatoimistossa hankalaksi kielitaidon puutteen takia ja turvautuivat siksi mieluummin samaa äidinkieltä puhuvaan ihmiseen, jonka tiesivät olevan perillä asioista. Kejal myös kertoi pystyneensä välittämään työtä muutamalle henkilölle.

*Moni ei saanut työn omasta alalla – aika paljon he siks kysyi, missä voi oppia uusi ammatti ja mitä se maksaa, ja semmoiset – ja joskus kysyi myös, tiedätkö joku työpaikka heille. Esimerkiks yks tyttö, hän osasi monta kieliä ja etsi työtä. Mä sanoin ulkomaalaistoimistossa tarvitaan tulkkveja, hän vois kysyä sieltä. Ja hän sai töitä sieltä, hän yhä on siellä. – ja sit mun mies sanoi että vastaanottokeskuksessa on tällöinen projekti ja mä mietin, ketä mä tunnen et sopin siihen ja sit sanoin heille.*

Kouluavustajakurssin valmistelua ja toteutusta sekä sen jälkeen välittömästi seuraavaa ajanjaksoa kuvaava episodi sisältää monia kohtia, joissa työelämätiedon saaminen, hankinta ja jakaminen ilmenevät Kejalin elämässä vuorotellen ja rinnakkain. Tiimityöskentely oli hänelle uusi kokemus, joka myös muutti hänen tietokäytäntöjään. Kurssin valmistelussa hyödynnettiin paljon sähköpostia, josta tuli kiinteä osa Kejalin arkea. Sähköpostikontaktit joihinkin tiimin jäseniin jatkuivat myös kurssin jälkeen. Suunnitellessaan työelämän pelisääntöjä kouluympäristössä käsittelevää luentoa yhdessä työvoimatoimiston virkailijan kanssa Kejal sai tältä uutta tietoa, jota pääsi itse jakamaan kurssin opettajana. Pienryhmässä esitettiin kysymyksiin hän etsi vastauksia ensisijaisesti puhumalla opiskelijoita mietityttäneistä asioista ulkomaalaistoimiston johtajan kanssa mutta myös konsultoimalla työvoimatoimistoa. Esimerkiksi hoito- ja vuorotteluvapaisiin liittyvät käytännöt tulivat näin tutuiksi paitsi opiskelijoille myös hänelle itselleen. Myönteisistä kokemuksistaan innostuneena Kejal yritti kurssin jälkeen etsiä vastaavanlaisia tehtäviä maahanmuuttajien kouluttajana. Aineistosta ilmenee, että hän oli tässä vaiheessa saavuttanut omassa etnisessä yhteisössään tiedon portinvartijan aseman. Hän piti tätä uutta rooliaan suurena luottamuksenosoituksena suhtautuen vakavasti tuttaviansa hänelle esittämiin tiedonhankintapyyntöihin.

Kejal kertoi saaneensa edelleen aina silloin tällöin Kesälukioseurasta postia. Kerran hänen palatessaan kotiin eteisen lattialla odotti lehti, jonka sivulla oli mainos ulkomailta tutkintonsa suorittaneiden opettajien täydennyskoulutuksesta. Harkittuaan asiaa mielessään ja keskusteltuaan siitä Ramanin kanssa Kejal päätti kysyä työnantajaltaan mahdollisuutta hakea kaksi ja puoli vuotta kestävään koulutukseen. Hänen ilokseen tämä suhtautui asiaan erittäin myötämielisesti. Ulkomaalaistoimiston johtaja lupasi järjestää Kejalille mahdollisuuden kouluttautua työajalla työnantajan laskuun, ja tämän lupauksensa hän myös piti.

Kolmen vuoden täydennyskoulutusjakson Kejal koki erittäin vaativana. Kurssin ohjelma oli tiivis, ja päivittäiset, yli neljän tunnin työmatkat tuntuivat fyysisesti raskailta. Perheelle jäi vähemmän aikaa, Kejal kertoi usein ihmetelleensä päätöstään sitoutua niin tiiviiseen opiskeluun, joka ei kuitenkaan antaisi hänelle matemaattisten aineiden opettajan pätevyyttä. Pedagogisen pätevyyden hän kurssin käytyään sai.

Kurssin jälkeen Kejalin työsopimus uusittiin ulkomaalaistoimistossa neljännen kerran vuodeksi eteenpäin. Hän itse pyysi työsuhteensa vakinaistamista, mutta esimiehen mukaan tämä ei toimiston henkilöstöbudjetin puitteissa ollut mahdollista. Kejal tyytyi tähän vastaukseen, kunnes asia sattumalta tuli puheeksi erään opettajakollegan kanssa. Jälkeenpäin hän muisteli tuota tilannetta seuraavalla tavalla:

*– – hän (työtoveri) kysyi multa millainen mun suunnitelma nyt (täydennyskoulutuksen jälkeen on) ja mä sanoin mulla on uusi työsopimus taas yksi vuosi. – – mä sanoin se on neljäs ja hän sanoi se on liian paljon, liian monta kertaa vain yksi vuosi. – – hän sanoi kaupungin pitää antaa mulle vakituinen työ, se on laki niin pitkän aika – – enkä mä saa eläke. Mä sanoin et niin kysyin jo pomolta saanko vakituinen mut hän sanoi ei, ei ole raha. – – hän sanoi sun pitää sanoa luottamusmies, hän auttaa sua. – – mä en tiennyt kuka se on, mä en tiennyt yhtään mitä tekee luottamusmies, ja mä kysyin häneltä.*

Selvitettyään luottamushenkilön tehtävää työtoveri vei Kejalin hänen juttusilleen. Työpaikan luottamushenkilö lupasi ottaa yhteyttä ulkomaalaistoimistoon kysyäkseen asiasta. Keja vastusti ajatusta, koska ei halunnut joutua esimiehensä silmissä huonoon valoon. Luottamushenkilön rauhoiteltua häntä kertomalla työntekijän aseman suojasta tällaisissa tapauksissa ja saatua hänet vakuuttuneeksi oikeuksistaan hän kuitenkin suostui ehdotukseen.

Kävi ilmi, että peräkkäisten määräaikaisten työsopimusten solmimisen virallisena perusteluna oli Kejalin pätemättömyys opettajana ja ettei tehtävään ollut löydetty koulutettua henkilöä yrityksistä huolimatta. Perustelu ei tyydyttänyt luottamusmiestä, joka soitti OAJ:n juristeille kysyäkseen asiasta. Tämän mukaan laissa ei ollut asiasta erillistä asetusta, ja näin ollen pätevyys täytyisi määritellä tapauskohtaisesti opettajan koulutuksen ja tehtävän vaatimusten mukaisesti. Koska Kejalin tapauksessa hänen koulutuksensa mitä todennäköisimmin antoi varsin mainiot edellytykset kurdikielen ja -kulttuurin opettamiseen, työsuhteen jatkuvan määräaikaisuuden perusteltu syy ei ollut juristin mielestä pätevä.

*Hän (luottamushenkilö) sanoi et myös voi tulla oikeus, jos en saa vakituinen työ, että mulla on se mahdollisuus kun olen OAJ:n jäsen. – – se oli ihan eri kuin mitä he mulle sanoi yliopistolla.*

Luottamushenkilön keskusteltua Kejalin esimiehen kanssa tämä otti alaisensa muutaman viikon kuluttua puhutteluun. Kejal kertoi pelänneensä irtisanomista, mutta esimiehellä olikin muuta mielessä. Tämä kertoi neuvotelleensa Kejalille kouluvirastosta vakituisen työsuhteen koulunkäyntiavustajana ala-asteella. Toimenkuvaan kuuluisi aikaisempien tehtävien lisäksi myös suomalaislasten ohjaamista, ja työn voisi aloittaa heti. Kahden kuukauden koeajan jälkeen hän voisi halutessaan jatkaa vakituisena työntekijänä. Kejal ilahtui uutisesta, vaikka tiedossa olisi enemmän työtä samalla korvauksella. Perheen toimeentulo olisi kuitenkin turvattu vuosiksi eteenpäin ja hän itse saisi aikanaan vuosiansioon sidottua eläkettä.

Yllä olevasta nähdään, että edellisellä asuinpaikkakunnalla luoduilla kontakteilla oli merkitystä Kejalin elämälle vielä muuton jälkeenkin. Kesälukioseuran mainostamalla opettajan täydennyskoulutuskurssilla hän suoritti itselleen opettajan pedagogisen pätevyyden, josta arveli hyötyvänsä myöhemmin työnhakutilanteissa. Määräaikaisia työsuhteita koskevaa tietoa Kejal puolestaan sai työtovereiltaan hänen tilanteensa selvittyä heille sattumalta arkisessa kahvipöytäkeskustelussa. Tiedon saantia ”onnellisen sattuman kautta” (by chance) on informaatiotutkimuksen piirissä tutkittu runsaasti (Agosto & Hughes-Hassell 2005). Henkilölähteiden ensisijaisuus (Erdelez 1997) ja tiedon informaalisuus (Erdelez 2005; Fisher 2004) näyttäisi tutkimustulosten valossa olevan tyypillistä tällaisessa tiedonsaannissa.

Kejal aloitti työnsä kouluavustajana syksyllä 2001 kahdessa ala-asteen koulussa. Luokkia hänellä oli yhteensä neljä, ja lisäksi hän piti viikoittain yhteensä kuusi kurdikielen ja -kulttuurin tuntia. Autottomalle ihmiselle tämä merkitsi bussiaikataulujen jatkuvaa selailua ja paikasta toiseen kiiruhtamista. Työpäivät tuntuivat pirstaleisilta; mihinkään ei oikein ehtinyt keskittyä kunnolla, kun piti samalla jo valmistautua seuraavaan tehtävään. Kuukauden kuluttua Kejal huomasi nukkuvansa aikaisempaa huonommin, mistä seurauksena hän tunsu itsensä päivisin uupuneeksi.

*Se oli stressi mulle tuli. Mä en ajatellut et se on sellaista, en mä tiennyt ennen. – – mä sanoin itselleni: ”Kejal sä olet hullu, kun vaihdoit.” – – joo, se harmitti kun uuden työn. Nyt jos joku sanoisi et teetkö enemmän töitä ja vakitunen mut sama palkka, mä en suostu. Mut silloin en tiennyt.*

Kejal kertoi harmitelleensa, ettei ollut tullut kysyneeksi työn sisällöstä tarkemmin ennen työsopimuksen allekirjoittamista. Hän kuitenkin kiitteli onneaan kahden kuukauden koeajasta, jonka päätyttyä hän voisi halutessaan irtisanoutua työstä. Tosin hänellä ei tuossa vaiheessa ollut tarkempaa käsitystä irtisanoutumisen mahdollisista seurauksista työttömyysturvaan. Myös kysymykseen siitä, tiesikö hän työnantajan velvollisuudesta perustella irtisanominen, vastaus oli kielteinen.

*Ei, nämä ei puhuttu silloin (työsopimusta tehtäessä). – – en mä tiedä, varmasti mä ajattelin et on molemmilla sama oikeus lopettaa. – – niin ei tarvitse sanoa syytä. Onko se niin?*

Kävi ilmi, että työsuhteen purkaminen koeaikana tai sen jälkeen oli jäänyt Kejalille epäselväksi. Asiasta ei koskaan tullut puhetta työtovereiden tai esimiehen kanssa. Samantapaisia kertomuksia uudelle työntekijälle selittämättä jääneistä työsopimuksen yksityiskohdista oli aineistossa muitakin. Joskus niihin sisältyi kuvauksia tästä tietämättömyydestä koituneista haitoista. Näissä tapauksissa tutkittavat olivat kokeneet hankalaksi ennen kaikkea tietämättömyytensä tiedontarpeesta – asiaa ei ollut mielletty itselle tärkeäksi, minkä vuoksi siihen liittyvästä tiedonhankinnasta oli pidättäytytty. Useimmiten kuitenkin kyseessä oli tutkittavan kannalta vähämerkityksinen detalji, jonka merkityksen selviämällä myöhemmin ei katsottu olleen suurtakaan merkitystä hänen (työ)elämälleen.

Koeajan lähestyessä loppuaan Kejalin työtoveri kouluvirastosta vinkkasi hänelle aikuisopistoon perustettavasta koulutussuunnittelijan virasta. Tehtävä, joka liittyi maahanmuuttajien ammatillisen koulutuksen koordinointiin, herätti Kejalin uteliaisuuden. Hän meni tapaamaan kouluavustajakoulutuksen suunnitteluvaiheessa tutuksi tullutta opiston rehtoria saadakseen lisätietoja. Tämän jälkeen hän otti asian esille esimiehensä kanssa käymässään keskustelussa. Tämä rohkaisi häntä hakemaan



paikkaa luvaten kirjoittaa suosituskirjeen. Noihin aikoihin Kejal myös itse välitti hyödyllistä tietoa avoimesta työpaikasta entiselle työtoverilleen ulkomaalaistoimistosta.

*Mä kuulin et Pakolaisapu haluaa täällä (paikkakunnan nimi) aluetyöntekijä. Mä soitin heti (työtoverin nimi) ja hän sanoi mulle kiitos, hän on kiinnostunut. Sitten hän laitto paperit ja kaks vuotta hän oli aluetyöntekijä täällä.*

Kejal tuli valituksi kuuden hakijan joukosta. Hän itse piti valintaansa luonnollisena, koska oli ainoa ulkomaalaissyntyinen hakija. Hänen suomentaitonsa puutteita korvasivat hänen monisäikeinen maahanmuuttohistoriansa ja eri kulttuurien tuntemus. Haastatteluhetkellä hän oli toiminut tehtävässä seitsemän vuotta ja kertoi olevansa kaikin puolin tyytyväinen elämäänsä.

*Mulle kävi kaikki hyvin... mut monet (maahanmuuttajilla) ei oo niin. Ei oo työtä ei ystäviä. – – on ihminen joku kertoo sulle sen kaikki (työelämää ja kotoutumista koskeva) tieto, se on tärkeä.*

## **Yhteenveto**

Kejalin kotoutumista ja työelämähistoriaa Suomessa kuvaava tarina on kaikkiaan valoisa ja toiveikas ”lenssaus kertomus”. Kahdeksaantoista vuoteen sisältyi vastoinkäymisiäkin, mutta ne eivät missään vaiheessa muodostaneet ylitsepääsemätöntä estettä hänen etsiessään paikkaansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Kejal itse piti opiskelu- ja työpaikkojen löytämistä osittain omana ansionaan, osittain onnekkaiden sattumusten sarjana. Oma tulkintani hänen työelämähistoriaansa kuvaavasta tarinasta on hyvin samansuuntainen.

Tarinan lähempi tarkastelu osoitti menestykselle useita syitä. Ensinnäkin Kejalilla oli voimakas halu kotoutua Suomeen, mikä ilmeni mm. Suomen kansalaisuuden hakemisena ensi tilassa. Hän oli myös tietoinen kielitaidon merkityksestä uuden yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi tulemiselle, minkä vuoksi hän uhrasi paljon aikaansa suomen opiskelulle ensimmäisen viiden vuoden ajan. Kielitaidon karttuessa hän hankki muitakin itselleen hyödylliseksi katsomiaan taitoja. Atk:n käytön omaksuminen ja opettajan pedagogisen pätevyyden saavuttaminen ovat esimerkkejä tästä. Sopivien kurssien löytyminen sekä niille pääseminen oli suhteellisen ongelmaton, ja kahteen palkansaajaan perustuvan perhemallin varhainen omaksuminen lasten päivähoitojärjestelyineen helpotti opiskelua.

Kejalin motivaatio oppia uutta ja hänen toiveikkuutensa mielekkääksi ja mieluisaksi kokemansa työn löytämisestä säilyi korkeana vaihtelevissa tilanteissa. Tämä johtui pohjimmiltaan hänen vakaasta uskostaan suomalaisten haluun ja kykyyn vastaanottaa naapureikseen ja työtovereikseen ihmisiä, jotka eivät ole etniseltä taustaltaan suomalaisia. Hänen myönteiset näkemyksensä puolestaan juonsivat juurensa kokemuksista muuttoa seuranneiden kahden vuoden ajalta. Maahanmuuttajia opastavat vapaaehtoistyöntekijät olivat hänelle erittäin tärkeä linkki suomalaiseen yhteiskuntaan kotoutumisen alkuvaiheessa. Kielenopiskelun aloittaminen heti maahantulon jälkeen helpotti merkittävästi kotoutumista ja suunnistamista uudessa informaatioympäristössä. Alkuvaiheen kontaktit suomalaisiin ja tasavertainen ystävyys näiden kanssa paitsi edistivät kielen oppimista myös loivat ammatillisen tulevaisuuden kannalta hyödyllistä sosiaalista verkostoa.

Tietokäytäntöjen tasolla huomataan, että Kejalin tiedonhankinnassa ja -jakamisessa ilmenee tietynlainen vuorottaisuus, virtaava tasapaino. Hän jakoi mielellään eteenpäin toisille maahanmuuttajille suomalaisilta tutuiltaan saamaansa ja itse hankkimaansa tietoa silloin, kun arveli sen näiden kannalta relevantiksi. Tärkeimmän työelämätiedon lähteen Kejalille muodostivat suomalaiset ystävät, työnantajat ja työtoverit. Sen sijaan omalla etnisellä viiteryhmällä oli tässä suhteessa huomattavasti vähäisempi merkitys. Suomalaiskontaktien hyödyllisyys korostui ennen kaikkea avoimiin työpaikkoihin liittyvän tiedon saamisessa. Sosiaalisen verkoston merkityksestä maahanmuuttajien työllistymisessä Suomessa on saatavilla jo melko runsaasti tutkimustietoa (Akhlaq 2005; Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000; Joronen 2003; Joronen 2007; Linnanmäki-Koskela 2010). Tulosten valossa kontaktit suomalaisiin ovat työn saannin tai löytämisen kannalta ensisijaisia ja ne myös kumuloituvat helposti. Omassa aineistossani on lisäksi havaittavissa jonkinlainen myönteinen Matteus-efekti: yksi hyvä henkilölähde poikii useita muita kontakteja ihmisiin, joilla on potentiaalia ja halua jakaa hyödyllistä työelämää koskevaa tietoa. Tämä voidaan huomata Kejalinkin tarinasta.

## 7.2 Miten lääkäristä tuli lääkäri Suomessakin – Larissan tarina

Larissaa informantiksi tutkimukseen suositteli venäjänkielisen maahanmuuttajayhdistyksen aktiivijäsen, jota olin haastatellut aikaisemmin. Lähestyin häntä sähköpostitse ja sain myönteisen vastauksen jo samana päivänä. Tapasimme seuraavalla viikolla ensin kahvilassa, josta jatkoimme yliopiston kirjaston ryhmätyöhuoneeseen tekemään yhteensä vajaat kaksi tuntia kestäneen haastattelun. Myöhemmin olimme vielä haastattelun tiimoilta sähköpostiyhteydessä, mutta emme enää tavanneet uudestaan.

Larissa aloitti luovimistarinansa kertomalla koulunkäynnistään ja opiskelustaan Moskovassa, jossa hän oli syntynyt kolmilapsisen perheen kuopuksena 1967. Akateemisen koulutuksen hankkiminen lyseon jälkeen tuntui luonnolliselta, sillä hänen vanhempansa toimivat kumpikin opetustehtävissä yliopistolla. Monipuolisesti lahjakkaan nuoren naisen oli tuossa vaiheessa hieman vaikea valita opinalaansa, mutta lopulta hän päätti hakeutua lääketieteelliseen tiedekuntaan. Jo perusopintojen aikana hän kiinnostui neurologiasta, joihin erikoistuikin myöhemmin. Opiskeluaikana Larissa haaveili jatko-opinnoista ulkomailla, mutta luopui sitten suunnitelmistaan vaihto-opiskelijaksi lähtemiseen liittyvän byrokratian takia. Ajatus ulkomailla asumisesta kuitenkin jäi hautumaan hänen mieleensä.

*Minä halusin nähdä maailmaa muuallakin kuin Venäjällä. Muutamat minun ystävät oli muuttaneet ulkomaille... heidän elämä näytti että he ovat tyytyväisiä – – Lapsuus elimme vain valtion rajojen sisällä, emme matkustaneet tai kuulleet siitä, mitä muualla tapahtui. Mutta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen voimme saada paljon tietoa muualta, ja myös kotimaan asioista toisesta niin kuin näkökulmasta.*

Larissaa kiinnostivat maailmanpoliittisten tapahtumien lisäksi luonnontieteen saavutukset ja eri kulttuurit. Hän oli myös innokas fiktion ystävä. Kielitaitoisena ihmisenä hän seurasi mielellään ulkomaisten tv-kanavien ohjelmia ja luki sekä aikakauslehtiä että kaunokirjallisuutta paitsi saksaksi ja englanniksi myös ranskaksi ja espanjaksi. Kirjallisuutta hän hankki kirjakaupoista ja kirjastosta sekä ulkomailla asuvien tuttaviansa kautta. Suomea kohtaan hän ei tuntenut erityistä kiinnostusta ennen kuin tapasi tulevan aviomiehensä Markuksen vuonna 1996 tämän ollessa Moskovassa vuoden työkomennuksella. Markuksen paluun jälkeen pariskunta jatkoi seurustelua tavaten toisiaan harvakseltaan Moskovassa. Keväällä 1998 Larissa tuli ensimmäisen

kerran viikoksi Markuksen luo Suomeen ja ihastui läntiseen naapurimaahansa oitis. Markuksen ei tarvinnutkaan kauan suostutella häntä muuttamaan luokseen.

*En oikeasti tiennyt hirveästi Suomesta, vain – – mitä koulussa oli opetettu ja mitä lehdistä olin lukenut. Tiesin, että Suomessa on hyvä elämäntaso ja iso valtion sektori... korkeat sosiaalipalvelut. Ajattelin, että sairaalat ovat hyvät ja lääkärit saavat hyvän palkan.*

Larissa alkoi valmistautua muuttoon aloittamalla itsenäiset kieliopinnot ja hakeutumalla yksityiseen kielikouluun suomen alkeiskurssille. Tiivis opiskelu töiden ohella oli vaativaa mutta palkitsevaa: kielitaito karttui nopeammin kuin Larissa oli odottanut. Yhteinen kieli Markuksenkin kanssakin vaihtui pian englannista suomeksi ilman suuria vaikeuksia. Arvostetun mutta huonosti palkatun viran jättäminen yliopistollisessa keskussairaalassa ei sekään tuntunut vaikealta, mutta Larissaa hieman epäilytti, saisiko hän Suomessa koulutustaan vastaavaa työtä ilman opintoja suomalaisessa yliopistossa. Tutkintojen tunnustamisesta oli vaikeaa löytää tietoa Venäjältä käsin, samoin kuin lääkäreiden työllisyystilanteesta ja palkkatasosta.

*Siihen aikaan (2000-luvun taitteessa) oli vielä Venäjällä aika huonot internet-yhteydet. Pääsin kyllä yliopistolla katsomaan (suomalaisia verkkosivuja) mutta se oli hidasta ja yhteys meni pian poikki – – Etsin Suomen ulkoministeriön sivuilta ja suoraan yliopistoista ja yritin löytää lääkäreiyhdistyksen. Sitä en löytänyt, mutta työministeriön (verkkosivuilla) oli sellainen palkkataulukko – – Ongelma oli myös että kaikki se tieto oli niin monessa paikassa.*

Harkittuaan asiaa tarpeeksi kauan Larissa irtisanoutui työstään ja muutti huhtikuussa 2001 Markuksen asuntoon Suomeen saatuaan kuukauden turistiviisumin. Hän hakeutui yliopistoon lukemaan slaavilaista filologiaa saadakseen oleskeluluvan opiskelun perusteella. Opiskelijavalintojen tuloksia odotellessa Larissan viisumi ehti mennä umpeen, ja hän joutui palaamaan vanhempiensa luo Moskovaan odottamaan Suomen konsulaatin päätöstä uudesta, Markuksen vierailukutsuun perustuvasta turistiviisumista. Tuon ajan hän käytti tulevaisuuttaan suunnitellen ja hankki tietoa opinto- ja työmahdollisuuksista Suomessa.

Larissa sai uuden tilapäisen oleskeluluvan opiskelun perusteella kesän lopulla. Lähtötasokokeen läpäistyään hän aloitti yliopistossa suomen kielen sivuaineopinnot jatkaen samalla ammatillisen täydennyskoulutuksen suunnittelua. Päätoiminen opiskelu ilman opintotukea oli taloudellinen rasite, mutta Markus auttoi maksamalla suurimman osan heidän yhteisistä ruokamenoistaan. Mies oli työssään kiireinen eikä ehtinyt opastaa kumppaniaan kotoutumiseen liittyvässä tiedonhankinnassa, mutta ei Larissa apua erityisemmin kaivannutkaan.

*Minä hankin suurimman osan (työelämää koskevasta tiedosta) itse internetistä. Se oli kyllä hankalaa, kun kaikki sivuja eivät olleet englanniksi eikä minun suomen taito ollut vielä tarpeeksi hyvä – – Työministeriön (verkkosivuilla) oli vähän tietoa (korkeakouluopiskelusta Suomessa) venäjäksi ja vähän englanniksi, mutta ei kerrottu mitään miten voi ulkomaalainen lääkäri saada suomalaisen lääkärin pätevyys.*

Larissan vaikeudet olivat ymmärrettäviä. Maahanmuuttoa koskeva lainsäädäntö on ollut jatkuvassa muutostilassa 1990-luvulta lähtien. Viranomaisetkaan eivät ole aina olleet täysin selvillä säädösten ja asetusten sekä niiden toimeenpanon yksityiskohdista, minkä vuoksi tiedotuksessa on ajoittain ollut katkoksia tai yleisölle suunnattu tieto ollut

osittain vanhentunutta. Lisäksi hankaluutena on lainsäädännön ja sen toimeenpanon hajanaisuus. Esimerkiksi tutkintojen tunnustamista koskevat säädökset ja toimivaltaiset tahot vaihtelevat sen mukaan, mitä tarkoitusta varten ulkomailla suoritettu tutkinto tunnustetaan. Tutkintojen tunnustaminen jatko-opintoja varten kuuluu korkeakouluille, kun taas työelämää ja virkakelpoisuutta varten on omat toimivaltaiset tahot. Ammatinharjoittamisoikeuden myöntämisestä ulkomaalaisen tutkinnon perusteella päättävät alakohdaiset viranomaiset, esimerkiksi Terveystieteiden tutkimuskeskus. Maahanmuuttajien koulutusta koskevat verkkoresurssit ovat olleet hajallaan aina vuoteen 2005, jolloin Infopankki alkoi päivittää sivuillaan monikielistä, maahanmuuttajille suunnattua koulutustietopakettia.

Vaikka työnhaku ei tässä vaiheessa ollut suomea vielä heikohkosti taitavan Larissan asialistalla ensimmäisenä, kirjoitti hän silti harjoituksen vuoksi itselleen CV:n ja luonnosteli hakemuksia englanniksi. Hän yritti etsiä avoimia työpaikkoja sairaaloiden ja lääkärikeskusten sivuilta siinä kuitenkaan onnistumatta, sillä sivut olivat useimmiten saatavilla vain suomenkielisinä. Lisäksi ne kuvituksesta päätellen näyttivät olevan vain potilaille suunnattuja.

*Tein niin että laitoin siihen (hakukenttään) sanoja 'hospital' ja 'clinic' tai 'medical clinic' ja tämmöistä. Ja sitten (kaupungin nimi). Aikaa paljon tuli semmoiset vääriä sivuja mutta jotain kuitenkin. – – Ne privaattit klinikat kiinnostivat minua... Olin aina ajatellut että olen töissä isossa sairaalassa, vaikka kaupungin tai yliopiston, mutta sitten privaatti alkoi kiinnostamaan.*

Larissa arveli, että tienaisi yksityisellä lääkäriasemalla tai sairaalassa paremmin kuin julkisella sektorilla. Lisäksi työajoista ja potilasmääristä voisi päättää itse. Häntä harmitti, ettei tuntenut ketään yksityissektorilla työskentelevää suomalaislääkärinä, jolta olisi voinut kysyä lisätietoa esimerkiksi työsopimuksista. Henkilölähteen puuttuessa hän yritti hankkia internetistä tietoa yksityisen terveydenhuollon työehdoista – turhaan.

*Minua kiinnostivat kaikki hoitoalan asiat. Katselin ne (sosiaali- ja terveys)ministeriön sivut ja Kelan – – ja opin paljon. – – Siellä oli paljon (tietoa) sairausvakuutuksesta ja tällaisesta, niin kuin potilaan näkökulmasta. Mutta mistän en löytänyt mitä lääkärin tarvitse tietää jos haluaa töihin privaattille klinikalle... vuokrat ja palkanmaksu ja tällaiset, mistän en löytänyt.*

Jo ensimmäisenä Suomen-syksynään Larissa tutustui suomen kurssilla paikallisen venäläisen yhdistyksen aktiivijäsenen ja innostui tämän houkuttelemana menemään mukaan yhdistyksen toimintaan. Yhdistyksen kahvilasta tuli hänelle pian mieluisa paikka, jossa saattoi tavata ihmisiä. Tuntui hyvältä saada vaihteeksi puhua omaa äidinkieltä muidenkin kuin sukulaisten kanssa, joihin hän kertoi pitäneensä koko ajan tiiviisti yhteyttä puhelimitse. Yhdistyksen jäsenilloissakin Larissa kävi toisinaan juttuseuran vuoksi, vaikka niissä käsiteltiin usein aiheita, jotka eivät häntä erityisemmin kiinnostaneet. Illan virallisen osuuden jälkeen ohjelmassa oli vapaata kahvittelua, ja pöytäkeskusteluista sukeutui usein antoisia myös tiedonsaannin kannalta.

*Usein siellä puhuttiin semmoisista joka päivän asioista, ihan että mistä voi ostaa jonkun tuotten tai tietääkö kukan jos joku voi vuokrata lomamökin ja sellaiset – – Siellä oli yksi hammaslääkäri, joka hän myös etsi töitä. Hän oli asunut Suomessa pitkän ja – – oli ollut työharjoittelussa terveyskeskuksessa. – – Hän osasi vähän sanoa enemmän suomalaisista sairaaloista.*

Larissan hammaslääkäriystäväkin oli törmännyt korkeakoulutetuille maahanmuuttajille tuttuun, EU-alueen ulkopuolella suoritetun tutkinnon tunnustamisen ongelmaan. Keskieurooppalaisilla ja erityisesti pohjoismaista Suomeen muuttaneilla kuulemma oli helpompaa, sillä heidän tutkintonsa olivat monessa tapauksessa täysin rinnastettavissa Suomessa suoritettuun, eivätkä he siksi välttämättä tarvinneet kieliopintojen lisäksi muuta koulutusta. Mutta venäläisille työelämään pääsy oli usein paljon hankalampaa, jo kantasuomalaisten asenteiden vuoksi. Aina välillä kahvipöytäkeskustelut sivusivatkin ennakkoluuloja, joita tuntui olevan puolin ja toisin.

*Siellä minä opin paljon, mitä on olla ulkomaalainen ja venäläinen Suomessa. – – Markuksen kanssa puhuimme uutisista ja hän kertoi minulle paljon miten elämä Suomessa yleensä on, miten asiat täällä menevät, mutta heiltä kuulin heidän omat kokemukset (kuulumisesta etniseen vähemmistöön). – – Ulkomaalainen on vaikeaa saada työtä, että on rasismia, vaikka ei sellaista mikä heti näkyy. Työnantajat eivät halua tai uskalla ottaa usein edes (työ)haastatteluun ihmistä, jolla on vieraskielinen sukunimi, koska heillä on oma ennakkoluulo tai he pelkäävät toisten reaktiot. – – Se oli huono kuulla, mutta päätin yrittää. Ajattelin ehkä minulla on parempi onni. – – Mutta täyty sanoa, että venäläisilläkin on oma ennakkoluulo. Eivät he kaikki olisi halunneet suomalaiselle töihin... että oli semmoinen ylpeys. – – Aika moni ajatteli että on parempi olla ilman työtä kuin suomalaisen käskettävänä huonossa työssä tai semmoinen kuva minulle tuli.*

Larissa ei itsekään halunnut koulutusta vastaamattomaan työhön, vaikka sellaista olisikin ollut tarjolla. Yhdistyksen tiloissa oli nähtävillä työvoimatoimiston välittämiä työpaikkailmoituksia, ja käännösapua oli tarvittaessa saatavilla melkein aina. Ilmoitukset oli valittu niin, etteivät niissä kuvatut työtehtävät edellyttäneet juurikaan suomentaitoa. Useimmiten kyseessä olivat matalapalkka-alan työpaikat, siivoojia ja varastomiehiä haettiin Larissan muistikuvan mukaan jatkuvasti.

Koska Markus ei painostanut työnhakuun, Larissa keskittyi suomen opiskeluun ja sosiaalisen verkostonsa luomiseen. Kielitaito karttui paitsi yliopistolla myös harrastuksissa. Erityisen läheiseksi tuli työväenopiston jumpparyhmä.

*Markukselta kuulin siitä (opistosta) että se ei ole niin kallis kun ne (kunto)klubit ovat ja – – kävelylenkillä – – hän näytti missä se on. – – Sitten menin sinne kanslian päivällä kysymään – – kyllä, puhuin muistakseni suomea tai voi olla vähän englantia, mutta hän (toimistovirkailija) ymmärsi ja selitti minulle kurssit ja aikataulut. – – Se jumppa oli suomeksi... ja siellä opin paljon uusia sanoja... opettajan kanssa puhuin usein jumpan jälkeen – – ja pukuhuoneessa.*

Jumppakavereiltaan Larissa ei työasioista kysellyt, koska se ei tuntunut sopivalta. Treenin jälkeen puhuttiin lähinnä perhe-elämästä, liikunnasta ja laihduttamisesta – näistä aiheista jaettiin runsaastikin tietoa. Pukuhuoneessa sai vinkkejä kuntosalien tarjouksista ja kunnon kohottamiseen liittyvistä jutuista naistenlehdissä, ja siellä vaihdettiin dieettireseptejä. Työasioihin viitattiin korkeintaan sivumennen.

*Joskus olisin ehkä halunnut kysyä jotakin (työelämään liittyvää) mutta ymmärsin että se ei ole oikea paikka... Ai miten ymmärsin? (nauraa). Kun joku joskus valitti hänen työtään miten se on raskas ja muuta niin kaikki olivat vain hiljaa, kukaan ei vastannut hänelle, ei edes hänen ystävä jonka kanssa hän oli. Sitten joku ehkä sanoi jotain muuta ja joku toinen vastasi siihen.*

Monet muutkin tutkittavani kertoivat havainneensa, että vapaa-ajalla voi olla vaikeaa löytää luontevaa tilaisuutta puhua suomalaisten kanssa työelämästä. Harrastukset näyttivät tarjoavan lepo hetken työstä; niiden parissa keskityttiin yleensä käsillä olevaan hetkeen työasioiden jäädessä taka-alalle. Tämän harrastusporukoissa mukana olevat maahanmuuttajat käsittivät merkiksi siitä, ettei työhön liittyvistä asioista tai ongelmista ollut soveliaista kysyä, vaikka olisikin uskonut jonkun osaavan vastata tiedontarpeeseen.

Kulttuurisiin normeihin ja käytäntöihin liittyvän sanattoman tiedon välittymistä ei informaatiotutkimuksen piirissä ole juurikaan selvitetty. Joitain tutkimuksia on esimerkiksi työtehtävien suorittamiseen liittyvän ”näppituntumatiedon” omaksumisesta osana uuden työpaikan kulttuuriin ja sen hierarkioihin sosiaalistumisen prosessia. Annemaree Lloyd (2007; 2009; 2010) on käsitellyt aihetta informaatiolukutaidon näkökulmasta. Hänen mukaansa informaatiolukutaidon käsite tulisikin ymmärtää paitsi tiedonhankinnallisten taitojen kehittymisen myös fyysisiin toimintoihin liittyvän kehollisen oppimisen ja normeihin sosiaalistumisen valossa. Sitä, kuinka tämä tapahtuu etnisestä kulttuurista toiseen siirryttäessä, ei toistaiseksi vielä ole tutkittu.

Yliopiston kielikeskuksen opetusohjelmaan kuuluvalla, ulkomaalaisille opiskelijoille tarkoitettulla suomen kurssilla työelämäasioita sen sijaan käsiteltiin paljonkin. Larissan muistikuvien mukaan jo oppikirja sisälsi runsaasti aiheeseen liittyvää materiaalia ja sanastoa. Tunneilla tehtiin myös eri ammatteihin liittyviä rooliharjoituksia. Varsinaista faktatietoa esimerkiksi työlainsäädännöstä ei kurssilla kuitenkaan jaettu.

*Ne oli just sellaisia että minä olen suutari ja sinä tulet tuoman minulle sinun rikkinäiset kengät tai sitten sinä olet tarjoilija ja minä soitan että varaan ravintolasta pöydän ja illallisen isolle ryhmälle. – – (Kurssi)kirjassa oli aika paljon opiskelun (liittyvää asiaa) ja työharjoittelun... mutta niin kuin nuoremmille, heille joilla ei vielä ole koulutus. – – Ei ollut mitään vaikka juuri työhakemuksen kirjoittamisesta tai haastattelusta. – – Sitä minä joskus mietin – – että miksi siinä (kirjassa) oli niin paljon suomalaisia, kun se oli kuitenkin maahanmuuttajille tarkoitettu – – ja miksi se lääkäri on aina vain mies! (nauraa)*

Opintojensa alusta alkaen Larissa kävi silloin tällöin myös suomen kielen pääopiskelijoille tarkoitetuilla luennoilla, vaikka hänen kielitaitonsa ei riittänyt kaiken luennoilla käsitellyn ymmärtämiseen eikä hänellä ollut oikeutta osallistua tentteihin. Suomen kielen opetusohjelmassa mielenkiintoisin ja hänelle hyödyllisin oli kuitenkin kielikeskuksen järjestämä Suomen kielen ja kulttuurin kurssi, johon osallistui vaihto-opiskelijoita eri maista.

*Se oli siellä kurssilla kun opin eniten tästä työelämästä... koska opiskelijat kysyivät niin paljon. – – He halusivat tietää jos he voisivat jäädä Suomeen ehkä opiskelun jälkeen... siksi he kysyivät sellaiset että miten löytä asunnon ja työtä ja onko suuri työttömyys ja sellaista – – Siellä oli muutama oikein aktiivinen (opiskelija) että opettaja välillä ihan hermostui kun he niin paljon kysyivät.*

Larissan muistikuvien mukaan kurssilla ei käynyt vierailijaluennoitsijoita työelämäasioista kertomassa eikä kurssilaisia viety tutustumaan suomalaisiin työpaikkoihin. Tunneilla kuitenkin käsiteltiin ajankohtaisia asioita ja katsottiin suomenkielisiä tv-uutisia myös työmarkkinoiden näkökulmasta. Erään onnettomuus uutisen yhteydessä puhuttiin pitkään työturvallisuudesta.

Kotona Markuksen kanssa Larissa muisteli puhuneensa työhön liittyvistä asioista vain vähän aina siihen päivään saakka, jolloin mies kuuli huhun yrityksensä tulevasta lomautuksista ja mahdollisista yt-neuvotteluista. Vaikka mies ei uskonutkaan oman asemansa joutuvan uhatuksi, hän alkoi kysellä Larissan työelämää koskevista suunnitelmista.

*Hän ei vaatinut minua hakeman (työtä) mutta aina sanoi että voisin jo löytää jotakin... ja hän puhui kuinka ruoka Suomessa on kallis ja vesi ja sähkö. – – Sitten yksi päivänä hän sanoi että minä voisin alkaa maksa hänelle vuokra. – – Se oli minulle aika iso yllätys – – sen summa ei ollut paljon, mutta minä en odottanut sellaista. – – minusta se oli outoa, ei semmoista tehdä Venäjällä, se ei ole sopiva siellä.*

Larissa suostui Markuksen ehdottamaan järjestelyyn, jonka mukaan hänen tulisi vuokranmaksun lisäksi osallistua myös sähkö- ja vesilaskujen maksamiseen sekä käydä useammin kaupassa. Samalla hän alkoi muuttaa avointen työpaikkojen etsinnän tietokäytäntöjä aktiivisesta seurannasta aktiiviseen etsintään.

*Katsoin aina työministeriön sivut – – on hyvä haku, ja sitten sanomalehtien nettisivut ja muutama muukin osoite minulla oli... semmoisia työnvälittäjiä. Mutta sisätautilääkärin paikkoja ei ollut missään. – – sitten päätin alka hakea terveyskeskuksen lääkärin paikkoja – – niitä kyllä oli ihan täällä (kaupungin nimi)-kin. – – Katsoin kyllä lähikunnatkin... mutta se (työssäkäynti pidemmällä) olisi ollut vaikeaa, koska minulla oli ajokortti mutta ei autoa. – – Soitinkin monen paikkaan, mutta he sanoivat että he eivät ota ellei ole suomalainen todistus että pitää olla opiskellut suomalaisessa yliopistossa.*

Sutelan tutkimuksen (2005) mukaan venäläiset maahanmuuttajat pääsevät harvoin kunnolla hyötymään lähtömaassa hankkimastaan koulutuksesta ja työkokemuksesta suomalaisilla työmarkkinoilla. Työllistymiseen liittyvien vaikeuksien lisäksi tämä näkyy koulutusta vastaamattomien työtehtävien yleisyytenä (emt., 106–107). Alasta riippumatta työnantajat arvostavat enemmän suomalaista koulutusta ja työkokemusta kuin ulkomailla hankittua. Työkokemuksen laadun ja määrän lisäksi työnantajat ovat kiinnostuneita siitä, missä maassa ne on hankittu. Näin samanlaisen koulutus- ja työhistoriankin omaavat maahanmuuttajat joutuvat helposti työnhaussa eriarvoiseen asemaan (Forsander 2002, 81–82).

Markus alkoi vihjailla naisystävälleen, että tämä voisi alkaa elämistään rahoittaakseen tehdä osa-aikaista työtä. Larissa harkitsikin jossain vaiheessa – lähinnä miestä rauhoittaakseen ja yhteistyöhalua tälle osoittaakseen – hakevansa ilta- tai viikonlopputyötä muulta kuin omalta alaltaan. Puhelinmyyjän työtä voisi tehdä muutaman tunnin viikossa kotonakin, ja sen vaatimukseen hän itse jo uskoi kielitaitonsa riittävän. Markus kuitenkin oli asiasta toista mieltä.

*Hän sanoi suoraan, että älä hae, sun äänestä kuulee että sä olet venäläinen. ”Mitä sitten?” minä sanoin. ”Ei ne ota sua kun asiakat ei halua että kukan venäläinen soitta heille.”*

Yllä kuvatusta episodista nähdään, kuinka kotisovun säilyttämisen tavoite motivoi Larissaa hakemaan työtä samalla, kun se stimuloi hänen tiedonhankintaansa ja vaikutti hänen tietokäytäntöjensä muuttumiseen. Satunnainen avointen työpaikkojen selailu internetissä vaihtui aktiiviseksi etsinnäksi myös uusista tietolähteistä. ”Työnvälittäjillä” Larissa tarkoitti vuokratyöfirmoja, joiden nettisivujen päivitysten seuraamisesta tuli

hänelle päivittäinen rutiini. Niiden merkitys jäi hänelle kuitenkin vähäiseksi, sillä lääkäreitä firmat eivät näyttäneet rekrytoivan.

Larissa alkoi ottaa yhteyttä oman alansa mahdollisiin työnantajiin puhelimitse lähettäen näille myös sähköpostitiedusteluja. Varsinaisia työhakemuksia hän ei vielä tässä vaiheessa näiden alustavien tunnustelujen jälkeen lähettänyt, koska arvioi saamansa palautteen perusteella mahdollisuutensa työnsaantiin huonoiksi. Myös Markuksen arvio hänen työllistymismahdollisuuksistaan vaikutti hänen työnhakuunsa. On mielenkiintoista huomata, kuinka Markuksen oletukset työnantajien asenteista ulkomaalaista (venäläistä) työntekijää kohtaan vaikuttivat häneen. Larissa luopui ajatuksestaan ryhtyä tekemään osa-aikatyötä puhelinmyyjänä ja jätti hakematta myös avoinna ollutta puhelinhaastattelijan paikkaa.

Vastaavanlaisia tapauksia oli aineistossani useita. Monet haastatellut kertoivat joskus luopuneensa työhausta kuultuaan, että ilmapiiri kyseisessä työpaikassa tai toimialalla oli suvaitsematon maahanmuuttajia kohtaan yleensä tai omaa etnistä ryhmää kohtaan erityisesti. Useimmiten tämä tieto tuli oman etnisen ryhmän edustajalta, harvemmin joltain muulta maahanmuuttajalta. Tutkittavani kuitenkin kertoivat myös tilanteista, joissa kantasuomalaisten kielteisistä asenteista ulkomaalaistaustaisia työkavereita tai alaisia kohtaan mainitsi nimenomaan Suomessa syntynyt henkilö, useimmiten aviopuoliso tai joku muu perheen lähimpiä. Tällöin kehotuksia pidättäytyä työhausta tai lykätä sitä myöhemmäksi kuunneltiin erityisen tarkasti. Varoituksilla oli myös vaikutusta haastateltujen kyseistä työpaikkaa tai toimialaa koskevaan tiedonhankintaan; tietoa ei myöhemmin enää etsitty ainakaan yhtä aktiivisesti kuin aikaisemmin. Mielenkiintoista oli myös havaita, että ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden kannalta erityisen kielteisiksi leimatut työpaikat joutuivat maahanmuuttajien keskuudessa nopeasti ns. ”mustalle listalle”, joihin varoitettiin hakemasta missään tilanteessa. Työpaikkojen ilmapiiriin ja työnantajien asenteisiin liittyvän tiedon jakamista maahanmuuttajien sosiaalisissa verkostoissa olen käsitellyt tarkemmin luvussa 6.3.3 Ennakkoluulot ja rasismi.

Joulun alla 2002 sattui tapaus, jolla oli Larissan elämälle kauaskantoisia seurauksia. Vaateostoksilla ollessaan hän törmäsi tuttavansa, jota ei ollut nähnyt venäläisessä yhdistyksessä pitkiin aikoihin. Jutunjuurta riitti, ja naiset päättivät jatkaa kaupunkireissuaan yhdessä. Jossain vaiheessa tuttava kysyi, oliko Larissa sattunut näkemään jutun ulkomaalaisten lääkäreiden pätevyityskoulutuksesta Monitorilehdessä. Siinä oli puhuttu pian alkavasta kurssista, jonka käytyään lääkärit saisivat oikeuden harjoittaa ammattiaan Suomessa.

Larissa hankki lehden käsiinsä ja luki siitä tuttavansa mainitseman jutun huolellisesti. Jutussa kerrottiin korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymiseen tähtäävästä Specima-projektista, jonka puitteissa oli aloitettu myös EU- ja ETA-alueen ulkopuolella tutkintonsa suorittaneiden terveydenhuoltoalan ammattilaisten täydennyskoulutus. Lääkäriksi Suomeen -koulutusohjelman avulla pyrittiin kohderyhmään kuuluvien työmarkkina-aseman parantamiseen ammatinharjoittamiseen vaadittavan pätevyuden hankkimisen kautta. Haku maaliskuussa 2003 alkavaan koulutusohjelmaan oli parhaillaan käynnissä.

Larissa innostui asiasta ja otti heti puhelimitse yhteyttä jutussa haastateltuun koulutussuunnittelijaan kysyäksään lisätietoja. Kävi ilmi, että kurssille haettaisiin työvoimatoimiston kautta. Osallistumisen edellytyksenä oli paitsi etukäteen itse hankittu harjoittelupaikka myös Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen myöntämä lupa



osallistua kurssiin liittyvään kirjalliseen kuulusteluun. Larissalle tuli kiire. Työvoimatoimiston palveluita hän ei tähän mennessä ollut tarvinnut lukuun ottamatta oleskeluluvan saamiseen tarvittavaa lausuntoa. Itse asiassa hänellä ei ollut aivan tarkkaa käsitystä sen sijainnistakaan. Hän soitti toimiston keskukseseen, josta puhelu ohjattiin maahanmuuttoyksikön virkailijalle. Saatuaan tältä vastaanottoajan hakuprosessin käynnistämistä varten hän alkoi etsiä itselleen harjoittelupaikkaa. Soittokierros sairaaloihin ja terveyskeskuksiin ei tuottanut toivottua tulosta; kaikkialla harjoittelupaikat oli jo varattu suomalaisille lääketieteen kandidaateille. Tenttioikeuden saamiseenkin saattaisi kulua niin kauan, että hakuaika ehtisi kulua umpeen. Ongelmia aiheutti myös se, ettei verkosta löytynyt ohjeita luvan hakemiseen.

Larissa soitti jälleen yliopiston koulutussuunnittelijalle pyytääkseen apua kuulusteluluvan hakemisessa, muttei onnistunut tavoittamaan tätä. Yritettyään turhaan ottaa yhteyttä Terveystieteiden keskukseseen Larissa lähetti aiheesta koskevan sähköpostitiedustelun organisaatiossa lupien myöntämisestä vastaavalle virkamiehelle ja toivoi tämän lukevan viestin mahdollisimman pian. Vastaus tuli onneksi jo parin päivän kuluttua, ja Larissa pääsi kirjoittamaan lupahakemusta sen sisältämiä neuvoja noudattaen. Koska sähköisen hakemuksen lähettämisen mahdollisuus jäi epäselväksi, hän päätti varmuuden vuoksi tulostaa kirjeen ja laittaa postiin.

Venäläisen yhdistyksen järjestämässä uudenvuoden juhlassa Larissa tapasi hammaslääkärituttavansa, jolle kertoi hakeutumisestaan pätevyyskoulutukseen. Koska tämä vaikutti kiinnostuneelta, hän lupasi lähettää korkeakoulutettujen maahanmuuttajien pätevyysprojektia Specimaa koskevia linkkejä sähköpostitse.

Harjoittelupaikan etsintä jatkui. Tutkittuaan Speciman verkkosivuja Larissa huomasi hankkeessa olevan mukana myös lähikuntien terveyskeskuksia. Näiden sivuilta hän puolestaan sai niissä työskentelevien vastuuhenkilöiden yhteystiedot. Taas oli tartuttava puhelimeen. Tällä kertaa onni oli myötä; naapurikunnan terveyskeskuksen johtava lääkäri, joka oli itse yksi hankkeen koordinaattoreista, lupasi järjestää Larissalle harjoittelupaikan. Larissa itse pohti hakuprosessia näin:

*Minä olin huomannut, että on parempi soittaa, aina on parempi soittaa. Tai paras on jos mene itse, koska he (työnantajat) haluavat tietysti nähdä kenet he ottaa (töihin). Venäjällä se on vähän eri juttu. – – jos haluaa työhön voi lähettää kirjeen ja suositukset ja se riittää – – mutta Suomessa on... tai että arvostetan henkilökohtaiset kontaktit.*

Helmikuu oli jo puolivälissä ja täydennyskoulutuskurssin hakuaika päättymässä, mutta kirjettä Terveystieteiden keskukselta ei vielä kuullut. Larissa yritti turhaan tavoittaa puhelimitse lupa-asioiden vastuuhenkilöä kysyäkseen tältä, missä vaiheessa hänen hakemuksensa käsittely oli. Sähköpostitsekaan lähetettyyn tiedusteluun ei tullut vastausta. Lopulta hän joutui lähettämään kurssihakemuksensa vaillinaisena, ilman asianmukaista lupaa osallistua kliiniseen kirjallisuuskulusteluun.

Muutaman kuukauden kuluttua yliopiston leimalla varustettu kirje kolahtikin postiluukusta. Larissan pettymys oli valtava hänen saatuaan tietää, ettei häntä ollut valittu kurssille 21 muun joukkoon.

*Soitin heti yliopiston ja kysyi miksi en päässyt. Hän (koulutussuunnittelija) sanoi että minulla puuttui harjoittelukokemusta enkä ollut saanut lupa tenttiin. Minä sanoin että olin sopinut harjoittelupaikan (paikkakunnan nimi):ssa terveyskeskuksessa, että johtaja*

*itse oli luvannut että saan. – – ja että olin hakenut se tenttilupa mutta en ole saanut vastausta eikä se ole minun syyntä. Hän sanoi että hän oli pahoillan, mutta näin asia on.*

Larissa päätti, ettei vielä luovuttaisi. Monen yrityksen jälkeen hän onnistui saamaan puhelinyhteyden Terveystieteiden tutkimuskeskuksessa lupa-asioita hoitavaan virkailijaan, joka lupasi selvittää Larissan tapauksen mahdollisimman pian. Virkailija soitti jo samana päivänä kertoakseen, että lupa oli myönnetty jo jonkin aikaa sitten mutta ilmoituksen lähettäminen oli jostain syystä viivästynyt. Virkailija lupasi hoitaa asian heti. Saatuaan kaipaamansa kirjeen Larissa vei sen henkilökohtaisesti näytille yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen kansliaan, jossa hänelle luvattiin, että kopio siitä toimitettaisiin pikaisesti eteenpäin. Jonkin ajan kuluttua yliopistolta soitettiin ja ilmoitettiin, että Larissa pääsisi osallistumaan kevään kurssille.

Larissan hakeutumista ulkomaalaisille lääkäreille tarkoitettuun täydennyskoulutukseen kuvaava kertomus sisältää monia tiedonhankinnan tutkimuksen kannalta kiintoisia käänteitä ja yksityiskohtia. Tieto koulutuksen alkamisesta tuli tuttavalta satunnaisen kohtaamisen yhteydessä – tilanteessa, jossa tiedon hankinta tai jakaminen ei alun perin ollut toiminnan tavoitteena. Tuttava ennakoiki aikaisempien työelämää koskevien keskustelujen pohjalta Larissan mahdollista koulutukseen liittyvää tiedontarvetta ja jakoi tietoa tämän oletuksensa perusteella ilman erillistä pyyntöä. Hän toimi tiedon portinvartijana, jonka oma-aloitteisesti antama vihje johti Larissan tutustumaan itse lähteeseen. Satunnaisessa tiedonsaannissa tämäntyyppinen asetelma on tavallinen. Empiiristen tutkimusten (Agosto & Hughes-Hassell 2005; Erdelez 1997; 2005; Fisher et al. 2004) mukaan pääosa sattumanvaraisesti kohdatusta informaatiosta saadaan toisen henkilön kautta. On todennäköisempää, että ihmiset tunnistavat toisensa potentiaalisina tiedon hankkijoina tai tarvitsijoina, mikäli he ovat olleet vuorovaikutuksessa keskenään jo aikaisemmin. Myös vuorovaikutussuhteen laadulla on tärkeä merkitys toisen henkilön avulla informoiduksi tulemisessa. Metoyer-Duranin (1991, 321) mukaan luottamus portinvartijan pyyteettömyyteen lisää todennäköisyyttä hakeutua hänen kauttaan tiedon lähteelle tai hyödyntää suoraan häneltä saatua tietoa. Samansuuntaisesti vaikuttavat myös myönteiset käsitykset portinvartijan tiedonhankintataidoista (emt., 323).

Latentisti olemassa olleen, koulutusta ja laajemmin työelämää koskevan tiedontarpeen tyydyttyminen stimuloiki Larissan omaehtoista tiedonhankintaa tuottaen samalla lisää tiedontarpeita. Kurssille hakeutumiseen liittyvien ongelmien ratkaiseminen vaati verkkotiedonhakua sekä useita suoria yhteydenottoja henkilötiedonlähteisiin niin puhelimitse kuin sähköpostitsekin. Samalla Larissa tuli myös tutustuneeksi työvoimatoimiston maahanmuuttajapalveluihin ja totesi saavansa tarvittaessa itselleen hyödyllistä tietoa myös sieltä. Tässä vaiheessa Larissan tietokäytännöissä vuorottelivat faktatiedon etsintä internetistä ja henkilölähteistä avoimia työpaikkoja koskevan, orientoivan seurannan jäädessä hetkeksi taka-alalle.

Koulutukseen hakeutumiseen liittyvän tiedonhankintaprosessin aikana kerääntynyttä tietämystään Larissa pääsi itsekin välittämään eteenpäin tavattuaan ystävänsä, jonka arveli asiasta kiinnostuneeksi. Roolinvaihto tietoa vastaanottavasta tiedonjakajaksi tapahtui luontevasti. Koska tuttavavan avuliaisuus suhteessa tiedonhankintaan oli käynyt ilmi jo aikaisemmissa keskusteluissa tämän kanssa, oli luonnollista toimia vastavuoroisesti olemalla itsekin avuksi. Larissa ennakoiki työttömän hammaslääkäriystävänsä työelämää koskevia tiedontarpeita samaistuen tämän elämäntilanteeseen todennäköisesti tarkemmin kuin hänen vaatekaupassa tapaamansa, muulla alalla vakituisessa työsuhteessa työskentelevä tuttava oli hänen kohdallaan

tehnyt. Hän myös pystyi vastaamaan niihin paremmin jakamalla vastikään itse hankkimaansa, hyvinkin yksityiskohtaista tietoa korkeakoulutetuille maahanmuuttajille suunnatusta Specima-projektista ja siihen kuuluvasta terveydenhuoltoalan ammattilaisten täydennyskoulutuksesta.

Lääkäriksi Suomeen -koulutusta Larissa kehui monipuoliseksi. Kurssilla sai paljon tietoa Suomen terveydenhuoltojärjestelmästä, sosiaali- ja terveysturvasta sekä sairausvakuutuksesta. Siellä myös käytiin läpi ammattisanastoa ja harjoiteltiin lääkärinlausuntojen tekemistä. Lähiopetusjaksojen väliin sijoitun neljän viikon harjoitusjakson aikana Larissa sai tuntumaa terveystakeskuslääkärin ammatin harjoittamiseen Suomessa, mitä hän piti hyödyllisenä, vaikka itse aikoi hakeutua oman erikoisalansa tehtäviin mahdollisesti yksityissektorille. Opetuksen sisältö ja harjoittelun keskittyminen terveystakeskuksiin herättivät myös kysymyksiä kurssin työvoimapoliittisista tavoitteista:

*Sitä minä vähän ihmettelin – – kun niin paljon käsiteltin näitä yleislääkärin asioita. Ihan minusta näytti, että meidät halutan töihin vain terveystakeskukseen, ei muualle. Ulkomaalaisia spesiaalilääkäreitä ei tarvita eikä haluta vaikka keskussairaaloihin tai privaattiin. – – Ei, ei sanottu suoraan että hakekaa vain terveystakeskukseen... mutta sanottiin, että terveystakeskuslääkäreistä on pula maaseudulla, että sieltä voisi saada työtä. – – Kuitenkan ei sanottu että he siellä saavat paljon vähemmän palkkaa, sitä ei kurssilla sanottu. En tiedä, tiesivätkö he kaikki (toiset kurssilaiset) sen mutta itse tiesin, koska olin katsonut ne palkkataulukot.*

Läpäistyään harjoittelujakson jälkeen kurssiin kuuluneet kolme tenttiä Larissa sai todistuksen kurssin hyväksytystä suorittamisesta. Hän teki myös Terveystakeskusten oikeusturvakeskukselle lupa-anomuksen ammatinharjoittamista varten kurssilla saamiensa ohjeiden mukaisesti. Muutaman viikon kuluttua Larissalle tarjottiin harjoittelupaikasta kolmen kuukauden kesälomasijaisuutta, ja hän otti työn vastaan arvellen, että siitä saadusta työtodistuksesta olisi hyötyä myöhemmässä työhaussa. Sijaisuusjakso vahvisti Larissan halua hakeutua neurologiksi sairaalaan tai kokeilla oman vastaanoton pitämistä, vaikkei hänellä ollutkaan tarkkaa käsitystä, millaista tämä työ Suomessa olisi. Seurasi jälleen aktiivinen työnhakujakso, joka ei johtanut toivottuun lopputulokseen. Vapaita neurologin paikkoja ei yksinkertaisesti ollut. Paremman puutteessa hän otti yhteyttä terveystakeskuksiinkin, mutta niistäkään ei ollut tarjolla edes sijaisuuksia. Viimein Larissa ilmoittautui keikkalääkäreitä välittävään firmaan, jonka mainoksen oli nähnyt terveystakeskuksessa henkilökunnan sosiaalitalan seinällä. Työhönottoa hän kuvasi näin:

*Hän (firman henkilöstörekrytoija) kysyi ensin minun todistukset ja millainen työkokemus. – – oli kaikki todistukset mukana, hän ensin katsoi ne venäläiset. Heti hän sanoi että ei, valitettavasti nämä ei kelpaa, kun ovat ulkomaalaiset. – – Näytin sen kurssin todistus ja hän katsoi sen ja kysyi oikeusturvakeskuksen päätöstä. Minä sanoin hänelle: ”Olen jo lähettänyt hakemuksen” ja että se vähän kestää mutta varmasti saan pian. Hän sanoi, että me emme ota jos ei ole täysi laillisuus, että se on meillä sääntö. – – Ihan ystävällinen hän oli ja sanoi että tule uudestaan (myöhemmin, kun päätös ammatinharjoittamisluvasta on tullut).*

Larissa joutui odottamaan päätöstä laillistamisestaan melkein kaksi kuukautta. Tuossa vaiheessa hän ei vielä tiennyt, että toiset keikkalääkärfirmit rekrytoivat myös lääketieteen kandidaatteja ja ns. eurolääkäreitä eli perusterveydenhuollon lisäkoulutuksessa oleva, esimiehensä erityisohjauksessa ja -valvonnassa työskenteleviä lääkäreitä. Tunnelmat kotona Markuksen kanssa olivat erittäin kireällä, ja Larissa joutui

ensimmäistä kertaa opiskeluaikojensa jälkeen lainaamaan rahaa vanhemmiltaan. Kun päätös laillistamisesta vihdoinkin tuli, se oli kielteinen ja sen mukana seurasi kaiken lisäksi lasku käsittelykuluista.

Tyrmistyksestään selvittyään Larissa soitti Terveysturvakeskukseen kysyä lisätietoja kielteisen päätöksen perusteista. Kielteistä päätöstä oli kirjeessä perusteltu Larissan suorittaman harjoittelun riittämättömyydellä. Kurssiin liittyvästä harjoittelusta ja kesälomasijaisuudesta kertyi yhteensä neljä kuukautta, kun uusissa vaatimuksissa työkokemusta piti olla puoli vuotta.

*Se systeemi on naurettava, aivan järjetön! Olin ollut työssä sen kolme kuukauden kesällä – ja nyt minun piti vielä saada se kaksi kuukautta (työharjoittelua) että saan laillisuus eikä kukaan ota minua ilman muualla kuin siellä (kurssin työharjoitteluterveyskeskuksessa). – ja äsken vasta olin soittanut ja kysynyt (ko. työpaikkaan) ja johtaja sanoi ettei se käy – heillä oli toinen harjoittelija.*

Terveysturvakeskuksesta lähetettiin sähköpostitse muutoksenhakukaavake täyttöohjeineen. Larissa jatkoi työnhakua ilman toivottua tulosta; missään ei ollut tarjolla edes lyhyttä pestiä laillistamistaan odottavalle neurologille. Uupuminen ja henkinen romahdus uhkasivat, kun jatkuvasti työmatkoilla olevalta Markukseltakaan ei saanut tukea. Ensimmäistä kertaa Larissa ajatteli vakavasti palaavansa Venäjälle. Tässä vaiheessa yhteydenpito siellä asuviin lähiomaisiin ja entisiin ystäviin tuntui tärkeämmältä kuin koskaan ennen. Avuksi tukalaan tilanteeseen tuli myös Venäläisen yhdistyksen sihteeri, joka opetti Larissaa soittamaan Venäjällä asuville läheisilleen internetin välityksellä ilmaiseksi.

Muutoksenhakuprosessi kesti kaksi kuukautta; laillistamispäätös Terveysturvakeskuksesta tuli helmikuussa 2004. Maksettuaan jälleen käsittelykulut Larissa palasi keikkalääkäfirmaan.

*Siellä oli eri ihminen. – Taas näytin ne todistukset ja sen kirjeen, ja sanoi että ok, voimme kyllä palkata sinut. – Hän kysyi, onko se systeemi tuttu minulle ja sanoin, että tiesin että tällainen mutta en itse ole ollut siinä mukana. Hän kertoi minulle että sen keikkan voi tehdä yhdessä paikassa tai monessa, miten vain haluan. Saa itse valita paljonko teke ja milloin, että niin kuin jos vaikka ei joku päivä yhdessä viikossa niin se on ok.*

Larissa ilahtui työn joustavuudesta, koska ajatteli voivansa osa-aikatyön ohessa halutessaan jatkaa opintojaan lääketieteellisessä; erikoistuminen neurologiaan oli alkanut kiinnostaa. Työsopimuksen allekirjoittamisen jälkeen seurasi työperäisen oleskeluluvan hakeminen. Se osoittautui kuitenkin ongelmalliseksi, koska Larissa oli kirjautunut yliopistolle läsnäolevaksi opiskelijaksi lukuvuoden loppuun. Työluvan hankkimiseen liittyi monia informaatiokatkoksia Larissan ja eri viranomaisten välillä:

*Tiesin, että poliisi antaa sen... olin katsonut netistä jo ennen kuin tulinkin Suomeen... Ongelma oli kun olin vielä yliopiston rekisterissä. – He (poliisilaitoksen lupa-asioista vastaavat virkailijat) sanoivat että he eivät voi antaa sitä (työlupaa), koska opiskelen yhä. Sanoin, että en opiskele nyt kun olen saanut työtä, että olen tehnyt sopimuksen sen firman kanssa. He kuitenkin kielsivät. He sanoivat että minun pitää hakea päätös työvoimatoimistosta. – Soitin yliopiston ja kysyin asiasta. Minulle sanottiin, että ei tällainen koskaan ole ollut ongelma, koska varmasti kyse on osa-aikaisesta työstä mutta he voi nyt kyllä ottaa minut ulos rekisteristä, jos haluan. – Muutaman päivän*

*jälken menin työvoimatoimistoon. – – (virkailijan) mielestä piti pyytää (TE-keskuksen lausunto), ja sitten poliisi vahvistaa sen. – – Kaksi kuukautta kesti ennen kuin sain (tilapäisen oleskeluluvan työn perusteella). – – Silloin en tiennyt, että olisin heti voinut hakea jatkuvaa lupaa – – kun työsopimus oli sellainen toistaiseksi. – – Ei, työvoimatoimistosta kehoitettiin hakemaan juuri tämä lupa. – – Ulkoministeriön nettisivuilla sanottiin, että semmoisen voi hakea vasta kahden vuoden työn jälkeen.*

Suhde Markuksen kanssa oli rakoillut jo pidempään, mutta lopullisesti pariskunnan tiet erosivat keväällä. Larissa onnistui löytämään itselleen asunnon venäläisen ystävänsä kautta. Vaikka huone oli suhteellisen edullinen, hän oli taloudellisesti tiukoilla. Työttömänä, tilapäisen oleskeluluvan opiskelua varten saaneena ulkomaalaisena hän ei ollut oikeutettu saamaan Kelan asumistukea tai muitakaan etuuksia. Hän alkoi jo suunnitella paluuta Venäjälle.

Yllä kuvattua vaihetta Larissan elämässä leimasivat toisiaan seuraavat vastoinkäymiset, joiden vuoksi hän koki tiedonhankinnan normaalia työlämmäksi. Affektiivinen tuki lähiomaisilta tuntui ensiarvoisen tärkeältä, sillä se antoi voimia etsiä ongelmien ratkaisuun tarvittavaa tietoa. Tässä vaiheessa Larissa turvautui henkilötiedonlähteisiin aikaisempaa enemmän korvaten niillä tiedonhankintaa internetistä. Tunteet mielletään informaatiotutkimuksen piirissä nykyisin kiinteäksi osaksi vuorovaikutusta ja informaatiokäyttäytymistä (Julien, McKechnie & Hart 2005; Kuhlthau 2004; Nahl 2004). Empiiristen tutkimusten mukaan tunnetiloilla on merkitystä myös informaatiokäytäntöjen muuttumisessa. Akuutin huolestuneisuuden on todettu aktivoivan tiedonhankintaa ja lisäävän henkilölähteiden käyttöä (Fisher & Landry 2007, 223). Sen sijaan pitkäaikaisilla psyykkisillä stressitiloilla (Dervin & Reinhard 2007, 75) samoin kuin turhautumisen tunteella (Mentis 2007, 208) on havaittu olevan tiedonhankinnan prosessia hidastava taipumus. Kielteisiksi koetut tunnetilat vaikuttavat myös tiedonhankinnan tulosten arviointiin (Parker & Berryman 2007, 89).

Ensimmäinen yhteydenotto keikkalääkärifirmasta tuli jo muutaman viikon kuluttua. Larissaa pyydettiin töihin kahdeksi yöksi keskussairaalan perusterveydenhuollon päivystyspoliklinikalle. Seuraavalla viikolla hänelle tarjottiin päivystysvuoroa erikoissairaanhoidon puolella akuuttineurologian yksikössä. Tämän jälkeen hän jatkoi yksittäisten ilta- ja yövuorojen tekemistä näissä kahdessa paikassa neljän kuukauden ajan.

*Se oli kamalan raskasta... en ikinä olisi uskonut. Minun piti koko ajan olla puhelimen ääressä ja odottaa koska he soittavat. – – Lisäksi töitä tuli vähän, alle 25 tuntia viikossa, minkä olisin ihan hyvin voinut tehdä opiskelijanakin. – – Silti minulla oli semmoinen toivo... ajattelin – – että tässä on hyvä alku... että kun olen päässyt tähän ja saanut suomalaisen lääkärin laillisuus, en halua nyt lähteä heti takaisin (Venäjälle).*

Vuoden 2005 syksyllä tuuli Larissan elämässä kääntyi. Tapahtui jotakin sellaista, jota hän haastattelussa kuvasi sanoilla ”ihmeellinen onnenpotku”. Larissa sai suomalaiselta kollegaltaan vihjeen pian avoimeksi tulevasta työpaikasta yksityisen vanhainkodin lääkäritiimissä. Hän otti heti yhteyttä laitoksen johtajaan sopiakseen tapaamisesta. Haastattelun jälkeen hän käveli ulos kadulle allekirjoitettu työsopimus laukussaan hyvää tuuriaan äimistellen. Myöhemmin haastattelussa Larissa pohdiskeli tuota elämänsä käännekohtaa ja työpaikkojen löytämistä yleensä:

*– – Näin se menee, että sinun täytyy olla hyvin onnekas aina ja täytyy tuntea oikeat ihmiset. Eikä sekään riitä. Heidän täytyy tuntea sinut ja tietää mitä sinä osaat ja tietää*

*missä ovat ihmiset jotka tarvitsevat sinua. – – mutta maahanmuuttajalla se on vielä vaikeampaa, kun he tuntevat yleensä niin vähän suomalaisia – – jotka voivat suositella.*

Haastattelun aikoihin Larissa oli toiminut saman yrityksen palveluksessa kuntouttavan neurologian työtiimissä kolme vuotta. Hän oli työhönsä, työpaikkaansa ja elämäänsä muutenkin erittäin tyytyväinen. Jälkeenpäin hän piti vaikeuksiaankin hyvinä kokemuksina, sillä ne olivat opettaneet hänelle paljon sellaista, mikä olisi voinut muuten jäädä oppimatta. Vaivalla keräämäänsä tiedon avulla hän kertoi voineensa auttaa kahta akateemisesti koulutettua venäläistä hakeutumaan sopivaan täydennyskoulutukseen. Itse hän ei enää haaveillut erikoistumisopinnoista.

## **Yhteenveto**

Larissan luovimistarina kuvaa hyvin ongelmia, joita korkeasti koulutetut maahanmuuttajat kohtaavat suomalaisille työmarkkinoille hakeutumisessa. Vaikka tutkintojen tunnustamiseen, ammatilliseen täydennyskoulutukseen ja ammatinharjoittamiseen tarvittavien lupien myöntämiseen liittyvät käytännöt ovat viime vuosina tulleet aikaisempaa joustavammiksi, akateemisesti koulutetuilla muuttajilla on pitkästään kotimaassa hankitusta työkokemuksesta huolimatta usein työllistymisvaikeuksia. Haapakorven (2004) ja Kyhän (2007) tutkimusten mukaan syinä tähän ovat heikko suomen kielen taito, etninen tausta sekä työnsaannin kannalta hyödyllisten sosiaalisten verkostojen puuttuminen. Lisäksi joillakin tietyillä aloilla vaaditaan muodollista pätevyyttä tai viranomaisen myöntämää lupaa ammatinharjoittamiseen. Näiden hankkimiseen tarvitaan substanssiosaamisen ja kielitaidon lisäksi paljon sellaista tietoa suomalaisen yhteiskunnan rakenteista ja toiminnasta, jota ei kaikilla kantasuomalaisillakaan välttämättä ole.

Tiedonkulussa maahanmuuttajien ja viranomaisten välillä on paljon katkoksia, jotka haittaavat ulkomailta muuttaneiden työllistymistä. Maahanmuuttoasioihin liittyvien säädösten muuttuessa nopeasti viranomaisilla ei itselläänkään välttämättä joka tilanteessa ole ajantasaista tietoa näiden säädösten toimeenpanon yksityiskohdista, jolloin eksaktin tiedon jakaminen muille on mahdotonta. Tietokatkoksia syntyy niin eri viranomaisten välillä kuin viranomaisten ja maahanmuuttajien välillä. Larissan tapauksessa vakavimmat tällaiset tiedonjakamisen ongelmatilanteet liittyivät tutkintojen tunnustamiseen, täydennyskoulutukseen pyrkimiseen sekä lääkärinoikeuksien ja työluvan hakemiseen, ja niillä oli selvästi hänen työllistymistään hidastava vaikutus. Näissä vastoinkäymisissä Larissan työelämään sopeutumisen strategiana oli luoviminen, määrätietoinen pyrkimys valittuihin tavoitteisiin hankalien olosuhteiden aiheuttamasta vastustuksesta huolimatta ja tavoitteiden saavuttamisen kannalta relevantin tiedon aktiivinen hankinta.

Larissa kuuluu aineistossani virallisten kotouttamistoimenpiteiden ulkopuolella Suomeen kotoutuneeseen, pääosin itse tietonsa suomalaisesta yhteiskunnasta ja työelämästä hankkineeseen vähemmistöön. Hänestä välittyy kuva aktiivisena ja itsenäisenä tiedon etsijänä, joka mieluummin ottaa itse selvää asioista kuin luottaa toisten kykyyn löytää ongelmien ratkaisuun tarvittavaa tietoa. Tarkasteltaessa lähemmin tätä ensivaikutelmaa havaitaan kuitenkin, että kyse on tilannespesifeistä toimintatavoista ja että hänenkin tietokäytäntönsä rakentuivat myös sosiaalisten verkostojen hyödyntämisen varaan. Jo pian Suomeen muuttamisen jälkeen Venäläisen yhdistyksen toiminnan puitteissa solmituista tuttavuuksista tuli tärkeitä tiedonhankinnan ja -saannin kannalta. Kun Larissa oli saanut kontaktin työelämään harjoittelujaksojen ja

ensimmäisten työtilaisuuksien kautta, suomalaiset kollegat korvasivat venäläiset ystävät ensisijaisena työelämätiedon lähteenä.

Aineistoni perusteella etnisten ystävien merkitys työelämää koskevan tiedon hankinnassa ja jakamisessa vähenee olennaisesti sitä mukaa kuin sosiaalinen verkosto ”suomalaistuu”. Tältä osin tutkimustulokset vahvistavat aikaisempia havaintoja sosiaalisten verkostojen merkityksestä maahanmuuttajien työllistymisessä (Ahlaq 2005; Forsander 2002; Joronen 2007; Pehkonen 2006; Tiilikainen 2008). Larissan tapauksessa kontaktien solmimista suomalaisiin samoin kuin oma-aloitteista tiedonhankintaa edistivät huomattavasti hänen kielellinen lahjakkuutensa, hyvä englannintaito ja motivoitunut suomen opiskelu. On kuitenkin huomattava, että Larissankin tapauksessa vain osa hänen tuntemistaan suomalaisista osasi tai halusi jakaa hänelle hyödyllistä työelämätietoa. Hänen tarinastaan myös ilmenee selvästi affektiivisten tekijöiden merkittävä rooli tiedonhankintaa ja sen kautta tietokäytäntöjen rakentumista ohjaavana periaatteena.

### 7.3 Elämää pienessä ympyrässä – Olgan tarina

Sain Olgan informantikseni hänen kampaajansa kautta. Haastateltavia etsiskellessäni satuin kaupungilla kulkiessani huomaamaan kampaamon, jolla oli venäläisen naisen nimi. Kokeillakseni onneani poikkesin sisään. Kauneussalongin omistaja, joka todellakin oli venäläinen, ei itse halunnut haastatteluun, mutta lupasi kysellä asiaa tuttaviltaan. Kun viikon kuluttua palasin liikkeeseen, hän antoi minulle erään asiakkaansa puhelinnumeron.

Olgaa oli vaikea tavoittaa puhelimitse, eikä hän vastannut lähettämiini tekstiviesteihin. Lopulta kuitenkin onnistuin saamaan yhteyden häneen. Kuultuaan, mistä oli kyse, Olga pyysi muutaman päivän harkinta-aikaa. Soittaessani myöhemmin uudestaan hän kuulosti yhä hiukan empivältä. Sovimme tapaamisen, jonka jälkeen hän voisi päättää osallistumisestaan tutkimukseen. Jo tuon alustavan tutustumisen aikana hän lupautui informantikseni – tosin epäillen, olisiko hänellä mitään erityistä annettavaa tutkimukselle. Hänen huolensa kuitenkin osoittautui turhaksi: jutustelumme päästyä mukavaan vauhtiin varovaisen alun jälkeen tiesin löytäneeni hyvän informantin. Tapasimme viikon kuluttua uudestaan yliopiston kirjastossa. Ensi näkemältä ujon ja hiljaisen oloinen Olga paljastui paitsi loistavaksi kertojaksi, myös tarkkaavaisiksi kuuntelijaksi, joka vastasi kysymyksiini tunnollisesti ja perusteellisesti. Haastattelua leimasi molemminpuoleinen luottamus. Tällä kertaa kolmatta tuntia kestäneen tapaamisemme jälkeen erosimme molemmat ilmeisen tyytyväisinä. Olga oli löytänyt kertomukselleen kuulijan, ja minä olin saanut yli kaksi tuntia nauhoitettua haastattelumateriaalia. Siitä kiteytyi analyysin edetessä esimerkillinen rullaustarina.

Olga syntyi vuonna 1959 kolmilapsisen maanviljelijäperheen kuopuksena Krasnoarmeiskissa, Ukrainassa. 16-vuotiaana hän muutti tätinsä luo Pietariin, jossa kymnaasin käytyään työskenteli vuoden pakkaajana samassa valaisintehtaassa kuin tätinsä. Tämän jälkeen hän hakeutui opiskelemaan, ja valmistuttuaan kauppaopistosta hän toimi kirjanpitäjänä useissa yrityksissä Pietarin alueella yhteensä kaksikymmentäyksi vuotta. Vuonna 1984 hän avioitui suomalaista sukujuurta olevan Sergein kanssa, ja kaksi vuotta myöhemmin pariskunnalle syntyi Saša-poika. Perhe muutti Suomeen toukokuussa 2001 Sergein saatua paluumuuttoluvan kahden vuoden jonottamisen jälkeen. Olga kertoo ensimmäisistä kuukausistaan Suomessa näin:

*Se oli tosi vaikea aika – – Me asuimme Andrein ja Nadjan (Sergein veli ja tämän vaimo) luona. Seitsemän ihmistä semmoinen pieni asunnossa, kolme huoneita ja keittiö,*

*ajattele! – – Ei, minä en puhunut yhtään suomea. Minä olin kuin pieni lapsi, en ymmärtänyt mitään. Sergei puhui vähän, hänen isovanhemmat oli suomalaiset. Kaikki oli niin uusi minulle... ja Saša, hän oli oikein vaikea.*

11-vuotias Saša, joka oli protestoinut vanhempiansa muuttoajatusta vastaan alusta asti, joutui jakamaan huoneen Sergein ja Nadjan alle kouluikäisten lasten kanssa. Serkusten yhteiselo ahtaissa tiloissa ei ottanut sujuakseen, ja jatkuva riitely rasitti Olga. Eräässä tappelunajakassa Saša suutuspäissään rikkoi serkkujensa leluja ja sai siitä hyvästä kurinpalautusta Andreilta. Loukkaantunut poika karkasi kotoa kostoksi.

*Me etsimme häntä koko yön, me katsoimme ihan kaikki paikat... puiston ja torin ja Nadja kysyi kaupasta. Minulla oli iso huoli että hänelle (Sašalle) sattuu jotakin. Hän on hyvä poika, mutta kovasti impulsiivinen. Ajattelin että... hänellä on ikävä, että hän ehkä yrittää lähteä takaisin (Venäjälle). Andrei halusi soittaa poliisin, mutta Sergei sanoi että ei vielä, että katsomme aamun. – – Aamulla Nadja löysi hänet, hän nukkui portaan alla kun oli tullut sisään posteljoonin kanssa.*

Tilanteen rauhoituttua välikohtauksen jälkeen Andrei, joka oli auttanut perhettä ennen muuttoa neuvomalla paluumuuttoluvan hakemisessa, vei Sergein ja Olgan ilmoittautumaan ulkomaalaistoimistoon ja työvoimatoimistoon. Hän toimi tulkkina tilanteessa, jossa käytettiin myös Sergeille vierasta sanastoa. Työvoimatoimistossa Sergei merkittiin kotoutumiskurssin ja Olga kielikurssin jonotuslistalle. Vaikka Olga ei ymmärtänyt sanaakaan työvoimaneuvojan ja Andrein välisestä keskustelusta, hän tajusi jonkin olevan vinossa. Andrei kertoi, että heidän irtisanoutumisensa työpaikastaan Pietarissa Suomeen muuton takia aiheuttaisi 90 päivän määräajan, minkä kuluessa heille ei maksettaisi työttömyyskorvausta. Tällaisesta sanktiosta ei kukaan ollut kertonut paluumuuttolupaa haettaessa.

*Minä olin ihan kauhuissani. Ajattelin että kuinka me nyt elämme, kun meillä ei vielä ole työpaikka... Hän (työvoimatoimiston virkailija) oli oikein pahoillaan. Hän sanoi, että voisimme käydä pyytämässä ulkomaalaistoimiston sosiaalikorvaus. Minä en ymmärtänyt mitä hän sanoi, mutta minä tiesin että hän halusi auttaa meidän. Hän kysyi minun opiskelut ja ammatti. – – Ajattelin hän löytää minulle työn.*

Olga halusi koulutustaan vastaavaan työhön mahdollisimman pian. Hänen toiveikkuutensa työpaikan löytämisen suhteen perustui venäläisten tuttavien kertomuksiin Suomen työmarkkinatilanteesta.

*Minä olin heiltä kuullut, että Suomessa on helppo saada työ. Ei haittaa, jos ei ihan osaa kieli. Minä ajattelin että voin oppia suomen töissä... Kirjanpito, se on matemaatikaa.*

Olgan mielikuvat suomalaisesta yhteiskunnasta ja työelämästä olivat ennen muuttoa häilyneet melko epämääräisinä. Vaikka hän seurasi uutisia lähes päivittäin, ei venäläisissä sanomalehdissä tai televisiossa käsitelty Suomea kovinkaan usein. Olgan mieleen olivat jääneet uutiset naispresidentin valinnasta ja dopinginkäryisistä talviurheilun MM-kisoista, mutta hänen tietonsa jokapäiväisestä elämästä nyky-Suomessa perustuvat kuulopuheisiin. Länsinaapurissa käyneet tuttavat olivat hämmästellleet tavaratalojen elektroniikkaosastoja ja markettien pakastealtaiden runsasta jäätelövalikoimaa. Pihat oli Suomessa hoidettu hyvin eikä puistoissa näkynyt juoppoja. Kerrostalotkin näyttivät viihtyisiltä kauniisti sisustettuine parvekkeineen. Ihmiset ostelivat tietokoneita ja merkkivaatteita, köyhilläkin oli auto ja kännykkä. Kaikki näytti viittaavan siihen, että suomalaisilla meni hyvin.



– – *katso, Venäjällä, jos sinä olet rikas, sinulle kaikki on mahdollista. Voit ostaa talon tai kaksi ja monta autoa. Mutta jos olet köyhä, olet aina köyhä, se on sinun kohtalosi. Kukan ei auta sinua. Suomessa valtio auttaa köyhiä. Se oli ennen sama (Venäjällä), silloin Neuvostoliiton aikan, silloin oli semmoinen tasa-arvo. Mutta nyt vain rikkat elää hyvin.*

Suomessa tuloerojen kasvua ei huomannut niin kuin Venäjällä. Andrein ja Nadjankin elämä uudessa kotimaassa kuvasti nousukautta: Andreilla oli hyvin palkattu työ IT-alalla, Nadja oli tulkkina kaivinkoneita Venäjälle vievän yrityksen palveluksessa. Olgan muistikuvien mukaan molemmille oli löytynyt pysyvä työpaikka suhteellisen helposti. Ennen muuttoa juuri he olivat olleet Olgan tärkein tietolähde työelämää koskevissa asioissa, vaikka puhuivatkin näistä vain harvoin soitellessaan toisilleen.

Olgasta olisi ollut hyvä, jos perheelle olisi lähetetty venäjänkielinen tietopaketti Suomesta jo paluumuuttoluvan myöntämisen yhteydessä.

– – *semmoinen, missä kerrotaan kaikki tärkeä, nämä Kela-asiat ja semmoinen... Me emme tienneet näistä mitään.*

Tältä osin tilanne on huomattavasti parantunut. Vuodesta 2003 lähtien paluumuuttoluvan saamisen edellytyksenä on ollut valmennuskurssi, jonka aikana tutustutaan suomalaisen yhteiskunnan rakenteeseen ja toimintaan maahanmuuttajien kannalta olennaiseen tietoon keskittyen. Myös kielenopetus kuuluu kurssin sisältöön. Kurssia, kuten koko paluumuuttolupaprosessia, koordinoi Maahanmuuttovirasto.

Andrei auttoi Olga ja Sergeitä muuton jälkeisinä kuukausina paitsi työvoimahallinnon ja ulkomaalaistoimiston viranomaisten kanssa asioinnissa, myös bussikortin, asunnon ja toimeentulotuen hakemisessa. Hän vei Olgan vieläpä tutustumaan kouluun, jossa Sašan oli tarkoitus aloittaa opiskelunsa syksyllä. Olga pitää hänen apuaan korvaamattomana:

*Andrei oli meidän tulkki... (Virastojen byrokraattinen kieli) oli liian vaikea, Sergei ei ymmärtänyt sitä. Ja minä... (nauraa) minä osasin sanoa vain Kiitos! ja Näkemiin! – – Kukaan ei siellä (Kelassa, kaupungin liikennelaitoksen palvelupisteessä) puhunut venäjä. – – Ei, en nähnyt sellaiset (venäjänkielisiä esitteitä tai oppaita asioimiseen)... internet? Emme katsonet. Minä en vielä osannut käyttää internet.*

Juhannuksen kynnyksellä ulkomaalaistoimistosta tuli kirje, jossa kerrottiin perheelle löytyneen asunto. Olga, Sergei ja Saša pääsivät muuttamaan heinäkuun alussa uuteen kotiinsa, kahdeksan kilometrin päässä kaupungin keskustasta sijaitsevaan vuokratolmioon. Muutto ei kuitenkaan sujunut ongelmitta:

*Siellä ei ollut mitään. Ei tuolit ei pöydät ei sängyt, ei mitään. Andrei yritti soittaa ulkomaalaistoimiston, mutta se oli kiinni.*

Ulkomaalaistoimistoon saatiin yhteys vasta juhannuksen jälkeisellä viikolla. Perhe joutui odottamaan kalustetun asunnon saamista Andrein ja Nadjan luona heinäkuun puoliväliin asti. Uuden asunnon varustetaso oli Olgalle iloinen yllätys:

*Se oli valmis koti, siellä oli kaikki, sohva myös. Keittiön kaapissa oli kaikki astiat, siellä oli myös kahvinkeitin.*

Sateinen loppukesä sujui kotosalla, perheen totutella uuteen asuinympäristöönsä. Sergei seurasi radion urheilulähetystä Sašan pelatessa videopelejänsä. Olga vietti aikaansa käsitöitä tehden. Kerran viikossa Andrei tuli hakemaan heitä autollaan kaupunkiin ostoksille. Yhteiset kauppareissut olivat Olgalle ilonaihe monestakin syystä.

*Andrei auttoi hankkimaan kaikki mitä puuttui. Jos tarvitsin jotakin, hän ajoi se kauppaan. Hän tunsikin (kaupunginosan, johon olimme muuttaneet) hän tiesi kaikki paikat... kertoi missä on apteekki ja posti. Ja me ajoimme siitä ohi... ja keskustaan. Me kävimme kauppahallissa ja... minä sain semmoiset ruokatavarat mitä en itse löytänyt... Minusta oli ihana päästä ulos. Sergei ja Saša viihtyivät kotona, he ei halunnut minnekään. Minä kävin kaupassa, mutta bussilla en mennyt kaupunkiin... Pelkäsin että eksyn.*

Andrein merkitys tiedon portinvartijana korostuu Olgan kertomuksessa. Miehelle oli jo ehtinyt kertyä runsaasti tietoa arkiasioiden hoitamisesta suomalaisen tapaan sekä paikallistuntemusta. Tämä tieto välittyi Olgalle näiden kaupunkiretkien aikana Andrein selostuksesta, ilman että Olgan olisi tarvinnut itse etsiä tietoa.

Tutkimusten (Metoyer-Duran 1991; Fisher et al. 2004) mukaan vasta maahan muuttaneet tukeutuvat usein oman etnisen yhteisönsä sisällä tiedollisen auktoriteetin asemaan nousseeseen henkilöön tai henkilöihin, ns. tiedon portinvartijoihin (*gatekeepers*). Nämä auttavat tulokkaita saamaan elämän uudessa kotimaassa alkuun jakamalla arjesta selviämiseen tarvittavaa ”ensitietoa”, jonka turvin uudessa informaatioympäristössä suunnistaminen sujuu ilman kielitaitoa. Tosin tällä auttamisella on hintansa. Tiedon portinvartijat toimivat usein myös mielipidejohtajina ja käyttävät yhteisössä valtaa valikoimalla tietolähteitä omien intressiensä mukaan sekä jakamalla vain omaa näkemystään tukevaa tietoa (Metoyer-Duran 1991, 327). Olgan tarinassa Andreilla oli tiedon portinvartijan rooli hänen jakaessaan valikoiden tietämystään Suomeen muuttaneelle sukulaiselleen. Olgan puheessa ei kuitenkaan ilmennyt epäilyä Andrein pyyteettömyyttä kohtaan.

Itsekseen Olga liikkeli vain vähän, ja kontaktit ulkomaailmaan rajoittuivat ensimmäisen kesän aikana lähinnä ostosten tekoon. Lähikaupan ystävällinen kassa – joka puhui muutaman sanan venäjää – tuli nimitetuksi, muita tuttavuuksia Olgalla ei ollut. Sergei ja Saša näyttivät tulevan toimeen vielä vähemmällä sosiaalisella kanssakäymisellä. Naapureitaan perhe ei tuntenut edes ulkonäöltä. Vähitellen Olga alkoi tuntea olonsa eristäytyneeksi ja pohdiskella mielessään Suomeen tulon mielekkyyttä.

*Minä olin... aika yksinäinen. Ajattelin että kuinka meidän käy... että meillä oli kuitenkin hyvä elämä Venäjällä.*

Olga soitteli usein sisarelleen lievittääkseen orastavaa koti-ikävänsä. Kuulumisten vaihdon lisäksi hän sai kuulla siskoltaan siitä, miten läheiset voivat ja mitä entisessä kotimaassa oli tapahtunut. Hän olisi halunnut matkustaa pari viikoksi tämän luo Moskovaan, mutta Sergei vastusti ajatusta. Miehen mielestä perheellä ei ollut varaa moisiin turhanpäiväisyyksiin, ja Olga joutui luopumaan haaveestaan.

Elokuussa Saša aloitti opinnot läheisen yläasteen maahanmuuttajanuorten luokalla. Luokan levoton ilmapiiri vaikutti poikaan, joka muuttui äreäksi ja rauhattomaksi kotona. Ennen kuuliainen Saša muuttui Olgan kertomuksen mukaan kuin toiseksi ihmiseksi, joka huuteli ja kiroili vanhemmilleen. Olga epäili Sašan laiminlyövän

kotitehtäviään ja pinnaavan tunneilta. Ilmaistessaan tämän ajatuksen sai hän pojan kiukun niskoilleen.

*Minä olin kamalan huolissani, näin ettei Saša voi hyvin. Ajattelin että hänellä on koti-ikävä, että hänen täyty päästä takaisin ystävien luo Venäjälle.*

Olgan huoli pojastaan kasvoi, kun tämä eräänä päivänä toi kotiin käytetyn television. Saša kertoi löytäneensä sen roskakatoksesta, mutta Olgasta tarina kuulosti epäilyttävältä. Hänen mielessään kävi kauhea ajatus Sašan ajautumisesta rikollisille poluille. Nähdessään äitinsä epäluulon Saša vei hänet katsomaan tavararöykkiötä jäteastioiden vieressä, jolloin Olgan oli pakko uskoa pojan puhuvan totta.

*Siellä oli nojatuoli ja vaatteita... ja vanha televisio mutta se toimi oikein hyvin. Miksi joku heittä pois hyvä televisio, minä en ymmärrä!*

Sašan löydöstä oli perheelle paljon iloa, sillä nyt perhe pystyi seuraamaan Venäjän televisiolähetyksiä kuten he olivat tehneet Andrein ja Nadjan luona asuessaankin. Tiedonsaanti Venäjän ja ulkomaiden – myös Suomen – tapahtumista parani uutispimennossa elämisen päätyttyä, ja tutut viihdeohjelmat ilahduttivat Olgaa. Suomen televisiota he katsoivat harvemmin.

*Sergei ja Saša halusivat katsoa urheilua (suomalaisilta tv-kanavilta)... Minä en ole kiinnostunut urheilun, enkä minä edes ymmärtänyt kieltä.*

Haastattelun aikana selvisi, ettei Olga tiennyt Suomen televisiolupajärjestelmästä. Hän pyysi minua kertomaan lisää ja näytti järkyttyneeltä kuvatessani systeemin toimintaa. Koko keskustelu kuulostaa nauhalla tältä:

Saraleena: *...Niin mustakin tuntuu että sitä urheilua tulee ihan kamalan paljon. Ja kaikkea muuta, jota en välitä katsoa... (nauraa) Mulla onkin nykyisin akvaario telkkarin paikalla. Sieltä tulee luontodokumenttia koko illan, eikä tarvitse huolehtia lupamaksusta.*

Olga: *Nyt en ymmärrä. Mitä sinä tarkoitat?*

Saraleena: *Tarkoitin ettei tarvitse maksaa televisiolupaa, kun ei omista televisiota.*

Olga: (on hetken hiljaa) *Onko se totta? ...että pitää olla lupa? – – Ja me olemme katsoneet television kaikki vuodet emmekä tienneet mitään. Kukan ei kertonut meille sitä... Voiko siitä (luvattomasta tv:n katselusta) saada jokin rangaistus?*

Saraleena: *Siinä on varmaan joku tarkastusmaksu ja sitten joutuu tietysti maksamaan sen lupamaksun.*

Olga: *...Mistä sen luvan... saa?*

Saraleena: *Mistä se nyt on... Viestintävirastosta. Tai sinne tehdään ilmoitus televisiosta tai ne lähettää kirjeen ja laskun kotiin. Sen ilmoituksen voi tehdä netissä... Sun kannattaa mennä sinne... tietotorille, ne (kirjaston henkilökunta) neuvoa kyllä miten se tehdään.*

Tämä pieni episodi ei ole aineistossani ainoa laatuaan. Haastattelujen aikana ilmeni aina silloin tällöin jonkin pienen yksityiskohdan myötä, ettei tieto suomalaisen yhteiskunnan käytännöistä kaikilta osin ollut välittynyt informantille. Useimmiten tietämättömyys liittyi juuri viranomaisten toimintaan (esim. kuluttajaneuvontaan, työsuojelutarkastuksiin) tai työmarkkinoiden pelisääntöihin (cv:n lähettämiseen työnhaun yhteydessä, työehtosopimusten soveltamiseen eri aloilla jne.). Nämä olivat haastattelun jatkon kannalta poikkeuksetta erittäin tärkeitä kohtia. Ne aivan selvästi

auttoivat informantteja haastattelun myöhemmissä vaiheissa pohtimaan tietämyksensä laajuutta, omaksumansa tiedon alkuperää, luotettavuutta ja relevanssia sekä tiedonhankintaansa vaikuttavia tekijöitä.

Ennen joulua Sergei ja Olga saivat molemmat kirjeen työvoimatoimistosta. Sergei oli hyväksytty aikuiskoulutuskeskuksen järjestämälle, maahanmuuttajille tarkoitettulle kymmenen kuukauden mittaiselle kotoutumiskurssille ja Olga kolme kuukautta kestäväälle suomen alkeiskurssille samassa paikassa. Molemmat kurssit alkaisivat tammikuussa. Kirjeet oli postitettu vanhaan osoitteeseen, mutta Andrei toimitti ne perille.

Kurssin alkaminen merkitsi käännettä Olgan elämässä. Hän sai arkeensa kaipaamaansa säännöllisyyttä. Tuntui hyvältä nousta aamuisin vuoteesta, kun päivälle oli tiedossa ohjelmaa. Kurssilla Olga sai juttuseuraa kahdesta venäläisestä naisesta. Nämä kertoivat venäläisten paikallisyhdistyksestä houkutellen häntä tulemaan kokouksiin. Olga ei kuitenkaan mennyt toimintaan mukaan.

Suomen opiskelu osoittautui työlääksi. Uusien sanojen mieleen painaminen ei enää sujunutkaan niin kuin kouluaikoina, ja Olga sai pinnistellä todella pysyäkseen kurssin vauhdissa mukana. Palatessaan kotiin iltaisin hän tunsi itsensä uupuneeksi.

*Istuin bussissa aina... ja katselin ikkunasta ulos. Toivoin, että kukaan ei kysynyt minulta mitään koska en osaa vastata hänelle.*

Myös monet muut tutkittavani kertoivat tuskailleensa nopeatahtisilla kielikursseilla. Etenkin alkeiskursseilla edetään usein aktiivisimpien kurssilaisten ehdoilla ja hitaammin asioita omaksuvat jäävät opetuksesta jälkeen. Kursseja kritisoitiin liian suuresta osallistujamäärästä ja tasoryhmien puutteesta. Monet kielikouluttajat ovatkin viime vuosina puuttuneet ongelmaan pienentämällä kurssien ryhmäkokoja sekä tarjoamalla entistä yksilöllisempää opetusta. Alkeiskurssit myös kestävät nykyisin pidempään, joten opiskelijoilla on enemmän aikaa perehtyä suomen kielen perusteisiin.

Kurssin jälkeen Olga vietti loppuvuoden kotona. Sergei puolestaan pääsi jo kesällä harjoittelijaksi rakennusliikkeeseen ja työllistyi myöhemmin sen palvelukseen. Tämä merkitsi muutosta perheen taloudelliseen tilanteeseen miehen tulojen vähentäessä Olgalle kotoutumistukena maksettua työmarkkinatukea. Sergei alkoi patistaa vaimoan hakemaan töitä. Vuoden 2003 alussa pariskunta kävi työvoimatoimistossa, jonka virkailija suositteli kielen opiskelua ennen työnhakua.

*Hän (työvoimaneuvoja) sanoi, ettei minun kannata hakea työ ennen kuin olen suorittanut kielikoken. Minä silloin ihmettelin, mikä se koe on.*

Haastattelutilanteessa ilmeni, ettei suomen alkeiskurssilla ollut käsitelty ulkomaalaisille tarkoitettuja yleisiä kielikokeita eri vaatimustasoinen. Myöskään työvoimatoimiston virkailija ei selittänyt tarkemmin, mitä kielikoetta tarkoitti. Olga kertoi kuulleensa tasokokeista myöhemmin Sašalta, jolle asiasta oli puhuttu koulussa.

Suomen jatkokurssit olivat täynnä kuukausiksi eteenpäin, joten Olgan olisi tyydyttävä odottelemaan. Pitkä odotusaika oli turhauttava kokemus:

*Minä... En oikein olisi jaksanut olla kotona yksin... kun Sergei oli töissä ja Saša koulussa oli aika niin pitkä. Aina vain odotin että he tulevat kotiin.*

Olga kertoi mielialansa alkaneen vähitellen laskea. Helpotusta ei tilanteeseen tuonut se, että hänen ja Sergein välit olivat pikkuhiljaa alkaneet kiristyä miehen kritisoidessa vaimonsa kotona oloa. Olga ei kuitenkaan hakenut itselleen palkkatyötä.

*Miksi en? Ajattelin, etten kuitenkaan saa mitään... kun en osannut kieltä hyvin. Ja minä en ollenkaan tiennyt, mistä voisin hakea. – – Ei Sergeikän tiennyt, mistä saa kirjanpitäjän työ. Hän sanoi että voisin mennä siivoamaan. Että oppisin edes kielen. Minä... olin ehkä liian arka ja uskoin sen, että täytyy oppia ensin kieli.*

Yllä olevasta lainauksesta käy ilmi, että Olgan alkuvaiheen toiveikkuus löytää koulutustaan vastaavaa työtä vähäisin ponnistuksin alkoi jo hiipua. Olga epäili mahdollisuuksiaan työllistyä omalle alalleen, koska piti suomen ja englannin kielen taitoaan riittämättömänä. Työvoimaneuvojan kommentit vahvistivat tätä hänen käsitystään. Hän myös koki mahdollisuutensa omaehtoiseen työpaikkojen etsimiseen ja työnhakuun vähäisiksi; hänellä tai hänen miehellään ei ollut tarvittavaa tietoa relevanteista tiedonhankintakanavista ja -lähteistä. Lisäksi hänellä oli aavistus siitä, että kirjanpitäjän työ olisi Suomessa ainakin jossain määrin toisenlaista kuin Venäjällä:

*Sitten oli vielä se, että ajattelin jos kirjanpitäjän työ on hyvin erilaista Suomessa. Jos en opikaan uudet tietokoneohjelmat, kun en ymmärrä opastukset.*

Haastattelussa jäi epäselväksi, olisiko Olga tässä vaiheessa ottanut vastaan muita kuin oman alansa töitä. Sen sijaan hänen puheensa kuvasi hyvin hänen asennettaan työvoimatoimistoa ja sen henkilökuntaa kohtaan. Hänelle työvoimaneuvojat edustivat autoritaarista, ihmisten elämää ohjaavaa julkista organisaatiota, jonka määräyksiin on vain alistuttava. Työvoimatoimisto oli hänelle ennen kaikkea hänen elämänsä uudessa kotimaassa säätelevä taho, jolla ei juurikaan ole tekemistä tiedon tarjoamisen tai hankkimisen kanssa.

Kesän jälkeen työvoimatoimistosta tuli jälleen kirje. Olgan pitkä jonotusaika lähestyi loppuaan; hänet oli valittu syyskuussa alkavalle suomen jatkokurssille, joka kestäisi toukokuun 2004 loppuun saakka. Tähän kurssiin sisältyisi myös kuukauden mittainen työharjoittelujakso. Olgan toiveet kurssin suhteen olivat korkealla:

*Minä... olin aivan innoissani. Ajattelin, että nyt ehdin oppia hyvin kielen ja pääsen harjoitteluun johonkin firmaan, josta saan työpaikan. Niin kuin Sergei ja muut (hänen kurssillaan)... Siellä oli viisitoista ihmistä ja vain kolme ei saanut mitään töitä.*

Tällä kurssilla Olgan sanavarasto kasvoi reippaasti, ja hän alkoi vähitellen uskaltaa käyttää kielitaitoaan arkisissa tilanteissa kuten kaupassa ja bussissa. Kurssilla tutustuttiin kielenopiskelun ohella suomalaisen yhteiskuntaan ja kulttuuriin Olgan mielestä mukavalla tavalla. Kurssilaiset tekivät tutustumisretkiä mm. pankkiin, Kelaan, kirjastoon ja museoihin. Näillä ekskursioilla he pääsivät harjoittelemaan opettajansa tuella asiointia suomeksi ja saivat tietoa eri organisaatioiden toiminnasta suoraan niiden edustajilta. Kurssin vetäjän innostunut ja positiivinen asenne teki Olgaan vaikutuksen:

*Hän (kurssin opettaja) oli ihana ihminen, minä ajattelin että oikea enkeli. Hän kysyi missä haluamme tehdä työharjoittelun ja soitti niin moneen paikkaan...*

Kurssin opettaja ei kuitenkaan onnistunut saamaan Olgalle tämän toivomaa harjoittelupaikkaa kirjanpidon ja laskentatoimen alalta. Olga joutui valitsemaan menisikö kolmeksi kuukaudeksi tiskaajaksi työpaikoille catering-palveluja myyvän

yrittäjien palvelukseen vai pakkaajaksi eineksiä valmistavaan tehtaaseen. Hän valitsi suurkeittiön sen läheisemmän sijainnin ja mukavampien työaikojen takia. Melko pian hän alkoi kuitenkin katua päätöstään. Työ kosteankuumassa ja meluisassa ympäristössä tuntui raskaalta eikä työtovereihin saanut kontaktia. Lisäksi puutteellinen opastus aiheutti ylimääräistä työtä paitsi hänelle itselleen myös hänen työtovereilleen, joista jotkut alkoivat vähitellen ärsyntyä.

*Minä yritin parhaani, katsoin miten muut tekevät... mutta joskus tein väärin. Kerran en saanut salaattialtaan pois päältä ja aamulla se oli jäässä. Silloin Tuija (nimi muutettu) haukkui minut, sanoi oikein rumasti. – – Mutta kuinka minä voisin tietää kun kukaan ei ollut kertonut mitä pitää tehdä?*

Neuvojen kysyminen työtovereilta oli Olgalle vaikeaa, sillä hän pelkäsi häiritsevänsä ja ärsyttävänsä näitä entisestään. Tuija ei peitellyt vastenmielisyyttään Olgaa kohtaan, vaan sätti ja nimitteli häntä jatkuvasti saaden toisten hiljaisen hyväksynnän. Jatkuva naljailu ja yhä avoimemman rasistiseksi muuttuva ilmapiiri tekivät työstä entistä raskaamman. Olga mietti jo harjoittelupaikan vaihtamista, muttei kuitenkaan ryhtynyt toimenpiteisiin, koska pelkäsi sen vaikuttavan menestymiseensä tulevassa työnhaussa.

*Ajattelin, ettei se sovi... Kun on aloittanut yhdessä paikassa pitää jaksaa loppuun. Työntajat katsoo todistuksen kun hakee työtä ja minä halusin hyvän – – enkä myöskään halunnut aiheuttaa opettajalle liikaa vaivaa.*

Olga jatkoi työssään hammasta purren Tuijan kommentoimissa ikävästi hänen tekemisistään. Ruoka- ja kahvitauoilla hän istui pöydässään yksin. Harjoittelujakson päättyessä catering-yrityksen henkilöstöpäällikkö tarjosi hänelle osa-aikaista kesätyötä. Tarjous herätti Olgassa ristiriitaisia tunteita. Vaikkei hän viihtynyt keittiössä, jossa kiusaaminen teki päivistä entistä pidempiä, hänelle olisi tiedossa palkkatyötä. Sergei iloitsi vaimonsa ensimmäisestä ”oikeasta työpaikasta” ja osti juhlan kunniaksi koko perheelle liput elokuvateatteriin.

Määräaikainen työsopimus tehtiin elokuun loppuun. Kesällä työtahti oli rauhallisempi ja ilmapiiri keittiössä rennompaa. Olga huomasi yllätykseksensä työtovereidensa käytöksen häntä kohtaan muuttuvan Tuijan jäätyä kesälomalle. Näiden suhtautuminen maahanmuuttajataustaiseen kollegaan alkoi vähitellen vaihtua varovaiseen uteliaisuuteen. Erityisen ystävällisesti Olgaa kohteli hoitovapaalta palannut Leena, josta tuli myöhemmin Olgan ensimmäinen suomalainen läheisempi tuttava.

*Minulla oli ilo kun sain olla samaan aikaan työssä Leenan kanssa. Hän oli oikein ystävällinen ja kertoi minulle kaikki... hänen perheestä ja kodista ja semmoista. Minä ajattelin että hän joskus kutsuu minut kotiin tai minä kutsun hänet.*

Oltuaan töissä muutaman viikon Olga sai puhelun yrityksen palkanlaskijalta.

*Sieltä konttorista soitti yksi nainen ja kysyi että mihin tiliin hän maksaa minun palkan, eikä mulla ollu (omaa pankkitiliä Suomessa). Sanoin että maksakaa minun miehen tilille ja hän oli ihan kauhuissaan että ei hän voi niin tehdä, että kyllä sinulla pitää olla oma tili. Ja verokortti pitää antaa myös, muuten hän ei voi maksaa minun palkkaa. Minä olin ihan hämmästyneenä, en tiennyt näistä mitään.*

Kysyessäni Olgalta, oliko kielikurssilla käsitelty palkanmaksuun liittyviä käytäntöjä tai oliko yrityksen henkilöstöpäällikkö selvittänyt niitä uudelle alaiselleen työsopimusta tehtäessä, hän epäröi hetken ennen vastaustaan.

*En ihan muista, jos opettaja kertoi verokortista mutta kukaan ei sanonut tiliasiasta, se on ihan varma. Pomo antoi minulle vain sen paperin ja sanoi että laita nimi siihen.*

Maahanmuuttajille tarkoitettujen kieli- ja yhteiskuntatietokurssien tasoa on pyritty viime vuosina kohentamaan ja niiden sisältöjä yhtenäistämään mm. työelämään liittyvän tiedon osalta. Silti ei edelleenkään ole tavatonta, että jotkin tärkeät työelämään liittyvät käytännöt ja menettelytavat jäävät kurseilla lähes tai kokonaan huomiotta tai että niiden ymmärtämistä ei varmisteta. Kuusi tutkittavistani kertoi saaneensa kuulla verokortista ja sen hankkimisesta vasta ensimmäisessä työpaikassaan työsopimuksen tekemisen yhteydessä. Tällöin tiedonlähteenä oli esimies, joka usein selitti myös esimerkiksi työaikaan ja lomiin liittyvät järjestelyt sekä antoi joissakin tapauksissa työturvallisuuteen liittyviä ohjeita. Monille informanteille esimies oli toiminut oppaana käytännön työhön tai osoittanut alaisistaan jonkun, jolle tämä tehtävä oli annettu. Tässä suhteessa Olgan esimiehen käyttäytyminen työhönottotilanteessa oli jossain määrin poikkeuksellista, joskaan ei aivan ainutlaatuista. Myös kaksi muuta tutkittavistani kertoi esimiehen laiminlyöneen työhön opastamiseen ja tiedon jakamiseen liittyvää tehtäväänsä.

Leenasta tuli Olgalle tärkein työelämää koskevan tiedon lähde. Hän auttoi Suomeen muuttanutta työtoveriaan hankkimaan verokortin soittamalla tämän puolesta verotoimistoon, ja naiset menivät yhdessä pankkiin avaamaan Olgalle oman tilin. Leena myös opetti tarkistamaan palkkakuitin kehottaen säästämään sen mahdollista veroprosentin muuttamista varten. Vaikka Olgan aikaisempaan toimenkuvaan oli kuulunut yrityksen tilinpito, vaati suomalainen vero- ja palkanmaksujärjestelmä harjoittelua.

*Venäjällä systeemi oli erilainen... Siellä ei ole mitään verokorttia (työntekijälle). Siellä verohallitus katsoo palkan suoraan työnantajalta ja – – palkka tuli kirjekuoressa.*

Kuitenkaan ihan kaikesta työelämään liittyvästä ei Leenakaan kertonut. Työterveyspalveluista tai ammattiyhdistystoiminnasta ei koskaan tullut puhetta. Kun Olga juhannuksen jälkeen sairastui flunssaan, hän jonotti kuumeisena useita tunteja terveyskeskuksessa saadakseen lääkärintodistuksen tietämättä, että muutaman päivän sairauspoissaoloon riitti työntekijän oma ilmoitus.

Kesän lopussa seurasi uusi työttömyysjakso. Leenan neuvosta Olga kävi ilmoittautumassa työvoimatoimistossa vieden jälleen opinto- ja tutkintotodistukset mukanaan. Tällä kertaa paperien joukossa oli myös todistus työharjoittelusta ja palkkatyöstä catering-yrityksessä. Ystävällinen virkailija katsoi papereita ja kysyi jotain, mitä Olga ei ymmärtänyt. Kun asia ei selvinnyt englanniksikaan eikä työvoimatoimistossa ollut tuolla hetkellä ketään venäjäntaitoista, Olga soitti Sergeille ja pyysi miestänsä puhumaan virkailijan kanssa. Sergei sai selville, että Olgan työtodistuksesta puuttui jotakin.

*Minä en tajunnut... Miksi se ei ollut hyvä? Siinä oli pomon allekirjoitus ja kaikki. Me yritimme saada selville, mikä oli väärin, mutta emme ymmärtäneet aivan. Minä sanoin Sergeille tule tänne ja hän lupasi niin – – .*

Pitkän odotuksen jälkeen Sergei ehti työvoimatoimistoon juuri ennen sulkemisaikaa. Sanakirjan avulla selvisi viimein, ettei työtodistuksessa ollut merkintää työsuhteen päättymisen syystä. Olga yritti selittää virkailijalle olleensa kesätyössä lomasijaisena, mutta tämä ei näyttänyt ymmärtävän. Parin viikon kuluttua Olga sai työttömyysturvalautakunnan ilmoituksen uudesta 90 päivän määräajasta. Tyrmistyneenä hän soitti Andreille kysyäkseen, mitä nyt pitäisi tehdä. Tämä ei osannut heti sanoa ratkaisua ongelmaan, mutta lupasi ottaa asiasta selvää. Jonkin ajan kuluttua Andrei soitti kertoakseen, että Olgan pitäisi ottaa yhteyttä työnantajaan ja pyytää tältä uutta työtodistusta, josta selviäisi myös työsuhteen loppumisen syy. Tehtävä oli Olgalle vastenmielinen, mutta hän pakottautui voittamaan arkuutensa perheen taloudellisen tilanteen vuoksi. Henkilöstöjohtaja oli kokouksessa, joten hän selitti asiansa tämän sihteerille.

*Hän oli hirveän epäkohtelias, ei halunnut ollenkaan kuunnella. Hän sanoi, että minä en voi noin vaan soittaa, pitä olla varattu aika. Sitten hän lopetti puhelun enkä minä ehtinyt sanoa mitään.*

Lopulta Olga onnistui tavoittamaan esimiehensä, joka erehdystään pahoitellen lupasi mitä pikimmin toimittaa hänelle uuden työtodistuksen. Vietyään sen työvoimatoimistoon Olga sai virkailijalta muutoksenhakukaavakkeet, joiden tulkittamisesta koitui jälleen vaikeuksia. Andrein suomalaisen ystävän avulla he lopulta onnistuivat valittamaan työttömyysturvalautakunnan päätöksestä. Uusi päätös tuli kuuden viikon kuluttua ja Olgalle maksettiin sen mukaisesti työttömyyskorvausta myös kuluneilta kahdelta kuukaudelta. Kyseessä oli kolmen vuoden kotoutumistuen jälkeen maksettava tarveharkintainen työmarkkinatuki. Valitusprosessi oli Olgalle uuvuttava.

*Oli vaikea uskoa että meillä oli tällainen hankaluus... ajattelin ettei se ole Suomessa mahdollista.*

Joulun alla Sergei sai suruviestin Andreilta: heidän isänsä oli kuollut. Palattuaan hautajaisista veljekset alkoivat suunnitella leskeksi jääneen iäkkään äitinsä muuttoa Suomeen. Alkuperäisenä ajatuksena oli, että tämä muuttaisi Andrein perheen luo, mutta Nadja ei suostunut ottamaan anoppiaan kotiinsa tilanpuutteeseen vedoten. Lopulta Sergei ehdotti vaimolleen, että hänen äitinsä muuttaisi heille. Olga ajatus kauhistutti.

*Minä ajattelin, ettei se onnistu, ei siitä tule mitään. Hän (Sergein äiti) on oikein ihana ihminen mutta istuu... mikä sitä sanotan... pyöräntuolissa eikä voi liikkua ei pestä itse. Hän tarvitsee apua että voi mennä vessaan, hän tarvitsee apua koko ajan.*

Sergei oli tehnyt päätöksensä. Hänestä jälleen työttömäksi jääneellä Olgalla olisi nyt hyvä tilaisuus tehdä kotona jotain hyödyllistä eikä vain haikailla uusien kurssien alkamista. Olga protestoi vastaan, ja pariskunnalle syntyi riitaa. Lopulta Olga luovutti:

*...minä ajattelin että hyvä, hän saa tulla. Jos minä löydän työn, voi hänet ehkä hoitaa joku muu.*

Andrei ja Sergei alkoivat järjestää äitinsä paluumuuttoa. Lupa järjestyi nopeasti. Syyskuussa 2005 veljekset matkustivat jälleen Venäjälle, tällä kertaa hakeakseen äitinsä Suomeen. Olga jäi kolmeksi viikoksi kotiin yhdessä Sašan kanssa. Eräänä päivänä pojan luokanvalvoja soitti. Koulun pihalle pysäköityjä autoja oli tuhrittu spray-maalilla, ja Saša oli yksi ilkivallan tekijöiksi epäillyistä. Paikalle oli hälytetty poliisi tutkimaan asiaa. Kävi ilmi, että Saša oli pinnannut tunnilta, jonka aikana tuhotyö oli tehty. Yksi opettajista väitti kivenkovaan nähneensä pojan liikuskelleen pysäköintialueella kahden



muun pojan seurassa. Näyttöä Sašan syyllisyydestä ei kuitenkaan ollut, joten häntä ei vastaan ei nostettu syytettä. Toiset pojat sen sijaan tuomittiin myöhemmin käräjäoikeudessa vahingonkorvauksiin. Tapaus vaikutti Olgaan syvästi.

*Se oli ihan kauheaa, oikea katastrofi. Minä en voinut uskoa että minun poika tekee semmoista. Minä itkin vain ja Saša... hän istui huoneessaan eikä sanonut mitään. Minä ajattelin... että en voi enää koskaan mennä ulos, että ihmiset katsovat... sellainen häpeä.*

Sergein äidin muuttaessa Suomeen tunnelmat perheessä olivat tapahtuneen johdosta kireällä, kun keskinäisen epäluottamuksen ja häpeän tunne painoi Sašan ja hänen vanhempiansa mieltä. Olga kertoi voimiensa olleen tuossa vaiheessa todella vähissä. Anopin tuloon liittyvän byrokratian selvittäminen tuntui ylivoimaiselta. Hänelle ei olisi tullut mieleenkään hankkia tietoa muuttuneen elämäntilanteen vaikutuksesta omaan työvoimapolitiittiseen asemaansa. Käytännön järjestelyistä vastasi jälleen Andrei, joka oli yhteydessä niin ulkomaalaistoimistoon kuin Kelaankin. Ensimmäiset kuukaudet kuluivatkin suureksi osaksi hallintobyrokrattisten asioiden hoitamisessa.

*Taas me istuimme siellä Kelan toimistossa ja jonotimme. Ja työvoimatoimistossa ja ulkomaalaistoimistossa. Minä ajattelin etten ikinä enää sen jälkeen jaksa... etten koskaan enää mene työvoimatoimistoon tai muualle.*

Olgasta tuli virallisesti anoppinsa omaishoitaja. Sosiaali- ja terveyslautakunnan päätöksellä kunta alkoi maksaa hänelle sovellettua omaishoidon tukea. Rahat maksettiin Sergein tilille. Miehen kuului omasta mielestään hoitaa perheen raha-asiat, ja hänen vaatimuksestaan Olga oli lopettanut oman tilinsä. Omaishoitajan sosiaali- ja työvoimapolitiittinen asema jäi Olgalle epäselväksi, vaikka ulkomaalaistoimiston sosiaalityöntekijä oli siitä puhunutkin. Hänelle tuli täytenä yllätyksenä, että kunnan maksama omaishoidon tuki vähentää Kelan tarveharkintaista työmarkkinatukea. Tästä hän ei muista kuulleensa keneltäkään tapaamistaan virkailijoista.

*En minä osannut kysyä häneltä (sosiaalityöntekijältä, millaisia seurauksia muuttuneella elämäntilanteella olisi työmarkkina-asemaan)... miten olisin osannut? Kaikki nämä asiat olivat ihan uusi. Mistä minä voin tietää, mitä pitää kysyä. – – Ajattelin vain, että hyvä kun raha tulee... mutta sitä tuli vain ihan vähän. – – ei, kukan ei sanonut mitään. Ei ulkomalaistoimiston, ei työvoimatoimiston ei Kelassa. Sergei soitti Andreille mutta hänkän ei mitään tiennyt.*

Olga sanoo olevansa kiitollinen Andreille, joka jälleen oli heidän apunaan ja tukenaan hankkimassa ongelmatilanteesta selviämiseen tarvittavaa tietoa. Andrei oli puhelinyhteydessä sosiaaliviranomaisiin kysellen päätöksestä ja mahdollisesta valitusmenettelystä. Tälläkin kertaa päätöksestä valittaminen olisi ollut mahdollista, mutta se ei olisi tuonut toivottua lopputulosta. Perheen oli vain sopeuduttava uudenlaisen arkeen, tilanahtauteen ja taloudellisesti niukempaan elämään.

*Se oli kyllä oikein vaikeaa... Meidän asunto oli niin pieni. Sohva piti antaa pois. Olohuoneessa oli vain sängyt... me nukuimme Sergein ja Alinan (Olgan anoppi) kanssa siellä. Sasa sai pitää oman huone... siellä katsoimme illalla tv hänen sängyssä.*

Elokuussa 2006 Olgan perhe pääsi muuttamaan ulkomaalaistoimiston kautta järjestyneeseen kolmen huoneen asuntoon. Asuminen yksityiseltä omistajalta vuokratessa kolmiossa oli huomattavasti kalliimpaa kuin kaupungin omistamassa

kaksiossa, mutta asumiskustannuksiin perhe sai tukea Kelalta. Asunto sijaitti lähellä ammattioppilaitosta, jossa pian 18 vuotta täyttävä Sasa aloitti opinnot valmistuakseen auton asentajaksi. Muutto loppukesän helteessä rasitti iäkstä ja sairaalloista Alinaa niin, että hän joutui muutamaksi päiväksi sairaalaan sydänvaivojen takia.

*Hän oli ihan valkoinen ja hikinen... minä pelkäsin että hän kuolee. Mutta hän tuli sitten takaisin ennen kuin olimme saaneet (uudessa kodissa) kaiken valmiiksi.*

Haastatteluhetkellä Olga oli toiminut anoppinsa omaishoitajana 14 kuukautta. Hänen puheestaan kuvastui tyytymättömyys tilannetta kohtaan, vaikkei hän suoraan asiaa ilmaissutkaan. Hänen halunsa laajentaa elämänpiiriään kodin ulkopuolelle tuli ilmi hänen kertoessaan toiveistaan päästä opiskelemaan. Hän sanoi haluavansa kehittää kielitaitoaan ja osaamistaan, kouluttautua ehkä uuteen ammattiin. Töitäkin hän voisi hakea, ellei olisi sidottu anoppinsa hoitamiseen. Itse asiassa hän oli alkanut haaveilla hoitovastuun jakamisesta Nadjan kanssa niin, että osa-aikatyön tekeminen kodin ulkopuolella tulisi mahdolliseksi. Vastaus siihen, millaista työtä hän haluaisi tehdä, tuli naurahduksen säestämänä:

*Ihan mitä vain paitsi ei lähihoitajan!*

Olga kuitenkin suhtautui skeptisesti haaveisiinsa osallistua työelämään kodin ulkopuolella. Nadja ei suostuisi hoitamaan anoppiaan edes osa-aikaisesti, siitä hän sanoi olevansa täysin varma. Olga sivusi ajatusta anoppinsa kuolemasta todetessaan, ettei tilanne jatku ikuisesti ja että hänen pitää vain olla kärsivällinen. Hänen olisi vain tyydyttävä osaansa ja jakettava odottaa anoppinsa luonnollista poismenoa. Olgan suurin toive haastatteluhetkellä oli, että anopille järjestyisi terveyskeskuksesta rollaattori mahdollisimman pian. Tämä helpottaisi hänenkin elämäänsä huomattavasti. Toisinaan häneen iskee epäily omien voimien riittämisestä.

*Joskus ajattelen, etten jaksa enää... mutta mitä minä voin tehdä? Minun elämä on ihan pieni ympyrä. Kotona laitan ruokaa ja hoidan. Sen ympyrästä en pysty lähteä mihinkään.*

## **Yhteenveto**

Olgan tarina on esimerkki rullaamisesta. Hänen selviytymisstrategiansa työelämän ”aallokossa” on odottaminen. Hän antaa mieluummin asioiden tapahtua omalla painollaan kuin yrittää aktiivisesti muuttaa olosuhteita. Tämä näkyy myös hänen tavoissaan hankkia tietoa. Olgan tietokäytännöt rakentuivat haastattelussa kuvatus elämänjakson aikana pääasiassa tiedon saamiselle toiselta henkilöltä. Tärkeä henkilö hänelle monissa kotoutumiseen liittyvissä tiedonhankintatilanteissa oli hänen kytynsä Andrei, joka toimi veljensä ja tämän vaimon oppaana uuteen kotimaahan, sen yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Andrei oli tässä roolissaan erittäin aktiivinen, hän jakoi tietämystään sukulaisilleen usein ilman eri pyyntöä toimien näille etnisenä tiedon portivartijana (vrt. Metoyer-Duran, 1991). Toinen Olgalle tärkeä lähde oli hänen työkaverinsa Leena, joka kertoi hänelle suomalaisen työelämän pelisäännöistä ja käytännöistä enemmän kuin kukaan muu. Muita, merkitykseltään vähäisempiä henkilölähteitä Olgan kotoutuessa suomalaiseen työelämään olivat työvoima- ja sosiaaliviranomaiset, kielikurssien opettajat, catering-yrityksen esimies, Andrein vaimo Nadja sekä hänen oma poikansa Saša.

Olgan tarinassa painottuvat hämmennys ja tavoitteiden selkiytymättömyys alati muuttuvassa elämäntilanteessa. Vakuututtuaan kielitaitonsa riittämättömyydestä ja luovuttuaan tämän vuoksi toiveestaan löytää oman alansa töitä hän ajautui tekemään koulutustaan vastaamatonta työtä epätyytyttävissä olosuhteissa. Kokemukset rasismista työpaikoilla vähensivät hänen motivaatiotaan etsiä työtä, samoin kuin väärinkäsityksistä ja tietämättömyydestä aiheutuneet vastoinkäymiset työvoimaviranomaisten kanssa asioitaessa. Näiden tilanteiden selvittely valitusmenettelyn kautta oli myös osaltaan uuvuttanut häntä siinä määrin, ettei hän enää jaksanut kieltäytyä aviomiehensä pyynnöstä ryhtyä tämän leskeksi jääneen äidin omaishoitajaksi.

Maahanmuuttajataustaisena omaishoitajana Olga joutui moninkertaisesti hankalaan tilanteeseen. Hänen heikko asemansa työmarkkinoilla aiheutui paitsi hänen etnisestä taustastaan ja kielitaidon puutteesta, myös omaishoitajuuteen liittyvistä lainsäädännöstä. Kotona omaishoitotuen varassa tehtävää työtä ei juridisesti rinnasteta palkansaajan työssäoloehdon täyttävään työhön eikä siitä maksettavaa sosiaalihuoltolain mukaista korvausta katsota päivärahan perustana olevaksi palkkatuloksi. Haastattelun aikana ilmeni, ettei Olga tiennyt oikeudestaan hoitovapaaseen tai sairauslomaan. Hän ei myöskään tiennyt, että tämä saattaa heikentää hänen työttömyysturvaansa myöhemmässä vaiheessa, sillä hänen on sopimuksen epämääräisyyden takia vaikeaa osoittaa olevansa työmarkkinoiden käytettävissä. Osa-aikatyön löytäminen voi myös jäädä haaveeksi, sillä työnantajilla ei välttämättä ole tarpeeksi yksityiskohtaista tietoa omaishoitajuuden ja palkkatyön yhdistämisestä.

Olgan kooltaan pieni, lähimpiin sukulaisiin ja muutamaan satunnaiseen tuttavaan rajautuva sosiaalinen verkosto ei kyennyt tarjoamaan riittävästi tukea, jotta hän olisi voinut orientoitua uudelleen löytääkseen työelämää koskevat selkeät tavoitteet. Sosiaalisten kontaktien puutteen on todettu olevan kärkisijalla maahanmuuttajien hyvinvointia uhkaavien tekijöiden listalla lähtö- tai kohdemaasta riippumatta (Pumariega, Rothe & Pumariega 2005; Singh & Miller 2004). Eristäytymisen kierre ja syrjäytyminen uhkaavat etenkin niitä maahanmuuttajia, joilta puuttuvat kontaktit paitsi kantaväestöön myös oman etnisen ryhmänsä edustajiin. Tämä heikentää myönteisen identiteetin kehitystä ja edistää syrjäytymistä. Syrjäytyminen on puolestaan yhteydessä depressioalttiuden lisääntymiseen (Liebkind 1996; Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000). Olgalta puuttuivat kontaktit paitsi suomalaisiin myös perheen ja suvun ulkopuolisiin venäläisiin maahanmuuttajiin.

Olgan toteamus haastattelun loppupuolella kuvastaa hänen ajautumistaan tilanteeseen, jota Chatman (1991; 1996; 1999) luonnehtii elämäksi ”pienoismaailmassa” (*life in a small world*). Hänen elämänpiirinsä oli päässyt supistumaan kodin seinien sisälle, mikä esti myös hänen tietokäytäntöjensä monipuolistumista. Hän tiedosti itse asian ilmaistessaan tyytymättömyytensä ankeaa tilannetta kohtaan sekä varovaista toiveikkuutta sen muuttumisesta.

#### **7.4 Yrittäjän ylä- ja alamäkiä – Sadilin tarina**

Sain Sadilin haastateltavakseni hänen ystävänsä kautta, joka luvan saatuaan antoi hänen yhteystietonsa minulle. Hän suhtautui tutkimukseeni erittäin myönteisesti ja suostui jo puhelimesta informantiksi ”noin tärkeään tutkimukseen”. Tapasimme kaksi kertaa, ensin työhuoneellani yliopistolla ja sen jälkeen hänen kotonaan. Nauhoitin molemmat haastattelut, jotka kestivät yhteensä noin kolme tuntia. Haastattelujen purkamisen myötä alkoi hahmottua Sadilin stampaarina.

Luoteis-Iranissa sijaitsevassa Kermanshahissa vuonna 1966 syntyneen Sadilin elämän kaksikymmentä ensimmäistä vuotta sujuivat suhteellisen rauhallisesti. Käytyään 8-vuotisen peruskoulun hän jatkoi viisi vuotta kestäneeseen koulutukseen ja valmistui agronomiksi. Oman alansa töitä hän ei koskaan ehtinyt kotimaassaan tehdä. Opiskeluaikanaan hän toimi myyjänä isänsä apteekissa ja myöhemmin konekirjoittajana maatalouskoneita myyvässä yrityksessä, jonka omistajan pojan, Agirin, kanssa hän avioitui 21-vuotiaana. Heille syntyi myöhemmin vuoden välein kaksi lasta, tyttäret Gelala ja Malin. Poliittisesti aktiivisen aviomiehen jouduttua poliisin silmätikuksi perhe pakeni vuonna 1992 Syyrian kautta Turkkiin, jossa he asuivat neljä vuotta. Pakomatkan aikana syntyi vielä kaksostytöt Nado ja Halan. Suomeen perhe tuli kiintiöpakolaisina joulukuussa 1996. Sadilille oli järkytys saapua ilmastoltaan erilaiseen maahan, jossa ei tuntenut ketään ja jonka kieltä ei osannut sanaakaan.

*Alussa oli tosi vaikeaa, minä en tunne ketään ja mun sukulaiset kaikki on toinen maassa. Mulla oli koko ajan huoli sydämessä mun vanhemmista ja siskoista ja veljistä Iranissa. – – Kun mä tulin, mä en tiennyt yhtään mikä tää Suomi on. En yhtään mitään. Täällä oli vain niin pimeä ja kylmää et mä luulin et kuolen... Meillä oli vaan kesävaattet mukana.*

Perhe sai ulkomaalaistoimiston kautta yksityishenkilöiden lahjoittamia talvivaatteita ja kenkiä sekä kaksi isoa pahvilaatikollista taloustavaroita. Käytettyinäkin tavarat tuntuivat Sadilista ylellisiltä pakomatkan niukkuuteen verrattuna. Lyhyen vastaanottokeskuksessa vietetyn ajan jälkeen perheelle osoitettiin kodiksi kaksio kerrostalosta, jossa asui muitakin maahanmuuttajia. Sadil kertoi heidän suhtautuneen tulokkaisiin penseästi. Hän yritti turhaan tehdä tuttavuutta yläkerran albaaniperheen äidin kanssa, mutta tämä ei edes vaivautunut vastaamaan hänen tervehdykseensä. Suomalaisiin naapureihinkaan hän ei saanut kontaktia, tuskin edes näki näitä porraskäytävässä. Sadil kertoi liikkuneensa alusta alkaen kaupungilla yksikseenkin. Kielitaidon puute kuitenkin rajoitti hänen asiointiaan itsenäisesti, ja hän olisi kaivannut tulkin apua enemmän kuin sitä oli saatavilla.

*Siihen aikaan oli yksi (soraninkielinen tulkki), ja hän auttoi niin paljon... Hän käänsi kaikki (viranomaisten antamat) paperit ja auttoi kirjoittamaan ne. Mä kysyin häneltä paljon (viranomaisten kanssa asiointiin liittyvistä seikoista) – ei hän aina kaikki tiennyt, mutta hän kysyi muilta.*

Tulkista tuli Sadilille tärkein arjessa selviämiseen tarvittavan tiedon lähde kotoutumisen alkuvaiheessa. Hän kertoi käyneensä tämän toimistolla kysymässä epäselviksi jääneitä asioita, mm. yksityiskohtia asumis- ja toimeentulotuen maksamisesta. Kiireisestä aikataulustaan huolimatta tulkki oli aina ystävällinen ja tuntui Sadilista suhtautuvan häneen kuin ystävään, jolle pienen palveluksen tekeminen ei ollut rasite. Haastattelussa Sadil korosti, kuinka hyvältä tuntui saada puhua äidinkieltään ystävällisen ja avuliaan ihmisen kanssa.

*Hän oli niin kuin mun ystävät kotona (Iranissa). Joskus näin hänet kadulla – – ja hän aina pysähtyi puhumaan vähän, vaikka oli kiire.*

Tulkki avusti Sadilin asiointia niin ulkomaalaistoimistossa, pankissa kuin terveyskeskuksessakin. Varsinaisen työnsä ohella hän etsi Sadilille tämän pyynnöstä talousasioiden lisäksi tietoa myös sairausvakuutuksesta sekä selosti Suomen koulujärjestelmää. Hän tuli mukaan myös työvoimatoimistoon.

*Ensimmäisen kerran menimme sinne koko perheen kanssa... se oli aika pian jo talvella. Hän (työvoimaneuvoja) sanoi et me annetaan teille kielikurssi ja valmennuskurssi. Ja mua hermostutti. Mä sanoin et kuinka mä voin tulla pienten lasten kanssa. Hän sanoi et laita heidät hoitoon. Mä sanoin et en mä tunne ketään, joka hoitaa. Hän sanoi että voi laittaa päiväkotiin tai mikä se on... perhepäivähoito. Ja mä sanoin et ei mä en anna vieraat hoitaa mun lapset! Kato meidän kulttuuri on erilainen, se ei ole tapana.*

Sadil viittasi kulttuurisiin eroihin myös hämmätellessään sitä, miten julkista organisaatiota edustava työvoimaneuvoja tuntui tuossa tilanteessa antavan runsaasti tilaa hänen tarpeilleen ja ajatuksilleen. Tiskin takana istuva ystävällinen nainen esitti paljon hänen tulevaisuudentoiveitaan koskevia kysymyksiä ja näytti kuuntelevan vastauksia tarkasti. Iranissa hallintokulttuuri oli Sadilin mukaan huomattavasti jäykempää.

Sekä Sadilille että Agirille järjestyi paikka vuoden 1997 alussa alkavalle 10 kuukauden kielikurssille. Työvoimaneuvoja lupasi, että pariskunta saisi halutessaan tuoda lapset mukanaan. Tästä kuitenkin koitui hankaluuksia.

*Lapset (pienet kaksostytöt) ei jaksanu olla siellä monta tuntia iltaisin, he itki koko ajan... Malin ja Gelala ei jaksanu hoita heidän, mun piti koko ajan mennä pois (huoneesta) heidän kanssa. Mä en oppinut yhtään mitään kun en voinut keskittyä.. Olin ehkä kaksi kuukautta, sitten lopetin sen kurssi kesken.*

Kurssin vetäjä yritti ratkaista lastenhoito-ongelman ehdottamalla lapsenvahdin palkkaamista, mutta Agirin mielestä perheellä ei ollut siihen varaa eikä Sadilkaan ollut suopea ajatukselle. Agir hylkäsi myös opiskelutehon laskemiseen vedoten opettajan ehdotuksen siitä, että vanhemmat osallistuisivat kurssille vuoroiloin.

Sadil kertoi katuneensa myöhemmin keskeyttämispäätöstään, sillä hän joutui jonottamaan pääsyä seuraavalle kielikurssille yli puoli vuotta. Lisäksi syksyn kurssi oli suppeampi, se kesti vain neljä kuukautta. Kielitaito karttui kuitenkin jonkin verran jokapäiväisen asioinnin yhteydessä.

*Mä en enää soitanut tulkille kun vain tosi vaikeessa asiassa... se kun mun piti viedä Gelala taas lääkäriin – – Huomasin et suomalaiset on ystävälliset ja haluaa auttaa, jos joku ei ymmärrä (kieltä) – –*

Kesän alussa Sadil tutustui naapurikorttelissa asuvaan, kolme vuotta aikaisemmin Suomeen muuttaneeseen Faridaan. Naiset huomasivat ilokseen olevansa paitsi ikätovereita, myös kotoisin samalta seudulta. Yhteistä jaettavaa tuntui olevan paljon, ja tuttavuus syveni nopeasti ystävyudeksi. Sadilin suureksi iloksi ja helpotukseksi Farida tarjoutui hoitamaan hänen lapsiaan tulevan kielikurssin ajan. Farida auttoi uutta ystäväänsä käytettyjen lastenvaunujen hankinnassa ja puhelinliittymän avaamisessa. Hänestä tuli nopeasti Sadilille uusi tiedonlähde arkielämään liittyvissä asioissa.

*Hän sanoi et voin koska vain soitta ja kysyä jos mulla on joku kysymys – – joo soitin aika paljon, puhuttiin kaikkea vaan... ja sit kysyin silloin kun tuli kirje joku virastosta enkä ymmärtänyt mitä siinä lukee. Hän lupasi näyttää hänen miehelle, se on tulkki. – – Semmoinen kun Agir halusi tietää, onko Suomessa helppo insinöörin saada työ ja mitä heille maksetaan. – Ei hän eikä hänen mies sitä tiennyt, mutta Farida sanoi et mä kysyn mun tutulta jos he tietää tai jos he tuntee suomalaisen (jolla olisi tietoa näistä asioista).*

Farida houkutteli Sadilin mukaan maahanmuuttajanaيسille tarkoitettuun suomen kielen aamupäiväkerhoon. Kerhossa kävi enimmäkseen perheenäitejä pienten lastensa kanssa, ja Sadil tunsii siellä olonsa heti kotoisaksi. Suomen kielen kerhosta tuli Sadilille monella tavalla tärkeä paikka. Siellä hän saattoi paitsi opetella uuden kotimaansa kielen alkeita myös tavata muita kurdinaisia ja saada heiltä hyödyllistä tietoa arjessa selviämiseen. Kontaktit muihin sorania puhuviin ja tiedonsaanti näiltä tuntuivat Sadilista alussa suomen opiskelua tärkeämmiltä. Keskiviikkokerholaisilta hän kuuli uutisia entisestä kotimaasta ja sai tietoa esimerkiksi siitä, mistä päivittäiselintarvikkeet voi ostaa edullisesti. Naiset puhuivat pääasiassa perheeseen ja kotiin liittyvistä asioista, mutta työelämästäkin juteltiin joskus:

*– – mä muistan semmoisen kun puhuttiin et onko maahanmuuttajien vaikeaa saada Suomessa työ. Monet sanoii että on, että suomalaiset ei halua ottaa maahanmuuttajaa töihin, kun he ei osaa kieltä ja muutenkin. – – mut joku sanoii et hänen mies sai heti työn vaikka ei puhunut suomea... en muista mikä hänen ammatti oli, ehkä rakentaja, tai en mä muista. Mut mä muistan et kaikki sanoii et Suomessa on paljon työttömät maahanmuuttajat.*

Samoihin aikoihin Sadil alkoi myös käydä paikallisen kurdiyhdistyksen kokouksissa, jotka pidettiin tuohon aikaan alueen eri maahanmuuttajayhdistysten yhteisissä tiloissa. Käytävillä hän tapasi usein maahanmuuttajia myös etnisen ryhmänsä ulkopuolelta ja sai heistä hyvänpäivän tuttavii. Ilmapiiri kurdien tapaamisissa oli kotoisa, ja yhdistyksestä muodostuikin hänelle tärkeä kotoutumisen tukipilari. Sadil kertoi kuulleen muilta yhdistyksen naisilta, että jotkut maahanmuuttajat olivat töissä siivoojina tai ravintolassa, eräs naisista oli töissä vaatekaupassa. Mutta lääkäriksi tai opettajaksi ei Suomessa voinut päästä, ellei ollut syntynyt Suomessa ja saanut koulutusta täällä.

*Just näin mulle sanottiin, näillä sanoilla. Mä olin niin huolissani Agirista, kun hän on opiskellut yliopistossa et voiko hän ollenkaan saada työtä.*

Tässä keskiviikkokerhossa ja yhdistystalossa käytyjen työelämäkeskustelujen muisteluepisodissa ilmenee, että maahanmuuttajanaيسet olivat melko pessimistisiä oman ja läheistensä työmarkkina-aseman suhteen. Varsinkin turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten työllistyminen lamasta yhä toipuvassa Suomessa oli ongelmallista. Edes matalapalkka-aloilla ei vielä ollut työvoimapulaa, jota helpottamaan olisi tarvittu ulkomailta muuttaneita. Kuitenkin Sadil tunsii voimaantuvansa työelämä tietonsa karttuessa tätäkin kautta. Maahanmuuttajayhdistyksiä naisnäkökulmasta tutkineen Miikka Pyykkösen (2007, 23) mukaan järjestötoiminta avaa siihen osallistuville uusia mahdollisuuksia ajatella itseään naisena tietyn kulttuurin, uskonnon ja diasporisen elämänpiirin osana. Voimaantuminen liittyi Sadilinkin kohdalla paitsi tietokäytäntöjen myös identiteetin uudelleen rakentamiseen.

Syksyllä Malin ja Gelala aloittivat koulunkäynnin samassa koulussa, jota Faridan poika kävi. Äidit olivat jo aikaisemmin käyneet tapaamassa tyttöjen opettajaa ja saattoivat yhdessä lapset kouluun ensimmäisenä päivänä. Myöhemmin Sadil vei tyttärensä aamuisin Faridalle ennen kielikurssin alkamista. Hänestä tuntui aluksi vaikealta olla erossa lapsistaan päivittäin; huoli näiden pärjäämisestä haittasi keskittymistä kurssin alussa. Malin ja Gelala vaikuttivat kuitenkin viihtyvän koulussa. He pitivät opettajastaan ja saivat kavereita heti ensimmäisenä päivänä. Kaksoisetkin sopeutuivat nopeasti perhepäivähoitoon Faridalla. Vähitellen Sadil saattoi rentoutua, joten vaikean kielen oppiminenkin tuntui mahdolliselta. Jouluun mennessä hän pystyi jo jonkin verran puhumaan arkiasioista suomeksi.

Suomen kielen jatkokurssille pääseminen heti vuodenvaihteen jälkeen oli varsinainen onnenpotku. Elämä tuntui muutenkin hymyilevän. Sosiaalisen verkoston vähittäinen muodostuminen antoi Sadilille uutta energiaa ja voimia siinä määrin, että hän innostui opiskelemaan suomea Agirin kanssa iltaisin lasten nukkumaanmenoajan jälkeen. Myöhäisillan tunteista tuli pariskunnalle tärkeitä yhdessäolon hetkiä, sillä muulloin he eivät juuri toisiaan ehtineet näkemään. Agirin päivät venyivät pitkiksi metallialan firmassa, johon hän oli päässyt oppisopimuskoulutukseen tehtyään siellä kielikurssiin kuuluvan harjoittelujakson. Miehen ahkerointi palkittiin hänen työllistyttyään vakituisesti yrityksen palvelukseen, ja perheen tulevaisuus näytti valoisalta. Omaa työllistymistään Sadil ei vielä tuossa vaiheessa sen kummemmin ajatellut, se ei vielä tuntunut ajankohtaiselta.

*En mä silloin ajatellut et mitä työ mä alkaisin tehdä, et saanko minkään työn – – olin vain iloinen kun Agirille oli (työpaikka).*

Ahkerasta uurastuksesta huolimatta suomen oppiminen oli tuskallisen hidasta. Vaikeuksia tuotti jo latinalainen aakkosjärjestelmä, joka oli outo arabialaisin aakkosin kirjoitettavaan soraniin tottuneelle Sadilille. Hän sai kuitenkin suoritettua kurssin, johon kuului myös suomalaisen kulttuuriin ja yhteiskuntaan tutustumista. Sitä Sadil kuvaili haastattelussa tähän tapaan:

Sadil: (kurssin opettaja) *kertoi millainen hallitus Suomessa on ja et on presidentti ja sellaiset. Hän näytti meille videon jossa vietettiin joulu ja oli jotain Lapista – – joskus katsoimme myös uutiset, vaikka siitä emme ymmärtäneet melkein mitään.*

Saraleena: *Kertoiko hän mitään suomalaisesta työelämästä? Puhuiiko hän mitään siitä, millaista on tehdä töitä Suomessa?*

Sadil: (mietti) *Ei oikeastaan... en muista. Joskus hän sanoi että Suomessa elämä on kallista ja että pitää maksaa paljon veroja.*

Saraleena: *Kävikö siellä tunneilla joku muu puhumassa elämästä Suomessa?*

Sadil: *Ei, mutta me menimme museoon katsoo Suomen historiaa.*

Kielenopettajan pyrkimys tutustuttaa opiskelijat kurssin puitteissa Suomen kulttuurihistoriaan ja yhteiskuntajärjestelmään jäi hyvän yrityksen tasolle. Sadil kuvaili haastattelussa turhautumistaan paitsi kielenopiskelun liian ripeään tahtiin myös siihen, että ymmärsi opettajan suomalaista elämäntyyliä koskevasta selostuksesta vain murto-osan. Monet muutkin kurssin opiskelijat valittivat tästä jutellessaan keskenään tauoilla. Joku pyysi opettajaa puhumaan hitaammin, mutta siitä ei näyttänyt olevan apua. Vaikka opettaja toisti vaikeat sanat hitaammin, niiden sisältö saattoi jäädä epäselväksi siksi, että ne olivat kulttuurisesti vieraita ja vaikeita kääntää. Tällaisia tilanteita syntyi esimerkiksi opettajan yrittäessä selittää itäsuomalaista virpomisperinnettä. Kuitenkin Sadil katsoi opetuksen itselleen hyödylliseksi kotoutumisen kannalta.

Kurssiin ei kuulunut työharjoittelujaksoa, mutta opettaja lupasi auttaa halukkaita etsimään harjoittelupaikan itselleen. Muutamat kurssilaisista menivät Sadilin muistikuvan mukaan töihin kauppaan tai siivoojiksi. Yksi heistä pääsi kopiointifirmaan, johon työllistyi joksikin aikaa harjoittelun jälkeen. Muiden kurssilaisten Sadil ei muista löytäneen töitä. Itse hän ei vielä tuossa vaiheessa hakeutunut töihin, sillä hän tunsu olonsa liian epävarmaksi suomenkielisessä ympäristössä eikä halunnut enää olla lapsistaan erossa niin monta tuntia päivässä. Työssäkäynti kuului kuitenkin tulevaisuudensuunnitelmiin, sillä se kohentaisi perheen taloudellista tilannetta.

*Kyllä mä halusin että myöhemmin menen... et saan rahaa, että voisimme joskus matkustaa Iraniin katsomaan sukulaisia... ja voisimme ehkä muutta isompiin asuntoon kun meillä oli ahdas. Mä mietin myös et ostan kännykän, aika monilla mun tutuilla oli, ja ne sanoivat se on hyvä mut ei mulla silloin ollut rahaa – –.*

Sadilin kuvaukset tuolloisista haaveistaan osoittavat hänen jo tottuneen alussa hämmentävän korkealta tuntuneeseen elintasoon Suomessa. Nahkainen sohvakalusto, joka Iranin Kurdistanissa oli ollut statussymboli – vain harvoille rikkaille suotua ylellisyyttä – näytti kuuluvan tavallistenkin suomalaiskotien vakiovarustukseen. Kulutuskeskeisen elämäntavan omaksuminen näyttää tutkimuksen (Chiswick & Miller 1999; Sandford & Seeborg 2003) mukaan kuuluvan vauraisiin teollisuusmaihin kotoutumiseen. Toistaiseksi ei kuitenkaan ole tutkimustietoa siitä, millainen yhteys kotoutumiskoulutuksella on kulutustottumusten muuttumiseen. Informaatiotutkimuksen kannalta olisi mielenkiintoista selvittää, miten maahanmuuttajille suunnattu tiedonhankinnan opetus linkittyy kuluttamiseen esimerkiksi internetin käytön opastuksen yhteydessä.

Gelala alkoi auttaa äitiään toimimalla tälle tulkkina monissa arkisissa tilanteissa. Ruokakaupassa hän selvitteli Sadilin pyynnöstä tuotepakkausten sisältöjä ja vaateliikkeissä tekstiilien pesuun liittyviä asioita. Kun Halanin korvasärky yltyi niin pahaksi, että hänet piti viedä lääkäriin, Gelala tuli mukaan. Hän auttoi Sadilia myös lähettämään uudenvuoden lahjan sukulaisille Ruotsiin. Kotona hän kertoi mielellään koulupäivän tapahtumista sekä luokkakavereiltaan ja opettajaltaan kuulemistaan asioista. Vähitellen Gelala oppi äitinsä pyynnöstä selvittämään vaikeampiakin tilanteita, kuten television ostoa osamaksulla.

*Me päätettiin ostaa televisio, vaikka se ei ole hyvä lapsille... uutisten takia, Suomen uutisten et voidaan tietää mitä tapahtuu – – menimme tyttöjen kanssa sinne (kodinkoneliikkeeseen). Mä pyysin et Gelala kysy millaiset televisiot heillä on, ja onko takuu... itse en osannut eikä Agir. – – hän (myyjä) näytti ne ja kertoi kaikkea... joo, hän puhui Gelalalle ja hän sit tulkkasi mulle ja mun miehelle. Sit me mietimme (Sadil ja Agir) tää raha-asia, et voiko maksaa palat. – – niin Gelala kysyi sen häneltä... (myyjä) antoi ne paperit ja selitti (eri maksutapoja Gelalalle) – – ja Gelala kertoi ne meille.*

Lapsen käyttäminen tulkkina ja tiedonhankinnan apuna niinkin vaativassa tehtävässä kuin kodinelektroniikan maksuehtojen selvittelyssä saattaa aluksi hätkähdyttää niitä, joilla ei ole mitään käsitystä kotoutumisvaiheessa olevien maahanmuuttajien arjesta. Käytäntö on kuitenkin hyvin yleinen. Tutkimusten (Swerissen et al. 2006; Beltran 1999; Hsieh 2006) mukaan maahanmuuttajavanhemmat esimerkiksi pyytävät usein alaikäisiä lapsiaan tulkkiksi lääkärikäynnille tai asioidessaan viranomaisten kanssa.

Toimiessaan vanhempiansa tulkkina lapset joutuvat näissä tilanteissa usein tekemisiin itselleen oudon (esim. hallinnollisen tai lääketieteellisen) sanaston kanssa ja selittämään vieraita käsitteitä vanhemmilleen puutteellisen tietämyksensä turvin (Hsieh 2006, 183; Rosenberg, Seller & Leanza 2007, 91–92). Lapset joutuvat myös ”tulkkamaan” uuden kotimaan kulttuurisia käytäntöjä niukkojen tiedonhankintataitojensa ja vähäisen elämäkokemuksensa varassa (Chu 1999). Tulkin roolissaan lapset toimivat ikään kuin vanhempina vanhemmilleen, mikä on heille psyykkisesti stressaavaa. Esimerkiksi vertaillaan ammattitulkkien ja tulkkina toimivien perheenjäsenten rooleja lääkärisikäynnin aikana Rosenberg, Seller ja Leanza (2007) havaitsivat tulkkina toimivien lasten joutuvan paitsi selittämään vanhemmilleen näiden saamaa diagnoosia ja hoitoon liittyviä yksityiskohtia myös toimimaan linkkinä heidän ja



terveydenhuoltosysteemin välillä. Lisäksi lasten havaittiin potilaskäynneillä kantavan vastuuta vanhempiensa hyvinvoinnista tarjoamalla näille emotionaalista tukea.

On merkille pantavaa, miten vähän maahanmuuttajia työssään tapaavat viranomaiset kiinnittävät huomiota lasten ja nuorten toimimiseen tulkkina vanhemmilleen. Tutkiessaan maahanmuuttajaperheiden ja sosiaali- ja terveydenhuoltoalan viranomaisten kommunikointia monikulttuurisissa asiointitilanteissa Seidelman ja Yaacov (2010) havaitsivat viranomaisten tottuvan nopeasti perheenjäsenten käyttöön tulkkina. Sitä pidetään usein luonnollisena ja käteväenä ratkaisuna, johon ei liity ammattieettisiä ongelmia. Toimintamallin yleisyyttä Seidelman ja Yaacov (2010, 392–393) selittävät sillä, että sosiaali- ja terveydenhuollossa omaisia on muutenkin totuttu näkemään tiedon välittäjän ja ”tulkin” roolissa.

Tulkin rooliin maahanmuuttajalapsen saattavat huomaamattaan sujahtaa kotonakin. Näin kävi myös Gelalalle. Television hankinnan jälkeen tyttö alkoi pyynnöstä selostaa vanhemmilleen heitä kiinnostavien lähetysten sisältöä, esimerkiksi kertoa mistä uutisissa puhuttiin.

Sadil: *Hän selitti meille uutiset ja sellaiset niinku ajankohtaiset ohjelma et kun halusimme vaikka tietä mitä siinä ohjelmassa joku sano niin hän kertoi.*

Saraleena: *Pitkö häntä erikseen pyytää tekemään niin?*

Sadil: *Joo mä pyysin – joskus hän ei suostunut vaikka mä pyysin, hän sanoi ettei jaks.*

Saraleena: *Mitä sä silloin teit?*

Sadil: *(nauraa) Mä sanoin et jos hän suostu mä leivon kakun...*

Lainauksesta ilmenee, että näihin tilanteisiin liittyi vallankäytön aspekti. Gelala oppi nopeasti käyttämään hyväkseen asemaansa tiedon portinvartijana perheessä ja alkoi vaatia vastapalveluksia vanhemmiltaan. Tottelemattomuudesta saattoi kuitenkin seurata rangaistus. Gelalan kieltäytyminen tiedon jakamisesta aiheutti toisinaan erimielisyyttä vanhempien välille:

*...kerran kun televisiossa puhuttiin Iranista ja mä pyysin tulkkiks, hän sanoi ”emmä viitti” niin silloin Agir suuttui oikein tosi paljon... se oli niin tärkeä asia. Hän laittoi (Gelalan) oman huoneeseen ja sanoi et pysy siellä aamun asti. Siitä tuli meille ihan riitä, kun mun mielestä ei voi tehdä lapselle niin... ilman ruoka aamuun asti.*

Seuraavat kolme vuotta Sadil kertoi viettäneensä kotiäitinä lukuun ottamatta lyhyttä kurssijaksoa aikuiskoulutuskeskuksessa. Kyseessä oli kahden kuukauden mittainen atk-kurssi, jolle pääsyä hän oli jonottanut yli vuoden. Vaikka hän ei ollut erityisemmin kiinnostunut tietokoneista, hän ajatteli atk-taitojen hallinnasta olevan hyötyä. Suomessa tietokoneiden käyttäminen näytti olevan ”maan tapa”; lähes kaikissa perheissä oli kuulopuheiden mukaan kotimikro. Monissa sellaisissakin ammateissa, joissa ei Iranissa tarvittu tietokonetta, piti täällä osata ainakin atk:n alkeet. Sairaanhoidajat ja lääkärit, myyjät ja jopa kirjastonhoitajat käyttivät tietokonetta. Vaikka Sadililla ei vielä ollutkaan tarkkaa suunnitelmaa siitä, mistä ja millaista työtä hän tulevaisuudessa saisi, olisi tästä kurssista varmasti apua työnhakuvaiheessa.

Sadilin suureksi yllätykseksi kurssin osallistujat olivat pääasiassa suomalaisia pitkäaikaistyöttömiä. Viidentoista opiskelijan ryhmässä oli hänen lisäksi vain kaksi muuta maahanmuuttajaa, Virosta tullut nainen ja afganistanilainen mies. Koska

virolainenkin osasi sujuvasti suomea, olivat he afgaanin kanssa kurssilla ainoat vieraskieliset.

*Mä luulin ensin, et se oli erehdys, et he (työvoimatoimiston virkailijat) oli laittanu meidät väärän kurssille... Opettajakin ihmetteli asia kun me kysyimme häneltä. Hän katsoi sen kirjeen (työvoimatoimiston lähettämä ilmoitus kurssille hyväksymisestä) ja lupasi soittaa työvoimatoimiston ja kysyä. Mut hän sanoi et olka nyt tänään mukana vaan.*

TE-toimistosta kerrottiin, ettei kyseessä ollut erehdys vaan että maahanmuuttajia oli sijoitettu hajautetusti samalle kurssille suomea äidinkieltään puhuvien kanssa resurssipulan takia. Tälle kurssille oli valittu vain kolme ulkomaalaista, joissain toisissa ryhmissä heitä oli enemmän. Tarkoituksena oli, että hitaasti etenevällä alkeiskurssilla suomalaiset opiskelijat toimisivat avustajina ja vertaistukena maahanmuuttajatovereilleen edistäen näin heidän suomen oppimistaan. Sadilin mukaan idea ei oikein toiminut käytännössä.

*Opettaja puhui hitasti mutta mä en silti ymmärtänyt en melkein mitään... sanat oli niin hirveän vaikeat – – Hän tuli sitten selittämän meille (Sadilille ja hänen afganistanilaiselle kurssitoverilleen) ja näytti monta kerta mitä pitää tehdä... niin kyllä opimme – – mutta kukan (suomalaisista) opiskelijoista ei auttanut. He istuivat vain hiljaa ja tekivät yksin ja menivät sitten tupakalle. – – Mä ja hän (afganistanilainen kurssitoveri) puhuimme et heillä on varmasti paha odottaa meitä.*

Vaikka ryhmässä oli paljon suomalaisia, joille tietojenkäsittely oli aivan uutta, nämä edistyivät ulkomaalaisia opiskelutovereitaan nopeammin saadessaan opetusta omalla äidinkielellään. Mutta sen sijaan että olisivat neuvoneet hitaammin eteneviä, he viettivät aikaansa omissa oloissaan harjoittelemalla oppimaansa yksikseen. Sadilin mukaan kurssin opettaja ei kannustanut työskentelemään ryhmissä, vaan jokainen istui mikroluokassa oman päätteensä ääressä. Heikon suomentaitonsa vuoksi Sadil tunsu tuossa tilanteessa itsensä kuin lapseksi, joka ei vielä osaa lukea tai kirjoittaa. Hän myös epäröi kysyä opettajalta jatkuvasti neuvoja, sillä pelkäsi häiritsevänsä tätä liikaa ja turhauttavansa muita opiskelijoita hidastaessaan oppitunnin kulkua. Ongelmatilanteissa hän turvautuikin mieluummin vieressään istuvaan virolaisnaiseen.

*Hän (virolainen kurssitoveri) oli myös hiljainen mutta kiltti, häneltä oli helppo kysyä... Kun minä en tiennyt jotakin, hän näytti... ja haki mulle kaikki tiedot.*

Kurssin aikana Sadil pääsi kokeilemaan sähköpostin käyttöä ja tiedonhakua internetistä. Opettaja käytti esimerkkinä myös työvoimahallinnon verkkosivuja, joihin hän tällä tavoin pääsi tutustumaan. Tietoa haettiin paitsi työvoimakoulutuksesta ja avoimista työpaikoista myös siitä, mitä tulee huomioida lähdettäessä töihin ulkomaille. Tuossa vaiheessa Sadil alkoi tehdä itselleen listaa kurseista ja koulutusmahdollisuuksista, joista saattaisi myöhemmin olla apua työn löytämisessä. Hänen mielessään iti haave alan vaihdosta: hän saattaisi pitää kampaajan työstä. Kampausten tekemisestä hänellä olikin kokemusta jo keskiviikkokerhon ajoilta:

*Mä joskus laitoin Faridan hiukset... ja hän tykkäs ja sanoi ”mikset sä laita muidenkin?” Ja sit kerran hän kutsui monet kurdinaiset kylään – – mä olin laittanut hänen hiukset ja yks nainen sanoi et noin upeat, laitatko mullekin? Mä menin hänen kotiin ja värjäsin ja laitoin – ja siitä tuli ihan hyvä.*

Sadil kertoi yrittäneensä etsiä internetistä tietoa parturi-kampaamoalan koulutuksesta mutta luopuneensa sitten ylivoimaiselta tuntuneesta tehtävästä. Hän pyysi paitsi virolaista atk-kurssitoveriaan etsimään verkosta tietoa syksyllä alkavista opinnoista myös lähikirjaston hoitajaa selvittämään koulutukseen hakeutumista.

*– – joku mulle sanoi, se oli varmaan opettaja siellä kielikurssilla, et kirjastossa on ilmainen tietokoneet ja ihmisiä jotka katsoo muille internetin. – – Me menimme Gelalan kanssa ja hän kysyi sen mies siellä (kirjaston tietopalvelussa) ja hän (kirjastonhoitaja) haki mulle monet koulukirjat (ammattillisten oppilaitosten valintaoppaat) ja näytti koulun tiedot tietokoneelta. – – Ei, en mä ymmärtäny kun hän puhui niin nopeasti mut Gelala sanoi. – – Mä pyysin et hän (kirjastonhoitaja) soitta sinne kouluun mut hän sanoi et ei, ei hän soita et täyty soitta itse mut hän antaa mulle ne paperit (internetistä tulostetut yhteishakulomakkeet) ja mä voin lähettä ne postin. – – Kotona mä ihmettelin et miten mä voin kirjoitan ne paperit ja minne mä lähetä – – Mä soitin Zuzanin ja hän sanoi katsotaan yhdessä joku päivä mut mä en malttanu odottaa, mä olin niin innostunut. – – Mä otin mun sanakirjan ja katsoin siitä ne (kaavakkeiden) vaikeat sanat itse... (nauraa)*

Sadil muisteli suomenopettajan vinkanneen mahdollisuudesta saada kirjastosta apua verkkotiedonhakuun. Hän turvautui tiedonhankinnassaan jälleen tyttärensä ottamalla tämän mukaan kirjastoon tulkiksi. Gelalan välityksellä Sadil pyysi kirjastonhoitajaa kertomaan, miten kampaamoalan koulutukseen haetaan, muttei kuitenkaan ymmärtänyt vastausta ilman tulkkausta omalle kielelleen. Kirjastonhoitaja paneutui Sadilin ongelmaan haastatteleamalla tätä edelleen Gelalan välityksellä. Hän etsi itse asiakkaalleen koulutusta koskevaa tietoa, tulosti tälle dokumentteja eri oppilaitosten verkkosivuilta ja selosti painettujen koulutusoppaiden sisältöä. Hän neuvoi Sadilia yhteishakukaavakkeiden täyttämässä ja lähettämässä, mutta kieltäytyi ottamasta yhteyttä oppilaitoksiin asiakkaansa puolesta ja kehotti tätä tekemään sen itse. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, sillä kouluun soittaminen tuntui Sadilista ylivoimaisen vaikealta tehtävältä. Kotiin tultuaan hän – samoin kuin tulkkina toiminut Gelala – oli jo unohtanut kirjastonhoitajan antamat, hakulomakkeiden täyttämistä ja lähettämistä koskevat ohjeet. Lopulta Sadil yritti jatkaa ongelman ratkaisua soittamalla ystävälleen.

Yllä kuvattu episodi on tutkimuksen kannalta monella tavoin mielenkiintoinen. Ensinnäkin se näyttää, kuinka tiedonhankintaa voi delegoida toiselle henkilölle paitsi suoraan myös kolmannen henkilön kautta. Puutteellisen kielitaitonsa vuoksi Sadil kääntyi ensin tulkkina toimineen tyttärensä puoleen konsultoidessaan tietopalvelutyöntekijää. Tutkimusaineistossani käytäntö on yleinen niillä haastatelluilla, jotka kokevat epävarmuutta sekä omakohtaisen ja suoran tiedon etsinnän että suomen puhumisen suhteen ja joiden tulkin – yleensä perheenjäsenen – tiedonhankintataidot ovat tilanteessa riittämättömät. Toiseksi siitä ilmenee, miten tiedonhankinnan delegointia voi oppia paitsi pitämällä esimerkkinä muiden käyttäytymistä ja toimintatapoja myös seuraamalla näiden neuvoja tai vihjeitä. Kertoessaan kirjaston tietopalveluista suomenopettaja tuli implisiittisesti samalla antaneeksi tiedonhankinnan delegointia koskevan vinkin, joka lopulta auttoi Sadilia laajentamaan tietokäytäntöjensä skaalaa. Sadilin kertomus myös osoittaa hänen siirtyvän joustavasti tiedonhankinnan tavasta toiseen. Kun Farida – henkilö, jolle hän on tottunut delegoimaan tiedonhankintaansa – kenties hieman yllättäen kieltäytyi Sadilin pyynnöstä tulla auttamaan yhteishakuun liittyvien dokumenttien kääntämisessä, Sadil ryhtyi toimeen omin päin. Lainauksesta ilmenee, että muutos toiselle tietoa hankkimaan tottuneen henkilön käyttäytymisessä voi toimia kimmokkeena omaehtoiseen tiedonhankintaan.

Sadil ei tullut valituksi vielä syksyn 2001 yhteishaussa ammattikouluun, mutta oli tyytyväinen päästyään työvoimatoimistossa vaihtoehtona tarjotulle, 10 kuukauden mittaiselle ammatillisiin opintoihin ja työelämään valmentavalle kurssille. Hänen elämänsä tuntui olevan nyt käännekohtassa. Kaksosten aloitettua koulunkäynnin hän alkoi vähitellen irrottautua kotiäidin roolistaan. Opiskelumotivaatio oli korkealla hänen löydettyään itselleen tavoitteen, jonka saavuttamisessa tämäkin kurssi varmasti auttaisi. Hän oli yhä innostuneempi haaveestaan ja yhä toiveikkaampi sen toteutumisen suhteen. Tämä toiveikkaus perustui osittain kuulopuheisiin palvelualan työnäkymistä.

*Mä olin ihan varma et pääsen seurava syksynä (ammattikouluun), en epäillyt yhtän. Jotenkin musta tuntui et saan heti työn kun olen valmis – Mun yks tuttu kertoi hänen tytär valmistui jalkahoitajaksi ja heti hän sai töitä, että kampaajilla on sama juttu.*

Valmentavalla kurssilla käsiteltiin monipuolisesti työelämään liittyviä asioita, myös vierailevien luennoitsijoiden johdolla. Sen puitteissa etsittiin avoimia työpaikkoja lehdistä ja internetistä sekä harjoiteltiin niin CV:n laatimista kuin työhaastattelutilannetta. Sadil arvoi jälkeinpäin kurssista olleen hyötyä omien informaatiokäytäntöjen monipuolistamisessa.

*Siellä mä innostuin myös tietokoneesta, todella. Opin käyttämän sähköpostia ja nettiä enkä enää välittänyt vaikken ymmärtänyt kaiken (suomenkielisten sivustojen sisällöstä) – – Mä aloin myös seuraa Iranin uutiset netistä ja katsoa kurdisivuja.*

Sadil pääsi ammattikouluun syksyllä 2002 ja valmistui kampaajaksi keväällä 2005. Koulussa työelämään liittyvistä asioista puhuttiin vain vähän. Opettaja mainitsi kampaajien sertifiointijärjestelmästä ja ammattiyhdistystoiminnasta, mutta esimerkiksi oman yrityksen perustamista käsiteltiin vain viittauksenomaisesti. Sadil muisteli ihmetelleensä, miten opiskelijat – pääasiassa juuri peruskoulunsa päättäneet suomalaisnuoret – osaisivat hakea työtä ilman sellaista työelämävalmennusta, jonka hän oli itse saanut. Kuitenkin monet heistä työllistyivät vaikeuksista heti valmistuttuaan. Sadil arveli henkilökohtaisista suhteista olleen tässä hyötyä.

*Mä luulen et he tunsu jonkun, joka tiesi näistä (avoimista työpaikoista), niin se mene. – et kun sä tunnet jonkun, joka suositteli sua on helpompi saada työ.*

Valmistuttuaan Sadil haki muutaman kuukauden ajan töitä paitsi lukemalla työvoimatoimiston ilmoitustaulun viestejä myös seuraamalla sanomalehdissä julkaistuja ilmoituksia. Koska kotiin ei tullut sanomalehteä, hän kysyi, voisiko Agir pyytää työtovereitaan seuraamaan kampaamoalan avoimia työpaikkoja koskevaa ilmoittelua paikallislehdessä. Hän haki harjoittelupaikkaa työvoimatoimiston kautta ja saikin kutsun työhaastatteluun. Jälkeinpäin hän ajatteli ulkonäöllä olleen merkitystä valituksi tulemiselle.

*Kun mä menin hakemaan työtä, haastatteluun, niin kuin sanotaan... Se pukeutuminen oli tärkeä, se meikki oli tärkeä, vaikka mä en tiennyt sitä... Mun ulkonäkö oli se henkilö mitä he halusivat. Se rouva (kampaamon omistaja) ei edes katsonut mun todistukset – – Vasta myöhemmin mun työkaverit sanoivat et monta ihmistä oli tulleet haastatteluun, mut heitä ei otettu, koska heidän pukunsa oli epämiellyttävä.*

Harjoittelun alussa Sadil sai kampaamon omistajalta opastusta käytännön työtehtävissä, mutta yleisemmin työelämään liittyvistä asioista hän ei tämän kanssa puhunut, jottei olisi antanut itsestään huonoa vaikutelmaa. Kampaamon omistaja oli ilmeisen

tyytyväinen uuteen työntekijäänsä ja lupasi jo muutaman viikon kuluttua, että Sadil voisi halutessaan jäädä hänen palvelukseensa kolmen kuukauden harjoittelun jälkeen. Iloisesta uutisesta onnellinen Sadil otti mielellään tarjottuja lisätunteja, myös lauantaisin. Ylityökorvauksiin ja lomiin liittyvistä yksityiskohdista hän ei kehdannut esimieheltään kysyä. Hän arveli tämän myös olevan liian kiireinen halutakseen vastata.

*On se vähän hassua, että jos heti kysyy että milloin saa rahaa ja pääsee lomalle (nauraa ja vakavoituu sitten) – mä ajattelin et hän (kampaamon omistaja) on varmaan tarkka et hänen työntekijät on ahkerat, siks mä en heti kysyny lomasta.*

Yllä olevat lainaukset nostavat esiin habitukseen ja käyttäytymiseen liittyvän koodiston välittymisen kulttuurista toiseen. On ilmeistä, että ulkomaalaistaustainen henkilö tulee jossain vaiheessa tietoiseksi siitä, mikä on ”maan tapa” pukeutua ja toimia eri tilanteissa. Näiden normien tunteminen ja käytäntöön soveltaminen on osa sosiaalista pääomaa (Bourdieu 1979, 98–112). Tämän tiedon lajin jakamista monikulttuuristen työpaikkojen sosiaalisissa verkostoissa ole informaatiotutkimuksen piirissä vielä selvitetty.

Tehtyään jonkin aikaa palkatonta ylityötä Sadil rohkaistui ottamaan asian esille työpaikalla. Tämä oli vaikeaa, sillä hänellä ei ollut tarkkaa käsitystä oikeuksistaan. Työvoimaneuvojan kanssa ei tällaisiin tilanteisiin joutumista ollut käsitelty harjoittelupaikkaa haettaessa.

*Mutta kun toinen mun työkaverista oli paljon sairaana ja mä tein usein hänen työt, piti mun saada enemmän palkka kuin mikä työvoimatoimistossa sanottiin – – Siellä (työvoimatoimistossa) ei vapaapäivistä ja sellaisista puhuttu mitään. – Mä päätin kysyä mun työkaverilta mut hän ei oikein halunnut puhua sen asian. – Sitten soitin Faridalle ja kysyin häneltä.*

Ruokakaupassa töissä ollut Farida neuvoi Sadilia näyttämään esimiehelleen työsopimusta, johon työaika olisi merkitty. Tässä vaiheessa Sadil huomasi, että hän oli unohtanut pyytää sopimuksen laatimista ensimmäisenä työpäivänä, kuten työelämävalmennuksessa oli opastettu tekemään. Farida muisti kaupan henkilökunnan sosiaalituloissa esillä olleen TES-vihkosen, jossa selvitettiin alan yleistä ja työnantajia sitovaa palkkauskäytäntöä. Hän arveli parturi-kampaamolla olevan samanlainen yleissopimus. Etsittyään tuloksetta työehtosopimuskirjaa kampaamosta Sadil pyysi Faridaa katsomaan kotikoneeltaan, löytyisikö sellaista sähköisenä internetistä.

*Me katsoimme että kun mä olen valmistunut, mulle kuuluu iltalisä ja lauantailisä myös takuupalkka vaikka mun palkka on provisio. Mä menin sen paperin kanssa mun pomolle ja sanoin voidanks me nyt kirjoitta työsopimus niin kuin tässä lukee ja laskee ne mun (tehdyt työ-)tunnit yhdessä. Hän ei näyttänyt oikein iloiselta mut teki niin.*

Kampaamon omistajan kanssa laadittiin alan sopimusmallin mukainen, toistaiseksi voimassa oleva ja 30 %:n provisio-palkkaukseen perustuva työsopimus. Sadil kertoi myöhemmin harmitelleensa, ettei tässä vaiheessa ollut ymmärtänyt vaatia palkkauksen pohjaksi normaalia taulukkopalkkaa.

*Jotenkin mä ajattelin, että se oli siellä tapa, et hän kaikille maksoi niin – – Sit kyllä epäilin et ne toiset sai palkan taulukon mukaan. Mä en oikein ollut niin hyvät ystävät heidän kanssa et olisin voinut kysyä.*

Puolen vuoden aikana Sadil ehti saada runsaasti työkokemusta, mikä kasvatti hänen ammatillista itseluottamustaan siinä määrin, että hän päätti perustaa oman yrityksen. Palkanmaksussa ilmenneet pienet virheet ja työsopimukseen liittynyt sekaannus nakersivat hänen uskoaan työnantajien rehellisyyteen siinä määrin, että yksityisyrittäjyys vaihtoehtona näyttäytyi yhä mielekkäämmältä. Hän myös halusi tästä lähtien määrätä itse omasta työajastaan. Työelämään valmentavalla kurssilla oli kerrottu yrityksen perustamisen ja toiminnan periaatteet pääpiirteittäin, mutta nyt hän kaipasi kipeästi lisätietoa aiheesta.

*Mä oli oppinut siellä kurssilla minkälaisia yrityksiä Suomessa on, et mitä nää Oy ja semmoinen tarkoittaa, et mikä on toiminimi, kirjanpito ja verotus ja semmoista. Kuitenkin mä en tiennyt mistä voin aloittaa. – – Onneks mulla oli (kurssin) muistiinpanot ja sieltä mä löysin Ensimetrin – Mä menin sinne ja siellä ne auttoivat tosi hyvin... antoivat mulle puhelinnumeroita ja monisteita ja sanoivat mitä mun pitää tehdä. – – Kun hän (yritysneuvoja) alkoi sitten puhua jostain maataloista ja osakeyhtiöistä... hänellä oli niin liian paljon tietoa, mä en edes tiennyt mistä kaikesta hän puhui. Se ärsytti hirveästi.*

Sadilin tiedonhankintaa tuossa tilanteessa hankaloitti tunne siitä, ettei hän heti osannut kysyä tarkentavia kysymyksiä uusia yrittäjiä palvelevan tietokeskuksen virkailijalta. Yritysneuvojan puheesta oli vaikea hahmottaa olennaista, minkä lisäksi tämä vaikutti kovin kiireiseltä. Tilinpidon ulkoistamiseen liittyviä yksityiskohtia Sadil joutui kyselemään myöhemmin tuttaviltaan.

*Mä muistin et mun tutun mies hän on kirjanpitäjä ja soitin hänelle (tämän vaimolle) ja pyysin et jos hän voi kysyä tästä.*

Yllä kuvattu episodi osoittaa jälleen Sadilin omaksumien tietokäytäntöjen joustavuuden. Etsittyään puhelinluettelosta uusyrityskeskuksen yhteystiedot hän meni käymään siellä itse saadakseen kampaamon perustamiseen tarvittavaa tietoa. Kun näin hankittu tieto myöhemmin osoittautui hänen tarpeisiin nähden puutteelliseksi, hän delegoi tiedonhankintaa ystävälleen pyytämällä tätä konsultoimaan aviomiestään tässä asiassa.

Sadil alkoi vuoden 2006 alussa etsiä tilaa kampaamoyritykselleen selailemalla ilmoituksia sanomalehdestä ja kyselemällä näkemistään tyhjillään olevista liikekiinteistöistä näiden haltijoilta tai omistajilta. Hyvällä paikalla sijaitsevan ja edullisen huoneiston löytäminen oli vaikeaa, mutta lopulta häntä onnisti. Läheisille osittain delegoitu aktiivinen seuranta auttoi sopivan paikan löytämisessä:

*Malin oli kaverin kanssa siellä kauppakeskuksessa, ja he huomasivat et siellä toisessa kerroksessa oli huone ihan tyhjä – – Mä soitin mun kaverille et tuletko mun kanssa, avataan sinne kampaamo. Me oltiin samassa koulussa, hän on irakilainen, mutta puhuu hyvin persiaa. Hän sanoi että kyllä mä tulen.*

Naiset kävivät neuvottelemassa liiketilan vuokraamisesta ostoskeskuksen toimitiloista vastaavan päällikön kanssa. Tämä ei vaikuttanut kovinkaan innostuneelta, mutta kehotti kuitenkin palaamaan asiaan rahoituksen varmistuttua. Tutun kirjanpitäjän neuvoa noudattaen opiskelutoverukset päättivät perustaa kaksi erillistä toiminimeä jakaakseen yhteisen tilan ja liikenenimen. Samassa kerroksessa oli toinenkin kampaamo, mutta naiset ajattelivat asiakkaita silti riittävän heidän liikkeensä profiloituessa maahanmuuttajien palveluksi. Pankkilainan saaminen ei ollut aivan mutkatonta. Vaikka Sadil sai Ruotsissa asuvan veljensä takaajaksi, pankin edustajan mukaan pitkäaikaista lainaa ei

ulkomaalaiselle myönnettäisi. Kun kuitenkin ilmeni, että kyseessä olisikin määräaikainen luotto, pankin edustaja pyysi nähtäväkseen Sadilin työsopimuksen. Tässä vaiheessa Sadil kiitti onneaan siitä, että oli rohkaistunut hankkimaan sopimuksen jälkikäteen, vaikka se oli tuntunut lähes ylittämättömän vaikealta. Lopulta Sadil ja hänen iranilainen tuttavansa pääsivät viettämään uuden liikkeensä avajaisia.

Sana maahanmuuttajien kampauksiin erikoituneesta liikkeestä kiersi nopeasti ja Sadil sai paljon asiakkaita. Näiden kanssa tuli kuitenkin usein hankaluuksia maksuhetkellä:

*Ne (maahanmuuttajat) menevät suomalaisille kampaamoille ja ne maksaa koko hinta, mutta kun ne tulevat meille, ne yrittävät tinkiä. Ja mä en saa se palkka mikä minun pitäisi saada. Mä tiedän et kampaajat Suomessa tienaa enemmän kuin mä. – – Ei se auta vaikka mä sanon (palvelun oikeasta hinnasta asiakkaille). He ajattelee, et kun mä olen ulkomaalainen mun pitää antaa alennus ulkomaalaiselle – Suomalaiset maksaa kunnolla, ei tingi. He tietää et se on mun palkka.*

Tinkivien asiakkaiden lisäksi Sadilin harmiksi koitui hänelle puhjennut allergia. Yliherkkyys kampaamokemikaaleille lopulta pakotti hänet luopumaan yrityksen pitämisestä vuoden kuluttua.

Haastattelun aikoihin Sadil oli jälleen työttömänä. Kuluneet kaksi vuotta olivat olleet psyykkisesti niin raskaita, ettei hän kyennyt juuri nyt suunnittelemaan työuransa jatkoa. Nyt hän kaipasi ennen kaikkea lepoa perheen tiukentuneesta taloustilanteesta huolimatta. Työllistymistään ja sen mahdollisesti vaatimaa kouluttautumista hän miettisi myöhemmin. Hän tiesi haluavansa toimia yrittäjänä tulevaisuudessakin, mutta uutta alaa ja omaa liikeideaa hän ei ollut vielä jaksanut pohtia tarkemmin.

## **Yhteenveto**

Sadilin haastattelusta ilmeni, kuinka tiedonhankintaa voi delegoida toiselle henkilölle paitsi suoraan myös kolmannen henkilön kautta. Suoraa delegointia Sadil käytti esimerkiksi pyytäessään ystäviään etsimään hänelle tärkeää tietoa internetistä. Tällainen tietokäytäntö muistuttaa McKenzien (2003b) aktiivisen etsinnän kategoriala, sillä kyseessä on systemaattinen tiedonhaku ennalta identifioidusta tiedonlähteestä. Erotuksena aktiivisesta etsinnästä tiedonhaku tehdään toisen henkilön avulla. Kolmannen henkilön kautta tapahtuvasta epäsuorasta tavasta puolestaan oli kyse Sadilin delegoidessa tiedonhankintaansa aviomiehensä työtovereille tämän kautta. Tällainenkin tietokäytäntö voi muistuttaa aktiivista etsintää. Sadilin esimerkkitaapauksessa toiminta kuitenkin muistutti luonteeltaan enemmänkin McKenzien aktiivisen seurannan kategoriala.

Lähemmin tarkasteltuna yllä kuvattu, ensisijaisesti tiedonhankinnan delegointiin perustuva tietokäytäntöjen malli paljastuu paitsi joustavaa ajattelua ja luovuutta myös sosiaalisia taitoja vaativaksi. Se edellyttää ensinnäkin sopivan henkilön löytämisestä ja hänen tiedonhankintataitojensa sekä tehtävässä onnistumisen mahdollisuuden arvioimista. Sosiaalisen verkoston koolla on merkitystä ongelman ratkaisun kannalta. Onkin todennäköistä, että kotoutumisessaan pidemmälle ehtineet maahanmuuttajat onnistuvat helpommin löytämään avukseen relevantit tiedonhankintataidot omaavan henkilön, kun taas vastamuuttaneet joutuvat tukeutumaan usein perheenjäseniinsä, esimerkiksi lapsiin. Toisaalta, kuten Sadilin tapauksesta selvästi ilmenee, muutaman tai jopa yhdenkin avuliaan ja osaavan henkilön löytäminen voi riittää. Zuzan oli Sadilille paitsi hyvä ystävä, myös luotettu tiedonhankkija. Lisäksi tiedonhankinnan delegointi

edellyttää erityisiä taitoja valitun henkilön suostuttelemiseksi yhteistyöhön; tämä tulee saada vakuuttuneeksi siitä, ettei toiveen täyttäminen ole liian vaivalloista tai että vaivasta ainakin saa korvauksen. Tässä tarvitaan herkkyyttä vastavuoroisuuden periaatteelle eli halukkuutta ja valmiutta tarjota vastapalveluksia tilanteen niin vaatiessa.

On ilmeistä, että tiedonhankinnan delegointiin toiselle henkilölle liittyy eettinen näkökulma. Erityisesti lasten kuormittaminen heidän kehitystasoonsa ja taitoihinsa nähden liian vaativilla tehtävillä on eettisesti ongelmallista. Useimmiten heillä on puutteelliset valmiudet hankkia relevanttia tietoa monimutkaisessa, vieraskielisessä ympäristössä. Lisäksi heiltä puuttuu kyky suojella itseään psyykkiseltä stressiltä, jota tehtävän suorittaminen saattaa aiheuttaa. Lasten on vaikea kieltäytyä aikuisen pyynnöstä hankkia heille tietoa, varsinkin jos pyynnön esittäjänä oma isä tai äiti. Lasten käyttö tulkkina ja tiedon jakajana erilaisissa arkisissa tilanteissa on yleistä varsinkin vasta maahan muuttaneiden keskuudessa. Kielitaidon karttuessa ja sosiaalisen verkoston laajentuessa vanhempien tarve tukeutua lapsiin heikkenee (Chu 1999). Näin näytti käyneen Sadilinkin perheessä.



## 8 Yhteenveto ja tulosten arviointi

Käsillä oleva tutkimus osoittaa, että maahanmuuttajanaiset yhdistävät luovasti tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen eri tapoja rakentaen niistä itselleen muuttuvaan elämäntilanteeseensa kulloinkin parhaiten sopivia tietokäytäntöjä. Seuraavassa tarkastelen tutkimuksen tuloksia tutkimuskysymysten valossa.

Tutkimusaineistosta on identifioitavissa kaikki McKenzien (2003b) ja Niemelän (2006) määrittelemät tiedonhankinnan tavat. Näiden lisäksi aineistosta havaittiin uusi tiedonhankinnan tapa, *tiedonhankinnan delegointi toiselle*. Se tarkoittaa pyynnöstä suoritettua tiedonhankintaa, joka voi sisällöllisesti kattaa kaikki McKenzien tunnistamat tietokäytäntöjen tavat, ja tämän tiedonhankinnan tulosten jakamista pyynnön esittäjälle. Tämä tapa on yleinen kotoutumisen alkuvaiheessa. Muuton jälkeen tiedonhankintaa delegoidaan kohdemaan kieltä paremmin osaaville. Tiedonhankkijoina käytetään usein perheenjäseniä, muita sukulaisia ja omaan etniseen ryhmään kuuluvia ystäviä ja tuttavvia.

Tiedonhankinnassa henkilölähteet painottuivat varsinkin ensimmäisinä vuosina maahantulon jälkeen. Tärkeimpiä lähteitä olivat aluksi oman etnisen ryhmän edustajat ja suomalaiset viranomaiset, myöhemmin suomalaiset työtoverit, ystävät ja tuttavat. Näin ollen henkilölähteet keskittyivät Granovetterin (1973; 1983) tapaan luokiteltuna vahvoihin suhteisiin. Työvoimaviranomaisten merkitys työelämätiedon lähteenä oli vähäisempi kuin työnantajien ja työtovereiden. Toisaalta niille haastatelluista, joiden työura rajoittui vain työharjoitteluun tai -valmennukseen, TE-toimiston virkailijoilla oli merkittävä rooli tiedon saannin kannalta. Samoin pakolais- tai turvapaikanhakijataustaisille naisille heidän merkityksensä oli suuri. Verkkotiedonlähteitä käytettiin vaihtelevassa määrin. Sanomalehti, uutiset ja radio mainittiin tiedonlähteinä harvoin. Paitsi kotona ja työ- tai opiskelupaikalla, sekä painettuja että verkkolähteitä hyödynnettiin myös kirjastossa, jonka merkitys tiedonhankinnan kanavana jäi kuitenkin melko vähäiseksi.

Tiedonhankinnan ongelmia tarkasteltaessa havaittiin, että kaikki Harrisin ja Dewdneyn (1994) luokituksen mukaiset tiedonhankinnan esteet olivat hankaloittaneet myös haastateltujen maahanmuuttajanaisten ongelmanratkaisua ja/tai tavoitteiden saavuttamista. Harrisin ja Dewdneyn nimeämien kategorioiden lisäksi haastatteluissa painottuivat kielitaidon puutteeseen ja/tai kulttuurienväliseen vuorovaikutukseen kytkeytyvät ongelmat omina tiedonhankinnan esteiden luokkinaan. Nämä korostuivat etenkin viranomaisten kanssa asioitaessa. Tältä osin tutkimustulokset vahvistavat Caidin ja Allardin (2005) havaintoja sosiaalisten, kognitiivisten ja institutionaalisten esteiden interaktiosta.

Tiedon jakamisen osalta tutkimustuloksista on tunnistettavissa aikaisemmissa tutkimuksissakin todetut tiedon jakamiseen liittyvät vastavuoroisuuden (Gallucci & Perugini 2003; Fisher 2004; Savolainen 2008) ja portinvartioinnin (Metoyer-Duran 1991; Sligo & Janeson 2000; Chu 1999; Fisher et al. 2005) ilmiöt. Tiedon jakamisen tapojen jäsenystä voitiin hienojakoistaa empiiristen tulosten pohjalta. Tällöin tunnistettiin seuraavat kategoriat: 1) oma-aloitteinen tiedon jakaminen edellyttämättä vastapalvelusta, 2) oma-aloitteinen tiedon jakaminen edellyttäen vastapalvelusta, 3) tiedon jakaminen toisen pyynnöstä edellyttämättä vastapalvelusta, 4) tiedon jakaminen toisen pyynnöstä edellyttäen vastapalvelusta (ml. tiedon panttaaminen) ja 5) tiedon jakamisesta pidättäytyminen.

Tietoa jaetaan sekä oman etnisen ryhmän edustajille että muille maahanmuuttajille ja harvemmin myös kantaväestöön kuuluville silloin, kun se on itselle hyödyllistä tai ei ainakaan haittaa omien tavoitteiden saavuttamista. Jos tiedon jakamisen katsotaan hankaloittavan tavoitteiden saavuttamista, tiedon jakamisesta pidättäytytään. Tällaiset tilanteet liittyivät useimmiten kilpailutilanteeseen työmarkkinoilla, ennen kaikkea työnhakuun. Itseä kiinnostavasta avoimesta työpaikasta ei haluttu kilpailun kiristymisen pelossa kertoa. Tietoa saatettiin myös jättää jakamatta, jos sen arveltiin olevan keskustelukumppanin kannalta irrelevanttia tai jos se arvioitiin luonteeltaan epävarmaksi (esim. huhu avoimesta työpaikasta). Saadun tai hankitun työelämätiedon jakamisessa kynnyskysymykseksi osoittautui luottamus siihen, ettei tietoa käytetä tiedonjakajan vahingoksi. Tämä näkökulma on tiedonhankintatutkimuksessa uusi.

Tiedon vastavuoroisuuden vaatimus ilmeni tiedon ”panttaamisena”. Toiselle relevantiksi katsotun tiedon jakamista voidaan viivästyttää, kunnes tällä on tarjota haluttu (tiedollinen) vastapalvelus. Työelämää koskevan tiedon portinvartijoina puolestaan toimivat ennen kaikkea suomalaiset viranomaiset ja maahanmuuttoalan muut ammattilaiset (esim. opetus- ja sosiaalityöntekijät) mutta myös aikaisemmin Suomeen muuttaneet henkilöt.

Henkilökohtaiset tietokäytännöt rakennetaan uudelleen aikaisemmin muodostettujen pohjalta ajankohtaisen elämäntilanteen pohjalta niitä modifioimalla. Tämän prosessin laajempina kontekstina tutkimuksen informanteilla toimi kotoutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja erityisesti työelämään. Tietokäytäntöjä uudelleenrakennettaessa joitain elementtejä saatetaan jättää niistä pois tai korvata toisilla, ja uusia voidaan ottaa käyttöön. Kontekstisidonnaisuus tarkoittaa myös sitä, että tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen strategioista valitaan eri tilanteeseen relevantin tiedon saamisen kannalta tarkoituksenmukaisin tai tarkoituksenmukaisimmat. Useimmin valituista strategioista tulee tietokäytäntöjen rakentumisen elementtejä toiston ja rutiinin keinoin; hyväksi havaitut tavat niveltävät luontevaksi osaksi arkea.

Informantit olivat rakentaneet Suomeen muuton jälkeiset tietokäytäntönsä vähitellen kotoutumisprosessin aikana. Tietokäytäntöjä konstituivien elementtien suosituimmuusjärjestys vaihteli henkilöittäin. Keskimäärin informantit käyttivät kolmea eri tiedonhankinnan strategiaa, joista suosituimmat olivat 1) aktiivinen etsintä, 2) aktiivinen seuranta, 3) tiedonhankinnan delegointi toiselle sekä 4) tiedon saaminen toiselta. Tiedon välttämistä ei kukaan haastatelluista käyttänyt strategisena ratkaisuna, vaikka muutamat heistä kertoivat jossain vaiheessa kärsineensä informaation ylikuormituksesta aiheutuvasta stressistä. Tiedon jakamisen osalta haastatteluissa korostui motiiveihin liittyvä pyyteettömyys; monet informantit painottivat jakavansa tietoa ilman vastapalveluksen toivetta. Tutkimuksellisesti mielenkiintoisia olivat kuitenkin poikkeukset tästä normista. Tiedon jakaminen vastapalvelusta edellyttäen nousi esiin yhdeksässä haastattelussa episodeissa, joiden tarkempi analyysi osoitti kustannus-hyöty-arvioiden tekemisen olleen joissain tilanteissa varsin suunnitelmallista.

Tutkimuksesta ilmenee, että yhteisön sisäisellä tiedon jakamisella on henkilökohtaisten tietokäytäntöjen muuttumista edistävä vaikutus. Monet haastatelluista olivat esimerkiksi lisänneet aikaisempiin käytäntöihinsä työelämätiedon hankkimisen eri verkkoressurseista kuultuaan tuttaviltaan myönteisiä käyttökokemuksia niistä. Sama koski viestintäteknologian käyttöönottoa. Informantit olivat omaksuneet (usein perheenjäsenen tai ystävän innostamana ja opastamana) esimerkiksi internetin maksuttomien puhelinalveluiden käytön Suomeen muuttamisen jälkeen. Tämä vahvistaa aikaisempia tutkimuksia sosiaalisten verkostojen merkityksestä

maahanmuuttajien tiedonhankinnalle (Ahlaq 2005; Fisher et. al. 2005; Shoham & Strauss 2007; Srinivasan & Pyati 2007; Maasilta 2010). Jakaessaan tietoa ihmiset kasvattavat koko yhteisön inhimillistä, kulttuurista ja sosiaalista pääomaa ja voivat samalla hyödyntää sitä paremmin omiin tarkoituksiinsa. Osattomuutta omasta etnisestä ryhmästä kokeneet ja kotoutumistaan keskeneräisenä pitävät informantit olivat tässä suhteessa muita heikommassa asemassa.

Tiedonhankinnan opastuksella oli merkittävä vaikutus tietokäytäntöjen monipuolistumiselle. Informaalin, läheisen tai tuttavien antama opastuksen saanti oli yleistä ja sitä arvostettiin. Haastatelluilla oli useimmissa tapauksissa myönteisiä kokemuksia myös formaalista tiedonhankinnan opetuksesta, joka tapahtui lähinnä kotoutumiskoulutuksen yhteydessä. He kokivat asiantuntevan ja kannustavan tiedonhankinnan tai IL-taitojen opetuksen itselleen hyödylliseksi monessa suhteessa. Uusia tiedonhankintataitoja sovellettiin paitsi työelämäkontekstissa myös muilla elämänalueilla. Osalle tiedonhankinnan opetus merkitsi myös tutustumista uusiin viestintäkanaviin (esim. internetin puhelinpalvelut, sähköposti, sähköinen asiakaspalvelu), joiden käyttöönotto palveli transnationaalisten suhteiden ylläpitoa ja kontaktien luomista suomalaisiin (esim. työnantajat, viranomaiset). Kurssien aikana omaehtoinen tiedonhankinta ja jakaminen vilkastuivat, ja monissa tapauksessa ne jatkuivat aikaisempaa vilkkaampina myös kurssien jälkeen. Tietokäytäntöjen monipuolistumista ja aktivoitumista merkittävämpänä informantit pitivät itseluottamuksen kasvua; oppimisen koettiin vahvistavan omaa identiteettiä kotoutuvana maahanmuuttajana. Monet kuitenkin toivat haastattelussa julki pettymyksensä siihen, ettei tietokäytäntöjen muutoksilla ja tehostuneella tiedonhankinnalla ollut toivottuja vaikutuksia työllistymiseen.

Sosiaalisten suhteiden määrä ja laatu sekä kielitaito, ennen kaikkea suomen kielen hallinta, olivat yhteydessä tietokäytäntöjen rakentumiseen. Vilkas, paljon erilaisia kontakteja sisältävä sosiaalinen elämä helpotti sopeutumista uuteen informaatioympäristöön ja auttoi löytämään relevantteja tiedonhankinnallisia ratkaisuja arkiseen elämään. Avoin sosiaalisuus ei kuitenkaan ollut välttämätön ehto toimivien tietokäytäntöjen uudelleenrakentamiselle. Oleellisinta tietokäytäntöjen muodostumisen näkökulmasta oli tiedonhankinnan välineiden (kanavien) saatavuus ja käytettävyyys sekä omaksuttujen hakumenetelmien käytännöllisyys ja toimivuus informanttien arjessa. Toimivuus viittaa tässä yhteydessä relevantin tiedon suhteellisen vaivattomaan löytämiseen.

Haastateltujen tietokäytäntöjen muodostamisen konteksti oli kotoutumisprosessin edetessä muuttunut kulttuurisesti vieraasta informaatioympäristöstä tutummaksi (vrt. Mehra & Papajohn 2007, 12–13). Tämä oli tapahtunut uuden yhteiskunnan rakenteiden ja toiminnan sekä sosiaalisen normiston hahmottuessa kielitaidon karttumisen myötä. Ongelmatilanteissa haastatellut osoittivat tiedonhankinnallista luovuutta, josta esimerkkinä on tiedonhankinnan delegointi toiselle. Tietokäytäntöjen konstituointiin liittyi paitsi uusien lähteiden, kanavien ja viestintävälineiden käyttöönottoa myös vanhojen vaihtamista niihin. Totutteluvaiheen jälkeen erityisesti uuden viestintäteknologian omaksumista pidettiin merkittävänä muutoksena. Erityisesti internet haku- ja muine palveluineen oli osoittautunut informanteille hyödylliseksi myös työelämään liittyvän tiedon hankinnan ja jakamisen näkökulmasta. Monet mainitsivat internetin käyttöönoton eräänlaiseksi käännekohtaksi tietokäytäntöjensä muutokselle heille mieluisaan suuntaan. Se helpotti yhteydenpitoa viranomaisiin, työnantajiin ja muihin sidosryhmiin sekä auttoi ylläpitämään transnationaalisia suhteita. Internetin puhelinpalvelujen avulla oli aikaisempaa vaivattomampaa jakaa myös työelämää

koskevaa tietoa entisessä kotimaassa tai jossain kolmannessa maassa asuvien sukulaisten ja ystävien kanssa. Viranomaisinstituutioiden verkkopalveluiden käyttö nopeutti asiointia niissä. Työhaun kannalta merkityksellisintä oli organisaatioiden ja yritysten verkkosivujen seuraaminen sekä verkkolehtien ilmoitusten selailu.

Sosiaalisten suhteiden luonne ja määrä näyttäytyvät tutkimuksessa lähes yhtä merkittävänä työelämätiedon hankinnan ja jakamisen kannalta. Tämä hieman yllättävä havainto haastaa käsitykset (esim. Granovetter 1983), joiden mukaan suhteiden luonne (vahvat vs. heikot siteet) olisi tiedonhankinnallisessa mielessä ylivoimaisesti ratkaisevin tekijä yhteisöön kytkeytyvän tavoitteen (esim. työllistyminen) saavuttamisen kannalta. Riittävän laaja ja monipuolinen sosiaalinen verkosto, joka sisältää kontakteja sekä kantaväestöön että lähtö- ja tulomaassa asuviin oman etnisen ryhmän edustajiin (ja mahdollisesti muiden ryhmien edustajiin) implikoi tiedonhankinnan ja jakamisen aktiivisuutta sekä todennäköisyyttä saada haluttuja tuloksia. Tällöin suhteiden luonteella tai laadulla – eli sillä, kuinka läheisistä ihmisistä on kyse ja kuinka usein he tapaavat toisiaan – ei ollut lopputuloksen kannalta ratkaisevaa merkitystä. Hyvätkin ystävät ja läheiset sukulaiset saattoivat tuntea tai tietää jonkun, joka voisi osata neuvoa. Sen sijaan ne informantit, joilla oli vain vähän kontakteja kodin ulkopuolella, kokivat tiedon saantinsa olleen riittämätöntä riippumatta kontaktien laadusta. Myös vahvoilla suhteilla oli tärkeä merkitys tiedonhankinnassa. Monilla haastatelluista oli muuttovaiheessa ollut Suomessa asuvia läheisiä, joiden avulla he pääsivät kotoutumisessa alkuun myös työelämää koskevien asioiden osalta. Näiden lisäksi vahvoiksi suhteiksi voidaan luokitella myös esimerkiksi vastaanottokeskuksen tukihenkilöt, joiden kanssa osa informanteista oli ollut tekemisissä alkuvaiheessa päivittäin ja joilta he olivat voineet kysellä työelämään liittyvistä asioista.

Informanteista 17 arvioi itsensä hyvin tai melko hyvin sopeutuneeksi suomalaiseen yhteiskuntaan. Koututumisprosessin, elämäntilanteen, tuttavapiirin ja tulevaisuuden toiveiden kuvauksen perusteella he tarkoittivat sopeutumisella Berryn (1998, 2001) luokituksen integraatiota. Itseään assimiloituneeksi tai assimilaatiota tavoittelevaksi ei määritellyt kukaan haastatelluista. Näistä 17 haastatellusta 11 kuvaili kotoutumisensa liittyneen aikaisemmissa vaiheissa myös marginalisaatiolle ja/tai separaatiolle ominaisia elementtejä. Separaatitilassa (jonka aste vaihteli henkilöittäin) eli haastattelun aikoihin tulkintani mukaan kahdeksan ja marginalisaatiossa kolme informanttia. Berryn (1998; 2001) ja Granovetterin (1983) jaottelujen mukaan tarkasteltuna (ks. luku 2) työelämätieto välittyi helpoiten integraatiossa. Tilanteessa, jossa tulija oli paljon tekemisissä myös kantaväestöön kuuluvien, työelämän pelisäännöt tuntevien kanssa, oli helpompaa kysyä näiltä neuvoja. Myös itsenäinen tiedonhankinta oli tällöin vaivattomampaa. Sen sijaan separaatio ja marginalisaatio implikoivat tiedonhankinnan ja jakamisen vaikeuksia ja esteitä. Separaatitilanteessa tähän oli syynä se, etteivät maassa pitkään asuneet, samaan etniseen ryhmään kuuluvat läheiset, tutut tai puolittut välttämättä olleet saaneet riittävää kokonaiskuvaa suomalaista työelämästä ja/tai olleet halukkaita jakamaan sitä. He olivat usein työttöminä tai juuttuneet koulutustaan vastaamattomiin ns. sisääntuloammatteihin ja kykenivät näin ollen tarkastelemaan työelämään liittyviä kysymyksiä suhteellisen kapeasta näkökulmasta. Marginalisaatitilanteessa tiedonhankinta ja jakaminen oli estynyt siksi, ettei ohut sosiaalinen verkko yksinkertaisesti mahdollistanut hedelmällistä vuorovaikutusta. Nämä informantit kertoivat kärsivänsä yksinäisyydestä ja/tai masennuksesta ja potivat koti-ikävää.

Transnationaaleilla suhteilla entisessä kotimaassa asuviin ystäviin ja sukulaisiin oli merkitystä työelämää koskevan tiedon hankinnassa ja jakamisessa erityisesti ennen

maahantuloa ja välittömästi sen jälkeen. Työelämään kotoutumisen kannalta tärkeimpiä olivat kuitenkin Suomessa sijaitsevat sosiaaliset verkostot, jotka koostuivat suomalaisista viranomaisista ja muista maahanmuuttoalan työntekijöistä sekä kantaväestöön tai omaan etniseen ryhmään kuuluvista ystävistä ja tuttavista. Aktiivisen omaehtoisen tiedonhankinnan ja havainnoinnin lisäksi haastatellut saivat työelämää koskevaa tietoa myös pyytämällä tai pyytämättään toisilta sekä delegoivat tiedonhankintaansa muille. Uutta työelämää koskevat tiedontarpeet selkiytyivät vasta työnhakuvaiheessa tai sen jälkeen. Tämä havainto vahvistaa aikaisempia tutkimustuloksia (Shoham & Strauss 2007; Pyati 2010), joiden mukaan uutta toimintaympäristöä koskevat tiedontarpeet hahmottuvat muuttajalle vasta jonkin ajan kuluessa.

Työelämätiedon hankinnassa ja jakamisessa oli havaittavissa tiedon kumuloitumisen tendenssi. Ne, joilla oli hyvät edellytykset monipuoliseen tiedonhankintaan, löysivät muita helpommin ja monipuolisemmin relevantteja kanavia ja lähteitä. He myös ilmaisivat muita enemmän halukkuutta jakaa löytämänsä tietoa eteenpäin. Tiedon kumuloituminen oli yhteydessä työmarkkinatilanteeseen ja -historiaan. Koska valtaosa työelämätiedosta hankittiin tai saatiin työyhteisöjen sisällä, parhaassa asemassa olivat työllistymään onnistuneet informantit.

Olen käyttänyt tutkimuksessani voimaantumisen (empowerment) ja osallisuuden (inclusion/involvement) käsitteitä jäsentämään informanttien kokemuksia suomalaisille työmarkkinoille hakeutumisesta ja niiden käytäntöihin sopeutumisesta. Kutsun tätä prosessia työelämään kotoutumiseksi. Työelämään kotoutumisessa on oleellista voimaantuminen toimimaan tavalla, joka edistää osallisuuden toteutumista työyhteisössä ja muissa yksilön kannalta merkittävässä yhteisöissä. Osallisuus yhteisöistä puolestaan katalysoi voimaantumista edelleen. Voimaantumisen ja osallisuuden käsitteitä olen tarkastellut lähemmin luvussa 4.

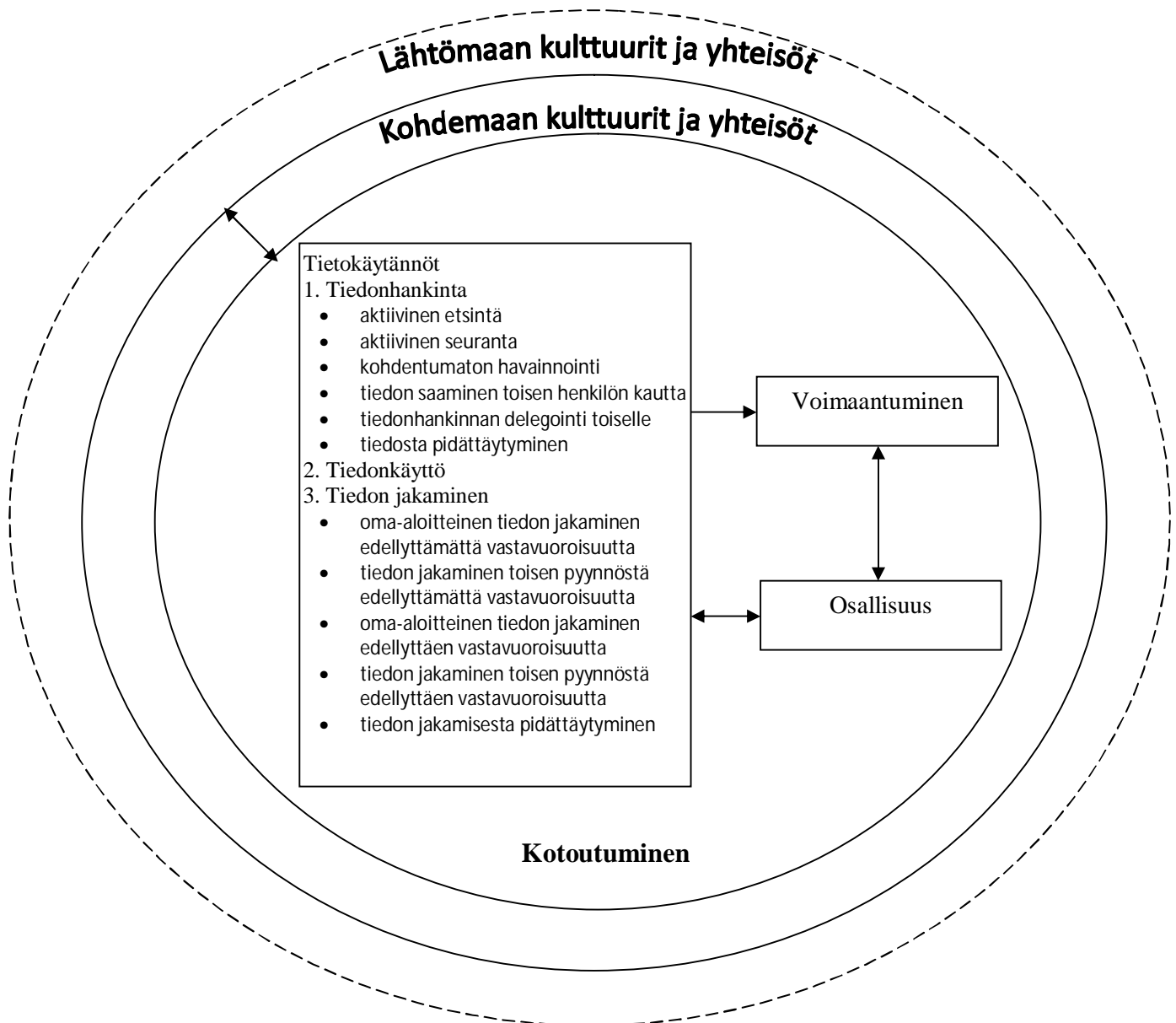
Empiirinen analyysi osoitti, että tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen tavat linkittyvät osaksi työelämään kotoutumista henkilökohtaisten tietokäytäntöjen kautta. Kotoutumisprosessi luo puitteet, joissa yksilön tietokäytäntöjen uudelleenrakentaminen tapahtuu hänen kannaltaan tarkoituksenmukaisella tavalla. Kotoutumisessa oleellista on tulla osaksi uutta yhteiskuntaa, siis kokea kuuluvansa yhteisöön. Tämä edellyttää toteutuakseen tietynasteista voimaantumista. Osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden kokemus puolestaan voimaannuttaa yksilöä edelleen. Osallisuuden tavoite vaikuttaa myös hänen tietokäytäntöjensä muodostamiseen niin, että ne osaltaan palvelevat sitä. Tällöin avainasemaan nousevat yksilön kyky määritellä yhteisöt, joista hän haluaa tulla jollakin tavoin osalliseksi, sekä hänen motivaationsa etsiä itselleen sopivia tiedonhankinnallisia ja tiedon jakamiseen liittyviä tapoja tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Tiedonhankinnan ja jakamisen prosessit sisältävät aina vuorovaikutusta ihmisten kesken. Onkin luonnollista, että tutkimuksessa havaittiin tiedon jakamisen mutta myös tiedonhankinnan lisääntymisen olevan yhteydessä vuorovaikutuksen aktiivisuuteen.

Varsinkin itse löydetty, relevantiksi ja hyödylliseksi arvioitu tieto lisäsi maahanmuuttajien luottamusta kykyihinsä paitsi tiedonhankijana myös kielitaitoisena suomalaisen yhteiskunnan tuntijana. Tämä korostui erityisesti verkkotiedonlähteitä käytettäessä. Koska näiden osalta työelämätiedon lähteille pääsy edellyttää usein tietoa eri viranomaistahojen tehtävänjaosta, onnistunut tiedonhankinta tulkittiin tietämykseksi julkisten organisaatioiden toiminnasta, rakenteista ja tiedotuksesta. Sama koski henkilölähteisiin perustuvaa tiedonhankintaa työpaikoilla. Osatakseen kysyä oikealta

ihmiseltä tuli hallita työyhteisön sisäinen hierarkia sekä olla tietoinen yhteisistä tietokäytännöistä. Itseluottamuksen lisääntyminen linkittyi molemmissa tapauksissa informanttien kokemukseen omien vaikutusmahdollisuuksien lisääntymisestä eli voimaantumiseen. Näiden keskinäinen yhteys ei ollut aivan yhtä selkeä hankittaessa tietoa oman etnisen ryhmän piirissä. Erityisesti tilanteissa, joissa informantti epäili tiedon relevanssia ja/tai kyseenalaisti tiedon jakamisen motiivien pyyteettömyyden, voimaantumisen kokemus jäi ohueksi tai tiedonsaannin ei koettu voimaannuttavan lainkaan. Voimaantuminen ilmeni informanttien toiminnassa lisääntyneenä vuorovaikutuksena monilla eri tavoilla. Kartutettu työelämätietämys auttoi työnhaussa ja kannusti siihen, helpotti omien työntekijän oikeuksien toteutumisen vaatimista ja valvomista, mahdollisti koulutusta ja/tai ammatinvaihtoa koskevien suunnitelmien tekemisen tai niiden muuttamisen realistisimmiksi sekä auttoi perheen arjen hallinnassa (esim. lapsen sairastuessa).

Myös tiedon jakamisella oli havaittavissa voimaannuttava vaikutus, joka ilmeni osallisuuden ja yhteisöön kuulumisen kokemuksen kautta. Tämä yhteys konkretisoitui tilanteissa, joissa hyödylliseksi osoittautuneen tiedon saaja ilmaisi ilonsa ja kiitollisuutensa sen jakaneelle. Oivallus mahdollisuuksista vaikuttaa positiivisesti oman elämän lisäksi lähipiirin ihmisten elämään lisäksi osallisuutta tärkeään yhteisöön tarpeellisuuden kokemuksen kautta. Osallisuuden ja yhteisöön kuulumisen kokemukset puolestaan palvelivat tietokäytäntöjen uudelleenrakentamista vahvistaen niitä tukevia ja mahdollistavia tapoja hankkia, käyttää ja jakaa tietoa. Henkilökohtaisten tietokäytäntöjen muodostaminen on yhteydessä myös yhteisön tiedonhankinnallisten toimintatapojen hallintaan ja sisäistämiseen yhteisten arvojen ja normien kautta. Tietokäytäntöjen elementtien karsiminen, vaihtaminen tai lisääminen kytkeytyivät henkilökohtaiseen tarpeellisuuden kokemuksen vahvistamiseen mutta myös pyrkimykseen yhteisön koherenssiin.

Tutkimustulosten pohjalta voitiin tarkentaa tutkimuksen teoreettista viitekehystä (vrt. kuvio 2, s. 42). Viitekehystä täsmennettiin ottamalla mukaan tiedon jakamisen jaottelu. Lisäksi tietokäytäntöjen, voimaantumisen ja osallisuuden keskinäistä vuorovaikutusta kotoutumisen kontekstissa arvioitiin uudelleen.



Kuvio 3: Tietokäytännöt kotoutumisen kontekstissa

Empiirinen analyysi osoitti, että tietoa voidaan hankkia viidellä eri tavalla: 1) aktiivinen etsintä, 2) aktiivinen seuranta, 3) kohdentumaton havainnointi, 4) tiedon saaminen toisen henkilön kautta ja uutena luokkana 5) tiedonhankinnan delegointi toiselle. Samoin tiedon jakaminen luokiteltiin aineiston perusteella eri kategorioihin, joita olivat tiedon oma-aloitteinen jakaminen edellyttämättä vastapalvelusta, tiedon jakaminen toisen pyynnöstä edellyttämättä vastapalvelusta, oma-aloitteinen tiedon jakaminen vastapalvelusta edellyttäen sekä tiedon jakaminen toisen pyynnöstä vastapalvelusta edellyttäen. Tiedon jakamisesta pidättäytymistä tarkasteltiin erityistapauksena ja tiedon käyttöä implisiittisesti haastatellun toiminnan kronologisen kuvaamisen yhteydessä. Tutkimus osoitti, että tietokäytäntöjen uudelleenrakentaminen näistä peruselementeistä on hidasta, mutta vakiinnuttuaan tietokäytännöt ovat suhteellisen pysyviä. Onnistuneena pidetty tiedonhankinta edistää yksilön voimaantumista lisäämällä hänen itseluottamustaan ja uskoaansa asemaansa uuden yhteisön jäsenenä. Sillä on positiivinen vaikutus tiedon jakamiseen, joka myös osaltaan toimii voimaannuttavana tekijänä lisätessään osallisuuden ja yhteisöön kuulumisen kokemusta. Osallisuuden kokemus

ylläpitää positiivista kehää voimaannuttaen yksilöä edelleen. Osallisuuden kokemus vaikuttaa tietokäytäntöjen muodostamiseen sen elementtien valinnan kriteerinä. Sellaiset tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen tavat, jotka auttavat yksilöä kokemaan itsensä tarpeelliseksi yhteisössä, vakiintuvat helpommin tietokäytännöiksi. Osallisuus myös vahvistaa valittuja tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen tapoja, jotka vuorostaan tukevat sitä. Voimaantumisen ja osallisuuden prosessin kontekstina toimii kotoutumisen prosessi, joka tässä tutkimuksessa fokusoituu työelämään. Kotoutumisen ja sen puitteissa tapahtuvan tietokäytäntöjen uudelleen muodostamisen kontekstina toimii kulttuurienvälinen kommunikaatio, joka konkretisoituu informanttien transnationaalisina vuorovaikutussuhteina.

Tutkimuksellani osallistun maahanmuuttajien kotoutumisesta ja työllistymisestä käytyyn keskusteluun tuomalla siihen tiedonhankinnallisen näkökulman. Olen tarkastellut uudessa informaatioympäristössä tapahtuvaa henkilökohtaisten tietokäytäntöjen uudelleenrakentamista osana kotoutumisprosessia keskittyen työelämään ja sitä koskevan tiedon hankintaan ja jakamiseen. Olen lähestynyt aiheitani analysoimalla venäläis- ja kurditaustaisten maahanmuuttajanaisten elämäntarinoista sitä, millainen rooli työelämätiedon hankinnalla ja jakamisella on matkalla osalliseksi suomalaista työelämää ja yhteiskuntaa. Erityistä huomiota olen kiinnittänyt tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen yhteyksiin voimaantumiseen ja osallisuuden kokemukseen.

Tarkoitukseni on ollut luoda yhteyksiä tutkimaani ilmiöön liittyvän teoreettisen ja metodologisen keskustelun sekä empiirisen tutkimuksen välille. Vaikka lähtökohtani onkin ollut tuoda korostetusti esille informanttien omia näkemyksiä, tutkimuksen ydinkäsitteet ja teemat ovat peräisin teoreettisesta tutkimuskirjallisuudesta. Vahvemmin aineistolähtöinen tarkastelutapa olisi saattanut toimia yhtä hyvin. Episodihaastattelu (Bates 2004) osoittautui käyttökelpoiseksi aineistonkeruumenetelmäksi työelämätiedon hankinnan ja jakamisen hahmottamiseksi, koska se auttoi informantteja muistamaan käytännön tilanteita toimintansa kontekstina. Metodien taustalla oleva narratiivinen tutkimusote (Polkinghorne 1995) auttoi aineiston analyysivaiheessa erottamaan ja tuomaan esiin haastateltujen subjektiivisen merkityksenannon näille tilanteille. Empiirinen aineisto osoittautui hienoisista epäilyksistäni huolimatta tutkimuksen fokuksen kannalta sopivaksi. Kohderyhmän heterogeenisuus mahdollisti tutkittavan ilmiön eri ulottuvuuksien hahmottamisen, mikä on olennaista, kun kyseessä on ”uusi” tutkimusaihe. Aineistossa oli kuitenkin luokittelun kannalta riittävästi yhdenmukaisuutta ja toistuvuutta, ja sen saturaatio on analyysin edetessä selvästi havaittavissa.

Työelämään painottuvat tarinat tarjosivat mahdollisuuden yhtäältä informanttien elämänselämyksen kokonaisvaltaiseen tarkasteluun ja toisaalta näköalan sellaisiin tapahtumiin ja elämäntilanteiden muutoksiin, joilla oli merkitystä tarinan etenemiselle. Näiden tapahtumien ja muutosten syiden ohella narratiivinen lähestymistapa teki mahdolliseksi tarkastella, kuinka haastatellut näissä tilanteissa toimivat. Lisäksi narratiivinen ote antoi haastatelluille mahdollisuuden tuoda julki elämänselämyksensä ja työelämänselämyksensä koskevia merkityksenantojaan. Työelämään kotoutumisen tarinoiden käyttäminen maahanmuuttajien tietokäytäntöjen uudelleen rakentamisen tarkastelussa osoittautui onnistuneeksi ratkaisuksi, sillä niiden avulla oli mahdollista tarkastella työelämätiedon hankintaa ja jakamista sarjana toisiaan seuraavia, kronologisesti eteneviä käytännön tilanteita kotoutumisprosessin eri vaiheissa.



Olen pyrkinyt kuvaamaan tutkimusprosessin eri vaiheissa tekemiäni valintoja ja rajoituksia, yrityksiä ja erehdyksiä sisältäviä metodisia kokeiluja sekä analyysin etenemistä ohjaavia periaatteita tekemäni ratkaisut perustellen. Koska merkitykset ovat luonteeltaan sosiaalisesti tuotettuja ja jaettuja (Kulmala 2006, 77) olen empiirisen aineiston analyysi- ja tulkintavaiheessa tukeutunut myös muihin aiheen kannalta relevantteihin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen. Olen yksittäisten, episodeista rekonstruoitujen elämäntarinoiden perusteella tuottanut yhteenvedoja ja yleistyksiä, neljä erilaista työelämään kotoutumisen strategiaa ja niihin liittyvien tietokäytäntöjen ideaalityyppejä. Näin tehdessäni olen ollut tietoinen siitä, että yksittäisten elämäntarinoiden kirjo ja konteksteissaan vaihtelevat tulkinnat häviävät. Ainutkertaisten elämäntarinoiden tulosten käsittely kaikessa laajuudessaan ei tässä yhteydessä toteudu; elämäntarinat eivät muodosta yhtenäistä, juonellista kuvausta. Neljän esimerkkitarinan (vertikaalinen analyysi) ja temaattisen analyysin (horisontaalinen analyysi) avulla olen kuitenkin voinut tiivistäen ja kategorisoiden käsitellä koko aineistossa esiintyviä ilmiöitä (vrt. Polkinghorne 1995). Tavoitteenani on ollut muodostaa keräämästäni aineistosta yhtenäinen kokonaisuus, jossa tutkittavien ääni kuuluu omien tulkintojeni kautta. Tämän tavoitteen olen nähäkseni saavuttanut riittävän hyvin.

Tutkimuksen tulokset eivät ole yleistettävissä kaikkiin Suomessa asuviin kurdi- ja venäläistäustaisiin naisiin, eikä se ole ollut tarkoituskaan. Valitessani narratiivisen tutkimusotteen olen sanoutunut samalla irti paradigmaattisesta päättelyn, kausaalisuhteiden osoittamisen ja yleistettävyyden ihanteesta tiedonmuodostuksessa (vrt. Bruner 1986). Yleistysten tuottamisen sijaan tavoitteenani on ollut päästä lähelle inhimillistä kokemusta yksittäisten ja yksityiskohtaisten tarinoiden konstruoinnin avulla. Koska ihmisten puhe- ja jäsenystavat kuitenkin suhteutuvat aina ”normaaliin” eli yhteisössä odotuksenmukaisena pidettyyn, ne ovat aina jossain määrin jaettuja (Ruusuvoori et al. 2010, 28). Tutkimuksen sisäistä yleistettävyyttä olen varmistanut tarkastelemalla tekemiäni yksittäisten tulkintojen ja päätelmien pitävyyttä koko aineiston valossa (vrt. Maxwell 2010). Koska kyse on kvalitatiivisesta tutkimuksesta, tulokset eivät myöskään ole sellaisenaan siirrettävissä toiseen kontekstiin. Vertailtavuuteen päästäkseni olenkin pyrkinyt riittävään yksityiskohtaisuuteen tutkimusprosessin etenemisen kuvaamisessa. Olen myös esitellyt kattavasti aiheeseen liittyviä aikaisempia tutkimuksia metodisine ratkaisuineen ja käyttänyt niitä empiirisestä aineistostani tekemien tulkintojen peilinä suhteuttamalla havaintoni niiden tuloksiin.

Väitöstyöni merkittävin tieteellinen kontribuutio informaatiotutkimuksen kannalta on luonteeltaan sekä metodologinen että sisällöllinen. Narratiivisen tutkimusotteen ja episodihaastattelun soveltaminen on toistaiseksi ollut alalla hyvin vähäistä, ja siksi niiden testaaminen empiirisessä tutkimuksessa tuo arvokasta tietoa näiden menetelmien käytettävyydestä tiedonhankintatutkimuksessa. Sisällöllinen elementti liittyy tutkimusaiheen uutuuteen – tietokäytäntöjen uudelleen rakentaminen vieraassa ympäristössä työelämään kotoutumisen kontekstissa on tähän mennessä ollut kartoittamatonta aluetta. Tutkimus on tuonut uutta tietoa myös tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen tavoista mahdollistaen niiden jäsenyyksen kehittämisen edelleen. Tiedonhankinnan delegointi toiselle uutena kategoriana samoin kuin tiedon jakamisen aloitteellisuuteen ja ehtoihin perustuva luokittelu ovat tietokäytäntöjen tutkimuksessa *novum*. Myös luottamuksen merkitys tiedon jakamisessa on uusi löytö. Tutkimus kiinnostanee myös työelämän ja viestinnän tutkijoita sekä maahanmuuttajien parissa työskenteleviä kotouttamisammattilaisia. Sen tuloksista on hyötyä maahanmuuttajille suunnatun tiedontarjonnan sekä kasvokkaisen asiakaspalvelun suunnittelussa ja kehittämisessä esimerkiksi TE-toimistoissa.

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut venäläis- ja kurditaustaisten maahanmuuttajanaisten kokemuksia suomalaiseen työelämään ja yhteiskuntaan osalliseksi tulemisesta tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen aspektista. Vastaavaa näkökulmaa voisi hyödyntää niin maahanmuuttajamiesten kuin myös muiden etnisten ryhmien tietokäytäntöjen tutkimuksessa. Jatkotutkimuksen tehtäväksi jää myös tarkastella, kuinka uudet tietokäytännöt palvelevat uralla etenemisen mahdollisuuksia kotoutumisen ja työelämään kiinnittymisen jälkeen. Tutkimuksessa esiin nousseita tietokäytäntöjen, voimaantumisen ja osallisuuden välisiä yhteyksiä voisi tutkia edelleen esimerkiksi sosiaalisen median viitekehyksessä. Olisi mielenkiintoista selvittää esimerkiksi sitä, kuinka internetin yhteisöpalvelut niveltyvät osaksi kollektiivista voimaantumista ja transnationaalista osallisuutta tukevia tietokäytäntöjä.

## Lähteet

- Aarnitaival, S. (2009). Maahanmuuttajanaisten kokemuksia informaatiolukutaidosta kotoutumisen yhteydessä. *Informaatiotutkimus* 28(3–4), 51–65.
- Agosto, D. E. & Hughes-Hassell, S. (2005). People, places and questions: preliminary findings from an investigation of the everyday life information seeking behaviors of urban young adults. *Library and Information Science Research* 27(2), 141–163.
- Ahmad, A. (2005). Getting a job in Finland: The social networks of immigrants from the Indian subcontinent in the Helsinki metropolitan labour market. Helsinki: University of Helsinki.
- Alapuro, R. & Lonkila, M. (2000). Networks, identity and (in) action. A comparison between Russian and Finnish teachers. *European Societies* 2(1), 65–90.
- Alastalo, M. & Åkerman, M. (2011). Tietokäytännöt ja hallinnan politiikka. Teoksessa: Alastalo, M. & Åkerman, M. (toim.) *Tieto hallinnassa*. Tampere: Vastapaino, 17–39.
- Alho, R. (2008). Maahanmuuttajat suomalaisessa ay-liikkeessä: tapaus PAM. Teoksessa: Helander, M. (toim.) *Going global: ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa?* Helsinki: Minerva, 58–71.
- Alho, R. (2010). Maahanmuuttajien kokemukset ja ammattiliittojen näkemykset työehtojen polkemisesta Suomessa. Teoksessa: Wrede S. & Nordberg C. (toim.) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Helsinki University Press, 93–121.
- Alkire, S. (2002). Global citizenship and common values. In: Dower, N. & Williams, J. (Eds.) *Global citizenship: a critical reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Antikainen, M. (2010). Matkalla suomalaiseksi ja hoiva-alan ammattilaiseksi? Venäläis- ja virolaistaustaisten naisten ja suomalaisuuden kohtaamiset kuulumista rakentamassa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ashraf, T. (2008). Empowering people through information: India's right to information act. *International Information & Library Review* 40(3), 148–152.
- Audunson, R., Essmat, S. & Aabø, S. (2011). Public libraries: a meeting place for immigrant women? *Library & Information Science Research* 33(3), 220–227.
- Bates, J. (2004). Use of narrative interviewing in everyday information behaviour research. *Library & Information Science Research* 26(1), 15–28.
- Beauftragte der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration. (2011) <http://www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/BeauftragtefuerIntegration/beauftragte-fuer-integration.htm>. viitattu 13.12.2011
- Beltran, A. (1999). The role of the health care interpreter: an evolving multicultural dialogue. *Journal of General International Medicine* 2001(14), 547–550.

- Berger, P. & Luckmann, T. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma.* Helsinki: Gaudeamus.
- Berry, J. (1992). Acculturation and adaptation in a new society. *International Migration* 30(2), 69–85.
- Berry, J. & Poortinga, Y. et al. (2002). *Cross-cultural psychology: Research and applications.* 2. ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boje, D. M. (1991). The storytelling organization: a study of story performance in an office-supply firm. *Administrative Science Quarterly* 36(1), 106–126.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction : a social critique of the judgement of taste.* London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1990). *Language and symbolic power.* Cambridge: Polity Press.
- Bozarslan, H. (1997). *La question Kurde. États et minorités au Moyen-Orient.* Paris: Presses de la Fondation des Sciences Politiques.
- Bruce, C. S. (2000a). Information literacy programs and research: an international review, *Australian Library Journal* 49(3), 209–218.
- Bruce, C. S. (2000b). Information literacy research: dimensions of an emerging collective consciousness, *Australian Academic and Research Libraries* (31)2, 91–109.
- Bruce, C. S. (2002). Information literacy as a catalyst for educational change: a background paper. White Paper prepared for UNESCO, the U.S. National Commission on Libraries and Information Science, and the National Forum on Information Literacy, for use at the Information Literacy, Meetings of Experts, Prague, The Czeck Republic, July 2002: 1–17.  
<http://www.nclis.gov/libinter/infolitcon&meet/papers/bruce-fullpaper.pdf>.  
 viitattu 13.1.2011
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible words.* Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning.* London: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1991). The narrative construction of reality. *Critical Inquiry* 18(1), 1–21.  
<http://www.semiootika.ee/sygiskool/tekstid/bruner.pdf>  
 viitattu 13.12.2011
- Bruner, J. (2004). Life as narrative. *Social Research* 71(3), 691–710.
- Burnett, G., Besant, M., & Chatman, E. (2001). Small worlds: Normative behavior in virtual communities and feminist bookselling. *Journal of the American Society for Information Science* 52(7), 536–547.
- Burnett, G., Fisher, K. E., Fulton, C. & Hersberger, J. (2007). Challenging Chatman: questioning the applicability of a research legacy to today's small world realities. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 43 (1), 1–7.

- Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. 2<sup>nd</sup> edition. London: Routledge.
- Caidi, N., Allard, D., & Quirke, L. (2010). The Information Practices of Immigrants. *Annual Review of Information Science and Technology* 44, 493–531.
- Caidi, N. (2008). *Information practices of ethno-cultural Communities (IPEC)*. Final report to CERIS. CERIS Research domain: citizenship and social, cultural and civic integration.
- Caidi, N. & Allard, D. (2005a). Social inclusion of newcomers to Canada: an information problem? *Library & Information Science Research* 27(3), 302–324.
- Caidi, N. & Allard, D. (2005b). The information needs and uses of new immigrants and their implications for social inclusion. *International Settlement Canada* 18(4), 6–8.
- Caidi, N. & McDonald, S. (2008). Information practices of Canadian muslims post 9/11. *Government Information Quarterly* 25(3), 348–378.
- Campbell, D. K. (2005). The context of the information behavior of prison inmates. *Progressive Librarian* 26(3), 18–32.
- Carbaugh, D., Berry, M. & Nurmikari-Berry, M. (2006). Coding personhood through cultural terms and practices: silence and quietude as a Finnish “natural way of being”. *Journal of Language and Social Psychology* 25(3), 1–18.
- Carr, D. (1986). *Time, narrative and history*. Bloomington: Indiana University Press.
- Chakravarty, R. (2008). Information literacy in the knowledge society : empowering learners for a better tomorrow, 2008. In: *Trends and strategic issues for libraries in global information society*, Chandigarh, India, 18–19 March 2008. Twenty First Century Publications, 303–314.  
[http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/11393/1/Rupak\\_Information\\_Literacy.pdf](http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/11393/1/Rupak_Information_Literacy.pdf).  
 viitattu 13.12.2011
- Chase, S. E. (2005). Narrative inquiry: multiple lenses, approaches, voices. Teoksessa: Denzin, K. N. & Lincoln, Y. S. (toim.) *The handbook of qualitative research*. Third Edition. Thousand Oaks: Sage, 651–679.
- Chatman, E. (1991). Life in a small world: applicability of gratification theory to information-seeking behavior. *Journal of the American Society for Information Science* 42 (6), 438–449.
- Chatman, E. (1996). The impoverished life-world of outsiders. *Journal of the American Society for Information Science* 47 (3), 193–206.
- Chatman, E. (1999). A theory of life in the round. *Journal of the American Society for Information Science* 50 (3), 207–217.
- Chu, C. (1999). Immigrant children mediators (ICM): bridging the literacy gap in immigrant communities. Paper presented in the 65<sup>th</sup> IFLA Council and General Conference. <http://ifla.org/IV/ifla65/papers/109-145e.htm>. viitattu 13.12.2011

- Cohen, S., Moran-Ellis, J., Smaje, C. (1999). Children as informal interpreters in GP consultations: pragmatics and ideology. *Sociology of Health & Illness* 21 (2), 163–186.
- Coleham, J.(1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94(2), 95–120.
- Courtright, C. (2005). Health information-seeking among Latino newcomers: an exploratory study. *Information Research* 10 (2). <http://informationr.net/ir/10-2/paper224.html>. viitattu 13.12.2011
- Courtright, C. (2007). Context in information behavior research. Teoksessa: Annual Review of Information Science and Technology (ARIST). Vol. 41. Ed. by Blaise Cronin. Medford, NJ: Information Today, 273–306.
- Cullen, R. (2005). Empowering patients through health information literacy training. *Health Education* 54 (4), 231–244.
- Denzin, N. & Lincoln, Y. (2003) Collecting and interpreting qualitative materials. 2<sup>nd</sup> ed. Thousand Oaks, CA: Sage, 2003.
- Dervin, B. & Reinhard, C. L. (2007). How emotional dimensions of situated information seeking relate to user evaluations of help from sources: an exemplar study informed by sense-making methodology. In: Nahl, D. & Bilal, D. (eds.) *Information and emotion: the emergent affective paradigm in information behavior*. Medford (N.J.): Information Today, 51–85.
- Diez, B. (2000). German and Jewish migration from the former Soviet Union to Germany: backgrounds, trends and implications. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 26(4), 635–652.
- Doherty, J. & Ketchner, K. (2005) Empowering the intentional learner: a critical theory for information literacy instruction. *Library Philosophy and Practice* (8)1. <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1062>. viitattu 13.12.2011
- Dorin B. (2005). *Les Kurdes. Destin héroïque, destin tragique*. Paris: Éditions Lignes de Repères.
- Ekberg-Kontula P. (2000). Toimettomuus tylsistää: Pääkaupunkiseudulla asuvat afrikkalaiset maahanmuuttajat ja heidän näkemyksensä koulutuksesta ja työllistymisestä. Helsinki: Edita. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2000:14)
- Elonen, P. (2010). *Helsingin Sanomat* 15.3.2010. Kotimaa, A8.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2005) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki J. (2001). Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 24–42.
- Evans, J. (2010). *Purjehtijan käsikirja: täydellinen opas kaikille purjehtijoille aloittelijasta kokeneeseen kippariin*. Helsinki: Readme.fi.

- Fisher, K. E., Marcoux, E., Miller, L., Sánchez, A. & Cunningham E. (2004). Information behaviour of migrant hispanic farm workers and their families in the Pacific Northwest. *Information Research*, 10(1) paper 199.  
<http://informationr.net/ir/10-1/paper199>. 13.12.2011
- Fiske, J. (1992). *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fisher, K. E. (2005). Information grounds. In: Fisher, K., Erdelez, S. & McKechnie, L. (Eds.) *Theories of information behavior*. Medford, NJ: Information Today, Inc., 185–191.
- Fisher, K. E., Durrance, J. C. & Hinton, M. B. (2004) Information grounds and the use of need-based services by immigrants in Queens, New York: a context-based outcome evaluation approach. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 55(8), 754–766.
- Flick, U. (2006). *An introduction to qualitative research. A sourcebook of new methods*. 3<sup>rd</sup> edition. London: Sage.
- Fontana, A. & Frey, J. H. (2000). The interview. From structured question to negotiated text. In: Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (Eds) *Handbook of qualitative research* 2<sup>nd</sup> ed. Sage, Thousand Oaks, CA: Sage, 645–672.
- Forsander, A. & Alitolppa-Niitamo, A. (2000). *Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto – keitä, miten ja minne?* Helsinki: Väestöliitto.
- Forsander, A. (2002). *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöliitto. (Väestöliiton julkaisusarja 39/2002.)  
[http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/d3d1ec004a177825af86ef3d8d1d4668/Luottamuksen\\_ehdot+e-kirja.pdf?MOD=AJPERES](http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/d3d1ec004a177825af86ef3d8d1d4668/Luottamuksen_ehdot+e-kirja.pdf?MOD=AJPERES). viitattu 13.12.2011
- Forsander, A. (2003). *Maahanmuuttajat sukupuolitetuilla työmarkkinoilla – mistä löytyy naisen paikka?* Työpoliittinen aikakauskirja 1/2003, 64–73.
- Forsander, A., Raunio, M., Salmenhaara, P. & Helander M. (2004). *Sykettä ja suvaitsevaisuutta. Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.
- Fook, J. (2002). *Social work: critical theory and practice*. London: Sage.
- Gallucci, M. & Perugini, M. (2003). Information seeking and reciprocity: a transformational analysis. *European Journal of Social Psychology*, 33(4), 473–495.
- Gee, J. P. (1991). A linguistic approach to narrative. *Journal of Narrative and Life History* 1 (1), 15–39.
- Geertz, C. (1986). *Blurred genres: The refiguration of social thought*. Teoksessa: Geertz, C. (toim.) *Local knowledge: Further essays in interpretive anthropology*. New York: Basic Books, 19–35.

- Georgiou, M. (2005). Diasporic media across Europe: multicultural societies and universalism-particularism continuum. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(3), 481–498.
- Gilbert, K. (2002). Taking a narrative approach to grief research: finding meaning in stories. *Death Studies*, 26(3), 223–239.
- Granovetter, M. (1995). *Getting a job. A study of contacts and careers*. Chicago: University of Chicago Press.
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(4), 1360–1380.
- Granovetter, M. (1986). The strength of weak ties: a network theory revisited. *Sociological Theory*, Volume 1, 201–233.
- Grove, H. (1993). Individualisation in the multicultural teaching-learning situation. *Gifted Education International*, 9(1), 59–63.
- Guarnizo, L. & Smith, M. (1998). The locations of transnationalism. Teoksessa: *Transnationalism from below*. Smith, P. & Guarnizo, L. (toim.) *Comparative urban and community research 6*. New Brunswick: Transaction Publishers, 3–34.
- Haahtela, R. (2008). Asunnottomien naisten identiteetit ja osallisuuden odotukset kuntoutumiseen tähtäävässä palveluketjussa. Teoksessa: Jokinen, A. & Juhila, K. (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 224–253.
- Haapakorpi, A. (2004). Kulttuurista rajankäyntiä – nuorten korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio. Helsinki: Palmenia-kustannus. Raportteja ja selvityksiä 43/2004.
- Hacking, I. (2008). *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Tampere: Vastapaino.
- d’Haenens, L. (2000). The media experience of ethnic minorities in the Netherlands: a qualitative study. *Communication* 11(1), 57–82.
- Hakovirta, M. (2006). *Yksinkuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos. (Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45/2006).
- Hannikainen, L. (2002). The Russian-speaking and ethnic Russian minority in Finland in the light of Finland’s international obligations. Teoksessa: *Finnish yearbook of international law*. Kluwer Law International, 471–486.
- Hargreaves, A. & Mahdjoub, D. (1997). Satellite television viewing among ethnic minorities in France. *European Journal of Communication* 14 (4), 459–477.
- Harris, R. M. & Dewdney, P. (1994). *Barriers to information: how formal help systems fail battered woman*. Westport: Greenwood Press.
- Heikkinen, H. (2001). Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia*



aloittelevalla tutkijalla tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.

Helsingin kaupunginkirjaston verkkosivut. (<http://www.lib.hel.fi/monikielinenkirjasto>.) Viitattu 13.12.2011

Hsieh, E. (2006). Understanding medical interpreters. reconceptualizing bilingual health communication. *Health Communication* 20(2), 177–186.

Hofstede, G. & Hofstede, G. J. (2005). *Cultures and organisations. Software of the mind*. New York: McGraw-Hill.

Hughes, H. & Bruce, C. (2006). Cultural diversity and educational inclusivity: International students' use of online information. *International Journal of Learning*, 12(9), 33–40.

Huttunen, L. (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Helsinki: SKS.

Huttunen, L. (2006). Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Teoksessa: Martikainen, T. (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 55–82.

Huuskonen, M. (2005). Ulkomaalaisten korkeakouluopiskelijoiden arkielämän tiedontarpeet ja tiedonhankinnan käytännöt. *Informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielma*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hyvärinen, M. (2004). Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 4, 297–306.

Hyvärinen, M. (2008). Life as narrative. *Partial Answers* 6, 261–277.

Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa: Ruusu vuori, J. & Tiittula, L. (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Hämäläinen, K. & Tuomala, J. (2006). Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikutusten arviointi. Helsinki: Työministeriö. (Työvoimapolitiittisia tutkimuksia; 315).

Hänninen, V. (2003). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Institut National de la Statistique et des Études Économiques INSEE (2011) [http://www.insee.fr/en/themes/theme.asp?theme=2&sous\\_theme=5&nivgeo=0&type=1](http://www.insee.fr/en/themes/theme.asp?theme=2&sous_theme=5&nivgeo=0&type=1) Viitattu 13.12.2011

Jaakkola, M. (1995). *Suomalaisten kiristyvät ulkomaalaisasenteet*. Helsinki: Työministeriö. (Työvoimapolitiittisia tutkimuksia; 101).

Jaakkola, M. (1999). *Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987–1999*. Helsinki: Työministeriö. (Työvoimapolitiittisia tutkimuksia; 213).

- Jaakkola, T. (2000). Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönotossa ja työelämässä. Helsinki: Työministeriö. (Työvoimapolitiittisia tutkimuksia; 218).
- Jaakkola, M. (2005). Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003. Helsinki: Työministeriö. (Työpoliittisia tutkimuksia; 286).
- Jaakkola, M. & Reuter, A. (2007). Maahanmuuttajanaiset entisen Neuvostoliiton alueelta. Resurssiit ja sijoittuminen työmarkkinoille. Teoksessa: Maahanmuuttajanaiset – kotoutuminen, perhe ja työ. Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (toim.) Helsinki: Väestöliitto 46/ 2007, 15–37.
- Janhonen-Aburuah, H. (2010) Gone with the wind? Immigrant women and transnational everyday life in Finland. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jasinskaja-Lahti, I. (1999). Psychological acculturation and adaptation among Russian-speaking immigrant adolescents in Finland. Helsinki: University of Helsinki, Department of Social Psychology.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K. & Vesala, T. (2002). Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Tampere: Gaudeamus.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K. & Horenczyk, G. (2003). Interactive nature of acculturation : perceived discrimination, acculturation attitudes and stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany. *International Journal of Intercultural Relations* 27 (1), 79–97.
- Jokisaari, M. (2007). Attainment and reflection: the role of social capital and regrets in developmental regulation. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Joronen, T. (2005). Työ on kahden kauppa – maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia. Teoksessa: Paananen, S. (toim.) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 59–82.
- Joronen, T. (2007). Työmarkkinoiden moninaiset maahanmuuttajanaiset: haaste suomalaiselle sukupuolijärjestelmälle. Teoksessa: Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (toim.) Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto 46/2007.
- Julien, H. (1999). Barriers to adolescents' information seeking for career decision making. *Journal of the American Society for Information Science* 50 (1), 38–48.
- Julkunen, R. (1999). Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio. Suomi vertailussa. Teoksessa: Apo, S. & Pylkkänen, A. & Lähtenmäki, M. (toim.) Suomalainen nainen. Keuruu: Otava, 89–97.
- Jyrkiäinen, J. & Savisaari, E. (2003). Sanomalehdistön nykytila. Teoksessa: Nordenstreng, K. & Wiio, O. (toim.) Suomen mediamaisema. 2. p. Helsinki: WSOY, 62–75.
- Kapanen, L. (2008). Tiedon merkitys viron- ja venäjänkielisten työikäisten maahanmuuttajien integroitumisessa suomalaiseen yhteiskuntaan. Pro gradu-tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Kari, J. (2010). Mitä on tiedonkäyttö? Teoksessa: Serola, S. (toim.) Ote informaatiosta. Johdatus informaatiotutkimukseen ja interaktiiviseen mediaan. Helsinki: BTJ kustannus, 116–154.
- Kelchtermans, G. (1993a). Getting the story, understanding the lives: from career stories to teachers' professional development. *Teaching and Teacher Education* 9(5/6), 443–456.
- Kelchtermans, G. (1993b). Teachers and their career story: A Biographical perspective on professional development. In: Day, C., Calderhead, J. & Denicolo, P. (Eds) *Research on teacher thinking: Towards understanding professional development*. London: Falmer Press, 198–220.
- Kelchtermans, G. (1994). Biographical study of teachers' professional development. In: Carlgren, I., Handal, G. & Vaage, S. (Eds.) *Teachers' minds and actions: research on teachers' thinking and practice*. London: Falmer Press, 93–108.
- Kelchtermans, G. (1998). Teacher development as contextualised in time and space. Theoretical and methodological issues in biographical research. Paper presented in Oulu Seminar "Narrative-biographical methods in teacher education". Oulu: Oulu University.
- Kelchtermans, G., Vandenberghe, R. & Schratz, M. (1994). The development of qualitative research: efforts and experiences from continental Europe. *Qualitative Studies in Education* 7(3), 239–255.
- Kirk, J. & Miller, M. (1986). *Reliability and validity in qualitative research*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Kivimäki, R. (1996). Yrittäjät, perhe ja sukupuoli. Teoksessa: Kinnunen, M. & Korvajärvi, P. (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino, 109–121.
- Kline, S. & Liu, F. (2005). The influence of comparative media use on acculturation, acculturative stress and family relationships of Chinese international students. *International Journal of Intercultural Relations* 29(2), 367–390.
- Koivukangas, O. & Toivonen, S. (1978). *Suomen siirtolaisuuden ja maassamuuton bibliografia. A bibliography on Finnish emigration and internal migration*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kolehmainen, S. (1999). *Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970–1990*. Helsinki: Tilastokeskus. (Tilastokeskuksen tutkimuksia 227).
- Kovalainen, A. (1990). *Naiset yrittäjinä ja johtajina: talouden ydintä vai reunaa?* Licensiaatintutkielma, Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- Kurhila, S. (2006). Maahanmuuttajataustaiset asiakkaat Kelan toimistossa. Teoksessa: Sorjonen, M. & Raevaara, L. (toim.) *Arjen asiointia: Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*. Helsinki: SKS, 285–312.
- Kulmala, A. (2006). *Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kyhä, H. (2007). Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Tutkimus korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa. Turku: Turun yliopisto.

Kyntäjä, E. (2011). Viron- ja venäjänkielisten maahanmuuttajien kokemukset työyhteisön ja ammattiliiton jäsenenä. Teoksessa: Helander, M. (toim.) Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet. Helsinki: Svenska social- och kommunalhögskolan, 59–84.

Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: The University of Chicago Press.

Labov, W. (2001). Speech actions and reactions in personal narrative. In: Tannen, D. (Ed.) *Analyzing discourse: texts and talk*. Washington DC: Georgetown University Press, 219–247.

Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

Lipka, L. (1988). A rose is a rose is a rose: on simple and dual categorization in natural languages. In: Hüllen, V. & Schulze, R. (Eds.) *Understanding the lexicon*. Tübingen: Niemeyer, 355–366.

Laurén, J. & Wrede, S. (2010). Työkäytännöt ja institutionaalinen rasismi – lähihoitajien työ. Teoksessa: Wrede, S. & Nordberg C. (toim.) *Vieraita työssä – työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsingin yliopisto: Palmenia, 172–190.

Leitzinger, A. (1999). *Kurdistan. Ulkomaalaisviraston julkaisuja 1*. Helsinki: Edita.

Levitt, P. (2004). *Transnational migrants: When 'home' means more than one country*. Migration Information Source, Migration policy institute.  
<http://www.migrationinformation.org>. viitattu 13.12.2011

Liangzhi, Y. (2010). How poor informationally are the information poor? Evidence from an empirical study of daily and regular information practices of individuals, *Journal of Documentation*, 66 (6), 906–933.

Liebkind, K. (1984). *Minority identity and identification process: a social psychological study. Maintenance and reconstruction of ethnolinguistic identity in multiple group allegiance*. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters. *Commentationes Scientiarum Socialium* 22/1984. Societas Scientiarum Fennica.

Liebkind, K. (1996). *Acculturation and stress: Vietnamese refugees in Finland*. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27(2), 161–180.

Liebkind, K. & Jasinskaja-Lahti, I. (2000). *Acculturation and psychological well-being of immigrant adolescents in Finland: a comparative study of adolescents from different cultural backgrounds*. *Journal of Adolescent Research*, 15(4), 446–469.

Liebkind, K., Mannila, S., Jasinskaja-Lahti, I., Jaakkola, M., Kyntäjä, E. & Reuter, A. (2004). *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R. & Zilber, T. (1998). *Narrative Research. Reading, Analysis and Interpretation*. New York: Sage Publications.
- Limberg, L. & Sundin, O. (2006). Teaching information seeking: relating information literacy education to theories of information behaviour. *Information Research*, 12 (1) <http://informationr.net/ir/12-1/paper280.html>. viitattu 13.12.2011
- Lincoln, Y. & Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry*. London: Sage.
- Lincoln, Y. & Denzin, N. (2000). Seventh moment. In: Denzin, N. & Lincoln, Y. (Eds.) *Handbook of qualitative research*. 2<sup>nd</sup> edition. Thousand Oaks: Sage, 1047–1065.
- Lindholm, T. (2008). *Henkinen väkivalta ja johtaminen työyhteisössä: diskurssianalyttinen tutkimus työpaikkakiusaamisesta*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Linnanmäki-Koskela, S. (2010). *Maahanmuuttajien työmarkkinaintegraatio. Vuosina 1989–93 Suomeen muuttaneiden tarkastelua vuoteen 2007 asti*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. (Tutkimuksia 2010:2).
- Lonkila, M. (1998). The social meaning of work: aspects of the teaching profession in post-Soviet Russia. *Europe-Asia Studies* 50(4), 699–712.
- Lustria, M., Kazmer, M., Glueckauf, R., Hawkins, R. & Randeree, I. (2010) B. Participatory design of a health informatics system for rural health practitioners and disadvantaged women. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, (61)11, 2243–2255.
- Lämsä, A. & Sintonen, T. (2006). A narrative approach for organizational learning in a diverse organization. *Journal of Workplace Learning* 18(2), 106–120.
- Martikainen, R. (1996). *Työehtosopimusten sukupuolet*. Teoksessa: Kinnunen, M. & Korvajärvi, P. (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino, 51–71.
- Martikainen, R. & Yli-Pietilä, P. (1999). *Työehdot ja sukupuoli – sokeat sopimukset*. Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. (Työelämän tutkimuskeskuksen raportti 5).
- Martikainen, T. & Gola, L. (2008). *Women from the Indian subcontinent in Finland: patterns of integration, family life, employment and transnationalism among marriage migrants*. Helsinki: Väestöliitto.
- Matinheikki-Kokko, K., Koivumäki, K. & Kuortti, K. (2003). *Maahanmuuttajien uraohjauksen kehittäminen*. Helsinki: Työministeriö. (Työvoimapolitiittisia tutkimuksia; 253).
- McKenzie, P. (2002). Connecting with information sources: how accounts of information seeking take discursive action. *The New Review of Information Behaviour Research: Studies of Information Seeking in Context* 3, 161–174.

- McKenzie, P. (2003a.) Justifying cognitive authority strategies: discursive strategies of information seekers. *The Library Quarterly* 73(3), 261–288.
- McKenzie, P. (2003b). A model of information practices in accounts of every-day life information seeking. *Journal of Documentation* 59(1), 19–40.
- McKenzie, P. (2004). Positioning theory and negotiation of information needs in clinical midwifery setting. *Journal of American Society of Information Science and Technology* 55(8), 685–694.
- Marjala, P. (2006). Työhyvinvoinnin kokemuksen kertomuksellisina prosesseina – narratiivinen arviointitutkimus. Oulu: Oulun yliopisto. (Acta Universitatis Ouluensis C Technica 315.)  
<http://herkules oulu.fi/isbn9789514290244/isbn9789514290244.pdf>. viitattu 13.12.2011
- Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (2007). Maahanmuuttajanaiset – käsitteet, tutkimus ja haasteet. Teoksessa: Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (toim.) *Maahanmuuttajanaiset – kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto 46/ 2007, 15–37.
- Mehra, B. & Merkel, C. & Bishop, A. (2004). The internet for empowerment of minority and marginalized users. *New Media and Society* 6 (6), 781–802.
- Mehra, B. & Papajohn, D. (2007). “Glogal” patterns of communication-information convergences in internet use: cross-cultural behaviour of international teaching assistants in a cultural alien information environment. *International Information & Library Review* 39 (1), 12–30. <https://web.utk.edu/~bmehra/YIILR345.pdf>. viitattu 13.12.2011
- Metoyer-Duran, C. (1991). Information seeking behaviour of gatekeepers in ethno linguistic communities: overview of a taxonomy. *Library and Information Science Research* 13(4), 319–346.
- Migrationsverket (2011). Statistik: 2010.  
<http://www.migrationsverket.se/info/790.html> viitattu 13.12.2011
- Mikkola, J. (1984). Venäjältä tulleet teollisuudenharjoittajat Suomessa 1808–1880. Teoksessa: Kurkinen, P. (toim.) *Venäläiset Suomessa 1809–1917*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 211–241.
- Miles, M. & Huberman, A. (1994). *An expanded sourcebook. Qualitative data analysis*. 2<sup>nd</sup> ed. London: Sage.
- Mojab, S. (2001 a). Introduction. Teoksessa: Mojab, S. (toim.) *Women of a non-state nation. The Kurds*, 1–18.
- Mojab, S. (2001 b). The solitude of the stateless: Kurdish women at the margins of feminist knowledge. Teoksessa: Mojab, S. (toim.) *Women of a non-state nation. The Kurds*, 95–113.
- Morris, R. (1994). Toward a user-centered information service. *Journal of the American Society for Information Science* 45(1), 20–30.

- Mäkelä, K. (1990). Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa: Mäkelä, K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.
- Nahl, D. (2010a). User-centered revolution: 1970–1995. In: Encyclopedia of library and information sciences. 3rd. ed. London: Taylor & Francis, 5461–5495.
- Nahl, D. (2010b). User-centered revolution: 1995–2008. In: Encyclopedia of library and information sciences. 3rd. ed. London: Taylor & Francis, 5496–5520.
- Naumanen, P. (2002). Koulutuksella kilpailukykyä: koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön. Turku: Turun yliopisto.
- Nerweyi, F. (1991). Kurdit. Sosiaali- ja terveyshallitus. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Nevalainen, P. (1991). Inkeriläisten sodanjälkeiset vaiheet 1990-luvulle saakka.. Teoksessa: Nevalainen, P. & Silvo, H. (toim.). Inkeri. Helsinki: SKS, 288–299.
- Niemelä, R. (2006). Ikääntyneiden informaatiokäyttäytyminen. Laadullinen tutkimus arkielämän informaatiokäytännöistä ja toimintaan aktivoitumisesta. Oulu: Oulun yliopisto. (Acta universitatis Ouluensis B Humaniora 74).
- Nieminen, S. (2011). Kuulumisen politiikkaa. Maahanmuuttajasairaanhoitajat, ammattikuntaan sisäänpääsy ja toimijuuden ehdot. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nikanne, U. (2002). Metaforien mukana. Teoksessa: Harvilahti, L., Kalliokoski, J., Nikanne, U. & Onikki, T. (toim.), Metafora: Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Suomi 162. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 60–78.
- Nivalainen, S. (2010). Essays on family migration and geographical mobility in Finland. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Onikki, T. (2002). Paljon pystyssä. Teoksessa: Harvilahti, L. (toim.) Metafora – ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Helsinki: SKS, 33–60.
- Palmu, T. (2007). Kenttä, kirjoittaminen, analyysi – yhteenkietoutumia. Teoksessa: Lappalainen, S., Hynninen, P., Kankkunen, T., Lahelma, E. & Tolonen, T. (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 137–151.
- Patton, M. (2002). Qualitative research and evaluation methods. California: Thousand Oaks.
- Pietiläinen, R. (2005). Työttömyydestä selviytyminen. Psykologinen lähestyminen työttömyyteen. Rovaniemi: Lapin yliopisto. (Acta Universitatis Lappoenis 84).
- Polkinghorne, D. (1988). Narrative knowing and the human sciences. Albany: State University of New York Press.
- Polkinghorne, D. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. In: Life history and narrative. Qualitative studies series. Amos, J. & Wisniewski, R. (Eds). London: The Falmer Press, 5–23.

- Piper, N. (2006). Gendering the politics of migration. *IMR* 40(1), 133–164.
- Pohjanpää, K., Paananen S. & Nieminen, M. (2003). Maahanmuuttajien elinolot: Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002. Helsinki: Tilastokeskus. Elinolot 2003:1.
- Prugh, T. (1999). Natural capital and human economic survival. Solomons, Md.: International Society for Ecological Economics.
- Pumariega, A., Rothe, E. & Pumariega, J. (2005). Mental health of immigrants and refugees. *Community Mental Health Journal*, 41 (5), 581–97.
- Pyati, A. (2010). Information needs and behaviors of diasporic populations. In: Drake, M. & Maack, M. (Eds.) *Encyclopedia of library and information sciences*, 3rd edition, 1(1), 2459–2466.  
[http://web.me.com/kangarioux/LIS222\\_SP11/LIS\\_222\\_Readings\\_files/diaspora\\_lib.pdf](http://web.me.com/kangarioux/LIS222_SP11/LIS_222_Readings_files/diaspora_lib.pdf)  
 viitattu 13.12.2011
- Pyati, A., Chu, C., Srinivasan, R., Caidi, N., Allard, D. & Dechief, D. (2008). TVT-mediated diaspora studies: New directions in immigrant information behavior research. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 45(1), 1–5.
- Pyykkönen, M. (2007a). Järjestäytyvät diasporat: etnisyys, kansalaisuus, integraatio ja hallinta maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pyykkönen, M. (2007b). Naiset maahanmuuttajien yhdistyksissä. Teoksessa: Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (toim.). *Maahanmuuttajanaiset – kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto 46/ 2007, 105–125.
- Raijas, A. & Pakoma, R. (2010). Kotitaloustöiden tekeminen ja teettäminen suomalaisissa kotitalouksissa. Teoksessa: Halko, M., Mikkola, A. & Ruuskanen, O.-P. (toim.). *Naiset, miehet ja talous*. Helsinki: Gaudeamus, 86–103.
- Reuter, A. & Jaakkola, M. (2005). Venäjänkielisten, vironkielisten ja kaksikielisten maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot. Teoksessa: Paananen, S. (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 23–41.
- Reuter, A. & Kyntäjä, E. (2006). Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Teoksessa: Martikainen, T. (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 104–125.
- Ricoeur, P. (1981). Narrative time. In: Mitchell, W.J.T. (ed.) *On narrative*. Chigago: University of Chigago Press, 165–186.
- Ricoeur, P. (1984). *Time and narrative 1*. Chigago: University of Chigago Press.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. Newbury Park: Sage.
- Robson C. (1993). *Real world research. A resource for social scientists and practioner*.
- Rosenau, P. (1992). Modern and post-modern science: some contrasts. *Review* 15 (1), 49–89.



- Rosenberg, E., Seller, R., Leanza, Y. (2008). Through interpreters' eyes: comparing roles of professional and family interpreters. *Patient Education and Counseling* 70 (2), 87–93.
- Rostila, I. (2001). *Tavoitelähtöinen sosiaalityö: Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa: Ruusuvuori J., Nikander P. & Hyvärinen M. (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 9–36.
- Räsänen, T. (2002). *Voimaantumisen oikeus ja välttämättömyys*. Lahti: Julkiviestintä Oy: Suomen työvalmennusakatemia.
- Saaranen-Kauppinen A. & Puusniekka A. (2006). *KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto* Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>. viitattu 13.12.2011
- Saastamoinen, M. (1999). Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa: Eskola, J. (toim.) *Hegelistä Harreen, narratiivista Nudistiin*. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus, s. 165–192. (Kuopion yliopistollisia selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10).
- Salmi, M. (1996). Työelämän ja perhe-elämän yhdistämisen palapelit. Teoksessa: Kinnunen, M. & Korvajärvi, P. (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Jyväskylä: Gummerus, 211–231.
- Salt, J., Clarke, J. & Schmidt, S. (2000). Patterns and trends in international migration in Western Europe. Luxembourg: Eurostat. (Eurostat Theme 3: Population and Social Conditions).
- Savolainen, R. (1993). The sense-making theory: reviewing the interests of a user-centered approach to information seeking and use. *Information Processing & Management* 29(1), 13–28.
- Savolainen, R. (2007a). Information source horizons and source preferences of environmental activists: A social phenomenological approach. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 58(2007)12, 1709–1719.
- Savolainen, R. (2007b). Information behavior and information practice: reviewing the “umbrella concepts” of information-seeking studies. *Library Quarterly* 77 (2), 109–132.
- Savolainen, R. (2007c). Työtä ja tietoa etsimässä. Työttömien käsityksiä työnhakua palvelevista tiedonlähteistä ja tiedonhankintakanavista. *Informaatiotutkimus* 26 (3), 66–75.
- Savolainen, R. (2008a). *Everyday information practices. A social phenomenological perspective*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press.
- Savolainen R. (2008b). Autonomous, controlled and half-hearted. Unemployed people's motivations to seek information about jobs. *Information Research* 13(4). <http://informationr.net/ir/13-4/paper362.html>. viitattu 29.11.2011.

Savolainen, R. (2009a). Epistemic work and knowing in practice as conceptualizations of information use. *Information Research* 14 (1). <http://informationr.net/ir/14-1/paper392.html>.

viitattu 13.12.2011

Seidelman, R. & Yacoov, G. (2010). That I won't translate! Experiences of a family medical interpreters in a multicultural environment. *Mount Sinai Journal of Medicine: A Journal of Translational and Personalized Medicine* 77(4), 389–393.

Seo, H. (2009). Global activism and new media: a study of transnational NGO's online public relations. *Public Relations Review* 35 (2009), 123–126.

Shoham, S. & Strauss, S. K. (2007). Information needs of North American immigrants to Israel. *Journal of Information, Communication & Ethics in Society* 5(2–3), 185–205.

Sintonen T. (1999) *Etninen identiteetti ja narratiivisuus: Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä: SoPhi.

Siitonen, J. (1999). *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. Oulu: Oulun yliopisto.

<http://herkules oulu.fi/isbn951425340X/html/index.html>. viitattu 13.12.2011

Singh, G. & Miller, B. (2004). Health, life expectancy and mortality patterns among immigrant populations in the United States. *Canadian Journal of Public Health*, 95 (3), 14–21.

Silverman, D. (2005). *Interpreting qualitative data. Methods for analysing talk, text and interaction*. CA: Sage.

Silvio, D. H. (2006). The information needs and information seeking behaviour of immigrant southern Sudanese youth in the city of London, Ontario: An exploratory study. *Library Review*, 55 (4), 259–266.

Sirkkilä, H. (2006). *Thaimaalaiset naiset suomalaismiesten puolisoina*. Teoksessa: Martikainen T. (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: SKS, 126–143.

Sisäministeriö (2011). *Ulkomaalaislain muutokset koskien inkerinsuomalaisten paluumuuttojärjestelmää*. <http://www.intermin.fi/suomi/inkerinsuomalaiset>, viitattu 13.12.2011

Sligo, F. & Jameson, A. (2000). The knowledge-behavior gap in use of health information: cervical screen for Pacific immigrants living in New Zealand. *Journal of the American Society for Information Science* 51(9), 858–869.

Sligo, F. X. & Williams, J. (2002). *Beyond the digital divide: Re-assessing knowledge gaps*. Proceedings of the 2002 Conference of the Australian and New Zealand Communication Association, Bond University, Queensland.

<http://www.bond.edu.au/hss/communication/ANZCA/journtp.htm>. viitattu 13.12.2011

Srinivasan, R. & Pyat, A. (2007). Diasporic information environments: reframing immigrant-focused information research. *Journal of the American Society for*

Information Science and Technology 58 (12): 1743–1744.  
[http://www.ajitpyati.ca/files/Srinivasan\\_Pyati\\_DIEM.pdf](http://www.ajitpyati.ca/files/Srinivasan_Pyati_DIEM.pdf)  
viitattu 13.12.2011

Streiffert, B. (2008). Kipparin kirja: käteviä vedenpitäviä ohjeita vapaa-ajan veneilijöille  
Helsinki: Otava.

Sue, D. W. & Sue D. (1990). Counseling the culturally different. Theory and practice.  
John Wiley & Sons, New York, Chichester.

Suomen venäjänkielisen väestönsosan kysymyksiä 2002. Etnisten suhteiden  
neuvottelukunnan asettaman työryhmän raportti 102. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan  
instituutti.

Sutela, H. (2005). Maahanmuuttajat palkkatyössä. Teoksessa: Paananen, S. (toim.)  
Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 83–109.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön ennakkotilasto. Maahanmuutto  
neljännesvuosittain 1991–2010 sekä ennakkotieto 2011. Helsinki: Tilastokeskus.  
[http://www.stat.fi/til/vamuu/2011/09/vamuu\\_2011\\_09\\_2011-10-27\\_kuv\\_004\\_fi.html](http://www.stat.fi/til/vamuu/2011/09/vamuu_2011_09_2011-10-27_kuv_004_fi.html).  
viitattu 13.12.2011

Suomen suurimmat vieraskieliset ryhmät 2001-2011. Helsinki: Tilastokeskus.  
[http://www.stat.fi/til/vaerak/2011/vaerak\\_2011\\_2012-03-16\\_kuv\\_002\\_fi.html](http://www.stat.fi/til/vaerak/2011/vaerak_2011_2012-03-16_kuv_002_fi.html)  
viitattu 6.4. 2012

Swerissen, H., Belfrage, J., Weeks, A., Walker, C., Furler, J., McAvoy, B., Carter, M. &  
Peterson, C. (2006). A randomised control trial of a self-management program for  
people with a chronic illness from Vietnamese, Chinese, Italian and Greek backgrounds.  
Patient Education Counsel, (64), 360–378.

Syrjintä työhönottotilanteissa – tutkimuskatsaus. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu  
16/2010.  
[http://www.tem.fi/files/26783/TEM\\_16\\_2010\\_netti.pdf](http://www.tem.fi/files/26783/TEM_16_2010_netti.pdf). viitattu 13.12.2011

Säävälä, M. (2007). Sukupuoli etnisen itseymmärryksen keskiössä: Naiseus, avioliitto ja  
perhe Kosovon albaaninaisten puheessa. Teoksessa: Martikainen, T. & Tiilikainen, M.  
(toim.) Maahanmuuttajanaiset – kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto,  
68–88.

Säävälä, M. (2009). Naisia kotoutumassa Eurooppaan. Vertailevan Femage-hankkeen  
loppuraportti. Helsinki: Väestöliitto (Väestöntutkimuslaitoksen katsauksia E 35/2009).

Söderqvist, M. (2005). Ulkomaalaiset työnantajan silmin työssä ja työhönotossa – ”Se  
on niinku tyyppi, tyyppi ja osaaminen, ei se tutkinto”. Helsinki: Helia (Helian  
julkaisusarja A: 20, 2005).

Tsai, J. H.-C. (2006). Use of computer technology to enhance immigrant families’  
adaptation. Journal of Nursing Scholarship, 38 (1). 87–93.  
<http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/118600192/PDFSTART>. viitattu  
13.12.2011

- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuominen, K., Savolainen, R. & Talja, S. (2005). The social constructionist viewpoint on information practices. In: Fisher, K., Erdelez, S. & McKechnie, L. (eds.) Theories of information behavior: A researcher's guide. Medford, NJ. Information Today, 328–333.
- Turpeinen, O. (1984). Venäjänkielisten määrä Suomessa vuonna 1900. Teoksessa: Kurkinen, P. (toim.) Venäläiset Suomessa 1809–1917. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, s. 21–29.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2002). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. [http://www.tenk.fi/hyva\\_tieteellinen\\_kaytanto/Hyva\\_Tieteellinen\\_FIN.pdf](http://www.tenk.fi/hyva_tieteellinen_kaytanto/Hyva_Tieteellinen_FIN.pdf). viitattu 13.12.2012.
- UNHCR (2009). Global trends – refugees, asylum-seekers, returnees, internally displaced and stateless persons (<http://www.unhcr.org/4c11f0be9.html>). viitattu 13.12.2011
- Uusikylä, P., Tuominen, A., Reuter N. & Mäkinen, A.-K. (2005). Kannattaako kotoutumiskoulutus? Maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen arviointi. Helsinki: Työministeriö. (Työpoliittisia tutkimuksia; 267).
- Vakkari, P. (1997). Information seeking in context: a challenging metatheory. In: Vakkari P., Savolainen, R. & Dervin, B. (Eds.) Information seeking in context: proceedings of an international conference on research in information needs, seeking and use in different contexts. London: Taylor Graham, 451–464.
- Vakkari, P. (2008). Trends and approaches in information behaviour research. Information Research 13(4), n:o 4. <http://InformationR.net/ir/13-4/paper361.html>. viitattu 13.12.2011
- Varjonen, S. (2007). ”Enemmän on ollut valoisia puolia”. Maahanmuutto osana elämäntarinaa. Teoksessa: Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (toim.) Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto, 147–163.
- Veinot, T. C. E., Meadowbrooke, C. C., Newman, M. W., Zheng, K. & Perry, E. E. (2010). Routines that ease the pain: the information world of a dialysis clinic. Journal of the American Society for Information Science and Technology 47(1), 1–4. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/meet.14504701254/full>. viitattu 13.12.2011
- Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti (2011). Tietoa Venäjän federaatiosta. [http://www.rusin.fi/venajan\\_federaatio/](http://www.rusin.fi/venajan_federaatio/) viitattu 13.12.2011
- Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. Journal of Ethnic and Migration Studies 27(4), 573–582.
- Viirkorpi, P. (1993). Osallisuus, yhteistyö, valta, muutos – asuinalueen uusi suunnittelujärjestelmä. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

- Vilkko, A. (1990). Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa: Mäkelä, K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.
- Vilkko, A. (1997). Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: SKS.
- Vertovec, S. (2001). Trends and impacts of migrant transnationalism. Oxford: University of Oxford, Centre on Migration, Policy and Society (Working paper no 3).
- Wahlbeck, Ö. (1999). Kurdish diasporas – a comparative study of Kurdish refugee communities. Chippenham: Palgrave Macmillan.
- Wahlbeck, Ö. (2002). The concept of diaspora as an analytical tool in the study of refugee communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28 (2), 221–238.
- Wahlbeck, Ö. (2004). Kurds in Finland. In: Ember, M., Ember, C. & Skoggard, I. (Eds.), *Encyclopedia of diasporas: immigrant and refugee cultures around the world*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 1004–1010.
- Wahlbeck, Ö. (2005) Turkkilaiset maahanmuuttajat yrittäjinä Suomessa. Paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma. *JANUS* 13 (1), 39–53.
- Wallis, W. (2008). Communication as fundamental to the doctor-patient relationship. *Acta Bio Medica* 79 (1), 52–56.
- Ward, C. (1996). Acculturation. In: Landis, D. & Bhagat, R. (Eds.) *Handbook of intercultural training*. Thousand Oaks, CA: Sage, 124–147.
- Ward, C. (1997). Culture learning, acculturative stress and psychopathology: Three perspectives on acculturation. *Applied Psychology: An International Review* (46), 58–62.
- Wedel, H. (2001). Kurdish migrant women in Istanbul: community and resources for local participation of a marginalized social group. In: Mojab, S. (Ed.) *Women of a non-state nation*, 113–135.
- White, H. (1987). *The Content of the form: narrative discourse and historical representation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Wilhelmsson, N. (2010). Osaamisen määrittely. Teoksessa: Seppälä, T. & Wilhelmsson, N. (toim.) *Maahanmuuttajan osaamisen tunnistaminen. Maahanmuuttajataustaisen opintoihin hakeutuvan osaamisen tunnistaminen toisen asteen koulutuksessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto: Palmenia, 10–26.
- Williamson, K. & Schauder, D. (2000). Information seeking by blind and sight impaired citizens: an ecological study. *Information Research*, Vol. 5 (4), 68–76.
- Williamson, K. & Smith, D. (2010). Empowered or vulnerable? The role of information for Australian online investors. *Canadian Journal of Information and Library Science*, Vol. 34(1), 39–81.

Yampolskaya, S. (1997). Russian families past and present. In: Kauppinen, K. & Gordon, T. (Eds.) *Unresolved dilemmas: women, work and the family in the United States, Europe and former Soviet Union*. Lontoo: Ashgate, 92–111.

Yang, C., Wu, H., & Ma Zhu, G. (2004) Tuning in to fit in? Acculturation and media use among Chinese students in the United States. *Asian Journal of Communication* 14(1), 81–94.

Yuval-Davis, N., Anthias, F., & Kofman, E. (2005). Secure borders and safe haven and the gendered politics of belonging. *Ethnic and Racial Studies* 28(3), 513–535.

## Liite 1

### Haastateltujen kurdinaisten koulutus, työtausta ennen saapumista Suomeen, Suomeen tulovuosi, työtilanne haastatteluhetkellä ja toive työtilanteesta

<b>Babet</b>	korkeakoulu, toimittaja, 1997, opiskelee ja osa-aikatyössä, kokopäivätyö omalla alalla
<b>Bela</b>	korkeakoulu, toimittaja, 1997, opiskelee ja osa-aikatyössä, kokopäivätyö omalla alalla
<b>Ferzenda</b>	peruskoulu, ompelija, 1992, työllistämistuella iltapäiväkerhon ohjaajana, työllistyminen uudelleen kouluttautumisen jälkeen
<b>Kejal</b>	korkeakoulu, matematiikanopettaja, 1990, kokopäivätyössä koulutussuunnittelijana, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Layila</b>	peruskoulu, lastenhoitaja, 1996, työtön, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Pelek</b>	kaupallisen alan koulutus, toimistotyöntekijä, 2002, työtön, työllistyminen lähihoitajana uudelleen kouluttautumisen jälkeen
<b>Quasid</b>	tekninen opisto, sähköasentaja, 1997, työtön, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Sabat</b> tyytyväinen	ammattikoulu, parturi-kampaaja, 2002, kokoaikatyössä tarjoilijana, nykytilanteeseen
<b>Sadil</b>	maatalousoppilaitos, agronomi, 1996, työtön, yrittäjänä toimiminen
<b>Taban</b>	peruskoulu, toimistotyöntekijä 1993, määräaikaissä kokoaikatyössä tulkkina, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Telar</b>	korkeakoulu, äidinkielenopettaja, 1997, työharjoittelussa kotoutumisohjaajana, vakituinen työ kotoutumisohjaajana
<b>Vana</b>	kauppaopisto, konekirjoittaja, 1991, määräaikaissä kokoaikatyössä kotoutumisohjaajana, työsopimuksen muuttaminen vakituiseksi
<b>Xanimsa</b>	peruskoulu, kampaaja, 2003, oppisopimuskoulutuksessa pizzeriassa, oman kampaamon perustaminen
<b>Zuzan</b>	peruskoulu, myyjä, 1996, työtön, kahvilayrittäjänä toimiminen

## Liite 2

### Haastateltujen venäläisten naisten koulutus, työtausta ennen saapumista Suomeen, Suomeen tulovuosi, työtilanne haastatteluhetkellä ja toive työtilanteesta

<b>Alina</b>	tekninen opisto, tekninen piirtäjä, 2000, työtön, kokopäivätyö alan vaihdon ja uudelleen koulutautumisen jälkeen
<b>Anna</b>	korkeakoulu, kulttuurisihteeri, 1996, työllistämistuella järjestöapulaisena, paluu töihin Venäjälle
<b>Elena</b>	korkeakoulu, insinööri, 2004, vakituisessa kokopäivätyössä rakennusyrityksessä, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Inna</b>	korkeakoulu, suomen kielen opettaja, 1997, opiskelee, vakituinen työ kääntäjänä tai tulkkina
<b>Irina</b>	musiikkikorkeakoulu, pianonsoiton opettaja, 2001, kokoaikatyössä kaivostekniikka-alan yrityksessä markkinointisihteerinä, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Larissa</b>	yliopisto, neurologi, 2001, kokopäivätyössä vanhustenhuollon alalla, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Ludmila</b>	korkeakoulu, englannin- ja saksanopettaja, 1997, työtön, pätevyystutkimuskoulutuksessa, opettajan virka
<b>Marisha</b>	lukio, aseollisuustyöntekijä, 1995, työtön, työllistyminen lähihoitajaksi uudelleen koulutautumisen jälkeen
<b>Nadesha</b>	kauppakorkeakoulu ja yliopisto, insinöörin- ja matematiikanopettajan tutkinto, kauppakorkeakoulun opettaja ja aseollisuusinsinööri, 1998, määräaikainen kokopäivätyö museon talouspäällikkönä, nykyisen työsuhteen vakinaistaminen
<b>Oksana</b>	peruskoulu, pakkaaja, 1996, työtön, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Olga</b>	kauppaopisto, kirjanpitäjä, 2001, työtön, työllistyminen toiselle alalle uudelleen koulutautumisen jälkeen
<b>Svetlana</b>	ammattikoulu, ravintolakoulun opettaja, 1998, osa-aikatyössä päivittäistavarakaupassa, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Tamara</b>	sairaanhoitokoulu, sairaanhoitaja, 1997, vakituisessa kokoaikatyössä keskussairaalassa, tyytyväinen nykytilanteeseen
<b>Tatjana</b>	korkeakoulu, biologi, 2002, vakituisessa kokopäivätyössä tulkkina, työllistyminen oman alan yritykseen



## Liite 3

### Nauhoitetut haastattelut aikajärjestyksessä

- 11.8. 2007 kahvilassa, venäläinen, **Larissa**  
17.8. 2007 kahvilassa, (Irakin) kurdi, **Sabat**  
17.8. 2007 työvoimatoimistossa, venäläinen, **Olga**  
21.8. 2007 työvoimatoimistossa, venäläinen, **Alina**  
23.8. 2007 kirjastossa, venäläinen, **Ludmila**  
31.8. 2007 haastateltavan kotona, (Iranin) kurdi, **Xanimsa**  
2.9. 2007 haastateltavan kotona, (Irakin) kurdi, **Telar**  
5.9. 2007 maahanmuuttajayhdistyksen tiloissa, venäläinen, **Irina**  
6.9. 2007 maahanmuuttajayhdistyksen tiloissa, venäläinen, **Nadesha**  
7.9. 2007 maahanmuuttajayhdistyksen tiloissa, venäläinen, **Inna**  
9.9. 2007 haastateltavan kotona, (Irakin) kurdi, **Ferzenda**  
11.9. 2007 kirjastossa, venäläinen, **Tatjana**  
12.9. 2007 kirjastossa, venäläinen, **Marisha**  
14.9. 2007 maahanmuuttajayhdistyksen tiloissa, (Irakin) kurdi, **Bela**  
17.9. 2007 haastateltavan kotona, (Iranin) kurdi, **Vana**  
19.9. 2007 maahanmuuttajayhdistyksen tiloissa, venäläinen, **Anna**  
27.9. 2007 kirjastossa, venäläinen, **Tamara**  
1.10. 2007 kirjastossa, venäläinen, **Elena**  
3.10. 2007 kirjastossa, venäläinen, **Svetlana**  
11.10.2007 haastateltavan kotona, (Irakin) kurdi, **Quasid**  
8.1. 2008 kirjastossa, (Iranin) kurdi, **Babet**  
16.1. 2008 maahanmuuttajayhdistyksen tiloissa, (Irakin) kurdi, **Sadil**  
22.1. 2008 kirjastossa, (Iranin) kurdi, **Pelek**  
8.2. 2008 kirjastossa, (Irakin) kurdi, **Taban**  
16.4. 2008 kahvilassa, (Irakin) kurdi, **Layila**  
23.4. 2008 tutkijan kotona (Iranin) kurdi, **Zuzan**  
27.4. 2008 Lenin-museolla, venäläinen, **Oksana**  
6.5. 2008 haastateltavan kotona (Iranin) kurdi, **Kejal**

### Muut nauhoitetut tapaamiset ja tilaisuudet

4. 8. 2007 kahvilassa, **Sabat**  
27.8. 2007 haastateltavan kotona, **Xanimsa**  
13.9. 2007 työvoimatoimistossa, **Ferzenda**  
16.9. 2007 työvoimatoimistossa, **Bela**  
21.9. 2007 työvoimatoimistossa, **Nadesha**  
23.9. 2007 kirjastossa, **Anna**  
18.10. 2007 maahanmuuttajayhdistyksen tiloissa, **Quasid**  
27.10. 2007 työvoimatoimistossa, **Svetlana**  
19.11. 2007 haastateltavan kotona, **Quasid**  
26.1. 2008 Iranin Kurdistanin vuosijuhla, paikalla **Pelek, Babet, Xanimsa, Vana**  
8.3. 2008 venäläisen yhdistyksen naistenpäivän juhla, paikalla **Inna, Irina, Najejda**  
23.3. 2008 kurdien uuden vuoden juhla,  
paikalla **Xanimsa, Quasid, Vana, Layila, Taban, Babet, Pelek, Kejal**  
22.4. 2008 kahvilassa, **Oksana**  
13.5. 2008 kurdien äitienpäiväjuhla, paikalla **Xanimsa, Telar, Vana, Quasid, Layila**

## **Liite 4**

### **TEEMAHAASTATTELURUNKO**

#### **1. TAUSTATIETOJA ELÄMÄNTILANTEESTA**

– ikä, muuttohistoria, perhesuhteet, oma tulkinta kotoutumisprosessin etenemisestä ja nykyvaiheesta

#### **2. KOULUTUS- JA TYÖHISTORIA**

– kielitaito, koulutus entisessä kotimaassa, koulutus Suomessa  
– koulutus, työkokemus ja -kokemukset Suomessa  
– nykyinen työllisyystilanne, tulevaisuuden toiveet

#### **3. TYÖELÄMÄTIEDON HANKINTA**

– muuttoa edeltävä aika, heti muuton jälkeen, viimeisen vuoden aikana  
– substanssi / lähteet ja kanavat / tavat: Mitä? Mistä? Miten?  
– tiedon saatavuus ja riittävyys  
– kokemukset tietotulvasta ja sen hallinnasta

#### **4. TYÖELÄMÄTIEDON JAKAMINEN**

– sosiaaliset verkostot: luonne, yhteydenpidon tavat ja frekvenssi  
– tiedon jakamisen tavat: kenelle? miksi?

#### **5. TIEDONKÄYTTÖ**

– saadun tai itse hankitun tiedon luotettavuuden arviointi  
– tiedon koettu hyödyllisyys: Millä tavalla tieto on auttanut ongelmanratkaisussa tai edistänyt tavoitteiden saavuttamista?

## Liite 5

### Ludmilan tiedonlähteiden ja tietokäytäntöjä rakentavien toimintojen preferenssit

Yleistä:

- aktiivinen tiedonhankkija, kiinnostunut ajankohtaisista tapahtumista
- HS:n tilaaja, katsoo Ylen verkkouutiset ainakin kerran päivässä
- käyttää internetiä vapaa-ajallaan paljon: sähköposti, skype, viihde
- lukee, lainaa kirjoja ystäviltään / ystävilleen, käyttää myös venäläisen klubin kirjastoa

Haastattelussa käsitelty tiedonhankinnan ja tiedon jakamisen tilanteet: 21

Tiedonhankinnan tavat

AE = aktiivinen etsintä  
tiedon jakaminen  
AS = aktiivinen seuranta  
KH = kohdentamaton havainnointi  
toisen  
TST= toiselta saatu tieto  
vastavuoroisuutta  
TDT = tiedon delegointi toiselle  
THT = tiedonhankinta toiselle

Tiedon jakamisen tavat

OTJENV = oma-aloitteinen  
edellyttäen vastavuoroisuutta  
TJTPEÄV = tiedon jakaminen  
pyynnöstä edellyttämättä

- 1) kielikurssi
  - venäläinen ystävä (AE)
- 2) opettajien palkat Suomessa
  - Opettaja-lehden internetsivut (AE)
- 3) maahanmuuttajaopettajien pätevyitysmiskoulutus
  - yliopiston verkkosivut (AE)
  - TE-toimiston virkailija, käynti (AE)
  - kouluttaja, sähköposti (AE)
- 4) työnhaku
  - sanomalehti (AS)
- 5) kielikurssi
  - TE-toimiston virkailija, kirje (TST)
  - TE-toimiston virkailija, käynti (AS)
- 6) harjoittelupaikka
  - ven. koulun rehtori, soitto (AE)
  - ven. kolun rehtori, käynti (AE)
- 7) työnhaku
  - työväenopiston rehtori, sähköposti (AE)
  - työväenopiston rehtori, soitto (AE)
- 8) palkkatuen saaminen
  - TE-toimiston virkailija, käynti (AE)
- 9) yrittäjäkurssille hakeminen
  - TE-toimiston verkkosivut (AE)
- 10) harjoittelupaikka
  - Naistarin johtaja, soitto (AE)
- 11) työsopimus
  - Naistarin johtaja (TST)

- 12) verokortti
  - Naistarin johtaja (TST)
- 13) kesäloma
  - Naistarin johtaja (TST)
- 14) työttömyyskassa, ammattiyhdistys
  - Naistarin johtaja (TST)
- 15) hoitovapaa
  - Naistarin johtaja (AE)
- 16) oppisopimuskoulutus
  - ven. ystävälle (THT )
- 17) työttömyyskassa, ammattiyhdistys
  - ven.ystävälle (TJTPEÄV)
- 18) työnhaku
  - suom. tuttava (TST)
- 19) työnhaku
  - museon johtaja (TST)
- 20) työsopimus
  - museon johtaja (TST)
- 21) sairausajan palkka
  - internet (AE)
- 22) veroprosentin muuttaminen
  - ven. ystävälle (OTJENV)